

22181

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ELAZIĞ YÖRESİ DRAMATİK - SEYİRLİK VE TEMSİLİ OYUNLARININ İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sebahattin SİVRİKAYA

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 8 Haziran 1998

Tezin Savunulduğu Tarih : 26 Haziran 1998

Tez Danışmanı

: Doç.Fikret DEĞERLİ

Diğer Jüri Üyeleri

: Doç.Şenel ÖNALDI (İ.T.Ü.)

Yrd.Doç.Dr.Türker EROĞLU (S.Ü.)

HAZİRAN - 1998

ÖNSÖZ

İlk insan duygu ve düşüncelerini ifade için tabiat ve hayvan seslerinden jest ve mimiklerinden faydalanarak taklidi meydana getirdi. Taklit zaman içinde temsili doğurdu. Sözden önce "taklit-temsili" sonraları hayatı hareket halinde göstermeğe çalışan dram sanatının nüvesini teşkil etti.

Çağdaş Antropoloji de ve etnoloji de eski hayatın ve düşüncenin yorumu bugünkü ilkel kültürler ve kalıntılar yoluyla yapıyor. Bunlar içinde eski şenlikler ve törenler önemli bir yer tutar.

Bugün köylerimizde köylülerin uzun kış aylarında, düğün, gün dönümü, bayramlar gibi türlü sebeplere dayanan şenliklerinde, içinde tiyatrunun bütün unsurlarını da kapsayan eğlenmek ve vakit geçirmek için oynadıkları dram karakterli temsili ve seyirlik oyunlar oynanmaktadır. Bu oyunların pratik yönü ile ilgili çalışmalar yapılırken, bu sahanın teorik yönü ile ilgili yazılı ve bilimsel çalışmalar ne yazık ki yapılamamıştır.

Elazığ Yöresi Dramatik-Seyirlik ve Temsili Oyunlarının İncelenmesi konulu bu çalışma İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Türk Halk Oyunları Anasanat Dalı Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

Bu konuda çalışmanın amacı Elazığlı olmamdan dolayı Elazığ Yöresi Dramatik-Seyirlik ve Temsili Oyunları üzerinde bir analiz çalışması yapmak ve bu oyunları yazıya geçirmekle bir yandan köy kültürümüzün kaynaklarını, diğer yandan dünden bugüne oynanan temsili oyunları unutulmaktan kurtarmaktır. Çünkü bu zengin hazinenin, unutulmaya yüz tutmuş bu kültürel değerlerimizin kültürümüz yönünden büyük değer taşıdığı bir gerçektir.

Bu çalışmada, konu seçiminden yazım aşamasına kadar engin hoşgörüsü ve yaklaşımıyla her aşamada beni destekleyen danışman hocam Doç.Sayın Fikret DEĞERLİ'ye, emeği geçen herkese teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Haziran 1998

Sebahattin SİVRİKAYA

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
KISALTMALAR.....	V
FOTOĞRAF LİSTESİ.....	VII
NOTA LİSTESİ.....	IX
ÖZET.....	X
SUMMARY.....	XIII
BÖLÜM 1	
1. GİRİŞ.....	1
1.1.Konu ve Amaç.....	4
1.2.Araştırmanın Sahası.....	4
1.3.Metodoloji.....	5
1.4. Araştırmada Karşılaşılan Zorluklar.....	6
1.5.Temel Kavramlar.....	6
BÖLÜM 2	
2. OYUN.....	8
2.1. Oyun Kavramı.....	8
2.2. Oyunun Doğuşu ve Gelişimi.....	9
2.3. Türklerde Oyun.....	11
2.4. Halk Oyunları.....	15
2.5. Türk Halk Oyunlarına Genel Bir Bakış.....	17
2.5.1.Türk Halk Çalgıları.....	35
BÖLÜM 3	
3. ELAZIĞ - HARPUT KÜLTÜR TARİHİ.....	36
3.1. Elazığ ve Yöresinde Yaşam Şekli.....	39

BÖLÜM 4

4.ELAZIĞ YÖRESİ HALK OYUNLARINA GENEL BİR BAKIŞ.....	45
4.1.Elazığ Yöresi Halk Oyunları.....	47
4.2.Elazığ Yöresi Halk Oyunları Çalgıları.....	52
4.3.Elazığ Yöresi Halk Oyunları Giysileri.....	55

BÖLÜM 5

5. DRAMATİK - SEYİRLİK VE TEMSİLİ OYUNLAR.....	58
5.1.Oyunda Taklit.....	58
5.2.Dramatik Oyunlar.....	60
5.3.Temsili Oyunlar.....	64
5.4.Oyunların Kaynakları.....	68
5.5.Oyunların Oynanma Zamanı.....	71

BÖLÜM 6

6. ELAZIĞ YÖRESİ DRAMATİK - SEYİRLİK VE TEMSİLİ OYUNLARININ İNCELENMESİ.....	72
6.1.Elazığ Yöresi Dramatik - Seyirlik ve Temsili Oyunları.....	72

SONUÇLAR VE TARTIŞMA.....	151
KAYNAKLAR.....	155
KAYNAK KİŞİLER.....	163

EKLER	1. Notalar.....	166
	2. Fotoğraf - Resim.....	195
	3. Kişisel Görüşme Soruları.....	223
	4. Kişisel Görüşme Metinleri.....	226
	5. Sözlükçe.....	251
	6. Notalarla İlgili Açıklamalar.....	258

ÖZGEÇMİŞ.....	272
---------------	-----

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı Geçen Eser
A.K.D. ve T.Y.K.	: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurulu
Ank.	: Ankara
Ans.	: Ansiklopedi
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
Bas.	: Basımevi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
D.T.C.F.	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
E.Ü.	: Erciyes Üniversitesi
EFTUD	: Elazığ Folklor Turizm Derneği
E.M.K.	: Elazığ Musiki konservatuvarı
Ens.	: Enstitü
F.	: Fotoğraf
F.Ü.	: Fırat Üniversitesi
Fak.	: Fakülte
Fen Ed.Fak.	: Fen Edebiyat Fakültesi
H.O.	: Halk Oyunları
HAGEM.	: Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü

HAKAD	: Halk Kùltürlerini Araştırma Dairesi
İ.Ö.	: İsadan Önce
İst.	: İstanbul
İ.T.Ü.	: İstanbul Teknik Üniversitesi
Mat.	: Matbaa, Matbaası
M.Ö.	: Milattan Önce
Mifad	: Milli Folklor Araştırma Dairesi
S	: Sayı
s	: Sayfa
S.B.E.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
T.D.A.V.	: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
T.D.K.	: Türk Dil Kurumu
T.F.A.	: Türk Folklor Araştırmaları
T.F.A.K.	: Türk Folklor Araştırma Kurumu
T.H.M.	: Türk Halk Müziği
T.H.O.	: Türk Halk Oyunları
T.K.A.E.	: Türk Kùltürünü Araştırma Enstistüsü
T.M.D.K.	: Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı
T.S.M.	: Türk Sanat Müziği
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu

RESİM LİSTESİ

Sayfa No

Resim 1. 19.yüzyıla ait kıyafetiyle bir klarnetçi	195
(Gırnatacı Mevlüt Canaydın)	
Resim 2. Davul (Eski davulculardan rahmetli Rüştü).....	196
Resim 3. Bir çoban kaval çalarken.....	197
Resim 4. Eski devirlere ait bir kemeneci.....	198
Resim 5. Bugünkü modern keman çalınışı	198
(Temsili kıyfatle Vasfi AKYOL)	
Resim 6. Davul-Klarnet	199
(Klarnet:M.Şerif ÇEÇEN - Davul:Ramazan GÜNGÖR)	
Resim 7. Zurnacı : Kasım ORUÇ.....	199
Resim 8. Kaval : Derviş ORUÇ.....	200
Resim 9. Kasım ORUÇ, Derviş ORUÇ, Zülküf KARATAŞ.....	200
(Oyun müziklerini icra ederlerken)	
Resim 10. Şehirli bir bayanın güzel bir giyiniş örneği.....	201
Resim 11. Bir Kürt kadının orjinal giyiniş tarzı.....	202
Resim 12. 17. ve 18.yüzyıllarda Harputlu bir Türk gencinin.....	203
giyiniş tarzı	
Resim 13.Şehirli bir hanım köylü kıyafetinde.....	203
Resim 14. 17. ve 18. yüzyıla ait Harput erkek kıyafetleri.....	204
Resim 15. 17. ve 18. yüzyıl genç kız kıyafetleri.....	204
Resim 16. Elazığ yöresi Erkek Kostümü (önden görünüm).....	205
Resim 17. Elazığ yöresi erkek kostümü (önden-arkadan görünüm).....	205
Resim 18. Elazığ yöresi bayan köstümü (önden görünüm).....	206
Resim 19. Elazığ yöresi Bayan Kostümü (önden ve arkadan görünüm).....	206
Resim 20. Elazığ Yöresi Halk Oyunları ve Çaydaçıra tabakları.....	207
Resim 21. Geçmiş yıllara ait temsili bir düğünde Elazığ Yöresi	
Halk Oyunları Topluluğu Kılıç Kalkan ekibi.....	208

Resim 22. 17.yüzyılda Harput'un Ciritler meydanında oynanan meşhur cirit oyunlarından temsili bir resim.....	208
Resim 23. Çaydaçıra oyunu, yanyana çift sıra dizi biçimi.....	209
Resim 24. Çaydaçıra oyunu, halka biçimi.....	209
Resim 25. Çaydaçıra oyunu çömelme figürü.....	210
Resim 26. Bıçak oyunundan bir görünüm.....	210
Resim 27. Değenek oyunundan çökme.....	211
Resim 28. Sırık oyunundan bir görünüm.....	211
Resim 29. Çepik oyununda yürüme.....	212
Resim 30. Çepik oyununda ayakta el vurma.....	212
Resim 31. Çepik oyununda çökme, sekme.....	213
Resim 32. Çepik oyununda çökme ve el vurma.....	213
Resim 33. Güvercin oyunu tek sıra bağlı dizi.....	214
Resim 34. Güvercin oyunu, mendil çıkarma, karşılıklı bağısız dizi.....	214
Resim 35. Güvercin Oyunu karşılıklı, bağısız, sola kaymalar.....	215
Resim 36. Güvercin Oyunu karşılıklı, bağısız, çömelme füğürü.....	215
Resim 37. Kadir DEMİR, Pısık Oyunu Oynarken.....	216
Resim 38. Veli ÖREN Sudan Geçirme oyununda bir oyunda.....	217
Resim 39. Veli ÖREN bir oyunda.....	217
Resim 40. Veli ÖREN ve Ayakkabıcı Oyunundan bir görünüm.....	218
Resim 41. Veli ÖREN ve Şapka Çıkarma Oyununda diğer oyuncular.....	218
Resim 42. Veli ÖREN, Yüzükten Geçme Oyunundan yüzüğe doğru hamle yaparken.....	219
Resim 43. Köy seyirlik oyunlarında oyuna getirme anından bir görünüm.....	219
Resim 44. Oyuna getirilerek yüzü boyanan Nuri ÇİLESİZ.....	220
Resim 45. Oyun sonunda hep birlikte kol oyunu oynanırken.....	220
Resim 46. Kaynak kişilerden Nihat KAZAZOĞLU ile görüşme.....	221
Resim 47. Kaynak kişilerden Paşa DEMİRBAĞ ile görüşme.....	221
Resim 48. Kaynak kişilerden Hasan KARLIDAĞ ve Veli ÖREN ile yapılan görüşme.....	222
Resim 49. Kaynak kişilerden Nuri ÇİLESİZ, Kasım ORUÇ, Derviş ORUÇ, Zülküf KARATAŞ ve Ekrem ORUÇ ile yapılan görüşme.....	222

NOTA LİSTESİ

Nota 1	: Çaydaçıra Oyunu.....	166
Nota 2	: Bizim Bağın Gıracı.....	170
Nota 3	: İsfahan Oyunu.....	171
Nota 4	: Leblebici Oyunu.....	172
Nota 5	: Haktan Dilerim (Gelin Oyunu).....	173
Nota 6	: Çepik Oyunu.....	174
Nota 7	: Bıçak Oyunu.....	175
Nota 8	: Simsime (Sinsin) Oyunu.....	176
Nota 9	: Kılıç Kalkan.....	177
Nota 10	: Kalkan Kılıç (TırsKay).....	178
Nota 11	: Kılıç Kalkan.....	179
Nota 12	: Cirit Melodileri.....	180
Nota 13	: Cirit Oyunu Melodileri.....	181
Nota 14	: Güvercin Oyunu.....	182
Nota 15	: Pısık (Pısık-Kedi) Oyunu.....	184
Nota 16	: Çoban Oyunu.....	185
Nota 17	: Deve Oyunu I.....	186
Nota 18	: Deve Oyunu II.....	187
Nota 19	: Arap Oyunu I.....	188
Nota 20	: Arap Oyunu II.....	189
Nota 21	: Köylü Şehir Kızı Karşılması Kürdün Kızı Oyunu (Lele Ayşe).....	190
Nota 22	: Urum (Rum) Kızı.....	191
Nota 23	: Kerem ile Aslı.....	192
Nota 24	: Sudan Geçirme Oyunu..... (Çoban Beni Sudan Geçir)	193
Nota 25	: Yüzük Oyunu.....	194

ÖZET

ELAZIĞ YÖRESİ DRAMATİK - SEYİRLİK VE TEMSİLİ OYUNLARININ İNCELENMESİ

Elazığ Yöresi Dramatik-Seyirlik ve Temsili Oyunları'nın İncelenmesine yönelik bulunan bu çalışmada asıl konu, unutulmaya yüz tutmuş kültür değerlerimizden köy-seyirlik ve dramatik oyunlarımızın Elazığ folkloru içerisindeki yeri, diğer kültür unsurları ve ürünlerinden etkileşerek varyantları ile birlikte incelenmesi, değişik bölgelerde dram karakterli oyunların farklı ve benzer yanlarının ortaya konarak sebeplerinin ele alınmasıdır.

Bu amaçla çalışmaya öncelikle saha araştırması ile birlikte konuyla ilgili mevcut çalışmaların taranması ile başlanılmıştır. Video kaset ve teyp kaset arşivlerinden yararlanılmış, yöredeki uzman ve kaynak kişiler ile temasa geçilip görüşme imkanları sağlanmıştır.

Bu çalışmada ilk önce araştırma konusu ve araştırmanın amacı ele alınmış, araştırma sahası, araştırmada kullanılan metod ve teknikler ile temel kavramların analizine yer verilmiştir.

Daha sonra insanın oyunculuk vasfı ele alınmış, oyun kavramı, oyunun doğuşu ve gelişimi, Türklerde oyun , Halk oyunları, Türk Halk Oyunları'na genel bakış gibi konular hakkında genel bilgiler verilmiş, yörenin kültürel tarihi ve yaşam şeklinden bahsedilmiş, Elazığ yöresi halk oyunlarına ana hatlarıyla değinilmiştir.

Dramatik-Seyirlik ve Temsili Oyunlar bölümü içerisinde oyunda taklit, dramatik ve temsili oyunlar ile oyunların kaynakları ve oynanma zamanlarından bahsedilmiştir.

Yöredeki oyun kültüründen bahisle "Elazığ Yöresi Dramatik-Seyirlik ve Temsili Oyunları" bütün yapıları ile birlikte genel olarak incelenmiş, varyantları ile birlikte özellik arzedenleri belirtilmiştir. Çalışmanın sonunda da bu çalışmadan elde edilen sonuçlara yer verilmiş, ekler sunulmuştur.

Bu araştırmadan çıkan en önemli sonuç Elazığ Yöresi dramatik, seyirlik ve temsili oyunlarından bazılarının temel yapı itibarıyla Anadolu'nun çoğu yörelerinde benzer özelliklerle sözlü bir gelenek olarak yaşadığını ve bu oyunların kökeninin aynı olduğunu ve dolayısıyla batı kültürü ile bağlantı kuramamış Türk köylüsünün kendi sosyal ve iktisadi şartlar içinde folklorik bir tiyatroya sahip olduğunu gösterdi.

SUMMARY

AN ANALYSIS OF DRAMATIC - VISUAL AND PERFORMING ARTS OF ELAZIĞ ENVIRONMENT

The study called "The Analysis of Dramatic-Visual and Performing Arts of Elazığ Environment" consists of six parts.

In this study, the main subject is Elazığ Environment Dramatic, visuam and performing arts, Firstly, this study which is directed to the study of sources of Elazığ Environment Dramatic, Visual and Performing. Arts; their variants, preparation of the dances, the costum to produce dances the way they are danced, the characters the times when they are played, dance field and how it's prepared, audiences participation in the dance, the quality of music, costumes and make up should be lonked at from theoretical paint of view.

The main objectiue of this study is to determine the position of dramatic visual and performing Arts, which are nearly forgotten in Elazığ Folklore; interacting with other cultural elements and products to study it with it's variants, and to display the similaritres and differences of the drama-character dances played in different regions and handle the differences.

With the arms autlined above this study has firstly been started by field research and scanning, providing and tabelling of available studies related with the subject. Video cassettes and tape-cassettes ardives have been benefited from and later expert and source individuals have been contacted and interviewed with.

In the first part of this study, research subject has been dealt with and such as the aim of research the metods and techniques used in the research, the difficulties faced during the research and the analyses of the main concepts have also been mentioned about .

In the second part game concepts and their definitions have been touched upon, birth and developoment of game have been mentioned about; and subjects like "Games

in Turks", "Folk Dances", "An overview of turkish Folk Dances" and "Turkish Folk Instruments" have been touched on.

In the third part following on from the foundation the civilizations it witnessed and the governmental structure of Elazığ province and Harput which is our research field, the culturel History of Elazığ has been touched; and Culturel, social, folk and economic way of life have been mentioned about.

In the fourth part the general structure of Elazığ province folk dances which is our research Field, Folk Dances Instruments and Folk Dances costumes of Elazığ and its envinonment have been briefly mentioned.

In the fifth part; With in the context of visual and performing arts, subjects like "İmitation in Dance", "Dramatic Plays", and "Performing Arts" and "The Sources of These Plays" and "When they are played" have been explained.

In the sixth part; Elazığ Envirenment's Dramatic, Visual and performing. Arts have been studied with all its structures in general and those having specialities have been specified with their variants.

At the end of the work, the results obtained from this work have been told sources and sorce individuals have been given information about additionally; individuel interview questions, individuel interview texts, notes, pictures and photographs have been given place to.

With this work it's considered that Folk Dances, which is one of the research fields of folklore, and Village Theatre Village Performing Arts and the custom to produce plays are local studies which are handled directly related to folklore at the level of Master of Arts.

Village performing arts (theatrical shows) which have anonymous structures are inherit in ages lasting folk theatre tradition. These plays are closely related to the clutural level of the society and the age they are played in, and have paramount importance in village life. The only suitable environment for their existence is village life. In order to evaluate the nats (the atrical shows) in Elazığ and it's suburb thoroughly whose samples and patlerns we face rarely though and to compare them to their versions, we are supposed to discuss the effects and traces of Central Asian, Anatolian and Islamic Cultures and beliefs upon these plays. We can see the traces of Central Asian culture upon these plays. The beliefs and lfestyles of Central Asian Turks are the main factors forming today's culture. turks, who came from central

Asia and expanded throughout inner Europe, affected by their cultures as well. This is an undeniable truth. As accepting Islam; Turks met a new culture. Although they were affected by this new culture they continued their own traditional culture.

Turks and other nations which accepted Islamic culture kept on letting Islamic culture and remnants of their former beliefs, traditions and rites live together.

Anatolian village performing arts are theatrical shows which are performed by villagers to enjoy the long winter nights, solstices, weddings and religious festivals. These theatrical shows are based on a very old tradition. These folksy products, which have a verbal tradition, continued with Turks' arrival to Anatolia and kept on living to date.

We can see the traces of the remnants of old rituals in many plays of Elazığ and its suburb. The performing arts of Elazığ or rather these theatrical shows are of an enormous importance among Anatolian Village performing arts.

As a result of the researches and studies done in Elazığ and its suburb we see that the melody and acting of some plays are forgotten, some plays are about to be forgotten, some plays are performed in some villages by some people in the know and some plays are known widely and performed quite often.

The shows performed in Elazığ and its villages are dramatic plays that are held during harvest time, in antechambers (Sliwans) near pools or during solstices, in chambers in winters, in some meetings and entertainments, by villagers to enjoy and pass the time joyfully. The essence of these plays, which are based on a verbal tradition, is formed by the villagers' ways of thinking and lifestyles and the plays have certain frameworks. The subjects of the rituals can be summed up like so; wedding death and return to life, the conflict between evil and good, the cult of fire, the cult of animal, religious and incantational rituals and rituals about change in years, shepherds festivals, girl and bride abduction. The subjects of plays aiming to entertain people are mimics of animals, weddings, a young person trying to convey his intention of marrying, teasing spectators, producing theatrical plays, conundrums and etc.

These plays are performed and prepared by almost all villagers. Spectators are acquainted with plays and from surrounding villages are summoned some spectators. When time for performance comes, firm performers who have high quality, for acting are invited. A qualified performer who knows the play best directs it. Those who go to other villages to invite people are given presents.

Some of the plays keep on continuing traditionally in the same style in respect of their themes and characters. Although there are some differences between the plays as the performers make some contributions to the plays with their gestures, mimics and special qualifications and by performing these plays by means of improvisation, the message is basically the same. That is repeated traditionally.

The performers wear costumes suitable for their roles, wear make up and prepare masks. Costumes and accessory are important elements. The equipments in plays include living and lifeless things as well. Sound effects are produced alive.

Plays are performed with or without music. Besides the verbal plays without music, there are pantomimes. Music is inevitable in these plays. It is unreal or not realistic to think of plays without music of collective folk dance.

With respect to rhythm in musicals (or plays with music) the main rhythm is 2-4 time, or 6 time rhythms, compounded 10 time rhythms and rarerly 9 time compounded rhythms are used. Most of the musicals' having an undulated tone is another characteristic of these plays. One of the results derived from this research is that these plays performed widely in the former times. Face extinction because of the media's being on the increase immigration from villages to cities, economic difficulties, the decrease in the interaction between people or social relations rather, dying of people who know these plays or their having other occupations, non-existence of firm and qualified performers-as this performance seems to be fatiguing and difficult and these plays not being favourite anymore.

Having compiled some of the plays that face extinction and some other plays that are still performed we tried to place them in this study. It may seem to be reasonable to see these plays as dramas in the circle of folklore. Which existed as result of verbal tradition in Turkish lifestyle and as villagers tradition of producing play.

The subject that form the theme of our research a study on performing arts of Elazığ and its suburb, is originated from tradition.

The most important result from this research is that some of the visual and performing arts of Elazığ Environment live as a verbal costum in most parts of Amatoira with similar specialities regarding the basic structure and the origin of these games is the same, consequently, it has shown us that Turkish villager, who hasn't communicated with West Culture has got a theatre in his social and economical conditions.

However simple it's qualities are visual and performing Arts Which have on important part in rural life are first, helping raise the living standart of the society by satisfying the environments need for "stage" life removing the faults trough their display, and by praising and trying to make skills wide spread and of great benefit from the point of getting to know and understanding the village with his sufferances and happiness.

At weddings consisting of themes from social life and societys promlems at varrious gatherings in the visual and performing arts played at entertainments and nights villager is displayed before us with his sad and funny sides, with his rituals and his various sensibilities, thus regions and surroundings are being introduced with their problems. So from the point of mixing the individuals a service that can not be underestimated is realized.

Following on from the fact that folklore is universal, with this study handled, we aim for the survival of not only our village cultures sounces but also visual and performing arts played from the past up to present and thus at least, we want to ensure that they will be sources for the future generations and make contributions to enable them to be of assistance to the individuals. Who can do researches in these types of subjects Because it's a fact that this rich source, and these culturel values of ours that are nearly forfetten have value begond price.

- BÖLÜM 1 -

GİRİŞ

Büyük, köklü ve medeni milletler, varlıklarının yapısını milli kültürlerinin temelleri üzerinde yükseltenlerdir. Bu temellerden mahrum milletlerin ayakta durabilmeleri, varlıklarını idame ettirebilmeleri imkansızdır. Bunun içindir ki, milli kültürün medeni milletlerin gelişmesinde ve güçlenmesindeki payı münakaşa edilemez.

Milletlerin özelliğini yapan unsurlar arasında müzik ve oyun en eski toplum hayatının hemen her çeşit faaliyetlerinde yer alan sanat çeşitleri içinde, oluşum ve ifade zenginliği bakımından en hareketli ve renkli bir kaynaşma vasıtası olmuştur. Müzik ve oyun toplumu heyecana getiren, milli ahlak, din ve inanç duygularını besleyen bir kaynaktır.

Müzik ve oyun; başlangıçta din duygularıyla oluşmuş, bir çoğunun kaynağı sadece çeşitli inançlarla ilgili törenlerden ulaşılmış (ritüel) bir ifade tarzı içinde kalmıştır. Sözelimi samahlar, gelin kutlamaları, ateş kültü, ağaç kültü, su kültü, hayvan kültü, bitki kültü ve bir kısım işgücüyle ilgili törenler, ağtılamalar, ritüel fonksiyonlarını ve görüntüşlerini bugün de korumakta ve sürdürmektedir.¹

Halk oyunlarımız dikkatle incelenecek olursa ibadeti sembolleştiren bir ifadeyi sezinlemek güç değildir. Bazıları gitgide tabiatın öteki ifade vasıtalarıyla kaynaşarak layık bir ifadeye bürünmüş, estetik bir mahiyet ve soyluluk kazanmıştır. Birçok oyunlarda şenlik unsuru olarak bir takım adet, gelenek ve inançlara bağlı toplumca bir düzene girmiş, toplumun yaşama şartlarına göre şekil ve anlam almıştır.

Oyunun ilk olarak nerede ve ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmemektedir. Mağara resimlerinden anlaşıldığına ve eldeki yazılı metinlerden elde edilen bilgilere göre oyun, insanlığın ilk devirlerinde ortaya çıkmaya başlamıştır. İnsanoğlu doğar doğmaz, yeme-içme, korunma ve barınma gibi içgüdüleri yüzünden tabiat olayları ile karşılaşır. Zaman içerisinde toprağı, suyu, havayı, sıcaklığı, soğukluğu, bitkiyi, hayvanı, güneşi, ayı ve yıldızları tanıdı. Tabiatla bir sürü sesler, gürültüler duydu. Hareketler, görüntüler, değişimler gördü. Tehlikeler, acılar, korkular, heyecanlar, sevinçler yaşadı.

¹ ATAMAN, Sadi Yaver ; Türk Halk Oyunlarının En Yaygın Çeşitleri Halaylar, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Program ve Bildiri Özetleri I, Ankara, 1981, s.80.

Bütün bunlar onun ruhi ve zihni faaliyetini dışa çevirdi. Çevresine derin bir ilgi duymaya ve gördüklerinden etkilenmeye başladı. Tabiatta bir yaklaşma ve uzaklaşma köprüsü kurdu. Kendinden olanlarla ve olmayanlarla bu köprüden geçerek hayat yolunda ilk adımını attı. Bu yolun ilk adımı hiç şüphesiz taklittir.

İlk insan duygu ve düşüncelerini ifade için tabiat ve hayvan sesleri ile jest ve mimiklerinden faydalananarak taklidi meydana getirdi. Taklit, zaman içinde temsili doğurdu. Sözen önce bu "taklit-temsil" sonraları hayatı hareket halinde göstermeye çalışan "dram" sanatının nüvesini teşkil etti. İnsan, çevresindeki hareketler ve değişimler karşısında etkilenirken, onlara benzeme ve gördüklerini taklit etme arzusunu yenemedi. Tabiattaki hareketlerden etkilenen ilk insan, tabiattan olağanüstü varlıklardan ve hayvanlardan gelen tehlikelere karşı kendini korumak ve onlara karşı koymak direnci gösterirken hareketlerini onların hareketlerine benzetmeye ve onları taklide başladı. Çünkü insanın biyolojik, psikolojik ve sosyal varlık özellikleri ve ihtiyaçları taklidi doğurmuştur. İhtiyaç ise istekleri körüklemektedir. İstekler kabarıırken taklit ve oyun sırf isteklere veya onlara dayanan ve isteklerin yöneldiği yöne pek fazla değeri verilmesinin tabii bir sonucu olmuştur. İnsan dünyasını dolduran oluşları görmekte, bazıları karşısına dikilmekte, kendisi için tehlikeli ve sakıncalı olanları yaşamaktadır. Bu yüzden ilgisini kışkırtan tüm etkiler ruhunda ve fizik yapısında bir kıpırdanma yaratır. Bu kaynakış, bu kıpırdanma ise onu ilgisiz kalamayacağı hareketlere sürüklemektedir. Bunun için daha atik ve çevik olmak zorundadır. Dahası taklit dürtüsü yanında yapısındaki yaratıcı gücü de isteklerine katma becerisini göstererek ilerletip sürdürmektedir. Varlığını koruma içgüdüğü insanı çevreye alıştıırır, kuşları hayvanları ve tabiattaki gördüklerini benzer bir uyum içinde taklit ederek oyunu kendisine ve topluluğına mal ederek oyun ortaya çıkar. Başka bir deyişle şimşegin kayması fırtına ve yağmurun gelişı, kartalın kanat çırpması, aslanın sıçraması gibi davranışlar ve hareketler taklitle insan hayatına giderek oyunu meydana getirmiştir.

Biz bugün taklidin karakteri veren örneklerini ilkel insanlar arasında ilk teşekkül hissini veren "klan" da buluyoruz. Klan, entografların vardıkları sonuçlara göre ilkel (ibtidai) düşünce cemiyetidir. Bu cemiyete bağılı insan, kendisi ile etrafındaki hayvanlar, bitkiler ve eşya arasında bir cevher birliğı, bir yakınlık ve akrabalık görür. Bu cevher birliğini temsil eden varlık madde "totem" adını alır. Klanın ceddi, koruyucusu ve yol göstericisi olan totem mukaddestir. Toteme bağılı insanlar, törenli oyunlarla totemin hareket ve hususiyetlerini temsil veya taklit ederler.² Doğduğı gün ağlayan ve ağladıktan sonra gülmesini öğrenen insanoğlu, zihni faaliyetini dini şekiller içinde yaşarken din dışı şekillerde hayatına renk verdi. Zamanın akışı içinde dini

² FRAZER; Totemism and Exogamy, Vol I, p.53, Freud, Totem ve Tabu (Niyazi BERKES Tercümesi) s.5-6.

ayinlerin büyük bir kısmı "oyun" mahiyetini aldı. İnançları doğuran faaliyet, sanat eserlerini vücuda getirdi.³ İşte insanlıkla birlikte doğmuş olan dram oyun eski ve yeni birçok kavim ve milletlerin hayatında bir ruhi zihni görünüşler arasında kendi sanatını gösterdi. İbtidai düşünceden mitosa ve oradan akli düşünceye varan insanlığın taklitle başlayan ve temelleri inançlara ve merasimlere bağlı temsillerinin Türkler arasında olmaması imkansızdır. Geçmiş eski hayatı gibi sanatı da karanlık bir perde ile örtülü milletimizin bu yolda oyunlar meydana getirdiği ve hatta yabancı ülkelerde hüküm sürdükleri yüzyıllarda bunları korudukları yine incelemelerden anlaşılmaktadır.

Bilindiği üzere Türk hayatında Totemizim ve Şamanizme bağlı temsili karakter taşıyan şölen "Kurban ziyafeti" sağan - sara (umumi avlar) ve yuğ (matem) gibi köklü ve sistemli merasimler vardır.⁴

Reşidüddin'in "camiui't tevarih" adlı eserinde bahis konusu ettiği Ergenekon efsanesinde hakanların yılda bir kere örste demiri çekiçe dövmeleri eski Türk geleneklerinin bir diğer örneği sayılabileceği gibi⁵ Gökbörü oyunu da eski bir ayinin kalıntısından başka bir şey değildir.⁶

Anadolu Selçuklularını takip eden devrede memleketin iktisadi ve ictimai bünyesinde bir değişme olmadığı için eski gelenekler devam etmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşundan sonra mevlevi ve bektaşî törenlerinde bir dini - ayini temsil karakteri ile karşımıza çıkan dram⁷ çeşitli eğlence türleri arasında dikkati çekiyor. Çok çeşitli ve zengin Türk şenlik oyunları hakkında dikkate değer bilgi veren Evliya Çelebi konumuzla ilgili bir oyunu şöyle anlatıyor.

"Yahudilerin bir çingene avradını bir Yahudi ile tutup her ikisine de işkence ile ikrar-ı cürm ettirmeleri garip acayip bir temaşadır. Çingene karısına necesli bir işkembe giydirip ters eşşeğe bindirip, Yahudi dahi diğer bir eşek üzerine siyaset için geçtiklerinde öyle bir hay-ü huy taklit olur ki adam gülmeden kırılır." ⁸

Tarihi kaynaklarda seyahat ve hatırat türlerinde eserlerin verdikleri bilgilere göre konuları tetkik ettiğimiz oyunları, Bizans ve Avrupa yazarları kendi kültürlerindeki kaba halk komedisi (farze) hiciv (satire) karakter oyunu (moeuis) sessiz oyun (pantomimme) gibi türlerle karşılaştırmışlar ve bunlara "köylü temsilleri, köylü dram oyunları" adlarını vermişlerdir. Türk hayatında çok eskiden beri devam edip gelen bu

³ DURKHEIM; Les formes elementaires de la vie religieuse'den nakleden; KÖPRÜLÜ Fuat; Türk Edebiyatının Menş-i Milli Tettebular Mec. C.2, Sayı 4, 6.

⁴ KÖPRÜLÜ, Fuat; A.g.e., s.4, 27-34, 34-42, 42-55.

⁵ BAHADIRYAN, Ebulgazi ; Seceri-i Türkiyye. A.Vefik Paşa Neşri, s.43-48.

⁶ Gökbörü Oyunu : Müzikli, atlı, eski bir sportif oyun türüdür. "Gökkurt-Mavi Kurt" anlamındadır, Tekli veya eşli olarak oynanır. Baş kesilmiş, içi doldurulmuş bir oğlak yerde durur, oyuncunun biri tüzerinden börtüyü kapar, dizi ile arasına kıştırarak belirli menzile doğru kaçmaya çalışır, rakipleri ise kuzuyu kapmaya ya da kapanı düşürmeye çalışırlar. Mücadele de böyle sürer gider.

⁷ TECER, Kutsi A ; Köylü Temsilleri, s.11-12.

⁸ EVLİYA, Çelebi ; Seyahatname, C.I, s.649.

oyunların metinleri ortada yoktu. Buna göre bütün bu oyunlara folklor çerçevesine giren "dram" ve "temsili oyunlar" olarak bakmak yerinde olacaktır.

Araştırmamızın konusunu teşkil eden Elazığ yöresi köy temsilleri dramatize, seyirlik ve temsili oyunlarının incelenmesi işte bu ananeden gelmektedir.

1.1. KONU VE AMAÇ

"Elazığ Yöresi Dramatik-Seyirlik ve Temsili Oyunları"nın tüm yapıları ile birlikte incelenmesine yönelik olan bu çalışmaya öncelikle teorik açıdan bakmak gerekir.

Bu çalışmada asıl konu unutulmaya yüz tutmuş kültür değerlerimizden köy seyirlik, dramatik ve temsili oyunlarımızın Elazığ folkloru içerisindeki yeri, diğer kültür unsurları ve ürünlerin etkileşerek varyantları ile birlikte incelenmesi, değişik bölgelerde oynanan dram karakterli oyunların farklı ve benzer yanlarının ortaya konarak sebeplerinin ele alınmasıdır.

Bu amaçla araştırmada öncelikle insanın oyunculuk vasfı ele alınmış, oyun kavramı, oyunun doğuşu ve gelişimi ile Türklerde oyun, halk oyunları, Türk halk oyunlarına genel bakış gibi konular hakkında genel bilgiler verildikten sonra yörenin kültürel tarihi ve yaşam şekliinden bahsedilmiş, Elazığ yöresi halk oyunlarına ana hatlarıyla değinilmiştir.

Dramatik-Seyirlik ve Temsili Oyunlar bölümü içerisinde oyunda taklit, dramatik oyunlar, temsili oyunlar hakkında genel bilgiler verilmiş, bu oyunların kaynakları ve oynanma zamanlarından bahsedilmiştir.

Yöredeki oyun kültüründen bahisle "Elazığ Yöresi Dramatik-Seyirlik ve Temsili Oyunları" bütün yapıları ile birlikte genel olarak incelenmiş, varyantları ile birlikte özellik arzedenleri belirtilmiştir.

Çalışmanın sonunda da bu çalışmadan elde edilen sonuçlara yer verilmiştir.

1.2. ARAŞTIRMANIN SAHASI

Araştırma sahası Elazığ (merkez), Harput bucağı, Maden, Sivrice, Palu ilçeleri, merkez köylerinden Hankendi , İngüzek (Dallica), İbolar, Dişidi (Hıdırbaba), Poyraz, Aşağı Hoh (Kavaktepe), Hoğu, İçme, Genefik, Perçenç (Akçakiraz), Pekinik ele alınmış ve bu köylerde çalışılmıştır.

1.3. METODOLOJİ

A) Metod

Bu çalışmaya saha araştırması ile birlikte, konuyla ilgili mevcut çalışmaların taranması, temin edilip fişlenmesi ile başlanılmıştır. Daha sonra yöredeki uzman kaynak kişiler ile temasa geçilip görüşme imkanları sağlanmıştır. Video kaset ve teyp kaset arşivlerinden faydalanılmıştır.

B) Teknikler

a) Doğrudan Gözlem : Bu çalışmada bazı oyunlar gerek bizzat sahada kaynak kişilerin, gerek çeşitli vesilelerle gösteri yapan oyun topluluklarının oynadığı oyunlardan gözlenerek tespit edilmiştir.

Yine bu çalışmada bazı oyunlar direkt olarak katılım yoluyla gözlemlenerek tespit edilmiştir.

b) Görüşme : Açık ve kapalı uçlu sorularla, kaynak kişiler, mahalli oyun uzmanları ile görüşülerek bilgi toplanılmıştır.

c) Kaynak Araştırması : Oyunlarla ilgili mevcut çalışmalardan ve kaynaklardan yararlanılmıştır. Çalışma gerçekleştirilirken aşağıdaki neticelere varmak hedeflenmiştir.

1) Halk Oyunları, dram karakterli temsili ve seyirlik oyunlar mahalli kültürlerin birbirlerinden etkilenecek meydana getirdikleri en önemli kültür değerlerimizdir.

2) Geçmişteki fonksiyonlarını yitirmiş ve unutulmaya yüz tutmuş olsalar dahi cemiyet hayatında şüphesiz küçümsenmeyecek bir yer tutmaktadır.

3) Dram karakterli temsili ve seyirlik oyunlardan bazıları (Deve, Arap, Köse, Simsim, Yumruk, Değenek, Bıçak, Çepik, Tura, Cirit Oyunları, Yüzük Oyunları, Kalaycı, Sipahi vb) farklı yörelerde farklı melodi veya benzer melodilerle oynanıyor olsalar dahi temel yapı itibariyle aynı veya benzerdir.

4) Bu oyunlar kökleri aynı olsa ve benzerlik arzetseler dahi coğrafi konum, çevre, sosyal yaşam vb. faktörlerin tesiri ile farklılaşabilir ve böylelikle özel bir hal alabilirler.

1.4. ARAŞTIRMADA KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR

Araştırma sahamız olan Elazığ (Merkez), Harput ve civar köylerinde yıllar önce çeşitli çalışma imkanları bulmamıza rağmen bazı köylere maddi imkansızlıklar, ulaşım ve vasıta sorunu vb. nedenlerle gidilememiş ve çalışma imkanı bulunamamıştır.

Gidilen köylerde gerekli ve sıhhatli ortam bulunamamış, kaynak kişilerin köyden kente göç etmesi, yaşayan kaynak kişilerin "Oyun çıkarma" ve "Seyir çıkarma" için kendilerinde yeterli dayanıklılığı ve gücü görememeleri, köylerde de eskiden olduğu gibi seyirlik oyunları oynayanların pek olmaması, köylülerin bu oyunlara eskiden olduğu gibi rağbet etmemeleri, şakaya acıya dayanıklı kişilerin olmaması, yeni yetişen neslin bu oyunları pek bilmemeleri araştırma için gerekli malzemeleri toplamamızı güçleştirmiştir.

Gerekli teknik malzemelerin (video kamera, iyi bir ses kayıt cihazı gibi) teminindeki güçlük araştırma da karşılaştığımız zorluklardandır.

Araştırmada karşılaştığımız zorluklara rağmen, düğün, şenlik yarışma, seminer, kurs veya çeşitli toplantılar (Kürsübaşı, meşk, oda eğlenceleri gibi) karşılaştığımız oyun toplulukları, uzman ve kaynak kişiler ile çalışma fırsatı bulunmuş, mahalli halk oyunları uzmanlarına ve kaynak kişilere çalışmanın sonunda listesini verdiğimiz açık uçlu sorular sorulmuştur.

1.5. TEMEL KAVRAMLAR

Kavram Analizi	Oyun ve Müzik Bilgileri	Diğer Bilgiler
Folklor	Millet	Anatomi
Kültür	Tarih	Estetik
Sanat	Töre	Sportif kabiliyet
Toplum	Tören	Sportif faaliyet
Toplumbilim	Tabiat	Mimik jimnastiği
Halk	Eğitim	Jest
Halkoyunları	Sağlık	Ritmik jimnastik
Enerji	Üniversite	Fiziki yapı
İnsan	Kurum	Antrenman
Sosyoloji	Eleman	
Psikoloji	Kadro	
Değişme	Kaynak kişi	
Gelişme	Uzman	

Otantiklik	Yardımcı uzman kişi	Ateş oyunları
Orjinallik	Oyuncu	Halk oyunları
Ortam	Müzisyen	Halk müziği
Doğal ortam	Çalgı	Musiki
Sahne	Kut	Müzik
Antropoloji	Klan	Ezgi
Paleolitik dönem	Ritüel	Türkü
Profan	Mistik	Yöre
Prototip	Kam	Mahalli
Etnoloji	Şaman	Varyant
Makyaj	Ongun	Gelenek
Kostüm	Totem	Tören
Dekor	Fonksiyon	Şenlik
Araştırma	Kongre	Enstrüman
Metod	Evren	Oyun müzikleri
Saha	Gelenek	Ölçü
Alan		Usül (ritm)
Sanat		Metronom
		Makam

- BÖLÜM 2 -

OYUN

2.1.OYUN KAVRAMI

Oyun; çeşitli anlamlarıyla folklorun en zengin alanlarından birisidir. Öztürkçe bir kelimedir. Dil ve ifade bakımından en eski ve en üniuersal olanıdır. Oyun; duygu ve düşüncenin hareketle ifadesidir. Bu ifade şeklinin yaşanan toplumla sıkı bir ilişkisi vardır.

Hollandalı tarihçi Johann Huizinga "Homo Tudens" adlı eserinde oyun kavramı için şu görüşlere yer vermiştir. Oyun; kendi tabiliği içinde bir mana ifade etmektedir. Genel hayattan farklıdır. Oyun bir kültürden çıkma tesadüfen meydana gelmiş bir unsur değildir.

Oyun; çeşitli kültür biçimlerinin doğuşunda başlıca etkendir. Kültür de oyun unsuru söz konusu olduğunda medeni hayattaki çeşitli faaliyetler de oyuna önemli yer ayrıldığı, insanların oyunu yalnızca bir tepki veya içgüdü olarak oynandığı değil, kökende oyundan kültüre bir dönüşüm olduğu ifade edilmektedir.¹

Toplum bilimci için insanların toplum içinde dinlenme ve eğlence aracı olarak giriştikleri bütün fiiller oyun çerçevesi içindedir (At yarışları, dağcılık, panayır eğlenceleri, sinema, tiyatro, dans, raks vb.).²

Oyun, enerji fazlasını atmak, benzetme içgüdüsünü doyumak, boşalmaktır. Bir duruma göre genç yaratıkları (insan, hayvan) ileride yaşamın gerektirdiği ciddi iş ve uğraşlara hazırlamak, yetiştirmek içindir. Ya da doğuştan bir geliştirme itkisi veya üstün gelme ve yarışma isteği, yitik enerjiyi tek yönlü canlılıkta eylemle onarmadır.³

Bütün bunlardan hareketle oyun kavramı için şu tanımlamaları yapmak mümkündür.

- Oyun; insanların günlük uğraşlarının dışında kalan zamanda belirli bir amaca yönelik olarak (eğlence, eğitim, sağlık gibi) fiziksel, zihinsel yeteneklerle sınırlandırılmış yer ve zaman içerisinde kendine özgü kurallarla yapılan, gönüllü

¹ TÜRKER, Eroğlu; Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Halk Oyunları ve Halayların İncelenmesi, Ankara 1995, s.9.

² BORATAV, Pertev N ; Folklor ve Edebiyat, İstanbul 1982, s.223.

³ AND, Metin; Oyun ve Büğü, İstanbul İş Bankası Yayınları, 1974.

katılım yoluyla grup oluşturan, sosyal uyum ve duygusallığı olgunluğu geliştiren, zeka, dikkat, beceri ve rastlantıya dayanan, katılanları ve çoğunlukla izleyicileri de etkisi altında tutan, gerilim duygusunun eşlik ettiği, sonuçta maddi çıkar sağlamayan, zevk veren etkinliklerdir.⁴

Bir diğer anlamda oyunu kısaca içgüdüsel (insiyaki) olarak mevcut bulunan temelinde din ve büyü ile ilgili bazı töre ve törenlere dayanan toplumların kültür yapılarına göre şekillenen ve toplumdaki topluma farklılıklar gösteren, yer ve zaman bakımından günlük hayattan farklı isteğe bağlı, gönül hareketleridir diye tanımlamak da mümkündür.⁵

2.2.OYUNUN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Oyunun ilk olarak nerede ve ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmese de mağara resimlerinden anlaşıldığına göre insanlığın en ilkel devirlerinde ortaya çıkmaya başlamıştır.

Mağara hayatı yaşayan ilk insanlar, doğum, ölüm, hastalık, gündüz, gece rüzgar, yağmur, kış, yaz gibi tabiat olaylarının nasıl meydana geldiğini bilmiyorlardı. Anlayamadıkları ve sebebini bilmedikleri olaylar meydana geldiği zaman duydukları heyecanları, korkuları ifade edemiyorlardı. Anlam veremedikleri bu olaylara ve tabiatta güçlü gördükleri varlıklara karşı kendini korumak ihtiyacı hissetmiştir. İnsanın tabiat ile savaşında kullanacağı ilk silah da kendisine çevrilmiş olan doğanın silahıydı. İnsanın savunma yada saldırı amacıyla yaptığı hareketlere benzer canlı hareketler olmalıydı. Savaşa yönelik bu hareketlerin içinde tabiat olayları ile tabiatta gördüğü varlıkların taklidi de yer alıyordu. İnsan böylelikle tabiatta gördükleri hareketleri yapmak ve canlandırmak çabası içindeydi.

İlk insan henüz hiç bir şey bilmediği bir dönemde tabiat içinde yaşarken birtakım sesler duydu, hareketler gördü. Zamanla bu hareket ve sesler kafasında çağrışım yapmaya başladı, hareketleri ve sesleri taklit etmeye çalıştı. Rüzgarlarda sallanan ağaçların, düzgün adımlarla koşan hayvanların hızlı uçan kuşların tesiriyle ritmik hareketler yapıyor, dönüyor, ellerini kaldırıyor, eğilip kalkıyorlardı. Doğanın bir parçası olan hayvanlar ,ilk insana daha yakın ve çekici geldiğinden ilk önce hayvan hareketlerine yöneldi. Bu bakımdan duygu ve düşüncelerini ifade etmek için tabiat ve hayvan sesleriyle jest ve mimiklerinden yararlanarak " takliti" meydana getiriyordu. Hayvanların boynuz, tırnak, diş, pençe, ve gagalarının becerisini taklit ederek onlara benzemeye çalışıyor, yabani hayvanları avlamak, birbiriyle savaşmak

⁴ HAZAR, Muhsin ; Beden Eğitimi ve Sporda Oyunla Eğitim, Ankara 1996, s.7.

⁵ EROĞLU, Türker ; Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Halk Oyunları ve Halayların İncelenmesi, Ankara 1995, s.11.

mecburiyetlerinden dolayı ilkel silahları yapmayı başarabiliyorlardı. İlk insanlar doğa ile mücadelesinde zaferle sonuçlanan olaylardan sonrada hoplayıp zıplayarak coşkulu hareketlerle sevinçlerini ifade etmekten zevk alır olmuşlardı.

İlk insanlar tabiattaki seslerden aldıkları ilhamla ellerini çırpıp bağılıyor, yaptıkları çeşitli ritm aletleri ve davullara vurarak ahenkli sesler çıkarıyorlardı.⁶ İşte o zaman ses ve hareketin bütünü olan "oyun" ortaya çıktı.

İlk insanlar, oyunla düşünce tasavvur, arzu, ihtiras ve efsanelerini anlatırlardı. Eski eserlere baktığımızda ilkel kavimlerde insanların ateş etrafında toplanıp, hayvan hikayeleri anlattıkları, anlattıklarını canlandırdıkları, oyunlar oynadıkları görülmektedir. (Bugünkü kış sohbet ve eğlencelerinde olduğu gibi; Elazığ Kürsübaşı, Ocakbaşı sohbet ve eğlenceleri, Urfa sıra geceleri, Konya oturak alemleri, Kayseri tandırbaşı gelenekleri vs.) Ayrıca avlayacakları hayvanın kılığına girmek onun gibi ses çıkarmak, makyaj yapmak, sık rastlanan olaylardı. Tabii güçleri kontrol edemeyen insanlar, onlarla mücadelesinde "kut"a (tabiat üstü güç) başvurmuş, sihir ve büyüden yararlanarak tabiatla ve tabiattaki varlıkla savaş içerisinde bulunmuştur. Böylece temeli büyüye dayanan oyunlar ortaya çıkmıştır.

Bazen tabiatı evcilleştirme, bazen avına karşı üstünlük bazende tabiat üstü güçlerinden yararlanmayı amaç edinen ilk insanlar bu amaçlarını törenler de sergiliyorlardı. Ölülere tapma, verimliliği artırmak için tabiat güçlerine tapma gibi unsurları da amaçlayan ilk insanlar hayatı daha az problemlili hale getirmek için dans ediyorlardı.

İlk insanlar tamamen göçebe olup, geçici bir ev kurma teşebbüsünde dahi bulunmamışlardır. Geniş ormanlarda başı boş dolaşmış gittikleri yerlerde yiyecek toplayıp tabii mağaralarda sığınmışlardır. Toplayıcı oldukları içinde ağaçlardan, hayvanlardan yararlanmışlardır. Böylece ağaç ve hayvanlarla ilgili oyunlar ortaya çıkmıştır.⁷ Daha sonraları tabii güçleri kontrol etmeyi başaran insanların dansları ve dansların fonksiyonları değişmiştir.

Bazı bilim adamları Paleolitik dönem öncesi yarı- insanın iki odunu birbirine vurarak veya sadece ellerini çırparak ortaya koyduğu garip ritme bedenini uydurarak sallanması, sıçraması biçiminde ilk dansın başladığını ileri sürerler. İlk dansın pandomim şeklinde başladığında da hem fıkirdirler.⁸

Oyun boş zamanları değerlendirmek için oynandığı gibi belirli bir amaca yönelik olarak da oynanır. Ancak oyun ritüel yada bir tören olduğu zaman bir görev kavramıyla birleşir. (Ritüel, evrene değin bir olay benzetmecidir. Örneğin "Yağmur

⁶ Hayat Ansiklopedisi, s.883.

⁷ KİN M, SEGAL E ; İnsan Nasıl İnsan Oldu, İstanbul 1985, s.73.

⁸ HAZAR, Muhsin ; Beden Eğitimi ve Sporda Oyunla Eğitim, Ankara 1996, s.5.

gelin, çömçe gelin, kepce gelin" oyunlarında bir çocuğun tepesine su dökülmesi yağmur benzetmesidir (Yağmur Yağdırma Töreni).⁹

İşte ilk insandan başlayarak günümüze kadar gelen "oyun" halk kültürünün önemli ve zengin bir bölümünü oluşturmuştur.

2.3.TÜRKLERDE OYUN

Türkçe'de "oyun" ve " oynamak" kelimelerinin birçok manaları vardır. Çocuk oyunları, talih oyunları, sportif oyunlar, dramatik gösteri, tiyatro, orta oyunları, seyirlik ve temsili oyunlar, karagöz oyunları. halk oyunları, hep oyun kelimesiyle karşılanmaktadır. Bunun yanı sıra oyun etmek, oyuna çıkmak, oyuna gelmek, oyun kağıdı, oyun havası gibi başka deyimler de vardır, Farsça baz eki ile yapılan "Oyunbaz" hem güzel oyun oynayan hem düzençi, hem de hilekar anlamındadır. Fiil olarak da kurcalamak, tehlikeye sokmak, değişiklik göstermek anlamlarına gelir.

Divan-ı Lügati't Türk'de oyun anlamına gelen ve oyun deyimini olarak Türkçe "Buyik" sözcüğü görülür. Yine Mahmut Ragıp Gazimihal'e göre Türkler de "oynamak" fiili "Büyi" "Bicu" kelimeleri ile karşılanmıştır.¹⁰

Gazimihal "Büdhik, büdik" sözlerinin oyun ve raks manasına geldiğini, ifade etmiştir. Bu sözcük açıklanırken oyun geleneğinin çocuklardan başlatılarak sürdürüldüğü, büyüklerin ve yaşlıların çocukları isteklendirme yolu ile kışkırtarak oynamasını sağladıkları belirtilmektedir. Örneğin; "Oğlan büdhüştü" çocuklar oyunda yarıştılar. Divan-ı lugat-it Türk'de geçen "ol oğlanı büdhütti" "O oğlanı buyitti" O oğlanı oynattı; ifadelerinin oyunu anlattığı belirtilmektedir.

Türkiye'miz de Türk ailelerinin birbirine giderek yaptıkları toplantılarda çocukların oyuna kaldırma, oynatma geleneğinin kökeni böylece ortaya çıkmaktadır. Geçmiş bir geleneğimiz olduğu belirlenir. Bu alanda birtakım atasözlerinin de ışık tuttuğunu görmekteyiz;

"Oyun çocuğun tımarıdır"

"Oynamayan çocuğun toprağa hayrı olmaz"

Oyunlarımızın çoğunlukla gençler tarafından oynanması bu geleneğin sürdürülmesidir. Oyun eski geleneklerinden süre gelen saygıyı da korumaktadır. Kurallarına bağlılık bir tapınma gücünü hatırlatmaktadır. Kurallara uymayan yetenekleri el vermeyen kişilerin oyun oynamasına toplumca olumlu gözle bakılmaz. Bu kişilere "oyun bilmez" deyimini kullanılır.

⁹ ÖZHAN, Mevlüt; Çocuk Oyunlarının Dramatik Unsurları, III.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C.III Ankara 1987, s.214.

¹⁰ GAZİMİHAL, M Ragıp ; Halk Oyunları Konusunda Biyu, Bicu, Türk Folklor Araştırmaları, C.I, S.3, s.33.

Örneğin; "Kurtga büyük bilmez; yerim tar ter"
"Kocakarı, oyun bilmez, yerim dar der"¹¹

Metin AND ise "Oyun ve Büyü" adlı eserinde büyüün daha çok "kut" manasına geldiği gibi, "Oyun ve büyü (sihir)" manalarının da bulunduğunu ifade etmiş ve Türklerde "Oyungı" kelimesinin bulunduğunu belirtmiştir.

Eski kaynaklarda Doğu Türkistan Türkleri (Uygurlar) ile Yakutlar'ın erkek şamana "oyun" dedikleri belirtilmektedir. Türkistan'da ise "oyun" kelimesi ile yalnız şaman değil, şaman töreni kastedilmektedir.¹²

Şamanlara mahsus sihri ayinler iki türdür. Biri yaz ayında kuş ağacı ormancığında yapılan ve Ak şaman tarafından yönetilen yaz ayinleri, diğeri ise kış aylarında Kara şaman tarafından yönetilen kış ayinleridir. Ak şamanlar beyaz, kara şamanlar ise siyah elbise giyerlerdi. Şaman törelerinin birincisine sürüleri çayıra çıkarma anlamına gelen "örüş sara" bayramı, ikincisine ise "sağan sara" bayramı adı verilirdi. Yapılan bu bayramlarda, ayinler de kurban kesmek adetti. Ayrıca şamanlar ateşe yağ atarlar ve şarap serperlerdi. Bu sırada kutlu sayılan bir at salıverirlerdi. Bu mübarek bir hayvan olurdu. Buna "ıduk" denirdi. Bu hayvana kadınlar dokunmazlardı. Sonbahar bayramı kötü ruhlara karşı yapılırdı.

Şamanların yaptıkları en uzun ayin, büyük ruh sayılan "Ülgen" adınadır. Ayin yapılan yere büyük bir çadır kurulur, içine bir kayın ağacı dikilir, tepesine de bir bayrak asılırdı. Bu ağaç dokuz yerinden kertilir, sonra buraya bir at getirilir, birisi bu atın dizginlerini tutardı. Tam bu sırada şaman davulunu çalmaya başlayarak ruhları davet eder, sonra at kurban edilir, eti büyük ve kutlu bir kazanda pişirilir, herkese ziyafet çekilirdi. Bu esnada şaman durmadan ilahiler okurdu. Yemek den sonra kurban sahibi büyük ruh ülgen'e dokuz kat elbise armağan ederdi. Şamanda bu sırada elindeki "Tef" veya "Davul"a kamçı ile (Kam-çı Şaman'a, Kam'a mahsus, Kam=Şaman) vurarak çalar, ilahiler okuyarak iyi ruhları davet ederdi. Her ruh için bir hareket yapar, yere yatar, diz çöker, davulunu havaya kaldırır, kasnağına tokmağı vurur, davulu ile gök gürültüsü gibi sesler çıkarır, ileri-geri giderdi. Davulunu çalarak yedi kat gökte dolaşır, sonunda yeryüzüne iner, davulunu atar, gözlerini açıp güya uzak yoldan gelmiş gibi herkesle selamlaşırdı. Bu ayin üç gün sürerdi.

Büyük ayinden başka, şamanların küçük ayinleri de vardı ki bunun güneş ve ay tutulmasında, hastalıkları tedavi etmede vb. yaparlardı. Şamanlar, sihri bir şekilde ruhları, perileri çağırarak suretiyle bir takım hastalıkları tedavi ederlerdi. Bu sebeple bazı yazarlar, şamanlığı din değil, sihir kabul etmiştir.

¹¹ DEMİRSİPAHİ, Cemil ; Türk Halk Oyunları, Ankara 1975, s.9.

¹² AND, Metin; Oyun ve Büyü, İstanbul 1974, s.13.

Şaman törenlerinde şaman hem dans ediyor, hem ses ve çalgıyla taklit ve drama yapıyor, hem de şiir okuyordu. Böylece oyun kelimesi ile tiyatro, dans ve her türlü seyirlik oyunların orijini şamanda ve onun yaptığı işte toplanıyordu.

Musiki ve oyun başlangıçta din duygularıyla oluşmuş, çoğunun kaynağı sadece din ile ilgili törenlerden ulaşmış, mistik (ritüel) bir ifade tarzı içinde kalmıştır. Söz gelimi "Samahlar" evlenme düğünlerinin, gelin kutlama hareketleri, ateş kültü ve bir kısım işgücü ile ilgili törene ait oyunlar, bir kısım ağıtlamalar, ritüel fonksiyonlarını ve görüntülerini bugün de korumakta ve sürdürmektedir.

Sözgelimi; ateş oyunları yüzyıllarca öncesine dayanan "Şaman" (Kam) adetleri ile "Ateş kültü" ile ilgili tören kaynaşmalarıydı. Ateş; herşeyi temizler, kötü ruhları kovardı. Ateşin kutsal olmasından dolayı "Ocak" da kutsaldı. Çünkü ocak kötü ruhları temizlerdi. Önceleri meydanlarda yakılan bu törenimsi oyunlar giderek mesela, "Çayda çıra" adıyla halay düzenine sokulmuştur.¹³

Ateş oyunlarında iki ateş arasından geçmek, Türklerin doğan güneşi, ayı selamlamaları, çadır kapılarının doğuya açık tutulması, ateşin kötü ruhları kovmasına inanılması, bu yüzden ateş üstünden "yada" (yeşim taşı) arasından geçilmesi gibi inançlar hakimdi.

Müzik, asırlarca oyunu takip etmiş, ölçülerini ondan almıştır. Mevlevi tarikatında "sema" ve ondaki figürler dilin kalıplarından soyunmasından başka bir şey değildir. Mevlana "Mesnevi"yi bitirince bundan sonrası dilsiz gelir der. O'nu bu sıkıntıdan "Oyun" kurtarır. kısaca "sema" mesnevinin devamıdır. Sema ve samahlar da görülen dönerek oyun oynama geleneğinin orta Asya Türk kültüründe şamanların ayinlerinden kalma bir ritüel olduğu ifade edilmektedir.

Rıza Teyfik Bölükbaşı Nefsal-i Afiyet (salnama-i Tıbbi) adlı tıp yıllığında yayınlanan yazısında oyun için Savaş, kavga av, eğlenmek, doğurmak, ateş yakmak, adam yemek, yılan tutup dişlerini sökmek gibi olaylardan tutunda günlük olaylardan herşeye varıncaya kadar oyun ile taklit edilir. Her münasebetle raks edilir, vesselam diyerek konu ile ilgili düşüncelerini belirtmiştir.¹⁴

Evliya Çelebi de "Seyahatnamesinde" Avrupa'da dans olayından bahseder. Zamanla danslar dini, törensel niteliklerini kaybede, kaybede manasını yitirince, açıklıkla izah edemediğimiz soyut danslar halini almıştır. Bugün bize ne olduklarını az çok anlatan oyunlar taklitli oyunlardır.¹⁵

¹³ ATAMAN, Sadi Yaver ; Folklor Konusu Olarak Türk Halk Müziği ve Oyunları, Ankara 1982, C.1, s.148.

¹⁴ Nefsal-i Afiyet-"Raks" İstanbul, s.405-419, Yıl 1316 (1900).

¹⁵ DOĞANÇ, Ayhan ; Folkloru Doğru, İstanbul, s.23.

Eski Türkler'e ait, hayvanların, şamanların veya büyük adamların tecessüm etmiş eşlerini temsil ettiklerini gösteren menkabeler vardır. Yakut şamanlığında "İje kıl" (Ana hayvan). Kasgarlı Mahmud'un Divan-ü Lügati't Türk'ünde "peri eş" ve bugünkü kırgızlarda "eş arvağı" olarak yaşayan mefhumla ilgili birer hikayeyi Katanov ile G. Potanin kaydetmişlerdir.

Katanov, Saygay kamlarında "Tapçan"a dair bir rivayeti kaleme almıştır. Potaninin neşri Kazak Kırgızları'nın son müstakil hanlarından II Abılay'a (1771-1783) aittir. Bu son menkabe de kartal Abılay'ın, tilki ise kumandan Cildebay'ın "ruh-eş"lerini temsil ederler.¹⁶

Yakut Türklerinde ilkbahar ve güz mevsimleri kartalın temsil ettiği ruhun iradesine bağlıdır. Kartal bir kere kanatlarını sallarsa buzlar erimeğe başlar, ikinci defa sallayınca bahar gelir.

Kartal kültü ile ilgili geleneklerden anlaşıldığına göre eski zamanlarda bu kuş, güneş ve gök Tanrı'nın sembolü sayılmıştır. Kartal geleneği son yıllara kadar Başkurtlar arasında da yaşamıştır.¹⁷

Oğuz boyları'nın altı ongunundan (töz) biri olan kartalın on iki hayvanlı Türk takvimine damgasını vuran; tavşan, it, koyun, domuz, tavuk, şamanistlere göre orman tanrısı ruhunun timsali ayı¹⁸ ve Anadolu'da uğur bereket ve sevinç sembolü bilinen tilki, artık unutulmuş hatıraların izleri görünüyor.

Bugün Anadolu'da oynandıklarını tespit ettiğimiz hayvanları taklit oyunlarını 1) Vahşi 2) Evcil hayvanlara ait olmak üzere iki kolda toplamak mümkündür. Birincisi kısımda kartal, domuz, ayı, tilki, kirpi, ceylan, kaplumbağa gibi hayvanlar yer alıyor. İkinci kısımda; deve, at, eşek, katır, koyun, keçi, kedi, köpek, inek, kaz, ördek, güvercin, keklik vazife almakta daha doğrusu oyuncular bu hayvanların karakterlerine bürünmektedirler. Taklit oyunlarına zaman zaman insan yerine hayvanların iştirak ettikleri de görülürdü. Bir kaç örnek verecek olursak, soğancı oyununda (Kuşsaray-Çorum). Bektaş Ağa'nın soğan yüklü arabasını çeken bir eşektir. Kalaycı oyununun Karkın (Turgutlu) varyantında çıplak bir eşek malzeme taşır. Güzel öz (Yeşilhisar)daki halıcılar oyununda halı tezgahını yükledikleri at, oyun oynanacak evin kapısı önüne kadar getirilir. Bir ayı oyununda (Yazıcıoğlu köyü-Devret, Zonguldak) ayıya rol verilmektedir.

Türk kültür hayatında çok eskiden beri devam edip gelen, bir kısmının metinleri bugün için bulunmayan bu oyunlar dramatik ve seyirlik oyunlar ile köylü temsillerinin temelini oluşturmaktadır.

¹⁶ İNAN, Abdülkadir; Yakut Şamanizminde İje Kıl, Türkiyat Mecmuası, C.10, s.214-216.

¹⁷ İNAN, Abdülkadir ; Şamanizm, s.46-47.

¹⁸ İNAN, Abdülkadir ; A.g.e., s.63.

2.4. HALK OYUNLARI

Halk oyunları, sadece bizde değil, bütün milletlerin günlük hayatlarında önemli bir yer tutmaktadır. Eski kaynaklar incelendiğinde oyunun sadece dinsel törenlerde, toplum ve kişi hayatına girmekle kalmadığı sanatın ve kültürün yaratıcısı olarak görev yaptığı dikkat çekmektedir.

"Oyun kültürden öncedir, çeşitli kültürlerden çıkma, ya da bir rastlantı sonucu değil, tersine çeşitli kültür biçimlerinin doğuşunda başlıca etkindir" diyen Johann HUIZİNGA, "Oyunun sanata yardım etmesi olağan sayılır" diyen H.DELACROIX, "Sanatın en ilkel şeklidirler. Çeşitli sanatlar dans aracılığı ile oyundan çıkmıştır" diyen RIBOT, oyunun sanat olarak değerini dile getirmişlerdir.

Milletin özelliğini yapan unsurlar arasında musiki ve oyun, en eski ve toplum hayatının her devresinde folklorun içinde folklorun konusu olarak bir ifade zenginliği içerisinde en hareketli ve en renkli bir kaynaşma vasıtası olmuştur. Her kültür onu oluşturan ürünlere, belli kaynaklara dayanır. Musiki ve oyun toplumu heyecana getiren, milli ahlak ve din duygularını besleyen bir kaynaktır.

İnsanlar kendi varlıklarına verdikleri değer yanında, tabiattaki tüm varlıklara karşı büyük bir yakınlık gösterdikleri içindir ki, tabiatı duygularının anlatılmasına yardım eden canlı motifler olarak kullanmaktan büyük zevk duymuşlardır.

Oyun, bir hareket ve mimik sanatıdır. Manada musikiden ayrı düşünülemeyeceği için insan topluluklarının ve ırkının büyük sentezi bu iki sanat varlığında görülür.

Halk Oyunları'nın genel bir tanımını yapacak olursak; Ait olduğu toplumun kültür değerlerini yansıtan; bir olayı, bir sevinci, bir üzüntüyü ifade eden, kökeni din ve büyü ile ilgili (Majik ve Kültik) olan; müzikli (bir müzik aleti eşliğinde veya müzik aleti olmaksızın el, ayak gibi organlarla tempo tutarak) olarak tek kişi veya gruplar halinde icra edilen; ölçülü düzenli hareketlerdir.¹⁹

Başka bir tanım ise şu şekilde yapılmaktadır; Ulusal müziğimizin bünyesine göre bir oyun kuran kişilerle, adları bilinmeyen halk sanatçılarının kurgularına dayalı düzenlilik, ritm kurallarına bağlı olarak müzik eşliğinde yapılan tartımlı hareketlere oyun; bu oyunlar milletin duygu ve düşüncelerine dayalı ise Milli oyunlar ya da Halk Oyunları adını kazanırlar.²⁰

Ancak "Oyun" sözcüğünün kimi yazarlarımızca pek tutulmadığını görmekteyiz. Oyun sözcüğü yerine bazen raks, rakıs, ritmik hareketler, dans gibi sözcükler kullanılmıştır.

¹⁹ EROĞLU, Türker ; İnsan ve Oyun, Kayseri 1994, s.35.

²⁰ DEMİRSİPAHİ, Cemil ; Türk Halk Oyunları, Ankara 1975, s.9.

Biz ise "Oyun" sözcüğünün kullanılmasının daha doğru olduğuna inanıyoruz. Çünkü milletimizi de yaygın olan ve halk tarafından da benimsenen "Oyun" sözcüğünü kullanmakla dilimizi hem Arapça bir sözcük olan "Raks"tan, hem de Fransızca bir sözcük olan "Dans" sözcüğünden kurtarmış olacağız. Dans kelimesini, hem yabancı bir terim olarak, hem de ifade ettiği şey (iki kişinin karşılıklı olarak birbirlerine tutunarak veya tutunmadan müzik eşliğinde yaptıkları hareketler) olarak düşünebiliriz. Bugün Halk Oyunları dendiğinde artık halkımız ne anlama geldiğini bilmektedir.²¹

Daha önceleri de benzer hatalar yapılmıştır. Folklör, folklör sanatçısı, folklörcü, folklör yarışması, foklor, föklör, folklör şöleni vs. gibi yanlış tanımlamalar, yanlış ifadelerle "folklor" kavramı yanlış kullanılmış ve bir bilim dalı olan "Folklor" asıl amacından uzaklaştırılmıştır. Gerçekte Halk Müziği de Halk Oyunları da folklorün inceleme alanı içerisinde bulunan bir bölümdür.

Musiki ve oyun; başlangıçta din duygularıyla oluşmuş, çoğunun kaynağı sadece din ile ilgili törenlerden ulaşılmış mistik (ritüel) bir ifade tarzı, içinde kalmıştır. Sözelimi "Samahları" evlenme düğünlerinin, gelin kutlama hareketleri, ateş kültü ve bir kısım gücü ile ilgili törene ait oyunlar, bir kısım ağıtlamalar, ritüel fonksiyonlarını ve görüşlerini bugün de korumakta ve sürdürmektedir.

Sözelimi ateş oyunları yüzyıllarca öncesine dayanan "Şaman (Kam) adetleri ile ve "Ateş Kültü" ile ilgili tören kaynaşmalarıydı. Önceleri meydanlarda yakılan bu törenimsi oyunlar mesela "Sinsin" (Simsim) ve "Çayda çıra" adıyla halay düzenine sokulmuştur.

Eski Harputlu'lara göre "Çayda çıra" çay kenarlarında kurulan düğünlerde oynanıyordu. Bir efsanesi de çay kenarında geçen dramatik bir aşk efsanesidir. Her ne kadar çay kenarlarında oynanmasından bu adı almış olsa da, yakılan ateşlerin ve elde gezdirilen meşalelerin çay sularına yansımalarından meydana gelen renkli, yakamozlu ve cümbüşlü manzaradır ki, Harput'luların zevk üstünlüğünün belirtisi olarak adlandırılmış olması gerçeğe en uygun ihtimaldir.

Halk oyunlarımızın kendi aleminde (içine dönük) bir havası vardır. Otantiği bozmamak şartıyla oyunları kendi orijinalliyi içerisinde sahneye uygulamak yerinde olacaktır. Bunu bir sanat hareketi olarak geliştirmek ve yaymak apayrı bir yetenek ister. Öyleyse Halk Musikisi ve oyunlarını öz yapıları içinde bir değer olarak kabul edip, folklor konusu olarak bilim açısından ve orjinaline bağlı kalarak araştırılması yararlı olacaktır.

Halk oyunları ve Halk Musikisini duygularda ortak anlam, şuurlu bir gelecek, Milli ahlak ve yaygın eğitim vasıtası olabilecek soyluluk taşıyan bir toplum kaynaşması ve davranış olarak değerlendirmek gereği vardır.

²¹ SİVRİKAYA, Sebahattin ; Elazığ Yöresi Halk Oyunlarının Halk Bilimi Açısından İncelenmesi, İ.T.Ü. T.M.D.K.Türk Halk Oyunları Bölümü Lisans Tezi, İstanbul 1994, s.43.

Güçlü bir musiki ve zengin bir oyun potansiyeline sahip bir millet olarak özellikle Halk Musikimize ve Halk Oyunlarımıza sahip çıkmamız gerektiği inancındayım.

2.5. TÜRK HALK OYUNLARINA GENEL BİR BAKIŞ

Türk Halk Oyunları'nın meydana gelişinde eski Türk Dini'nin ve İslamiyetin yani dinin tesirleri yanında kültürlerin ve coğrafi yapının, iklim ve bitki örtüsünün tesirleri vardır. Özellikle Türk kültüründe sık görülen su, toprak ve dağ kültleri, ateş ve hava kültü gibi kültler ile kurt, kartal, güvercin vb. gibi hayvan kültleri Türk Halk Oyunları'nın meydana gelişinde önemli bir yer tutar.

Yine, genel oyun kavramından bahsederken ifade ettiğimiz gibi, ayin ve törenler oyunların ilk ortaya çıktığı yerlerdir. Dini ayin ve törenler (Şaman-Oyun Kam törenleri), Yuğ töreni, mevsimlik bayramlar (Ergenekon-Nevruz, Koyun yüzü, Saya gezmesi, kış yarısı, hidrellez vb.) yanında doğum, sünnet, askere uğurlama karşılama, nişan, düğün gibi törenlerden de söz etmek gerekir. Binlerce yıllık Türk kültürünün geleneksel kısmı, Türklerin yaşadıkları bölgelerde belli bir süreç içinde meydana gelen mahalli tavırlarla şekil alarak günümüze kadar gelmiştir.

Türkiye dışında yaşayan Türklerin yaşadıkları bölgelerde kendilerine has mahalli kültürlere sahip olmaları da son derece tabiidir. Ancak daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, temel yapı ve iskelet Türk Kültür dairesi ve çatısıdır. Olaya öyle bakınca, her ne kadar mahalli yapılaşma oluyorsa da orjin aynı olduğundan benzerlikler muhakkak olacaktır.

Bugün birçok bağımsız Türk devleti bulunmaktadır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kurulan Türk Devletleri'nin kapıları araştırmacılara açılınca, onların kültürleri hakkında geniş bilgi sahibi olma imkanına kavuşturulmuştur.

İleride Türkiye dışında yaşayan Türklerin kültürleri üzerinde yapılacak olan karşılaştırmalı çalışmaların, bu konuları bariz şekilde ortaya çıkaracağı kanaatindeyiz.²²

Türkiye'de tesbit edilmiş ikibin civarında oyun vardır. Bu kadar zengin bir potansiyel Türk toplumundan başka hiçbir toplumda yoktur. Türk Halk Oyunları ilkel toplumlardan günümüze kadar genişleyerek gelmiştir. Farklı form ve özelliklerin görüldüğü Türk Halk Oyunları'nın tasnifi de karmaşık olmuştur.

Bugüne dek Türk Halk Oyunlarının gerçek bir tasnifi yapılamamıştır. Yapılan araştırmalardan çıkan sonuç şudur; Halk Oyunlarımızın sınıflamasında çeşitli kavram ve düşünce farklılıkları ortaya çıkmıştır. Bazıları herşeyi türkü sınıflamalarının içinde

²² EROĞLU, Türker ; Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Halk oyunları ve Halayların İncelenmesi, Ankara 1995, s.23-24.

toplamaya çalışmış, başka bir kısım şekil içine türleri sokmuş, bazıları tür çeşitlerini sınıflamadıkları için yalnızca tanımla yetinmişlerdir.

Ancak biz Türk Halk Oyunları'nı kendi içinde incelediğimizde bazı oyun grupları ortaya çıkmaktadır. Biz bu gruplara halk oyunlarının alt grupları deriz. Bunlar ;

1. Halaylar
2. Barlar
3. Horonlar
4. Zeybekler
5. Karşılamalar
6. Kaşıklı (Araçlı) Oyunlar
7. Dış Kaynaklı Oyunlar²³

HALAYLAR

Anadolu'nun çeşitli yörelerinde alay, halay, hale, haley, aley vb. şekillerde telaffuz edilen Halay kelimesi, kalabalık insan topluluğu anlamına gelen "Alay" sözcüğünden ortaya çıkmıştır. Birlik, beraberlik, yardımlaşma gibi toplu hareket anlamına, ya da devamlılık, süreklilik anlamına da gelmektedir.

Halayın tanımlarına gelince; genellikle Orta Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde toplu olarak oynanan, en az üç kişiden başlayıp genişleyebilen, toplu, düz dizi halinde ve disiplinli bir şekilde oynanan, kadın ve erkek ayrı ayrı olabildiği gibi karışık olarak da el ele tutuşarak, halka teşkil ederek ve muntazam ritimlerle ayak vurarak oynanan halk oyunlarının genel adıdır. Tamamen ilkel toplumların yansıdığı bir türdür. Örneğin; Şaman törenleri ...

Halaylarda oyuna "ekipbaşı", "Halaybaşı" adları verilen en baştaki oyuncu hakimdir. Şamanlarda başta bulunan "Şaman" önemlidir. Şamanlarda her törenin bir konusu vardır. Doğaçlama yapıldı. Halaylarda ekip başının solo yapma özelliği bunun sebebidir. Şamanın yanındaki yardımcısı da ona eşlik eder. Halaylarda ekip başına "poççik" adı verilen en sondaki oyuncu eşlik eder. Ekipbaşı'nın ve poççiğin elinde birer mendil bulunur. Mendil sallamanın özel bir önemi vardır. Daima en baştaki oyuncunun yönetiminde, oynanması disiplin bakımından bu oyunların bir sisteme bağlı olduğunu göstermektedir. Halaylar genellikle suit şeklinde yani birbirini takip eden değişik figür, tempo ve temalardan oluşmaktadır.

Oyunların kaynağı, törenlerdeki konu taklittir. Örneğin; konu işle ilgili ise törenleri yapanlar erkeklerdir. Bir hastalık ile ilgili ise törenler karma yapıldı.

Halaylarda rastlanan ilkel toplumlardaki törenlerde bir kademe vardır.

²³ DEĞERLİ, Fikret ; İ.T.Ü. Türk Halk Oyunları Bölümü Ders Notları, İstanbul 1992.

- a) Zararlı varlığı öldürme (Ağırlama)
- b) İyiyi diriltme (Yürütme, yaylanma)
- c) İyiyi güçlendirme (Hoplatma)
- d) Kutlama (Zıplatma, oynatma, yelleme)²⁴

Halaylarda özellikle dört bölüm vardır. 1, 2, 3, 4 bölümlü oynanan halaylarda tek bölümlüler; tek melodiyle hızlanarak oynanırlar. Ancak aynı melodinin ağır olarak devam ettiği halaylar da vardır. Yozgat halayı, Egin halayı, Ağırlama halayı, Kazova halayı gibi.

İki bölümlü halaylarda iki melodi, iki ayrı ritm vardır. Ağır başlayan birinci bölümlere "ağırlama" denir. Ağırlama kısmı gösterişli ve oturaklı olur. İkinci bölüm değişik adlar alır. Bu bölümde ritm değişir, oyun hızlanır. Genellikle "hoplatma", "yelleme", "yeldirme", "sıktırma", "yürütme" adlarını alır. Ancak bazı yörelerimizde oyun yürütme ile başlar, sonra ağırlamaya geçer. Sonra yürütmeye sona erer. Tokat-Kırat, Abdurrahman, Keskin, Köy, Maro halayı gibi.

Üç bölümlü halaylar ; bu halaylarda 3 melodi ve 3 ritm vardır. Ancak, bazen 2 melodi 3 ritm de olabilir. Çoğunlukla "ağırlama" ile başlar, "yürütme ile devam eder, "hoplatma" ile sona erer. Hoplatma kısımlarına yeldirme de denmektedir. Çorum halayı, Tokat ağırlaması, ağır halay gibi.

Dört bölümlü halaylar ; bu halaylarda genellikle 4 melodi 4 ritm bulunur. Her bölümün ayrı adları vardır. Oyun yavaştan başlar, gittikçe hızlanır ve son bölümde en hızlı noktaya ulaşır. İlk bölüm "ağırlama" ile başlar, "Yanlama", "Yaylanma" veya "Yürütme" ye geçer, "Oynatma" ile hızlanır, "hoplatma" ile son bulur. Ancak bazen "Yaylanma ile başlayıp "Ağırlama" ve "Yürütmeye" geçen, "Hoplatma" ile hızlanan, "Zıplatma", "Oynatma" ile son bulan halaylar da vardır. "Elazığ halayı, Avreş gibi.

Halaylarda çok ağır tempo ile başlayarak hızlanan bölümlerden birbirine geçişte müzikte modülasyon (ton değişikliği) ve ritm değişiklikleri göze çarpar.

Halaylarda bölümler yörelere göre değişik isimler alırlar. Son bölüm olan en hızlı bölüme Malatya'da "tezleme", bazı başka yörelerde de "çabuklama" denilmektedir. Binboğa Afşarları'nın "yeğîn" olarak adlandırdıkları bu hızlı bölüme, Saimbeyli'de "yeğînleme", Keskin'de "Farfara", Niğde Aksaray taraflarında "Kıvrak" denilmektedir. Halay addını taşıyan toplu oyunların bazılarının ezgileri aynı devam eder. Yani müzik değişmez. Fakat tempo giderek hızlanır ve daha canlı icra edilir. Halaylar da tek oynanmaz. Baş oyuncu diziden ayrılarak solo halinde oynasa da yine dizinin karşısındadır.

²⁴ DEĞERLİ, Fikret ; İ.T.Ü.T.M.D.K.Halk Oyunları Bölümü Ders Notları, İstanbul 1992.

Halaylarda kullanılan deyimlere de kısaca değinirsek;

Çalgı ile çalınıp oynamaya "halay çekmek", oyun sırasında omuzların ve göğüslerin, oyunun estetiğine göre eğilerek ya da dik durarak sistemli olarak oynatılmasına "titremek", erkek oyuncuların, diğer oyuncuları omuzlara alıp, müzik eşliğinde oynamalarına "omuz halayı" "heyamola", halaylarda baş oyuna "ağırlama" denmektedir.

Halaylar açıkta icra edildiğinde oyuna davul-zurna veya davul-klarnet (Elazığ ve Çevresi) eşlik etmektedir. Kökü şamanlara dayanan davulun oyun sırasında yere degecek kadar aşağılarda döndürülmesi, kucağa alınması, omuza konulması ve nihayet başın üzerine kaldırılması, halayların dini ayinlerden bazı damgalar taşıdıklarına işarettir. Ayrıca Sivas ve Çorum halaylarında baş oyuncunun zaman zaman ayrılarak diğer oyuncuların karşısında bazı figürler yapması eskiden tekkelerdeki baş Zaki'nin zikir sırasında yaptığı hareketlerle benzerlik göstermesi dikkat çekicidir. Sivas köy halaylarında un eleme, hamur yoğurma, iplik bükme, ekmek pişirme, yün tarama gibi kadınların ev işlerinin taklidi görünen bölümler eğlenme mahiyetinde imiş intiba uyandırmakla birlikte, oyunun ilk ve ikinci figürlerindeki, biraz öne eğilmiş gövde ve baş ile yine biraz öne ve yanlara konulmuş eller, Anadolu'nun birçok yerlerinde SİFTİNME tabir edilen aczini açığa vurmanın ifadesidir. İkinci figürde ellerin göğüste çaprazlanarak alınların gökyüzüne tescih edilmesi ve geriye yaslanmalar, tanrıya yalvarma ve ibadet manasındadır. Daha sonraları oyuncuların sevinç ve neşe ile oyuna devam etmeleri kıtlıktan sonra bolluğa kavuşulmuş devirlerin hatırasının oyun figürlerine yansması şeklinde günümüze ulaşmasıdır.

Kadın-Erkek ayrı ayrı oynanabildiği gibi Karma'da oynanan halaylardaki ritmik özellik genelde iki ve dört zamanlıdır. Ancak bunların üçerli şekilleriyle beş, yedi, dokuz gibi birleşik usüller ile on zamanlı karma usullerde sıkça görülmektedir.

Halay oyunlarında kullanılan çalgılar çoğunlukla davul-zurnadır. Ancak yörelerde davul-zurna çok az kullanılmaktadır. Klarnet, çığırtma, kaval, mey, bağlama ve sadece ritm aletleri ile oynanan halaylar da vardır. Örneğin; Elazığ ve çevresinde oynanan halaylarda klarnet (Gırnata) ile, davulun çalınması geleneği vardır. Klarnetten önce ise "Çığırtma" adı verilen çalgı, Elazığ ve çevresinde oynanan halaylara eşlik ederdi. Türkmen, alevi samah ve halaylarında ise bağlama kullanılmaktadır.

Genelde halaylarda, açık alanlarda davul-zurna, ya da davul-klarnet gibi sazlar kullanılır. Kapalı alanlarda ise klarnet ile zurnanın yerini bazen mey ile kaval, davulun yerini ise def ve darbuka gibi ritm sazlar alır.

Halaylar başlangıçta bağlı bir oyun olarak başlar. Halaylarda hangi biçimde olursa olsun başlangıcı bağlı bir diziliş söz konusudur. Bu bağlılık birliği ve gücü simgeler. Bağlı oyun olarak gösterilmesinin nedeni, oyuncuların birbirlerine el, kol, omuz vb. değmelerle bağlı bulunmalarından ötürüdür. Halaybaşı elindeki mendille

oyunu yönetirken, "Pöççük" ya da "Poçık" adı verilen ekip sonu mendili ile ona eşlik ederken istenilenin yerine gelip gelmediğini bildirir. Mendil halayda bir haberleşme aracıdır. Halay oyunlarında mendil her yöreye göre ayrı görünüştedir. Kadın ve erkeğin elinde değişik anlamdadır. Örneğin erkekte kılıç, tuğra, şamar, kamçı ve bayrak gibi kullanılır. Kadında ise yaşmak, çevre, cilve, naz görünüşlerinde kullanılır.

BARLAR

Anlam olarak birliktelik, beraberlik, el ele kol kola kaynaşmak ifade eder. Kuzeydoğu Anadolu'da toplu olarak ve genellikle dizi halinde ikili olarak oynanan disiplinli halk oyunlarıdır.

Kavram olarak; birliktelik, beraberlik, el ele tutuşarak oynanan oyun, hava basıncı birimi, bir çeşit şaman davulu, birlikte oynanan sıra raksı²⁵, yük olmak, cam kapların içinde oluşan kivi anlamlarına gelmektedir. Sözelimi "bar", "barça", "baru" biçiminde söylenişi de eski sözlük ve diyaleklerde hep "topluluk" anlamlarına gelmektedir. Ayrıca sık bahçelik, sık ağaçlık, bağlık, meyve anlamına da gelmektedir.

Eski Şamanlar'dan kalan Bar'ın anlamı "Davul" demektir. Eski çağın ve ilkel toplulukların insanları birtakım korku ve inançların etkisinde kaldıkları için hayatlarını çeşitli ayin ve törenlerle süslerlerdi. Bu törenlerini de davulla yaparlardı. Şamanlarda kullanılan bu davullara "Bar" adı verilmiştir. Şamanlar törenlerde içi ve dışı temsili resimlerle donatılmış bu davulları samur ya da tavşan ayağından yapılmış tokmaklarla çalar ve oynarlardı. Erzurum barlarında davulcunun tek başına davul çalarak oynaması ve buna Şaman davulları denilmesi dikkate değer bir özelliktir.

Borel ve Halhas Moğolları ile Tonnu Oranhu, Altay Türklerinde de kullanılan davula PAR veya BAR adı verilmektedir. Yakutça'da da davul ve kayışına "Bar" ismi veriliyordu. Çağatayca'da her cins deriye yine "bar" adı verilmektedir. Ayrıca Çağatayca'da bir yüzünde geyik, diğer yüzünde at derisi gerili bulunan davullara BAR denildiği tespit edilmiştir. Yine Çağatayca'da "barlamak" düzeltmek, sıraya koymak demektir. Kırgızca'da "Barmak" yürümek, gitmek, varmak anlamını taşımaktadır. Anadolu'da günümüzde varıp gelme, var gel, var gelme deyimleri kullanılmaktadır.

Bar, savaş kazancının kutlanması, kahramanlığın, yiğitliğin anıtlaşması amacını taşır. Bar oyunlarının figürlerindeki keskin ve sert çizgiler bu amacın ifadesidir. Barları sıranın en başında bulunan elindeki beyaz mendil (çevre) ile oyuna istikamet veren, en usta oyuncu olan "Barbaşı" yönetir. Barbaşı'nın yanındakine "koltuk", en sondaki oyuncuya "Poççık" ya da "kuyruk" diğerlerine ise "kelle" adı verilir. Barbaşı her barda mendiliyle oyuna ruh ve anlam kazandırır. Poççığın de elinde beyaz mendil bulunur ve Barbaşı'na eşlik eder.

²⁵ GAZİMİHAL, M.Ragıp ; Musiki Sözlüğü, İstanbul 1981.

Barları, kadın ve erkek barları olarak iki kısma ayırırız. Kadın barlarının çoğu türkölüdür. Erkek barlarında ise daha ağır, sert ve keskin çizgiler görölür. Barlar en az beş kişi ile oynanır. Genellikle toplu oyunlardır.

Toplu Bar oyunlarında da birbirini ardından oynanan bölümler vardır. Halaylarda ağırlama, yeldirme, ikileme, yanlama gibi isimler alan bu bölümlere barlarda üsteleme, sekme, yelletme gibi isimler verilir. Barlar çoğunlukla iki, bazen de üç bölümlüdür. İki bölümlü barlarda birinci bölüme ağırlama, ikinci bölüme ise üsteleme adı verilir. Üç bölümlü barlarda birinci bölüm ağırlama, ikinci bölüm üstleme üsteleme ya da sekme, üçüncü bölüm ise yelleme, yelletmedir. Barlarda tempo ifade eden bu bölümlerin bulunmaması halinde sona doğru aynı ezginin giderek hızlandığı görölür. "Aşşaktan gelirem" gibi. Erzurum Barlarında tek kişi veya iki kişi ile oynanan barlar da vardır. Erzurum Barlarında tek erkek oyuncu tarafından oynanan barlar Kosarma (Kolsarma), Kız Sema ve Davul barıdır. İki erkek oyuncu tarafından oynanılanları ise Köroğlu (Kılıçlarla), Hançerbarı (Bıçaklarla), Çerkezbarı, Durna barı, Karabağ, İftadiye, İspiri Sallaması, O olmasın bu olsun barı ... gibi.²⁶

Barlar'da oyuncuların meydana çıkışlarında genellikle "paşa köşkü" adı verilen ezgi çalınır. Oyuncuların ortaya çıkmasına "bar tutuşmak" adı verilir. Oyunların müziğine "bar havası" denir. Başbarla başlayan oyun, barbaşının belirleyeceği 6 - 8 barla devam eder, ekip değişir. Ardından meydana çıkan bir başka grup yine Başbarı oynadıktan sonra, önceki grubun oynamadığı diğer barları sıralar ve "lavik" tekrar çalınır. Dağılma sırasında "yıkılget" ya da "yol havası" adı verilen ezgi çalınır. Bu disiplin Bar oyunları oynanırken bir gelenektir. Barlarda oyuncuların bitişik durmak suretiyle "kapalı bar", oynayanların birbirinden ayrı durmak suretiyle dizilmelerine "açık bar" denmektedir. Oyunda kullanılmayan davullara "sağır davul" ya da "çingene davulu", kadın barlarına "düğün oyunları" adları verilmektedir.

Bar ezgilerinin ritmik yapısı iki, beş, altı, dokuz, on, oniki zamanlıdır. Aynı ezgi bazı zaman hem Halay'da hem de Bar'da kullanılır. Barlar açık alanlarda davul-zurna eşliğinde oynanır. Erkek barlarına davul-zurna eşlik ettiği halde, kadın barlarına tef (def), klarnetin yerini Mey alarak eşlik eder.

Barlar kadın-erkek ayrı ayrı oynanır. Kadınlı-erkekli karma biçiminde oynanmaz. Bugün barlardan bazılarını oynayan ustalarının giderek azalması sonucu kaybolmaya yüz tuttuğunu görüyoruz. Durnabarı, Çobanbarı, Kazakbarı, Davulbarı, Kotana barı gibi.

²⁶ PAŞMAKÇI, Yücel ; Türk Halk Oyunları, İ.T.Ü.Sosyal Bilimleri Enstitüsü Ders Notları, İstanbul 1994-1995.

HORONLAR

Tarihi akışı içerisinde Türkler, Orta Asya'dan batıya doğru göç ettikçe kültürel özelliklerini de birlikte taşımışlardır. 1071 yılı sonrası Anadolu'yu vatan tutmaya başlayan Türk boyları bu toprakları kısa bir zaman içerisinde Türkleştirip İslamlaştırmışlardır.

Oğuz Türkleri 12.yy dan itibaren sürekli ve yoğun bir biçimde karadeniz bölgesini yurt edinmeye başlamıştır. 200 yıl içerisinde Doğu karadeniz yörelerini tamamen fetheden Oğuz Türkleri'nin, Çepniler kolunun yanısıra Akkoyunlu Türklerinin bir bölümü de Yavuz Sultan Selim tarafından (Trabzon'da şehzadeligi sırasında) Rize ve Trabzon bölgesinde iskan edinmiştir. Doğu Karadeniz bölgesinin coğrafi şartları (dağlarının sarp ve dik oluşu, denizin hırçınlığı) gelişen yöre folkloru üzerinde oldukça etkindir. Bu etkinlik çalışma ve tarımsal hayatla müzik ve halk oyunlarında açık bir şekilde göze çarpar. Doğu Karadeniz'in kıyı kesiminde oynanan halk oyunlarına horon adı verilmektedir. Horonun yöreye has tavır ile oynanması o yöre insanlarının karakter, yaşayış biçimi ve iş hayatını canlandırır. Kısaca ifadesi halk oyunları ile halkın davranışları arasında çok sıkı bağlantı vardır.

Horon sözcüğüne Karadeniz Bölgesi'nde "Horan, Horun, Horum, Horom" gibi adlar verildiğini de görürüz. Bir rivayete göre Horon kelimesi, "Horom"dan gelmektedir. "Horom : Mera ve yaylalarda biçilip kurutularak bağlanan otlara verilen addır." Ayrıca "tarlalarda kamışın kesildikten sonra kalan saplarının bağlanarak kümelendirilmiş şekline de Horom denilmektedir". Yine "Mısır saplarının beşli yada yedili balyalar halinde bir araya gelmesi" ne verilen isimdir. Horon sözcüğüne çok yakın olarak Trakya Bölgesi'nde "Hora" sözcüğü vardır.

Horon sözcüğünün nereden geldiği hakkında ayrıca şu bilgiler vardır. Hor, kor, hori kelimeleri Yakutça'da Nakarat, tekrar etme, sıra ile vurmak gibi anlamlara gelmektedir. Araştırmacı Radolf, "KORSARİN" kelimesinin karşılıklı, atışmalı türkü çağırma anlamına geldiğini belirtmiştir. "Kor" kelimesi Çağatayca düğün ve davetlerde halka şeklinde oturmak anlamını taşıdığı gibi Antep ve Urfa dolaylarında sıra, dizi anlamında da kullanılır. Yine Yakutça'da da "beşli, yedili sıra" anlamlarını taşımaktadır. Talar, Türkmen ve Başkırtlarda topluca söylenen bir tür şarkıya "Hor" denilmektedir. İlk çağlarda dini ayin niteliğindeki oyunlara da Horon adı verilmiştir.²⁷ Konar göçer topluluklarda uzun ve kırık havalara "hıra" bunları söyleyenlere "hıracı" adı verilmektedir.

Doğu Karadeniz kıyı şeridi üzerinde Samsun, Sinop, Kastamonu, Zonguldak illerinin deniz kıyısı ile doğuya doğru Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Çoruh vadisi ve Artvin'e kadar uzanan bölge horon bölgesidir.

²⁷ GAZİMİHAL, M.Ragıp; Musiki Sözlüğü, İstanbul 1961.

Horonlar, en az üç kişi tarafından ve toplu olarak oynanan oyunlardır. Üç grupta oynanır.

1. Yalnız Kadınların oynadığı horonlar
2. Yalnız Erkeklerin oynadığı horonlar
3. Karma olarak oynanılan horonlar

Erkek horonlarının hareket olarak yumuşatılmış biçimi kadın horonlarında görülür. Kız horonu adı verilen bu oyunlarda kadınlar kendi aralarında horon türküleri söyleyerek tef ve fincan gibi vurmali aletler kullanırlar.

Horonlar da, halaylar gibi suit şeklinde yani değişik tempo ve temaların birbiri ardınca sıralanarak sürdüğü oyunlardır. Başlıca iki bölüm vardır. 1) Ağır bölüm 2) Hızlı bölüm.

Suit şeklinde oynanan horon çeşitleri şunlardır. Horon kurma, yukarı havası, atlama ağraması (titremesi) kozangel, bıçak oyunu (seyrek horon) çift ayak sallama Hemşin sallaması Tanya sallaması davul- zurna horonu, yarım horon, Alafangar. Akçaabat taraflarında, "horon kurmak" Vakfı Kebir dolaylarında da "horon tepmek" deyimleri kullanılır. Kıyı şeridi boyunca hızlı tempoyla oynanan oyuna "sikhoron" "siksara" "sıksaray" denilmektedir. Ağırca oynananlara ise "seyrek" adı verilir. Siksara'da geçen "sara" Trabzon'la Yumra arasında bir derenin adıdır. Horon oyunlarının yöneticisine "çavuş" adı verilir. Çavuş'un oyunun genelindeki sorumluluk ve yetkisi büyüktür. Küçük topluluklarda oyunu çavuş idare eder. Kalabalık gruplarda (50-60 kişi) ise oyun çalgı çalan tarafından idare edilir.

Karadeniz'in dalgalarının dağ havasının, mısır ekmeğinin hamsinin etkisi altında yoğrulan horonlar, hamsinin titreyiş ve çırpınışlarını, deniz dalgalarını yağmur yağışlarını dağların sıralanışını ifade eder. Trabzon yöresinde birbiri ardından oynanan horon türleri şöyle sıralanabilir.

Horon kurma : Başlangıçta ve kısa süreli olan bu bölümde oyuncular el ele tutuşarak çok yavaş bir tempo ile oyuna başlarlar. Özel çalimli hareketlerle dağların sıralanışını, denizin dalgalarını andıran yumuşak figürler gösterirler.

Sallama : Horon kurmanın tamamlanmasından sonra sallama horonuna geçilir. Vucudun bütünüyle hoplatılması bacakların öne doğru sallanması, denizin kaba dalgalarını andırır.

Siksara: Bölgenin en yaygın, çok canlı ve kıvrak oyunudur. Omuz ve kolların titretilmesi, yağmur yağışlarını, balıkların çırpınışlarını simgeleyen kıvrak figürlerle sürer.

Bıçak oyunu : Karakulak denilen kolluk bıçağı veya çerkez kaması ile oynanan ikili oyundur. Tarihi geçmişe dayanan bu savaş oyunu iki kısmın karşılıklı döğüşmesidir.

Kozangel (ozangel) : Horon kurmanın bir başka çeşididir.

Düz horon : Kadın ve erkeklerin ayrı ayrı oynadıkları, ağır tempolu horonların ortak adıdır.

Atlama : Erkekler tarafından da oynanmakla beraber, daha çok kadınlar tarafından oynandığı görülmektedir.

Seyir (vay beni); Trabzon ve ilçelerinde (çaykara) halka şeklinde dizilen kadın ve erkek oyuncular tarafından oynanan ve oyun süresince iki usta türkücünün o anda kurdukları türkülerin iki grup tarafından koro şeklinde belirli bir ezgi (gayda) ile söylendiği oyunlara "seyir oyunu" veya "vay beni" denilmektedir. Seyir oyunu, daha önce gittikçe hızlanan horonlardan sonra iki usta türkücünün gruplarını oluşturarak bir halkanın yarısını teşkil edecek biçimde hiç durmaksızın türküy söyleyerek ve saat istikametinin aksi yönünde dönülerek oynanır. Gruplar en az üçer kişiden oluşur.

Horon ezgilerinin çoğu yedi zamanlıdır. Aksayan hareketler değişik vuruşlarda bulunabilir. (3+2+2), (2+3+2) gibi. Ancak aksayan küme genellikle son vuruştadır. (2+2+3) gibi. Bunun yanısıra 5 ve 9 zamanlı olanlara da rastlanır. Horon kurma süresince ve temposu hızlı olan sallama ve sıksara oyunlarında türküy söylenmez, düz horon ve atlama oyunları oynanırken genellikle kemençe eşliğinde koro veya solo şeklinde yada kemençe çalan tarafından türküler söylenir.

Horonlar'da genellikle Davul-zurna, Kemençe, Kaval, Tulum kullanılmaktadır. Karadeniz'de kullanılan zurna, en küçük boyda olan cura zurna, davul da küçük davuldur. Rize, Trabzon, Maçka, Tonya, Vakfıkebir yörelerinde horona kemençe eşlik eder. Trabzon, Hemşin ve iç kısımlarda davul- zurna ve hatta bağlama kullanıldığı da görülmektedir. Artvin'de ise horonlara tulum eşlik etmektedir. Bunlara ek olarak akardeon (Artvin), kaval ve ıklığda kullanılır.²⁸

Horonlar'da çalgı çalanlar da zaman zaman oyuna katılırlar. İmeceler sonunda düzenlenen eğlencelerde, düğünlerde, askere uğurlamalarda, bayramlarda, yayla yollarında, konaklama yerlerinde ve şenliklerde oynanan horonlarda müzik türküsü ya da sadece çalgıyla icra edilir.

ZEYBEK OYUNLARI

Batı Anadolu'da, özellikle Ege Bölgesi'nde oynanan halk oyunları genellikle zeybek oyunlarıdır. Özbekçe'de silahlı kişi anlamına gelmektedir. Zeybek deyiimi için Kamus-u Türk'de şu açıklama yer almaktadır. "Hafif silahlı ve Muhafaza" Asayiş memur eski bir sınıf asker. Ahmet Vefik Paşa'nın Lehçe-i Osmani'sinde Zeybek maddesinde "Hafif Tüfekçi Asker, Devlet i Selçuki ye zamanında Teke ve Aydın taraflarından Mısır'a celb olunan Zaptiye askeri" denilmektedir. Büyük Türk lügatında ise Aydın ve Bursa halkına verilen isimdir. Bir başka görüşe göre ise Anadolu'ya

²⁸ DEMİRKOL, Tanju ; Fırat Üniversitesi Ders Notları, Elazığ 1990.

yerleşen eski Türklerde askere "Sü", "Su" denirdi. Bir başka ifade ile zeybek kelimesinin aslında "sübek", "seymen", "sekban" kelimelerinden geldiği belirtilmiştir. "Sübek" bugünde kullanılmakta olan subay anlamına geliyordu. Zamanla S harfinin Z harfine dönüşmesiyle "Zübek" yada "zibek" olarak değiştiği ve dilde daha bir akıcılıkla "Zeybek" haline geldiği ifade edilmektedir. Zeybeklik ve Zeybek oyunları Ege bölgesinde ilk Türkmenler tarafından açılmış erlik ve yiğitlik çığıdır.²⁹

Rum araştırmacılarından EHLOROS 1889 yılında yazdığı Türkçe'den Rumcaya kamusunda Zeybek- Zeyvekos sözcüğü için İzmir civarında Türk aşiret mensuplarına verilen addır, demektedir. Giritte Zeybekikos yada Sayvakikos adlarıyla oynanan oyunlar bizim zeybek oyunlarımız dan başka birşey değildir. 12 adalarda da Zeybek oyunlarının adı Türkikos'tur. Orta Anadolu ve Ankara'da oynanan Seymen oyunlarına "Zeybek oyunları" seymenlere'de "Zeybek" denir. Seymen sözcüğü halkın kullandığı bir sözcüktür. Asıl sözcük ise "Sekban"dır. "Sekban" yada "seymen" bir ünvanıdır. Yeniçeri ocağı'nda bir kısım adıdır. ³⁰

Seğmen (Farsça) iç ve Güney Anadolu'da bayram günlerinde, düğünlerde, kurtuluş gün ve kutlamalarında törene yerli giysilerle atlı ve silahlı olarak katılan yiğit.

Sekban (Farsça) 1. Osmanlılarda sınır boylarında görev yapan asker.

2. Eyalet paşalarına sancak beylerine bağlı görev yapan asker.³¹

Zeybek ve kızanların başı demek olan EFE sözcüğünün Devlet ve kudret anlamındaki AKA'dan gelmiş olması muhtemeldir. Bedros adlı araştırmacı Londra'da yayınladığı Fransızca Türkçe sözlükte EFE sözcüğünün eski Türkçede ki ABA-EBE sözcüğünden geldiğini belirtmektedir. Kaşgarlı Mahmut'un Divan-ı Lügat'it Türk'ünde de bu sözcüklere rastlanmakla birlikte Kırgızca'da da aynı sözcükler halen kullanılmaktadır. Bazı Türkçe sözcüklerde b harfinin giderek f olarak değişmesi Anadolu'nun pek çok yerinde görülmekle birlikte Orta Asya lehçelerinde de aynı şey söz konusudur. (APA Trakya da Oğarbey anlamında) Efe sözcüğüne çok yakın olan EBE sözcüğü çocuk oyunlarında elebaşı anlamında kullanıldığı gibi yükü çeken, cezayı kabullenen, zora koşulan manasını da taşır.

Zeybekler Efe'lik müessesesinin temel elamanlarıdır. Efelerin yanında birer kol beyi (uç beyi) durumunda olan zeybekler, emirlerine verilen gençleri yani kızanları eğitir ve yönetirler. Kızanlıktan yetişmiş, üstün özellikleriyle dikkat çekmiş nişancı, zeki ve çok cesur kişiler zeybek olabilirler. Efe ve zeybeklerin maiyetindeki gençlere kızan adı verilmektedir. Araştırmacı Mahmut Gagıp GAZİMİHAL kızan sözcüğünün kafaşlara kadar uzandığını belirtmektedir. Mesela Dağıstan Türkleri'nde kızan, aile

²⁹ Okul Sözlüğü, T.D.K.Yayımları, Ankara, 1994, s.652.

³⁰ Seğmen (Farsça) : İç ve Güney Anadolu'da bayram günlerinde, düğünlerde, kurtuluş gün. Kutlamalarında törene yeri giysilerle atlı ve silahlanarak katılan yiğit .

³¹ Okul Sözlüğü. T.D.K.Yayımları, Ankara 1994, s.652.

efradı çoluk çocuk anlamına gelmektedir. Araştırmacıya göre "Kızan" kızmak demek olan KIRGAMAK fiilinden gelmekte olup "kırıp geçiren" manasında kullanılmaktadır. Batı Trakya ve Ege'de kızan yetişkin erkek çocuğu demektir. Kızanların kıyafetleri Efe ve zeybeklere nazaran daha sade olup üzerlerinde gümüş eşya bulunmaz. Efe nin mavzer, zeybeğin filinta taşımasına karşın kızanların silahları martindir. Kızanlar efelerin emrinde birer askerdir. Efe'nin izni olmadan evlenemezler. Efeye kızan olabilmek için bir tören yapılır. Tören sonunda kızanlığı kabul edilen namzet Teknel (Defne) ağacına saplı bulunan yatağının (uzunbıçak) altından 7 defa geçerek Efenin elini öper. Efe olabilmenin de bazı şartları vardır. Ya en yaşlı zeybek efe seçilir, ya da ölen efenin oğlu babasının özelliklerini taşıması halinde zeybekler ve kızanlar tarafından efeliğe getirilir.

Efe ile zeybeklerin arasında da giyim- kuşam ve görünüş bakımından farklılıklar vardır. Efenin başı traşlı ve perçemli olduğu halde, zeybeğin başı nal şeklinde traş edilir. Egedeki efe, zeybek ve kızanların kıyafetleri ve yaktıkları türküler denizcilikle içiçe olduklarını göstermektedir.

Ege bölgesinin doğudan göçmüş Türkmenlere yurt oluşu, hatta bu boylardan bazılarının yakın adalara geçmiş oldukları bilinen bir gerçek olduğuna göre zeybek ve seymen oyunlarının Doğudan batıya yayılan eski Türk asker oyunları olduğu anlaşılmaktadır. Zeybeklerin bugünkü durumuna göre yayılış sahasını belirlemek gerekirse, en gelişmiş merkez Ege ve Akdeniz olmak üzere çevreyi genişleterek, içerilere doğru Uşak, Afyon, Kütahya, Eskişehir, Ankara, Bolu, Çankırı, Kastamonu, Safranbolu ve Giresuna dayanan Karadeniz kıyı şeridini dahil etmemiz mümkündür.

Zeybek oyunlarının Anadolunun birçok yerine yayılması diğer unsurlarda da olduğu gibi çeşitli taşıyıcılarla ve asker temaslarıyla olabileceği gibi Ege halkının bir önceki yurtlarının Ankara, Eskişehir ve Konya ovaları olduğu yapılan araştırmaların ortaya koyduğu gerçeklerdir. İç Anadoludaki seymen oyunlarının zeybek türünden olması, bu kültürün aynı kaynağa dayandığını göstermektedir.

Zeybek oyunları ritmik yapı ve tempo itibariyle iki ana grupta toplanır.

1. Ağır zeybekler
2. Kıvrak (yörük) zeybekler.

Zeybekler dokuz zamanın dışında düşünülmemelidir ve tempo farkına göre 2,4 ya da 8'lik dikkate alınır. 9.2/9.4'lük olurlar. Zeybek havalarının en ağırılarını oluştururlar. Zeybek havaları geleneksel olarak gezenleme, gezinleme denilen bir iki beyit türkü veya sadece, çalgılarla icra edilen bir bölümle başlar bu bölümde oyuncular çalımı ve heybetli bir biçimde ölçülü ve duraklamalı adımlarla kollarını yana salvermiş olarak ezgi bitinceye kadar dolanarak gezinirler, ritmik ezgi başladığında 9 zamanlı ezgiyle nara atarak oyuna başlarlar. Oyun bir kaç kere döndürüldükten sonra oyuncu çalgı çalanlara verdiği bir işaretle (belli etmeden) yorulduğunu ifade ederek tekrar

gezinlemeye geçer ve oyun böylece sürer. Kadın oyunlarında gezenleme bölümü yoktur.

Zeybek oyunları meydanlarda davul zurna, kapalı yerlerde ise bağlama, kemane gibi çalgılarla oynanır. Davul zurna ekibi çift zurna ve tek davuldan kuruludur. Zurnalardan biri ezgiyi çalarken diğeri sürekli dem tutar. Zeybek oyunları, bayramlarda, ulusal günlerde, düğün ve eğlencelerde oynanır. Efenin oyunu ağır, zeybek ve kızanların oyunları kıvraktır. Zeybek oynayacak kişi meydana çıkar ve kendine özgü tavrıyla ağır ağır gezinir yere eğilerek parmaklarını toprağa daha sonra da silahlığına sürer. Gezintinin bitmesinden sonra oyuncu, zaman zaman bir elini dizine bir elini de silahına vurarak oyunu sürdürür. Oyuncunun oyunlarında ayağıyla seymenlerden birinin göğsüne ya da davulun kenarına vurması da bir gelenektir. Balıkesir, Uşak, Kütahya, Eskişehir, ve Silifke oyunlarındaki guruplaşmalar yanında, Ege zeybek oyunlarının esasını tek oyunculuk oluşturur. Zeybek oyunları genel sınıflama içinde kişisel veya toplumsal olaylarla ilgili veya özel adlar altında pek çok çeşit gösterirler.

Aydın-iki parmak zeybeği: Çok ağır zeybeklerdendir. Bu zeybek havası önceleri üç telli bağlama ile mızrap yerine işaret ve orta parmağın yani iki parmağın kullanılması suretiyle çalınmasından dolayı bu adı almıştır. Oyuncu bu oyunu oynamak istediği zaman çalgı çalanlara bu iki parmağını havada oynatarak isteğini belirtir.

Kesinti veya Gurbet kesintisi: (Burdur ve çevresi ile Antalya, Isparta dolayları): Hasret duygusunu ifade eden hüznü, acıklı, ezgi (gurbet havası) nın sonuna aynı seyirde bir zeybek havasının bağlanmasıdır. (Avşar zeybeği, çiftlik zeybeği gibi) (avşar beyleri).

Arpanlı zeybeği : İlk arpa mahsulunu iyi ve bol yetiştiren kimse köy halkına kır şöleni verir. Bu oyun harman karşısında oynanır.

Zeybek oyunları geleneksel olarak ağırdan başlayarak kıvrığa doğru sıralanarak oynanır. Oyun üçtür prensibi aynı zamanda bir töredir. Oyuncu gezenlemeli olarak ayrı ayrı üç oyun oynar ya da aynı oyunu üç defa gezenlemeli olarak oynar.

Zeybek Oyunlarını ayrı bir tasnifle; kıyı, dağ ve ova zeybekleri şeklinde üç bölümde toplamak mümkündür. Kıyı oyunları, çabuk ve hareketli, dağ oyunları, daha sekmeli ve orta hareketli, ova oyunları ise ağır oynanan zeybeklerdir.

İllere göre zeybek oyunlarının adları şöyledir.

İzmir: Kordon zeybeği, Somalı zeybeği, Yund dağı Zeybeği, Bademliye bir incecik kış oldu, Gökçen efe, Şu İzmirden çekirdeksiz nar gelir, Gökçe, Karga, Mavi krep, Yeşil giy yeşil kuşan, Sandık üstünde sandık, Yemenimin yeşili.

Aydın: Aydın zeybeği, Koca Kasap, Tavas, Emirim suya gider, Çay içinin milleri, Şu dalmanın dağı, Ortaklar.

Adapazarı: Geyve zeybeği, Pamukova zeybeği.

Çankırı: Çankırı zeybeği.

Konya: Bermende zeybeği, Zibek, Bozkırda, Köyünde davul ve kavalla oynanan zeybek adlı oyunlar vardır.

Giresun: Çıtak altı, Nazlıkavak, Micanoğlu (kahve koydum fincana).

Ayrıca Harmandalı adlı zeybek, Manisa, Kütahya, Aydın, Nazilli, İzmir Bergama, Burdur da yaygındır.

İki parmak adlı zeybek de Aydın, İzmir ve Bergama da oynanmaktadır. Antakyada da Kesik zeybeği ve Urum zeybeği adlarıyla oynanan oyunlar vardır.

TEKE YÖRESİ OYUN VE OYUN HAVALARI

Ege zeybek bölgesi içinde ayrı bir yeri olan Teke yöresi, ağır başlı zeybek oyunlarının yanında kıvrak ve coşkulu oyunları ile da tanınır. Güneyde batı Akdeniz sahilinden başlayarak kuzeye doğru geniş bir sahada yayılımı olan teke yöresi sınırlarını şöyle belirleyebiliriz: Fethiye, Ortaca (Muğla), Acıpayam, Kızılhisar, Honaz (Denizli), Dinar, Başmakçı (Afyon), Yalvaç, Şarkikara ağaç (Isparta), Cevizli, Akseki, Alanya (Antalya) ile Burdur'un tamamını içine alan sahadır.

Karamanoğlu Mehmet Beyin 1277 yılında Konya'yı zaptetmesinden sonra beylerine bazı ülkeler verdi. Bu arada Antalya ve yöresi Teke Paşa'ya bırakıldı. Yörenin tarih içerisinde Teke Devleti, coğrafi bakımdan da teke yöresi olarak anılması, bundan dolayıdır. Konumuz olan, oyun ve oyun havaları, bu yörenin adıyla Teke havası, Teke zeybeği, Teke zortlatması olarak söylenmektedir. Ancak bu görüş gerçek olacağı gibi, yöre adıyla aynı olan Teke denilen hayvanın, bir takım hareketlerini simgeleyen oyunlara, halk tarafından aynı adın verilmesi de ayrı bir gerçektir. Başlıca geçim kaynakları hayvancılık olan ve bu yöreyi yurt edinen Sarıkeçeli, Karakoyunlu, Karatekeli, Honamlı, Varsak gibi aşiretlerin sürülerini otlatmak üzere, bu bölgeyi konaklaya konaklaya kat etmeleri kültürleriyle çevre halkını etkilemeye yol açmıştır.

1. Teke Zeybekleri : 9/8'lik ölçüler gösteren ve sözlü sözsüz pek çok çeşitleri olan (Kıvrak zeybek, Kırık zeybek, Çepken oyunu, Tek zeybek, Beş kazı zeybeği) gibi isimler alan oyun havalarıdır.

2. Teke Zortlatması (Zortlatma) : 9/16'lık ölçülüdür. Teke denilen hayvanın hareketlerini simgelediği için bu adı alır. Teke, katım (Çiftleşme mevsimi) zamanı, kızgın ve sinirli bir şekilde ileri geri, sağa sola bir takım hareketler yapar. Bu durum hayvanın siygin oluşundan da bellidir (idrarının özel bir kokusu olması). Tekenin bu durumuna zortlamış denilir. Teke zortlaması oyununun sözlü ve sözsüz ezgisi çoktur. Ancak oyun tektir. Ezgilerde 9 zamanın ilk tip düzum şekli hakimdir.

A) 2 2 2 3 B) 2 3 2 2

Örnek A : Dere geliyor dere, Bahçelerde bir kuzu, Ispanaktan ezel çıkar gerdeme, Yayla yolları.

Örnek B : Akkoyunum yüz olsa, Taşlı tarla ayrıklı, Çıktım çamın durusuna

3. Kaba Ardıç (Kabardıç) : 2/4 ölçülü, bir kaç değişik ezgisi olan Burdur, Acıpayam, Fethiye, Antalya dolaylarında küçük farklarla oynanan tek tip oyundur (Ötme, Dugkuk, Garabaş oyununu) gibi.

4. Düz Oyunlar (Kırık, sürtme, sürüdek) : 2/4 ve 4/4'lük ölçülü, sözlü, sözsüz çeşitli ezgileri olan düz ve kırık oyunlardır (Gıcır gıcır gelin yarın kağnısı, Erik dalı, Kezban yenge) gibi.

5. Dımıdan : Teke yöresinde bilhassa kadınların, def, darbuka ya da bunların bulunmadığı zamanlarda tencere kapağı, leğen gibi şeylerle çalıp oynadıkları oyunlardır. Dımıdan sözcüğünün leğenden çıkan seslerden yansıtma olarak üretilmiş olması ihtimali kuvvetlidir.

6. Boğaz Havaları : Yörük işaretlerinde kaval oldukça yaygın bir çalgıdır. Konar göçer durumda oldukları zamanlarda dahil, çobanlar sürülerini otlatırken kaval çalarlar. Kadınlar kaval çalmasını bilmediklerinden özellikle genç çoban kızları, baş parmaklarıyla gırtlak üzerinde ölçülü baskılar yaparak çıkan ses yardımıyla bir takım ezgiler terennüm ederler. Boğaz havaları denilen bu ezgiler serbest ya da ölçülü olabilir (Çörtlen boğazı, çömlek kırdıran boğazı, dugkuk boğazı, sürü yitiren, sirkat bağışlatan, honamlı, varsak kızı, ummuhan, melli kızının, deve durduran, incik, övgü, dirmil, havacan, haslı kızının, çakal, çömelten) boğaz gibi adlar alırlar. Boğaz havalarına HADA da denilir. Kadın ve kız çocuklarının çaldıkları bu boğaz havaları daha sonraları erkekler tarafından kaval ve üç telli bağlamalarla da çalınır olmuştur. Bunlara da boğaz havası denilmektedir. Boğaz havalarından sonra kesinti (bağlantı ezgi) olarak çoğu zaman teke zortlatması çalınır. Bundan dolayı bazı kesimlerde teke zortlatmasına boğaz havası denildiği de olur. Isparta dolaylarında teke zortlatması türünde olan oyunlara Dattiri, teke zeybeği türünde olanlara ise Gakgilli adı verilmektedir.

7. Gurbet Havaları : Genellikle oyun ezgilerinden önce çalınan teke yöresine has belirli bir tavır içerisinde söylenen uzun havalarlardır. Serbest olan sözlü bölümleri, 7 ve 5 zamanlı saz ezgisi takip eder. Gurbet havalarında gurbet, özlem, ölüm, yiğitlik gibi temalar işlenmiştir. En yaygın olanları : Avşar Beyleri, Tekelli Oğlu, Beydağı, Güllük dağı, Ali Bey, Gelin Ağlatma, Eylem Durnam, Taş Kesiği Ağzı adlı olanlarıdır. Bölge oyun havalarının çalındığı sazlar, bağlamalar, üç telli bağlama, zurna, kaval, sipsi, çoban düdüğü, kabak kemane, davul, def, darbuka (Düblek, dümbelek, dümbek, küp), leğen, kapak, zilli maşa.

BENGİLER

Balıkesir, Bergama, Kozan ve Edremit dolaylarında toplu oynanan oyunların en tipik örnekleri olan Bengilere, Bergama ve Edremit dolaylarında alay havası da denilmektedir. Bengilerin günümüze hangi çağlardan intikal etmiş olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Bengiler, Türk Halk oyunları içerisinde en kalabalık topluluklar halinde düğün ve derneklerde muhakkak oynanır. Kütahya dolaylarında, kadınların düğün gecelerinde şafak sökerken el ele tutuşarak halka şeklinde oynadıkları oyunlara BENG adı verilmektedir. Bengi ile benzerlik gösteren bu oyunlara da, güzel sesli bir kadının söylediği maniyi diğer oyuncular tekrar (koro halinde) etmek suretiyle huyya şeklinde bağırışıp el çırparak döne döne oynarlar. Kafraya 42 km uzaklıkta bulunan Bengi köyünde de kadınlar Bengülü ninnası dedikleri bir oyun oynarlar. Ayrıca Kars dolaylarında da Beng-i Bekir adı verilen bir oyun vardır.

Bengi oyunları Batı Anadolu'da anılan yörelerde Efe başının kumandası da davul ve zurna eşliğinde halka şeklinde oynanır. Bengiye çıkış ve ortada gezinme sırasında çalınan müzik, genellikle cengi harbi denilen savaş müziğidir. Efe başının ağır ağır kalkması ve bir süre gezinmesinden sonra oyuna başlamak üzere kollarını kaldırıncı kızanlar birer birer kalkarak efenin etrafında sıralanırlar. Halkanın tamamlanmasından sonra efe dehha ya da dohh şeklinde nara atarak sert ve manalı bakışlarla kızanları gözden geçirir. Çalgının bengi havasını çalması ve efenin aynı şekilde narasıyla oyun başlar. Araştırmacı Radlof Bengu deyimini haykırmak, feryat etmek olarak kaydetmiştir. Nitekim dilimizde bangır bangır bağırarak şeklinde bir deyim vardır. Oyun sırasında, efenin dehha dohh, haydi gibi naraları bir çeşit komut verıştır. Oyunun tamamını oluşturan beş figür bu komutlarla değişir. Figürler içerisinde üçer defa yapılan, sağ el ile sol omuza, sol el ile sağ omuza vurmalar kollarını uzatarak birini çağırır gibi işaretler yapmaları ve bıyık bükme bir takım anlamlar taşıyan hareketlerdir. Oyun başındaki sert bakışlar, daha sonra aralarında düşman olmadığının anlaşılmasıyla gözlerle selamlaşmaya dönüşür. Vakur ve düşünceli olan delikanlılar sevdiğine yalvarmış bir omuza yorulduğunda öteki omuzunu göstermiş, kollarını uzatarak sevdiğini çağırmış, gururla bıyıklarını bükmüş ve sevdiğine kavuşmak umuduyla sevinç içerisinde oyunu sona erdirmişlerdir. Bir başka görüşe göre Bengi, savaşa çıkmadan önce yapılan töreni ve savaşın zaferle bitmesi halini canlandıran temsili oyundur. Halk arasındaki bir rivayete göre de basık olan iki tarafca ortaya çıkarılan savaşçılardan birinin diğeri kafasını kesdikten sonra kesik başın etrafında yapılan zafer oyunudur. Nitekim Balıkesir Pamukçu (köyü) Bengisinde gittikçe canlanan oyunun, sona doğru coşkun bir hal almasıyla oyuncuların naralar atarak halkanın ortasına doğru hamle yapmaları sanki böyle bir zaferi kutlar mahiyettedir. Belli başlı bengi havalarının adları şunlardır : Bergama Bengisi, Balıkesir Bengisi, Pamukçu Bengisi, Edremit Alay Havası.

MENGİLER

Güneybatı Anadolu'da tahtacılar ve Abdallar olarak bilinen Alevi topluluklarının oynadıkları oyundur. Kadın erkek birlikte oynanır. Samaha benzer. 9 zamanlı ölçülüdürler. Türkmen Mengisi (giyinmiş kuşanmış yayladan gelir), Keklik Mengisi (keklik olsam yuva yapsam), Eski Mengi gibi.³²

HORA VE KARŞILAMALAR

Trakya bölgesinin canlı ve hareketli el ele kolkola omuz omuza toplu olarak oynanan oyunlarına "Hora" denmektedir. Hora, "horo", "sirto-sürto", "Şirto-sürto" gibi isimlerde alır. Ağır ve çabuk kısımları olan ve serhat boylarının kahramanlık ve yiğitlik duygularıyla yakılmış türkülerle ve çengi harbilerle oynanan horalar isimlerini genellikle halk kahramanı, kabadayı ya da eşkiyanın adından almışlardır. Pomak Gaydası, Kabadayı, Galamatya, Selanik, Stefolko, Zigoş, Karayusuf, Ali Yazmacı, Ali Paşa, Ahmet bey, Eski kasap, Alaybey, gibi. Horalar ritmik hareket tarzlarıyla dizi biçimli oyunların özellikle kabadayılık, yiğitlik ifadesi taşıyan tipik örnekleridir.

Karşılama; Karşılıklı olmak, bir olaya karşı olumlu yada olumsuz duygu göstermek. Gelenin hatırını hoş etmek için yola çıkmak. Esasen birini veya birilerini karşılama, törensel bir işlem sonucu toplu olarak karşılama olarak da ifadelerini bulur.

Karşılama; iki kişinin karşı karşıya oynaması ile oynanan oyunlardır. Türkiye'nin hemen her yerinde görülür. Ancak yoğunluk açısından daha çok Trakya ve Marmara bölgelerinde rastlanmaktadır. Eskiden Anadolu'nun Avrupaya açıldığı kapının Trakya olması nedeniyle gidiş ve gelişlerde kutlama ve karşılamalar yapılmaktaydı.

Karşılamalar; bazen el ele, omuz omuza, kemerlerden tutunarak ve tutunma olmadan karşılıklı olarak oynanır. Oyunlarda mendilin önemi büyüktür. Bu yüzden bağlayıcı kuralları yoktur. Ancak temel kuralları vardır. Doğaçlama ile orjinal bir oyun sergilenebilir. Bireysel olduğundan kadın ve erkek tarafından oynanabilme özelliği vardır. Ancak kadınların ve erkeklerin oynayış farkı bulunmaktadır. Erkek oyuncuların yürüyüş ve figürleri görkemlidir. Dönme, diz çökme, el çarpma figürleri yaygındır. Oyunlar ağır tempoda başlar, gittikçe tanınmış kişilerin ya da oyunu iyi oynayan kişilerin adlarıyla anılmaktadır.

Karşılamalarda bir törensel işlev olması nedeniyle meydan sazı kullanılır. Davul-zurna ile oynanır. Bazen çift davul çift zurna kullanıldığı da görülür. Karşılamalarda kullanılan zurna mehtaran zurnalarından büyük boy olan kaba zurnadır. Zurnalardan

³² PAŞMAKÇI, Yücel ; Oyun Havaları, İ.T.Ü.T.M.D.K. Sosyal Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Ders Notları, İstanbul 1995-1996.

biri "dem" tutar, diğeri melodiyi çalar. Bölge de kemane, gayda, kabak kemane, kaval, bağlama gibi çalgılar kullanılmakla beraber, def, fincan, darbuka, zilli maşa gibi ritm aletleri, klarnet, keman, ud, kanun, gibi klasik sazlar ile bağlama türünden olan özel akordu ve tel donatımıyla balkan sazı olarak tanburalar da kullanılmaktadır. Karşılımlar iki, dört, beş, yedi, dokuz zamanlı ritm özelliği taşır. Oyunlarda çeşitli araçlar kullanılır. Örneğin; mendil, kılıç- kalkan, bıçak, hançer, kaşık gibi, Bunun sebebi törensel işlev sonucudur.

VASITALI (ARAÇLI) OYUNLAR

Bu gruptaki oyunlara herhangi bir araç (mendil, bıçak, hançer, kaşık kılıç- kalkan, değenek, çomak, tüfek, mum, davul vb.) eşlik etmektedir. Bu gruptaki oyunlar, oyunlara eşlik eden araç isimleri ile anılırlar. (mendil oyunları, bıçak halayı, bıçak horonu, hançer barı, kılıç- kalkan oyunları, değenek oyunları, çaydaçıra, tüfek karşılaşması, davul oyunları gibi)

Herhangi bir araçla oynanan oyunlar içerisinde kılıç- kalkan oyunlarının ayrı bir özelliği vardır. Bursa'da müziksiz, sadece kılıç- kalkan sesleriyle oynanan bu oyunda 2+3 şeklinde 5 zamanlı ritm hakimdir. Yine Elazığ'a has, kendine özgü müziği ve oyun ezgisi olan kılıç- kalkan oyunu ile, Boluda köroğlu ezgisiyle karşılıklı iki kişi tarafından oynanan kılıç oyunu vardır. Tüfegin icad edilmediği zamanlarda erlik, yiğitlik, kahramanlık sembolüdür. Kahramanlık ifade eden kılıç, pala, kama, bıçak, tüfek gibi silahlar la oynanan oyunların yanısıra Değenek (Urfa, Elazığ), Çomak (Ağrı), yapay küçük atlarla oynanan cirit (Çankırı), kendine has tabakları olan ve mumlarla oynanan Çayda çıra oyunu (Elazığ) Trakya, Safranbolu ve Elazığ'da oynanan mendilli oyunlar köklü geleneklere dayanan temsili oyunlardır.

Araçlı oyunların bir diğer şekli davullu oyunlardır. Günümüzde giderek kaybolmaya başlamış olan çengi harbilerin çok eski çalınışlar davul döğmek şeklinde idi. Davul döğerek oynanan oyunların tarihi bu çalgının varlığı kadar eskidir. Şamanların davul döğerek büyük bir coşkuyla dönerek oynadıkları oyunların eski çağlardan beri Anadolu'nun Bolu, Kastamonu, Ovacık, Safranbolu gibi yörelerinde aynen yaşatıldığı görülmektedir. Davullara daha sonraları zurnanın katılmasıyla ceng i harbiler melodik bir düzene girmişlerdir. Savaş meydanlarında olduğu gibi Türk halkının cirit, gürz, kargı, güreş gibi sportif oyunlarına da girmiş olan davul- zurna takımlarına kimi yörelerde "Meyter" denilmektedir. Davulcuların tek başlarına oynamaları şamanizm geleneğine bağlı olmakla birlikte, davullu oyunlarda davulcuların tek başlarına oynamaları son zamanlara aittir. Eski ve esas olan şekli, bu oyunların ayrılmaz unsuru olan köçeklerle oynanmasıdır. Bir savaş ya da bir aşk olayını canlandıran davullu oyunlarda selamlama (selamlık, paşrah, peşrev) karşılama,

köçek, köroğlu, meydan oyunu, (çiftetelli) kindim gibi sırayla oynanan bir düzen vardır. Davullu oyunlar daha çok evlenme düğünlerinde, meydanlarda oynanır.

KAŞIKLI OYUNLAR

Orta ve Güney Anadolu bölgemizde oynanan halk oyunlarıdır. Oyuncuların ellerinde ritm aracı olarak tahta kaşıklar vardır. Kaşık oyuna eşlik eden bir araçtır. Oyuncuları birbirine tutunmadan karşılıklı olarak oynadıkları için karşılama özelliği gösterir.

Kaşık; öztürkçe bir kelimedir. Orta Asya'da Hakanlar huzurunda oynanan adına "Hakan oyunu" denilen oyunda iki tabak, iki kaşık kullanıldığı bilinmektedir. Horasan bölgesinde "kaşağı" adıyla eski zamanlardan beri oynandığı, onaltıncı ve onyedinci yüzyıllara ait minyatürlerden ve daha çok eski metinlerden anlaşılmaktadır.

Kaşık oyunları halaylar ve barlar gibi değildir. Yani meydan oyunu değil, daha çok oda ve meclis oyunu niteliği taşır. Kaşık oyunlarının büyük çoğunluğu türkülüdür. Erkek meclislerinde erkekler, kadın meclislerinde kadınlar tarafından oynanır. Oyunlar daire şeklinde yada karşılıklı dizilerek oynanır. Oyunlara Davul-zurna gibi yüksek sesli sazlardan çok, darbuka, kucak (koltuk) davulu, zilli maşa, kaşık, tandır kaşık, kabak kemane, kemençe, keman, dört telli kemençe, sipsi, klarnet, cümbüş, cura, bağlama, tırnak gibi sazlar eşlik etmektedir.

Hareketli, canlı, akıcı, ritm ve ezginin birleştiği bazıları taklitle dayalı, ahenkli oyunlar olan kaşık oyunları, daha çok iki ve dört zamanlıdır. Dokuz zamanlı olanları (9/16,9/8) ile 8/8 lik olanları da vardır. Kaşık oyunlarının çıkardıkları seslere göre iki zamanlı ana usullü olanların hareketli olanlarına "Şıkıdım, Şıkıldım, Şıkırdam" oyunu sözcükleri verildiğini, ezgi ve melodilerine "Şıkıldım Havası" denildiğini görürüz.

DIŞ KAYNAKLI OYUNLAR

Türkiye'de yaşan Türk asıllı halen Avrupa hudutları dışında yer alan Türkler vardır. Oyunlarının kaynakları dış menşelidir (Kafkas, Azeri, Üsküp...).Yapı itibarı ile Türk Halk Oyunları'nı bu ana başlıklar altında alt gruplara ayırabiliriz.³³

Daha alt gruplarda "Sema- Samah" ları görebilirsiniz.Tasuvvuf felsefesi ve inancına bağlı topluca oynanan oyunların tümüne "Sema" adı verilmektedir. Sema sözcüğü çeşitli yörelere göre değişik söylenişlerde görülür. Örneğin; sema, sama, semah, samah, zamah, zemah, gibi. Sema sözcük anlamı olan çeşitli anlamlar içerir. Arapça bir kelimedir. İştme, gök, gökyüzü, mevlevi, ayini, musiki dinleme gibi (Alevilerde musiki eşliğinde yapılan ayinlere de samah denir).Sema oyununda dört bölüm vardır. Birinci bölüm, Çarh, ikinci bölüm, Rakıs, üçüncü bölüm Nuallak,

³³ DEĞERLİ, Fikret ; İ.T.Ü. T.M.D.K.Türk Halk Oyunları Bölümü Ders Notları, İstanbul 1992.

dördüncü bölüm Pertav adını alır. İnsanda dört unsurdan oluşmuştur. Bunlar; Su, Ateş, Toprak ve Hava'dır.

Biz buraya kadar Türk Halk Oyunları'nı gruplandırmaya çalışırken tür sınıflamalarının ve tür karmaşıklığının içerisine girmeden bir takım bilgileri vermenin de kaçınılmaz olduğunu his ettik.³⁴

2.5.1.TÜRK HALK ÇALGILARI

Anadolu'da bugün kullanılmakta olan halk çalgılarımızı listenin daima eksik olacağını unutmamak şartıyla şöyle sıralayabiliriz :

a) Telli Çalgılar

I. Telli-tezeneli (tezene veya parmakla çalınan) çalgılar

1. Meydan, divan sazları
2. Bağlama, bozuk, tamburu, çöğür
3. Cura, bulgari
4. Tar vb.

II. Telli-yaylı çalgılar

1. kopuz, İklığı
2. Kabak kemane, Rebab (Rubbab), eğit, kemane
3. Karadeniz kemençesi, İstanbul kemençesi vb.

b) Nefesli Çalgılar

1. Zurna (Cura zurna, orta boy zurna, mehteran zurnası, büyük zurna, kaba zurna)

2. Kaval (dilli, dilsiz)
3. Düdük (dilli, dilsiz)
4. Çığırma (çırıtma)
5. Sipsi
6. Çifte, tulum-çifte
7. Mey, balaban

Bazı yörelerimizde bugün zurnanın yerini Klarnet'de almıştır.

c) Vurmalı Çalgılar

Davul (Nağara) Koltuk davulu

Tef (Zilli-Zilsiz), Kudüm, Daire

Darbuka (deplike, dümbelek, dümbek, küp)

Zilli maşa, çarpıra, parmak zilleri, kaşık vb.

Bu çalgılarımızdan başka Akardcon, Garbon, Kanun, Keman, Ud, Cümbüş gibi sazlar da kullanılmaktadır.

³⁴ DEĞERLİ, Fikret ; İ.T.Ü.T.M.D.K. Türk Halk Oyunları Bölümü, Oyun Analizi Ders Notları, İstanbul 1994.

- BÖLÜM 3 -

ELAZIĞ-HARPUT KÜLTÜR TARİHİ

Elazığ; şehir olarak 1834 yılında Doğu Anadolu'da tarihi: Harput Kalesi'nin bulunduğu tepenin eteğinde, Harput'un bir mezrası olan ve "Mezre" diye bilinen ovada kurulmuş yeni bir şehirdir. Deniz seviyesinden 1023 metre yükseklikte bulunan Elazığ şehri hafif meyilli bir zemin üzerindedir.

Elazığ şehrinin tarihi çok yenidir. Bunun yanısıra bölgenin tarihi oldukça eskidir. Cumhuriyet döneminde gelişimini devam ettirerek Doğu Anadolu'nun önemli merkezlerinden birisi olan Elazığ, kültür tarihi ve yerleşme tarihi açısından büyük önem arzeder.

Bilim adamlarının yer değiştiren şehirler arasında saydığı Elazığ bugünkü ismini 1937 yılında almıştır. Elazığ, Sultan Abdülaziz döneminde "Mamûrat'ül Aziz" ismi alıncaya kadar "Mezre" ve "Harput" olarak bilinmiştir. Bu nedenle Harput'tan bahsetmek ve hatta birisinin ismi anılırken diğerini anlamak mecburiyeti var gibidir. Üzerinde yaşadığımız bu topraklar çağlar boyunca insanların yaşamasına elverişli olduğu için tarih öncesi ve tarihi devirlerde yoğun bir iskana sahip olmuştur. Elazığ ili ve dolayısı ile Harput ve çevresi de doğal şartların elverişli olması nedeniyle paleolitik (yontmataş) döneminden beri çeşitli toplulukların yerleştiği bir alan olmuştur.

Elazığ (Harput) ve çevresi çok eski bir yerleşme bölgesidir. Yöre hakkında ilk yazılı belgeler M.Ö.2000'li yıllara rastlar 1967 yılında Keban, Karakaya baraj gölleri sahasında yapılan arkeolojik kazı ve araştırmalardan ele geçen maddi kültür varlıklarından elde edilen bulgulara göre yörenin paleolitik (eski taş) devrine ulaşan bir iskana sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Elazığ (Harput)'un yazılı tarihi hakkında ilk bilgileri Hitit tabletlerinden almaktayız. Buna göre yörenin bilinen ilk sakinleri Mittani adında bir devlet kuran Hurriler olmuştur. M.Ö.3000-4000 yıllarında bölgede Subarların yaşadıkları ve Fırat isminin bunlar tarafından verildiği yöreye tarımda ve dokuma sanatında ileri olan Hititler hakim olmuşlardır. Hitit idaresine geçen Harput; Hititlerin merkezi Hattuşaş (Boğazköy)'da bulunan Hitit kitabelerinde "İŞUVA" adıyla geçmektedir. Hititlerin yöredeki egemenliğine çivi yazısını kullanan ve taş oymacılığı sanatında ileri olan

Urartular son vermiştir. Urartulara ait Palu kalesindeki çivi yazılı kitabede Harput ve Mıntıkasının "Supani" adıyla geçtiği görülüyor.¹

Günümüzde de ayakta olan Harput Kalesi'ni ilk yapanların da Urartular olduğu bu kitabelerden anlaşılmaktadır. Daha sonra sırasıyla Med'ler, Makedonlar, Slevkoslar, Partlar ve Kommagene Krallığı arasında el değiştirmiştir.

Pers-Roma mücadelesinin sonunda bölge M.S.I.asırla, 3.asıra kadar Roma hakimiyeti altına girmiştir. Roma'nın M.S.395 yılında bölünmesi üzerine yörede Sasani-Bizans mücadelesi başlamış, sonuçta Fırat'ın batısı Bizans, doğusu Sasaniler hakimiyetine girmiştir. Sasaniler ile Bizanslılar arasında zaman zaman el değiştiren Harput 7.yüzyılın ortalarında Bizanslıların eline geçer. Bu dönemlerde Uluova ve Kuzova'da tarım ve hayvancılık yapılıyor, halk sade bir hayat sürüyordu. 10.yüzyılda Harput'u ikinci defa ele geçiren Bizanslılar, burada bir vilayet teşkilatı kurmuşlardır. 2.Bizans hakimiyeti Anadolu'nun Türkler tarafından fethine kadar devam etmiştir.

Anadolu'nun Türkler tarafından fethine kadar Arapların "Hısn-ı Ziyat" adını verdikleri Harput Kalesi'ne Bizanslılar bu devirlerde "Ziata Castellum" adını vermişlerdir. Yine Bizanslılar Harput ve çevresine "Harpote" adını vermişlerdir.²

Harput ve çevresi 1071 Malazgirt Zaferinden sonra Anadolu'ya yapılan Türkmen akınlarına paralel olarak Müslüman Türklerin kitleler halinde gelmesine sahne olmuş, Çubuk Bey komutasındaki bir Türkmen boyu 1085 (kimi kaynaklara göre 1087) yılında Harput'u Bizanslıların elinden alarak Bizans hakimiyetine son vermiştir.³

Çubuk Bey Harput'u aldıktan sonra civardaki kaleleri de zapt ederek Harput'un imarı ve iskanı çalışmalarına hız vermiş, Harput'un bir şehir haline gelmesini sağlamıştır. Çubuk Bey öldükten sonra Harput bir müddet Konya Selçuklularının hakimiyeti altına girmiştir. Çubukoğulları'ndan sonra Anadolu'nun fethine katılarak, Türkleşmesinde önemli rol oynayan Artukoğulları Harput'ta kimi kaynaklara göre 1112, kimi kaynaklara göre de 1113'den-1234 yılına kadar yüzyılı aşkın bir süre hakimiyet kurmuşlardır.

Artukoğulları "Artuk bin Eksuk" adlı bir Türkmen beyinin neslinden geldikleri için bunlara Artuklular veya Artukoğulları denilmiştir. Artuklular da Osmanlılar gibi Oğuzların Kayı boyundandır.⁴

Harput Artukluları Artuk Bey'in torunu ve Haçlı seferlerinin en kahraman simalarından, ünlü komutan "Emir Belek" (Belek Gazi, Balak Gazi) ile başlar. Emir Belek, kimi kaynaklara göre 1113 yılında Harput'u almış, kısa zamanda Harput'tan Halep'e kadar uzanan bir devlet kurmuştur. Emir Belek'in şehit edilmesinden sonra

¹ ARDIÇOĞLU, Nurettin ; Hususi Makale, Elazığ Broşürü, s.9.

² SİLER, Abdurrahman ; Tarihte Harput ve Elazığ Makalesi, Harput Dergisi, S:I, s.23.

³ ARDIÇOĞLU, Nurettin, Harput Tarihi, İstanbul 1964, s.32.

⁴ SUNGUROĞLU, İshak ; Harput Yollarından, İstanbul 1958, s.110.

Harput bir ara Hasankeyf (Dicle Nehrinin sağı tarafında, Diyarbakır ile Cizre arasında Ortaçağ'ın önemli şehirlerinden "Hısn-ı Keyfa" diye bilinen, bugün Mardin iline bağılı ilçe merkezi) hükümdarlarının eline geçer. Daha sonra Palu beyi İmameddin Ebubekir Harput'u alarak Harput'ta Harput Artukluları devletini yeniden kurmuş, 1185-1233'e kadar 50 yıl Harput'ta hükümdarlık etmiş, adına sikke bastırmıştır.⁵

Artuklular, Harput'u bugüne kadar ulaşabilen Türk-İslam eserleri ile bezemeye başlamışlardır. Harput'ta Camiler, Hastaneler, Türbeler, Saray ve birçok çeşme inşa edilmiş, Harput kalesi büyük bir onarım görmüş, bazı eklentiler yapılmıştır. Bu dönemde ticaret ve el sanatları son derece gelişmiştir. 1185 yılında yapılan Ahi Musa Mescidi'nin varlığı Harput'ta bir ahi teşkilatının kurulduğunu göstermektedir. Bayındır Harput'ta bu dönemde evler genellikle tek katlı ve toprak damlıdır. Harput'un bayındır hale gelmesiyle birlikte bilimde ve sanatta da önemli hamlelerle doludur. Artuklular döneminde Harput bir ticaret, bilim, kültür ve sanat merkezi haline gelmiştir.⁶

Harput, Artuklulardan sonra sırasıyla Harzemşahlar, Moğollar, Anadolu Selçukluları, İlhanlılar, Dulkadiroğulları Beyliği, Akkoyunlular, Safaviler ve son olarak 26 Mart 1516 yılında Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Harput Osmanlı topraklarına katılana kadar Anadolu Selçukluları döneminde ticaret, kültür ve sanat şehri olma özelliğini korur, gelişimini devam ettirir. Dulkadiroğulları beyliği zamanında önemli bir yerleşim merkezi olma özelliğini koruyan Harput, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan döneminde göz kamaştırıcı bir kent olmuştur. Bu dönemde Harput'ta para basılmış, kültür ve sanatta önemli hamleler yapılmış, çok sayıda din adamı ve sanatkar yetişmiştir.

Harput Osmanlı Devleti zamanında en olgun dönemini yaşar ve Doğu Anadolu'nun ticaret merkezi olur. Bu dönemde Palu ve Keban'da önemli eserler yaptırılmış, Keban ve Maden ilçelerinde bakır işletmeciliğı gelişmiştir. Bu sebeple Harput'da özellikle bakır türkülere konu olmuştur.

Harput medreselerinde çok sayıda vasıflı alim ve sanatkar yetişmiştir. Yöre insanı Divan Edebiyatı konularına hakim olmuş Fuzuli ve Nedim gibi şairlerimizin şiirlerini bestelemiştir. Medrese Kültürü ile Kır Kültürü birbirini derinden etkilemiş, aydın halk tezağı önemli ölçüde ortadan kalkmıştır.

Bu dönemde musikide de önemli gelişmeler olmuş. "Divan Geleneğı" ile "Halk Geleneğı"nin kaynaşmasından oluşmuş bir müzik kültürü ortaya çıkmıştır.

Harput'ta bu dönemlerde pamuk ve zirai ürünler ekilir, tarım ve hayvancılıkla birlikte el sanatları önemli bir geçim kaynağı olmuştur. İpekçilik son derece gelişmiş, ipek tezgahları ve fabrikalar kurulmuştur.

⁵ KÖPRÜLÜ, Fuat ; İslam Ansiklopedisi, S:8, s.617.

⁶ Elazığ İl Yıllığı, Ankara 1992, s.38.

19.yüzyılda Harput önemli bir ticaret, sanayi, kültür ve sanat şehri olma özelliğini korumuştur. Osmanlılar'ın son dönemlerinde Batılılar Harput'a özel bir önem verdiler. Amerika, Almanya ve Fransa kolejleri kuruldu. Bu okullar Harput'taki yaşam biçimini etkilemiştir.

Harput, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar Osmanlı idaresinde kaldı. Ancak 19 yüzyılda askeri ve idari önemini kaybeden Harput; yöneticilerin 1834 yılında askeri ve idari merkezlerini "Mezre" ye taşımaları, demiryolunun mezradan geçmesi, iklimin ovaya göre sert olması gibi nedenlerle zaman içerisinde bütün fonksiyonları ile birlikte ovaya taşınarak bugünkü Elazığ, oluşturmuştur. 1862 yılında Sultan Abdülaziz'in adına izafeten bu yeni şehre "Aziz'in imar ettiği şehir" anlamına gelen "Mamurat'ül Aziz" adı verilmiştir. Halk arasında telaffuzu zor olan bu yeni isim "Elaziz" (Aziz'in ili, Aziz il) şeklinde söylene gelmiştir. Atatürk'ün 1937 yılında şehre ziyaretleri sırasında "Azık ili" anlamına gelen "ELAZIK" adı verilmiş, bu kelime de söyleniş zorluğu nedeniyle 10 Aralık 1937'de Bakanlar kurulu kararı ile bugünkü söyleniş şekli olan ELAZIĞ olarak değiştirilmiştir.

Yeni yerleşme bölgesinde Elazığ kısa zamanda gelişmiş ve büyümüştür. Harput ise şimdi ecdad hatıralarıyla dolu küçük bir bucaktır.

3.1. ELAZIĞ VE YÖRESİNDE YAŞAM ŞEKLİ

Bölgede Oğuz boylarının ve Orta Anadolu halkının yaşayış biçimi olan Türk-İslam kültürü hakimdir.

Folklor bakımından yurdumuzun en zengin yörelerinden biri olan Elazığ'ın köylerinde, ilçelerinde ve il içerisinde yaşama biçimi gelenek ve göreneklere bağlı olarak devam etmektedir. Örf ve adetlere bağlı Elazığ insanının en büyük özelliği yardımsever olmasıdır. Akrabalık ilişkileri sıcak tutulur, fakir fukara her zaman gözetilir. İşlerin bir an önce bitmesi için ortaklaşa yapılır, birbirlerine yardımcı olunur."İMECE" yaygın olduğundan Harput'ta yapılan eserlerin büyük çoğunluğu halkın dayanışması ve yardımlaşması sonucu oluşmuştur.

Komşusunun derdi ile dertlenip, sevinci ile sevinen bir zihniyete sahip Elazığ-Harput insanı düğünde olsun ölümde olsun komşusunu yalnız bırakmaz. Kışın şiddetinde altı- yedi ay güneş yüzü görmeden evlerinden ve kürsübaşlarından ayrılmayan halk ilkbaharın güneşli günlerinde kırlara, bağlara, bahçelere dağılırlar. Geceleri komşularını misafirliğe giden Elazığ- Harput insanı ilkbaharlarda da bağ evlerinin avlusunun ön tarafı açık ve üstü kapalı bir bölümü olan ÖRTME adı verilen kısımda "Ocakbaşı Sohbetleri" yapılır. Akşam ve sabah yemekleri ÖRTME adı verilen Bu bölümün Ocak kısmında pişirilir. Ekmek burada yapılır. Hayvanlar "Örtme"nin önünde sağılır. Her türlü yiyecek içecek burada hazırlanır. Ev halkı çoğu zaman

burada oturur, yemeklerini burada yer, çok defa sohbetler yapılır, türküler maniler bilmeceler söylenir, hikayeler, masallar anlatılır, oyunlar oynanır, karşılıklı atışmalar yapılırdı.

Bağ evlerinde taş basamakla yukarı kata çıkılınca damın bir tarafında üstü kapalı, üç tarafı duvar ve yalnız ön tarafı açık olan bir ayvan bulunur. Misafirler de bu ayvanlarda kabul edilir. Geceleri de bu ayvanlarda yatılır. Örtme bölümünde işini bitiren anneler, nineler, ablalar ayvanda yatan çocuklara çeşitli yıldız masalları anlatırlardı.⁷

Gündüz işine giden halk, iş bittikten sonra harmanlarda, harman sonlarında, ayvanlarda, havuzbaşlarında kendi aralarında eğlenmek amacıyla eğlenceler tertipler, ziyafetler verirlerdi.

Bağ evlerinde tepsi tepsi yemekler, üzüm armut, elma, salatalık, kavun, karpuz gibi Elazığ ve Harput'un verimli topraklarından buzluk bahçelerinde yetişen meyveler Havuzbaşı'na taşınmağa başlar, yer sofraları kurulur. Neş'e ve şakalarla yemekler ve meyveler yenir, nargileler içilir. Tavla partileri, Hucur- Mucur, Ateş- Tura, Pısık v.b. gibi seyirlik oyunlar oynanırdı.

Havuzbaşı eğlencelerine genelde erkekler katılırdı. Kadınlar da kendi aralarında bahçe sahibi olanlar komşu kadınlarını bahçelerine davet ederek eğlenirlerdi.

Havuzbaşı eğlencelerinin bir de sazlı- sözlü içkili alemleri vardı. Bu eğlencelere kanun, keman, klarnet, cümbüş, darbuka, def gibi sazlar katılır, şarkılar, türküler, hoyratlar okunarak meşk yapılırdı. Bazen davul, zurna, davul, klarnet gibi sazlar da çağrılır, oyunlar oynanırdı.

Kış mevsiminin şiddetli geleceğini önceden bilen halk yaz boyunca çalışır, çabalar, kış mevsimini karşılayıp daha iyi geçirmek için kış hazırlığına başlarırdı. Odununu, kömürünü, kış aylarını geçirecek kadar tandırlarda ve sac üzerinde yapılan ekmeğini, bulgurunu, pirincini, kavurmasını, eriştelerini, tarhanasını, kurutulmuş meyve- sebze ve yemişlerini v.b. gibi ihtiyaçlarını kendi elleriyle hazırlayıp kiler adı verilen depolara depo ederdi.

Gündüzleri işlerinde olan ve çalışan halk, akşamları "Püsün" adı verilen toplantılara katılırdı. Püsünlere katılma şu şekilde olurdu:

1) İlk önce Püsün'ün zamanı, Püsünün yapılacağı ev ve yer hakkında karar verilir, Püsüne katılacak olanların isimleri tespit edilir.

2) Püsünler de yenilecek yiyecekler hakkında karar verilir. (Örneğin; keklik, karakavurma, içliköfte, kebab, kadayif, künefe vb.)

⁷ SUNGUROĞLU, İshak ; Harput Yollarında, Elazığ-Kültür Tanıtma Vakfı Yayınları, No:2, İstanbul 1968, C.4, s.211-214.

3) Püsüne katılanlar genelde ruhen birbirlerine yakın, birbirleriyle iyi anlaşılan dost ve arkadaş olan insanlardır. Bunlara da "kol" denilirdi. Örneğin; Hacı Mustafa Ağa'nın kolu vb gibi.

4) Püsüne katılanlar erkeklerdir.

Püsün için alınacak malzeme gündüzden temin edilerek o gece toplanılacak eve gönderilirdi. Bu malzeme hangi eve gitti ise o evin halkı tarafından gereken hazırlıklar yapılır, evin kadın ve çocukları önceden akşam yemeklerini yiyerek yakın komşu ve akrabalarının evlerine giderler ve o gece evi misafirlerine terk ederlerdi; Bu toplantılarda şarkılar, türküler, hoyratlar söylenir, oyunlar oynanır, oyun çıkarıcılar tarafından çeşitli oyunlar çıkarılır. Arada hazırlanan yemekler veya meyveler de birçok muziplik ve şakalarla neş'e içinde yenilir, açık saçık fıkralar anlatılırdı. Bu toplantı gece yarısına kadar devam ederdi.

Püsünlerin ikinci bir şeklide şu şekilde olmaktadır;

1) Bir grup arkadaş kendi aralarında "Püsün" olacağına karar verir. Püsüne katılacakların isimleri yazılır.

2) Sonra ekmek, su, meyve gibi şeylerde dahil olmak üzere, çeşitli yemeklerden oluşan bir yemek listesi hazırlanır, daha sonra kur'aya geçilir.

3) Püsüne iştirak edecek olanların isimleri ile bir o kadar kağıt üzerine de yemeklerin isimleri yazılarak ayrı ayrı kaplara konur, güvenilir bir kimse tarafından kur'alar çekilir. İlk önce isim, sonra yemek ismi kur'ayla tespit edilir. Kur'ayla belirlenen ismin karşısına yine kur'ayla belirlenen yemek ismi yazılır. Böylelikle herkes kendisine isabet eden yemeği püsün günü akşamına kadar yaptırmaya ve getirmeğe mecburdur. Bu işde yapılması güç ve masraflı olan yemeklerden birisinin cimri ve sinirli bir kimseye isabet etmesini herkes sabırsızla bekler çeşitli muziplikler ve şakalar yaparlardı.

4) Bir sonraki Püsün günleri de aynı toplantıda kararlaştırılırdı.

5) Yenilen yemeklerin lezzetine göre numara verilerek derecelendirme yapılır, birinci gelenler takdir kazanırlardı. Yemeği beğenilmeyenler ise çeşitli muziplikler ile alaya alınırdı.

6) Bu Püsünler de de ortak özellik ise yine aynı şekilde yemekler ve meyveler yenilip sohbet etmek çeşitli eğlenceler yapılarak eğlenme ve zaman geçirmektir.

Bir de meyve Püsünleri olurdu. Herhangi bir gecede meyve yenilmeğe karar verilince hemen paralar toplanır, içlerinden bir kaç kişi bu işi üstlenir. Sonra üzüm, armut v.b gibi meyveleri kışa kadar bir kaç ay muhafaza etme, taze kalmalarını sağlama beceri ve hünerine sahip kimselerin evlerinden birine gidilir, bu meyveler o evlerden satın alınarak dönüp bakır tepsilere boşaltılarak hazır olarak sofraya getirilir. Meyve püsünlerine katılanlar sofraya çağrılır. Bu meyvelerden yenilirken bir taraftan

sohbet edilir, şarkılar, türküler söylenir, şakalar, muziplikler yapılır, saatlerce eğlenilirdi.

Kışın evlerde püsün toplantılarının dışında "Kürsübaşı" adı verilen sohbet ve eğlence toplantıları da vardı. Kürsübaşı eğlenceleri her türlü eğlenceleri de içine alan geniş ve zengin toplantılardı.

Yazın harmanlarda, bağlarda ayvanlarda örtmelerde ocak başlarında havuz başlarında eğlenen Elazığ insanı kışında bir evde toplanarak "Kürsübaşı" sohbetleri yaparlardı. Başları ve kulakları rahat Elazığ Harput insanı kış mevsiminin korkutucu soğuğu ve rüzgarına aldırış etmeden, yolların kapanmasına aldırmadan Kürsübaşı'nda toplanırdı. Kürsübaşları gündüzleri ev halkını evlerine topladığı gibi geceleri de konu komşuyu, misafirleri kendisine çekerek Kürsübaşı'nda toplanmak, kürsübaşı'na misafirleri davet etmek, Harput'ta bir yarış halinde sürüp gitmiştir.⁸

Kürsülere gelince; (Kürsü; lügat manası oturulacak yüksekçe yer, taht, makam, başkent, kaide, mesnet). Bunlar 50- 60 cm yükseklikte, en küçüğünün bir yanı 60 cm de başlamak üzere 1.5-2 m genişliğinde dört ayaklı ve dört köşeli tahtadan yapılmış kare bir masa şeklindedir. Bazılarının alt kısmı tahta kaplı ve açık bazılarının ise altı da, üstü de kapalı yalnız alt döşemenin ortasında 30-60 cm civarında dairemsi boş bir yer vardır. Bu boş yere mangal konulur.

Kürsülerin büyüklük ve küçüklüğüne göre özel olarak kerpiçten (saman ve yapışkan çamurdan) yaptırılmış olan mangallar, kürsü ayaklarının tam ortasına konulur, etrafında ise abdest sularının ısınması için bakır ibrikler sıralanırdı.

Açık havada ve genellikle yemek ocaklarında yakılan ağaç kömürü bu mangallara konulur ve ateşin uzun süre dayanması için üzeri külle kapatılırdı. Bu ateş soğuşun şiddetine göre 4- 5 veya sonra 10- 12 saat kadar kürsüyü ve kürsübaşlarını sıcak tutardı.

Kürsülerin üzerine özel olarak yaptırılmış büyükçe yorganlar veya halı örtülür. Bu örtü ayakları tamamen kapatır, yerleri süpürür vaziyette aşağılara kadar iner. Kürsünün iki tarafına sedir, diğer iki tarafına da büyük minderler konularak bu seviyeye çıkarılır. Bunların üzerine tekrar yumuşak döşekler konur, üzerlerine tertemiz örtüler çekilir. Duvarlara gelen taraflara da sıra ile yastıklar dayanır. Bu minderlere oturulur, yastıklara dayanılırdı. Kürsünün etrafında toplanan insanlar. ayaklarını bacaklarını kollarını yorganın altında kürsünün içine koyup, yorganı veya halıyı bellerine göğüslerine kadar çekerek ısınmaya çalışır, sohbetlerine bu şekilde devam ederlerdi.⁹

⁸ Kürsübaşı, Harput ve Çevresinde Yüzyıllar boyunca yaşatılan bir gelenek.

⁹ SUNGUROĞLU, İshak ; A.g.e., C.4, s.276-277.

Kürsübaşı'nda oturuş biçimi ise şöyledir; odanın üst kısmına yaşlılar, aşağıya kapıya doğru ise gençler otururlar. Hizmet gençlerden beklenir. Sohbet yaşlılar ile orta yaşlıların hakkı olup, onları dinleyen gençler bu sohbetlerden dersler almaya çalışırdı.

Kürsübaşı eğlencelerinde efsaneler, masallar anlatılır, bilmece söylenir, püsünler yapılırdı. Tepsilerle yemekler, çeşitli meyveler, yemişler yenilirdi. Hali vakti yerinde olan ailelerin sohbetleri biraz daha zengin yiyeceklerle bezenir. Kürsübaşı sohbetlerinin yapıldığı evlerde güzden kalmış ne gibi yiyecekler varsa (ceviz, orcik, alut, dutunu, pestil, elma, armut, üzüm, kışlık kavun v.b. gibi). Hali vakti yerinde olmayanların yiyecekleri biraz daha az olmasına rağmen bu halleri kürsübaşında toplanmalarına mani teşkil etmemiştir.

Kürsübaşı eğlencelerinde bir taraftan yiyecekler yenilip sohbet edip ısınmaya çalışırken bir taraftan da şarkılar, türküler, hoyratlar ve mayalar söylenir, meşkler yapılır, çeşitli taklitler ve şakalar yapılır, oyunlar çıkarılır, oyunlar oynanır, açık saçık fıkralar anlatılırdı.

Kürsübaşı; Harput Elazığ insanının uzun kış gecelerinde sohbetiyle öğretici vasfıyla, halk oyunları, saz ve sözleriyle, yüzük oyunları, seyirlik oyunları, taklitleriyle, şakaları ve muziplikleriyle, yiyecekleriyle, Elazığ Harput folklorunda önemli bir yer tutar.

Yazın yapılan "Ocakbaşı" "Örtme" adı verilen bölümlerde yapılan sohbet ve eğlencelerin yanısıra, kışın da kürsübaşı eğlencelerinin dışında bazen odanın veya sofanın üst başında davlumbazlı geniş bacası olan adına BIHERİK denilen açık ocakların başlarında da sohbetler yapılırdı (Bugünkü şöminelerde bu ocaklardan örnek alınarak yapılmıştır). Ocakların duvar tarafına odun ve kütük yerleştirilerek ateş yakılır. Evin yaşlıları daima bu ocakbaşının yan tarafındaki sedirde otururlar. Kehribar başlıklı kiraz veya yasemin gibi kıymetli ağaçlardan yapılmış bir metre uzunluğundaki tütün çubuklarını geniş sarı maden veya gümüş büyük tabakalar içine koyarak, tütün içerek, keyif çatıp sohbetlerini yaparlardı.

İlim adamlarının ve okuma meraklıların yan taraflarında büyük bir rahle üzerinde bir takım Din ve Edebiyata ait kitaplar birbiri üzerine sıralanır. Ailenin gençleri ve çocukları ise ocağın karşısında yer minderleri üzerine sıralanarak sessiz bir şekilde ısınmaya çalışırlardı. Çünkü büyüklere hürmet ve kusur etmemek için gevezelik etmemek ve ağız açmamak terbiye gereği idi.¹⁰

Bu geleneklerden başka Harput'un bütün mahallelerinde oda işletme adeti vardı Zengin konaklarında selamlık daireleri, orta hallilerden bir çoğunun evlerinde de selamlık odaları bulunurdu. Bu selamlık odalarının ayrı ayrı müdavimleri vardı, bir odaya devamlı başlayanlar, bir mecburiyet olmadıkça diğer bir odaya gitmez ve

¹⁰ SUNGUROĞLU, İshak ; A.g.e., C.4, s.275-276

gidemezlerdi, giderlerse de hoş karşılanmazlardı. Bunlar hep konu komşu erkekleriydi ve bu misafirlik akşamları yatsı arasında olurdu, bu odalarda oturulur, konuşulur yarenlik edilir, günlük haberleri birbirlerine yetiştirirlerdi. Bununla beraber bazı püsünler de bu odalar da yapıldı.¹¹

Kış gecelerinde birtakım gençler arasında bazen sözlü, sazlı ve kadınlı eğlenciler tertip edilir ve bunlar nadiren görülürdü. Bu eğlenciler de içkiler de içilirdi. Halbuki o devirlerde Harputlular arasında içki içenlere kadın oynatanlara hoş gözle bakmazlardı. İçki içenler yedi mahalleden kovulurdu; Çünkü içki müslümanlık da haramdı, içenlere selam verilmez ve içenler sevilmezlerdi.¹²

İşte bu İslami ve Türk terbiyesi ile yetişen Elazığ insanının eğlencesi de sohbeti de, kültürü ve yaşayış biçimi ile Türk kültür tarihine damgasını vurmuştur. Günümüzde yer yer hem erkekler, hem de kadınlar tarafından kısmen de olsa devam edegelen bütün bu sohbet ve eğlencelerin bu geleneklerin hatıraları ve zenginliği insanlar yaşadıkça sürüp gidecektir.

İçinde bulunduğumuz çağın gereği Elazığ ili içerisinde sanayinin gelişmesiyle birlikte insan nüfusunun artması ve geçimini sürdürebilmek için çalışan insanların tatil günlerinde yakın köylerle kasabalarla ilişkilerinin daha fazla olmasına neden olmuştur. Hemen her köyde parklar ve kahvehaneler bulunmaktadır. Kahvehanelerde günlük söyleşiler yapılır, tarihi kitaplar ve romanlar okunur. Daha çok yaşlılar bu sohbetleri yapar, gençlerin kahvehanelerinde ise daha çok çeşitli eğlenceler, kağıt oyunları yeğlenmektedir.

Bunlardan başka kahveler köylünün birbiriyle dertleştiği şikayetlerini söylediği yeni mekanlar, meclisler olmuştur. Köylüler bilhassa dedikodu konusu olmamak için hal ve hareketlerine dikkat etmek zorunda kalırlardı.

Köylerden şehirlere göç eden insanların yaşantılarında bazı değişiklikler olmuştur. Bu değişikliklerin nedeni kısaca köy hayatında yaşanılan olayların şehir hayatında görülmeişiğindendir. Bu insanlar köyde yaşadıklarının benzeri bir yaşamı şehirlerde, bazı ayrıntılarda küçük değişiklikler yaparak yaşarlar. Bu durumda köy ve şehir hayatının uyumlu bir sentezi olarak ortaya çıkmaktadır. Şehirde yaşayan insanların, köyleriyle olan ilişkileri sürdürmesi, köy hayatında da bazı değişimlere neden olmuştur. Köydeki insanların giyimlerinin, şehir yaşantısındaki giyime benzerlik göstermesi, bu değişime örnek olarak gösterilebilir. Öğrenim amacıyla büyük şehirlere giden gençlerin bu değişimi daha çok arttırdığını gözlemlerimiz doğrultusunda söylemek mümkündür.

¹¹ SUNGUROĞLU, İshak ; A.g.e., C.4, s.285.

¹² SUNGUROĞLU, İshak ; A.g.e., C.4, s.287

- BÖLÜM 4 -

ELAZIĞ YÖRESİ HALK OYUNLARINA

GENEL BİR BAKIŞ

Elazığ yöresi halk oyunlarını, oyun grupları içinde "Halay" grubunda ele almak gerekir. Elazığ yöresi halk oyunları içinde "Bar" özelliği gösteren oyunlar varsa da bunlar çok azdır. Ancak çeşitli karşılama örneklerine sıkça rastlayabiliriz.

Elazığ yöresi halk oyunları "Halay" grubu içerisinde diğer yörelerle farklılık gösterir. Oyun melodisi ve ritmik yapı bakımından diğer illere göre daha ağır ve estetik olduğu göze çarpar. Az miktarda çok hareketli oyunlar vardır.

Oyunculardaki müzik ve oyun figürlerini incelediğimizde bir ahenkli uyumun, bir farklılığın, Harput'lunun ata yadigarı yürek yangınlığının, kahramanlık ve yiğitliğinin, sevgi dünyasının bir renk ve ahenk harmanı şeklinde coşup bütünleştiğini görürüz. Kaldı ki bunların toplu hareketlilikleriyle paralel olarak birer sosyal eğitim alışkanlığı kazandırdıklarını da söyleyebiliriz.

Elazığ yöresi halk oyunlarını incelediğimizde müziklerinin zengin ezgi yapısının yanında, oyun figürlerinde de bir zenginliğe sahip olduğunu ve her oyun fügürüne karşılık müzik formunun da bulunduğunu, çoğu oyunlarında müzik-oyun formu bütünlüğünün korunduğunu görürüz. "Delilo, Büyükceviz, Avreş, Güvercin vb. gibi"

Elazığ yöresi halk oyunları genel olarak "tatlı sert" karaktere sahiptir. Erkek oyunları biraz daha sert, kadın ve kız oyunları ise biraz daha yumuşak ve tatlıdır.

Folklorcu Fikret Memişoğlu "Harput Ahengi" adlı eserinde Elazığ yöresi halk oyunlarını iki kısma ayırmıştır.

1. Meydan Oyunları : Çoğunlukla meydanlarda ve harmanlarda, daha yeni bir tabirle açık alan, açık havalarda erkekler tarafından oynanan oyunlardır.

Örneğin: Halay, Ağırlama (Ağır Halay", Delilo, Keçike (Köçekçe), Temirağa, Avreş, Güvercin, Kalkan- Kılıç, Bıçak, Tamzara, Köroğlu, Çepik, Değenek, Cirit gibi . Bunlar erkekler tarafından oynanır.

Erkekler tarafından meydanlarda oynanan Deve oyunu, Sipahi, Yumruk oyunu (Simsim), Pisik oyunu vb. gibi ...temsili (Dramatik) oyunlar da vardır.

Kadınlar tarafından Harput'da ve yakın köylerinde meydan oyunları oynanmaz. Taassup engel olmuştur. Fakat uzak dağ köylerinde bilhassa Alevi köylerinde, kadın ve erkeğin beraber olarak meydan oyunları oynadığı görülmektedir.¹

Ermeniler de, sürülmeden önce, bulundukları mahalle ve köylerde kadın-erkek aynı meydan oyunlarını oynarlardı.

2. Oda Oyunları : Çaydaşıra, İsfahan, Sudan geçirme, Urum Kızı, Çikçiko, Çiftetelli, Kadın Bıçak Oyunu, Kadın Kama Oyunu, Lele aş, Karakuş, Oğlan, Çayıra serdim postu Kına yakma, Şıkıldım gibi karşılamalar, Şeve kırma, Kadın güvercini v.s. gibi oyunları sayabiliriz.

Elazığ yöresinde bütün temsili (Dramatik) oyunların kadınlı-erkekli oynanabilmesinin yanında bir çok halk oyunlarında kadınlı-erkekli karma oynanmasında bir teredüte son zamanlarda gerek görülmemiştir.²

Oyunların başında oynayan kişi "Ekipbaşı, Kolbaşı, Halaybaşı" gibi isimler alır. Ekip başının yanındaki "Koltuk"ekibin en sonundaki "Ekipsonu, Halaysonu, Kuyruk" gibi adlar alır. Diğerlerine ise "Kelle" adı verilmektedir.

Oyunlar genelde mendille yürütülür. Komutlar mendille verilir. Ekipbaşı ve ekip sonunun ellerinde "Temizliği, Saflığı" simgeleyen birer beyaz mendil bulunmaktadır.

Oyunlar da heey, teey, tey tey, tey tey tey, hey hey hey gibi naralar kullanılır. Zılgıt türü bağışmalara rastlanmaz.

Oyun fügürlerinde, oyuncular arasında bir bütünlük olduğundan ekipbaşının solo yapma özelliği yoktur. Ancak kısmen de olsa ekipbaşı, ritm ahengi içerisinde ufak sololar, titremeler yapabilir.

Elazığ'ın ilçeleri Palu, Karakoçan ve Maden de diğer yörelerden etkilenen oyunlara da rastlamaktayız Palu- Karakoçan- Genç: Bu üçgende Lorke, Govent, Alkış (Alkısta, Arkuşt), Tek ayak, Palu halayı (Zazadik) Maden: Rumtike, Lorke, Halay, Beşparmak gibi oyunları sayabiliriz. Ayrıca ilyan, Küdük, Karga isimli oyunların da eskiden oynandığı ve bu oyunlara davul, tef, kaval gibi sazların eşlik ettiği söylenir. Palu, Karakoçan, Maden ilçelerinde bugün bu oyunların pek azı oynanmaktadır.

Elazığ ve yöresinde eskiden oyuna düşkünlük göstermemiş, bugün dahi pek ilgi göstermeyen bazı köylerde vardır. Mesela; Merkez ilçeye bağlı "Bızmışen" köyünde kadın ve erkekler, hem oyuna, hem de çalgı kullanmaya pek itibar etmemişlerdir. Düğünlerde sadece def çalıp "Koşma" diye tabir ettikleri oyunlarını yürütüyorlarmış.

¹ MEMİŞOĞLU, Fikret ; Harput Ahengi, Ankara 1988, s.6-7.

² MEMİŞOĞLU, Fikret ; A.g.e., s.6-17.

Oyunlara açık havada davul- zurna, zurnadan önceleri çığırtma ile dömbelek eşlik ederdi. Bugün için oyunlara davul-klarnet (Gırnata) eşlik etmektedir. Ancak çığırtmayı bugün yapan ve çalan bulunmadığından bu saz artık kullanılmamaktadır.³

4.1.ELAZIĞ YÖRESİ HALK OYUNLARI

Elazığ ve yöresinde yapılan araştırmalar ve incelemeler neticesi seksene yakın oyunun olduğu anlaşılmıştır. Ancak bugün gerek melodi itibari ile ve gerekse figür itibari ile bilinen ve oynanan oyun sayısı 20'yi geçmemektedir.

Elazığ'da bugün için bilinen ve oynanan oyunları şöyle sıralayabiliriz :

1. Çaydaçıra oyunu
2. Halay oyunu
3. Avreş oyunu
4. Keçike oyunu
5. Çepik oyunu
6. Temirağa oyunu
7. Ağırılama (Ağır Halay oyunu)
8. Üç ayak oyunu ve üstü
9. Bıçak oyunu
10. Delilo oyunu
11. Büyük ceviz oyunu
12. Tamzara oyunu
13. Fatmalı (nure) oyunu
14. Güvercin oyunu
15. Leblebici oyunu
16. İsfahan oyunu
17. Dik Halay oyunu
18. Düz Halay (Ayvanda yatan oğlan)
19. Palu Halayı (Zaza Halayı)
20. Sudan geçirme oyunu
21. Pisik oyunu
22. Değenek oyunu
23. Baskil Halayı
24. Keban Halayı
25. Maden Halayı
26. Simsime
27. Yumruk oyunu

³ SİVRİKAYA, Selahattin ; İ.T.Ü.T.M.D.K. Halk Oyunları Bölümü, Lisans Tezi, İstanbul 1994, s.105-109.

Bu oyunlardan başka bugün çok az bilinen ve oynayanların hemen hemen unutmak üzere olduğu müziği bilinip, oyun figürleri bilinmeyen, oyun figürleri az çok hatırlanıp, müziği hakkında karışık hatırlamaların yapıldığı oyunları şöyle sıralayabiliriz :

1. Şeve kırma
2. Simsime (simsim- sin sin)
3. Yumruk oyunu
4. Yıhılget (sarhoş havası)
5. Kılıç- kalkan
6. Hırhoy
7. Deve oyunu
8. Arap oyunu
9. Deveci oyunu
10. Çikçiko
11. Lele Aşo oyunu
12. Keban Çiftetellisi
13. Cirit
14. Ceng-i Harbi
15. Kol oyunu (Şıkıldım)
16. Lorke
17. Alkış (Alkışta- Arkuşta) oyunu
18. Yüzük oyunu
19. Gelin oyunu
20. Kız kama oyunu
21. Yılbaşı oyunu
22. Al karakuşun yavrusunu
23. Kerem ile Aslı karşılaması
24. Köylü- Şehir kızı karşılaması
25. Urum kızı karşılaması
26. Sipahi karşılaması
27. Yazma oyunu
28. Al elma oyunu
29. Gelzeri
30. Mısri
31. Nare
32. O yanı pembe
33. Karaçor halayı
34. Arapkir halayı

35. Kına oyunu
36. Sarı Zeybek
37. Köçekçe
38. Kasap
39. Maya

Hem müziğinin, hemde oyun figürlerinin hatırlanmadığı birçok oyunları da şöyle sıralayabiliriz :

1. Abdehir Halayı (Abo Tahir- Ebu Tahir Halayı)
2. Beşekrek (Pertek)
3. Berzini
4. Cezayir
5. Dıntıngo (Çemişgezek)
6. Halka oyunu
7. Hımhıme
8. İlyam
9. Küçük Karga
10. Kürdün kızı
11. Leylana halayı
12. Ördek
13. Rumdiki (Rumtiki)
14. Süpürge
15. Tekerleme (Maden havalisi)
16. Torik
17. Tuluh (tulum)
18. Türk kızı (Pertek)
19. Yar geldi
20. Yar oyunu
21. Yayık
22. Yayla oyunu
23. Yavuz (Keban havalisi)
24. Zeybek
25. Zeynep
26. Govend
27. Güvendi
28. Arapgir tamzarası
29. Poya oyunu
30. Yağma oyunu

İsimlerini tespit edebildiğimiz bu oyunların yanısıra derlenmeye açık, tespit edilmesi gereken daha çokça oyunlarımızın olduğunu düşünüyoruz. İsimleri tespit edilen bu oyunlarımızın en kısa zamanda kısmende olsa derlenip toparlanması gerekir.

Elazığ yöresi halk oyunlarından başka, çocuklarında eğlence amacıyla oynadıkları çocuk oyunları ise şunlardır :

1. Mulla Potik (Molla Potik)
2. Çelik çubuk
3. Beştaş
4. Dıngıla fıstık (Tahtara velli)
5. Mamin elle
6. Ceviz ve Aşık oyunları
7. Köşe kapmaca
8. Çingir mığır
9. Çizgiler (Çizgiler, gıçgıç, mam bekleme)
10. Lokomotif
11. Al satarım
12. Postacı
13. Üşüdüm
14. Deveci
15. Leblibacı
16. Top oyunları
17. Göz bağlama (Körebe)
18. Bilya (misket)
19. Mozik (Topaç)
20. Sapan taşı (Sapan- yesyes)
21. Göz yummacılık, Gözümacılık (Saklambaç)
22. İp- ip (İp atlama)
23. Uçurtma
24. Uştu- uştu kuş uştu
25. Ceylan kaç, tazi tut
26. Bilmece oyunları
27. Sayışmalar- (El el epenek, inne minne, hakgil-hukgil, adım kastım, kısa çöp-o peti peti, inci minci gibi)
28. Atlamalar (Durduk, gerildik atlamalar)
29. Gazoz kapağı ve Papel oyunu
30. Eğir oyunu
31. Lıkıs oyunu (kuyuya ceviz oyunu)
32. Çakmak attın oyunu

33. Ebem beni kurda verme oyunu
34. Çortun eşşek oyunu
35. Gırik eşşek oyunu
36. At-at veya cırt (cirit) oyunu
37. Köroğlu kaleden çıktı oyunu
38. Dede çek kılıcını kınından oyunu
39. Beste oyunu
40. Elim sende oyunu
41. Şingala oyunu
42. Sallama oyunu
43. Za gule zaza gule oyunu
44. Gögerçin (Güvercin) taklası oyunu
45. Tek ayak oyunu
46. Grav grav oyunu
47. El el üstüne oyunu
48. Eşim eşim seni süren kim oyunu
49. Lades oyunu
50. El vurmaca oyunu
51. Koşu oyunu
52. Güreş oyunu
53. Hırsız- polis oyunu
54. Telefonculuk oyunu
55. Hazine oyunları
56. Okul oyunları
57. Kız oyunları
58. Oyuncak oyunları
59. Zihin oyunları (Dokuz taş, aklında sayı tut dama gibi)
60. Çeşitli hayvanları huylandırmak (Deve, eşek, hindi, arı gibi)
61. Taklit oyunları (Birbirlerini taklit hayvan taklitleri)
62. Muziplikler (Çiğ yumurta, cüzdana ve kapı tokmaklarına makara ipleri bağlamak)
63. Çember oyunları
64. Gösteriler cambazlıklar
65. İnançlar (Bayramlık giymek, yağmur günü, fırtına sırası, Ramazan eğlenceleri, bayram eğlenceleri, Ay ve yıldızlarla ilgili inançlar, vb.)

4.2. ELAZIĞ YÖRESİNDE KULLANILAN HALK OYUNLARI ÇALGILARI

Elazığ Halk Müziği çevre illere nazaran farklılıklar gösterdiğinden, kullanılan sazlar açısından da diğer illerden farklıdır.

Anadolu'nun diğer vilayetlerinde olduğu gibi Harput ve köylerinde de önceleri davul ve zurna kullanılmış, sonra "Çığırta Tef" şimdi de bunun yerini tutan "Gırnata (Klarnet) ile davul" veya "Gırnata ile Dönbek (Darbuka)" ile bunlara "Klasik Saz, ince saz" diye tabir edilen Türk Sanat Müziği'ne ait olan (Keman, Kemane, Kanun, Ud, Cümbüş, Tanbur, Klarnet gibi) sazlar da dahil olmuştur.

Klasik sazların kullanılmasının nedenlerinden biri; bölgede uzun yıllar Ermeni Toplumu'nun yaşamış olması ve bu sazları bu topluluğun tercih etmesidir. Diğer bir neden ise, daha eski bir geleneğe dayanmaktadır. Eski Türk geleneğinde Türklerin para karşılığı saz çalması ayıp olduğundan düğün, dernek ve eğlencelerde bu işi azınlık mensupları yapardı. Azınlık mensupları klarnet, ud, keman v.s. gibi sazları çaldıklarından zamanla bu sazlar Elazığ halkı tarafından benimsenerek kullanılmaya başlandı.

Klasik sazlardan başka, daha önceleri yörede bağlama, kaval gibi sazlarda kullanılmıştır. Üçtelli veya altı telli saz diye tabir edilen bağlamalar Harput'ta nadiren çalınırdı. Ancak köylerde bilhassa Alevi köylerinde ve Tunceli'de daha çok yaygınlık göstermiştir. Şimdi ise Elazığ Musiki Konservatuarı Derneği bağlama öğrenimine öncelik ederek yörede bağlamanın sevilmesine, yayılmasına yardımcı olmuştur.

Eskiden Harput ve köylerinde dolaşan ve (aşıklar) diye anılan bir kısım halk vardır ki bunlar düğünlere ve eğlencelere katılır, geçimlerini bu yolla temin ederlerdi. Otuzbeş- kırk sene evvel, aşıkların davetsiz olarak köylere kondukları, türkü ve oyun havaları çalmak sureti ile köylüleri başlarına toplayıp eğlendirdikleri, talepsiz verilen bahşişleri alarak, diğer köylere gittikleri, fakir düğünlerini şenlendirdikleri görülürdü.⁴

Maalesef şimdi bunlar sahneden çekilmiştir. Geçim kaygısından olacak eski meşgalelerini terk ettikleri anlaşılan aşıklar şimdi yine düğün ve çeşitli eğlencelerde para karşılığı tutulan profesyonel (Maddi anlamda) çalgıcılar olmuşlardır.

Bu bilgilerden sonra yörede kullanılan çalgılar hakkında kısa bilgilere geçelim.

Biz bu çalgıları şöyle sınıflandırabiliriz.

- A) Depkili (Vurmalı) Çalgılar
- B) Nefesli Çalgılar
- C) Mızraplı Çalgılar
- D) Yaylı Çalgılar

⁴ MEMİŞOĞLU, Fikret ; Harput Ahengi, İstanbul 1966, s.16.

A) Depkili (Vurmalı) Çalgılar

1) Davul: Kasnak yüksekliği (Çapı) 75 cm olan Elazığ Davulu, eski mehteran davullarına benzer. Normal büyüklükte olan bu sazın kasnağına geçirilen deri, keçi, yada oğlak derisidir. Bu deriler sağlam ve birbirine paralel olarak ince deri bağlarla sımsıkı gerilir. Tokmak ve çubuklar melhem veya kiraz ağacından yapılır. Tokmağın sapı kalın olup 2 veya 2,5 cm çapında, 20, cm boyunda ve uç kısmı bir tarafı sapa meyilli, diğer tarafı sapın uç kenarında çıkıntılı top şeklindedir. Sağlam bir kayışla omuza asılarak çalınan davul düğünlerin vazgeçilmez sazlarındandır.

2) Def: Harput'ta iki tip def vardı, birisi zilli, diğeri zilsiz tefleri gurbetler (çingeneler) yapar ve çok ucuza satarlardı. Bazı özel eğlencelerde, kürsübaşı geceleri'nde, püsünlerde, oda toplantılarında bu tefler kullanılır, söylenen türkülere ve oynanan oyunlara bu tefler iştirak ederlerdi.

Saz takımlarında okuyucular aynı zamanda tef de çalardı. Kadınların kendi aralarında yaptığı eğlencelerde, kına gecelerinde, subaha günlerinde kadın tefçiler çalardı. Kadın tefçilerin arasında çok güzel ve usta tefçiler de vardı. Bunlar hem çalar hem de söylerlerdi.

Harput'ta kullanılan "Def", 30 cm çapında ve daire şeklindedir. 10 cm genişliğinde bir kasnağa geçirilmiş deri ve 15-20 adet zilden oluşur.

3) Daire: Defin büyüğü ve 60 cm. çapında olup zilsizdir.

4) Dömbek: Dümbelek, Dönbek gibi adlar da alan bu saz darbukanın topraktan olanıdır.

Ayrıca, bakır ve metalik darbukalar ile çeşitli ritm sazlar da kullanılır. Ancak darbuka Harput'a son zamanlarda gelmiştir.

B) Nefesli Çalgılar

1) Klarnet: Yörede "Gırnata, Kırnata, kılarnet, klarinet " diye de bilinen bu çalgı, Türkiye'ye girdiği anda Harput'a da girmiştir. Harput insanının benimseyip sevdiği bu çalgının mazisi çok eskidir. Düğünlerin, özel eğlencelerin, kürsübaşı gecelerinin vazgeçilmez baş sazıdır. Elazığ'da genelde sol klarnet kullanılır. Abanoz ağacından yapılanı revaçtadır. Bunun yanında metal olanı da kullanılır.

2) Zurna: Klarnetten önce klarnetin olmadığı zamanlarda hala günümüzde de kullanılan bir halk sazıdır. Davulun yanında kullanılır. Harput'da gümüş kalkmalı zurnalar bulunduğu gibi bazen uzun ve kalınca normalden büyük kaba zurnalar da kullanılmıştır.

Normali 40 cm boyunda 7 perdeli bir çalgı olan zurna, kaysı ağacından yapılır.Üflen kısmı dar, ağız kısmı geniştir. Üflen kısmında kamış vardır.

Harput'ta eskiden zurna çalanların hemen hepsi Ermenilerdi. Eski adları Ağınsı, Huh, Mornik, Hırhırık, İğiki (Yığinki). Kesirik olan Elazığ'ın merkez köylerinde

Ermeniler arasında çok usta davulcular olduğu gibi, çok usta ve güzel çalan zurnacılar da vardı. Bu zurnacılar davulcularla birlikte düğünlere, şenliklere katılırlardı.

3. Kaval : Harput'ta ve dolaylarında çalınan kavallar ağaçtan yapıldığı gibi kamıştan ve maden de yapıldı. Fakat makbulü ağaç olanıdır. Özellikle kaysı ağacından yapılan kavalın üstünde yedi, arkasında ise iki deliği vardır. Dilli ve dilsiz kaval olarak ikiye ayrılır. Dilsiz kavalın her iki tarafı açık (ney gibi) bir alettir. Eskiden Harput'ta hem iyi kaval yapanlar, hem de iyi kaval çalanlar çoktu.

4. Çığırma : Yörede "Çırtma" "Cırtma" adıyla da bilinen bu saz en eski Türk sazlarından olup, sadece Elazığ dolaylarında görülür. Kimi gravürlerde İstanbul'da da kullanıldığını kimi kaynaklardan öğrenmekteyiz. Kartalın kanat kemiğinden yapıldığı söylenen çığırma, ağaçtan, teneke ve sarı madeni levhalardan da yapıldı. 20 - 30 cm uzunluğunda olduğu gibi 35 - 40 cm uzunluğunda ve fülüt kalınlığında, yarım daireye yakın bir eğrilik gösteren bir tür kaval gibidir. Delikleri altı tane üstte, bir tane arkada olmak üzere yedi tanedir. Dilli ve dilsiz olan bu saz zurnadan ve klarnetten çok önceleri kullanılmıştır. Çalınışı çok kolaydır. Zurna gibi çalınır. Sesi fülüte benzediğinden ve oynak olduğundan bu bakımdan kavala tercih edilmiştir. Ağaçtan yapılanı çok azdır. Yörenin oyun havalarında Urefa (Arifler yetişmiş kişiler) meclislerinde yapılan fasıllarda çokça kullanılırdı. Bugün için imal edeni bulunmadığı için pek nadir bulunur.

Yörede bu sazlardan başka nadiren Mey ve Ney gibi sazlar da kullanılmaktadır.

C. Mızraplı Çalgılar

1. Bağlama : Halk müziği sazlarından olan bu sazın sap kısmında perdeler vardır. Tezene (mızrap) ile çalınır. Üç telli ve altı tellidir. Harput ve dolaylarında "Saz" adı verilen bu çalgının boyu uzun ve altı tellidir. Çok eski zamanlarda saz (bağlama) çalanlar çok olmasına rağmen daha sonra bu merak sönmüş, bağlamanın yerini diğer sazlar almıştır. Elazığ'da bundan bir kaç yıl öncelerine kadar ancak dağ köylerinde ve Alevi meclislerinde kullanılan bu saz, bugün yörede çokça kullanılır.

2. Harput'ta bağlamadan başka Ud, Kanun, Cümbüş, Mızraplı Tanbur, Ahenk gibi tezeneli sazlar da kullanılmaktadır.

Ud, Harput'a sonradan girmiştir. Uddan önce cümbüş kullanılmıştır. Cümbüş ve ud bugün düğünlerin vazgeçilmez sazlarındandır. Kanun ise saz takımlarını tamamlayan en önemli çalgılardandır. Kanunun olmadığı bir düğün, bir özel eğlence bir kürsü başı düşünülemezdi. Bu çalgıları da en iyi icra edenler Ermenilerdi.

D. Yaylı Çalgılar

Harput'ta "Keman"a "Kemene" derler. Teller ve yay aynı olmak üzere kemanın biraz küçüğüdür. Çalınma tarzı kemandan farklıdır. Kemeneyi çalan kişi bir minder üzerinde bağdaş kurarak oturur, kemeneyi sol eline alır, sol dizinin üstüne koyduktan sonra sol eliyle tellere dokunur, sağ eliyle de yayı kullanarak kemençe çalar gibi çalardı.

Çok eskiden düğünlerin, özel eğlencelerin, kürsübaşı gecelerinin, püsünlerin vazgeçilmez baş sazlarından biri olan kemene yerini bugünkü kemana bırakmıştır.

Harput'ta kemene, keman gibi yaylı sazların yanısıra yaylı tambur, kemençe, kabak kemane gibi yaylı sazlar da kullanılmaktadır.

4.3. ELAZIĞ YÖRESİ HALK OYUNLARI GİYSİLERİ

Elazığ'ın kendine özgü bir giyimi vardır. Elazığ yöresi halk oyunları giysilerini iki evreden incelemek mümkündür.

1.Evre : Günümüzde kullanılmayan, ancak bazı köylerde yer yer rastlanan halk oyunları giysileri.

2.Evre : Günümüzde merkez ve ilçelerinde kullanılan halk oyunları giysileri.

1. Evre Erkek Giysileri : Ayağa sivri ya da yuvarlak uçlu ve genellikle beyaz yünden çorap; çorabın üzerine poçikli çarık veya yemeni veya yumurta topuklu yarım sivri uçlu üzeri düz, bağırsız, genellikle siyah renkli ayakkabı.

Çoğu mavi, lacivert ve siyah renkli bazen de yeşil ve gri renklerde paçaları dar, üst kısmı geniş, beli uçkur ile büzülen, dökümlü çuha, şalvar; düz beyaz siyah-beyaz veya beyaz üzerine lacivert çizgili pamuklu kumaştan işlik veya geyme adı verilen bir iç gömlek giyilir. Gömlek kollu, kapalı, yakasız, genellikle hakim yakalı ve sedef düğmelidir.

Gömleğin üzerine şalvarın kumaşından, göğsü açık "avcı yeleği" giyilir. Bele gençlerde beyaz ipek veya yün "acem kuşağı" yaşlılarda da yine Acem kuşağı adı verilen yün şal kuşak bağlanır.

Başa "fes veya kırmızı keçe külah" takılır. Üstüne mendil büyüklüğünde "Puşu" takılır. Yaşlılarda ise "çit" denen yazma veya "saçaklı ipek sarık" sarılır. Bunlara ilave olarak bildiğimiz ceket giyilir. Bugün ise başa "sekiz köşe şapka" adı verilen bir nevi şapka giyilir. Ayrıca çepken de düğme iliğine geçirilmiş gümüş köstek bulunur. Mendil olarak düz, beyaz, ipek mendil kullanılır.

Bu giysiler bugün çok azalmakta ilçe ve köylerde yaygın olarak kullanılmakta, şehir merkezi ve merkez ilçede kısmen görülmektedir.

2. Evre Erkek Giysileri : Şehir merkezi ve merkez ilçede bugün için görülen günümüz halk oyunları giysilerinde erkek giysileri için birinci evreden farklı olarak ayağa genellikle beyaz yün veya iplik çorap; siyah renkli yemeni ve poçikli, yumurta topuklu, yarım sivri uçlu, üzeri düz, bağırsız kundura, çoğu siyah, lacivert ve kısmen lacivert renkte, paçaları dar, üst kısmı geniş ve ağı üstte olan, beli uçkur ile büzülen dökümlü gabardin kumaştan şalvar; şalvarın üzerine beyaz renkli ipek veya terlen kumaştan kollu, kapalı, yakasız veya hakim yaka, siyah düğmeli gömlek, gömleğin üzerine önü açık "U" şeklinde olan şalvarın kumaşından olan yelek, yeleğin üzerine beyaz ipek veya "acem kuşağı" denilen kuşak, başa da "fes" veya kırmızı keçe küllah, küllahın üzerine de "Puşu" takılır. Başlık bugün için halk oyunlarında yer yer kullanılan erkek giysilerinde bazı gösterilerde kısmen de olsa "ceket" ve "sekiz köşe şapka" da giyilmektedir. Yine cepken (yelek) de düğme iliğine geçirilmiş gümüş köstek bulunur.

KADIN GİYSİLERİ

Kadınlarda kullanılan giysileri de Harput kadınının en eski giysi tipi olarak 150 - 200 yıl öncesine dayanan dağ köylerinde rastladığımız giysiler ile bugün için kullanılan halk oyunları giysileri olarak ayırabiliriz.

Ayağa renkli veya yün çorap; siyah veya renkli pullu pabuç veya yemeni veya "Galoş potin" adı verilen ayakkabı, şalvar olarak, renkli, ipekli veya pamuklu kumaştan ayak bileklerine kadar inen, beli uçkurla büzülen, dökümlü şalvar, şalvarın üzerine ipekli veya pamuklu kumaştan yakası yuvarlak olan, önü düz, kollarının ağızları işlemeli, genelde beyaz renkli "Geyme" adı verilen içlik gömlek, içlik gömlek üzerine kadifeden üzeri simli cepken giyilir veya şalvar üzerine entari adı verilen giysi giyilir. Cepken üzerine renkli ipek kumaş, başta "Hotoz" ve "Finofes" adı verilen başlık ve üzerine büyük saçaklı renkli yazma bağlanır. Bazen başlık kullanılmadan renkli yazma da bağlanır. Boyuna ailenin maddi durumuna göre, "ağma" adı verilen "Gazi Katı" ve "Beşi biyerde" ler ile, kollarda "Altın ve gümüş bilezik" ile "Şeve" adı verilen renkli cam bilezikler, takı olarak yine gümüş veya altın küpe, elmas ve inci iğneler kullanılır.

II.evrede ise I.evreden farklı olarak, ayağa siyah veya renkli ucu kıvrık, kuyruklu kısa topuklu ayakkabı veya yemeni, cepken veya entari yerine "Üçetek" giyilir. Bilindiği gibi "üçetek, bütün Yörüklerce, Türkmenlerce ve İç Asya kökenli Türklerce giyilen bir giysidir. Tarihi çok eskidir. Ata binmeye son derece elverişlidir." Doç.Dr.Mehmet ERÖZ'e göre üçetek bir "Şamanizm" kalıntısıdır.

Elazığ - Harput çevresinde giyilen üç etek, sim işlemeli, kutnu kumaştan veya kalın iplikli kumaştan veya kadife kumaştan yapılmaktadır. Kolları uzun bilezikli çok az yırtmaçlıdır. Yırmaçlı kısım kopçayla tutturulmuştur. Yakası bele kadar açık, belden

aşağıya doğru genişleyen eteğin önü tamamen açıktır. Yanları ise kalça altından az yırtmaçlıdır. Böylece etek üç parça görünümü almaktadır. Bele yine ailenin maddi durumuna göre gümüş kemer veya 3 - 4 cm eninde tığ işi veya kumaş üzerine işlenmiş kuşak biçiminde bel bağı bağlanmaktadır.

Başa ise oyalı yazma bağlanır. Oyalı yazına altına bazen üzerinde altın, gümüş veya madeni liralar bulunan alınlık veya bordo çuhadan fes, fesin üzerine de gümüş tepelik konulmaktadır. Fes ve tepelik kullanırken baş süslemesi şöyle yapılır ; Uzun saçlar ortadan ayrılmakta, arkada küçük parçalara bölünerek örülmektedir. Yanlarda birer tutam saç, kulak hizasında kesilip, zülûf bırakılmaktadır. Saç uçlarına "Humpul" denilen saç süslemesi takılmaktadır. Saç süslemesinden sonra ise fes ve fesin üzerinde gümüş tepelik, fese tutturulmuş, uzun saç görünümünde ipek saçlık mevcuttur. Fesin alt üzerine oyalı krep bağlanır. Buna yörede "kintik" adı verilir. Daha sonra ise bütün bunların üzeri oyalı yazma veya tûlbent ile örtülür. Takı olarak da I.evredeki gibi çeşitli takılar kullanılmaktadır.

- BÖLÜM 5 -

DRAMATİK, SEYİRLİK VE TEMSİLİ OYUNLAR

5.1. OYUNDA TAKLİT

İlkeller, mevsimlik törenlerinde yıldızların hareketi, mahsulün bereketlenmesi, bollaşması, hayvanların ve insanların doğumu, yaşaması ve ölümü gibi olayları taklit ediyorlardı.

Türklerde günlük faaliyetlerin aynı zamanda yarışma manasına geldiği görülmektedir. Kaşgarlı Mahmut'un Divan-ü Lügat'it Türk'ünde "Ötgün" taklit etmek ve taklitte yarışmak; "Büdhiş" oyunda ve raksta yarışmak; "Öceş" yarış ve yarışma; "Oyun"un ise hem oyun hem de yarış olduğu belirtilmektedir.

Canlandırıcılık, totemcilik ve şamanizm inanç ve uygulamaları sonucu Türk kültüründe dans, maskeler, oyalanma oyunları, müzik, kukla ve dramatik kişileştirme önemli bir yer tutar. Budist etkisi Şamanizme Tibet ve Çin Türkistanı'ndan girmiştir. Şaman çeşitli hayvanlarla özdeşleşirken ritüelleri için gerekli olan bu özdeşleşmeyi hayvanların seslerini taklit etmekle, hareketlerine öykünmekle yapar. Ayrıca gerekli olduğunda görünümünü de onlara benzetir.

Orta Asya Türklerinin totemleri arasında aygır, ayı, turna, balık, boğa, geyik, inek, kaz, kartal, şahin, karga, kuğu, tavşan, yılan vb. gibi çeşitli hayvanlar bulunmaktadır. Anadolu'ya yerleşen her Türk aşiretinin bu hayvanlardan bir totemi olduğu gibi, kimi aşiretler bu hayvanların adlarıyla anılmaktadır. Moğolların "Ongon" Türklerin "töz" adını verdikleri tahtadan yontulmuş kiminin üstü postik ile kaplanmış bebek ve kuklalar bu hayvanlardan kiminin tasviridir. Bugün Anadolu'da yaşayan oyunların, maskelerin, kuklacılığın, dramatik gösterilerin incelenmesinde bunların izlerine rastlanmaktadır.¹

¹ AND, Metin ; Anadolu Halk Oyunları ve Halk Oyunlarının Özellikle Hayvan Benzetmeleri Bakımından Asya Kökenleri, Milletlerarası Türk Folklor Kongresi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, MİFAD Yayınları 42, Ankara 1983, C.III, s.31-51.

Orta Asya Türklerinin totemleri arasında bulunan hayvanların özelliklerini şamanın giyim kuşamında ve davranışlarında bulduğumuz gibi şamanlıkla ilgisi olmayanların, şamanların rakipleri ya da aşiret başkanları ve özellikle avcılarda da görebiliriz.

Orta Asya Türklerinin kültürü üzerine önemli araştırmaları olan Fransız bilim adamı "Jean Paul Roux"un bir incelemesinde verdiği şu örneklerle bir göz atalım.

- Kıtanlar avlanmak için geyik kılığına girerler.
- Koua-ho başına bir yaban domuzu başı takar, bedenine de yaban domuzunun postunu geçirerek kendisi de bir yaban domuzu olur.
- Dede Korkut'ta Basat, Tepegöz'le çarpışmadan önce bir koyunu öldürür, derisini yüzüp, sırtına geçirir.
- Başkırtler kurt avlamak için kurt derisi giyinirler.
- Tunguzlar dişi geyik kılığına girerler.
- Kuşlara benzemek için kuş tüyleri takmak çok yaygındır.

Buradan da anlaşılacağı gibi Şaman hayvanı hareket ve sesle taklit etmekle yetinmez, aynı zamanda onun kılığına girerek ona benzemeye çalışır. Av sırasında avın başarılı olması için onu taklit yoluyla canlandırılması çok bilinen bir uygulamadır. Kimi zamanda hayvanın ölümünden insanın değil, başka bir hayvanın sorumlu olduğunu kanıtlamak ister. Örnek; Kurt-kuzu (Diyarbakır), Kartal (Bingöl) oyunlarında olduğu gibi.

Av dışında yapılan dans ve hayvan taklitlerinin yanısıra av sırasında yapılanlar da vardır. Örneğin ava daha iyi yaklaşmak için avlanacak hayvanın kılığına girmesi gibi (Geyik, deve vb.).

Altay şamanlığındaki inançlara göre hayvan ile insan arasında büyük ayırım yoktur. Hatta çoğu kez hayvan insandan kutsaldır. Çünkü insanı yeryüzünde tehlikeli yollardan ve görünen bütün düşmanlardan koruyan, ona yol gösteren en büyük yardımcıları hayvandır.

İkinci en önemli sonuç, hayvan ile insan arasında ayırım olmadığına göre, insan kolaylıkla hayvana dönüşebilir. Şaman yapacağı yolculukta, hayvandan dolaylı yardım göreceğine inanarak onunla özdeşleşebilir. Kılık değiştirir, onun gibi davranır. Kuş olunca onun gibi kanat çırpır (Güvercin donuna girip uçuşma gibi, kedi gibi miyavlama vb.). Böylece şamanın hayvan benzetmeceleri ya gerçekçi ya göstermeci ya da üsluplaştırılmış olarak karşımıza çıkar. Nitekim Anadolu Oyunlarında hayvan benzetmeceleri danslarla üsluplaştırılmış, dramatik oyunlarda ise daha gerçekçi olmaktadır. Hayvanlar öylesine gerçek kabul edilir ki hayvanın ruhu ölürse Şaman da ölür. Bir anlatımda genç bir Yakut kadın şamanın yetenekli olduğu belirtilirken, ayının atlayış ve homurtusunda aslanın kükremesinde, köpeğin havlamasında, kedinin miyavlamasında büyük başarı gösterdiği üzerinde durulmaktadır.

Varlığını koruma iç güdüsü insanı çevreye alıştırıyor. Kuşları hayvanları ve diğerlerini benzer bir biçim ve uyum içinde taklit ederek sonunda oyunu kendisine ve topluluğuna mal ediyor insanoğlu. Başka bir deyişle şimşegin kayması, fırtına ve yağmurun gelişi, kartalın kanat çırpması gibi sayısız örneklerle ilgili davranışlar, hareketler taklitle insan hayatına girerek oyun olmuştur.

Bugün erkek oyuncuların kadın kılığına girerek oyun oynamasının kökeni de şamanizme dayanır. Şamanın muvaffak olmak için saçını kestirmesi, bıyığını ve sakalını traş ettirmesi, kadın elbisesi giyip kadın halleri takınması, giydikleri entarilerle bir takım çingiraklar bağlayarak kötü ruhları kovmaya çalışmaları, cinsi münasebetlerinde kadın rolü oynamasından hatta gebe kalıp bir takım (balık, fare, kertenkele doğurması gibi hareketler) bugünkü bazı oyunların kökenini oluşturmuştur.²

Günümüzde ilkbahar ve sonbahar şenliklerinde genç erkekler ve kızlar arasında şarkı, mani, oyun taklitleri ve yarışmaları yapıldığı bilinmektedir. Bunlar mevsimlerin aksamadan dönüşümü, tarım ürünlerinin olgunlaşması, koç katımı, koyun yüzü gibi yıla bolluk, bereket ve mutluluk getirmeye yöneliktir. Tesadüf oyunlarında da bu görülür. Zarın veya aşık"ın (aşık kemiği ile oynayan oyundaki aşık) kazandırması uğur sayılır.³

İnsanlar yaşadıkları cemiyet içindeki statülerine göre (çocukluk, annelik, babalık, öğrencilik, öğretmenlik, karılık, kocalık, amirlik, memurluk vb. gibi) rol yaparlar. Gerçekte yeryüzünü sahne kabul edersek, insan hayatı bir oyun, insanlar da bu oyun içinde kendilerine verilen görevleri yapan birer aktördür. Öyleyse insanın en önemli özelliklerinden, vasıflarından biri de onun oyunculuğudur.

5.2. DRAMATİK OYUNLAR

Taklit (öykünme), temsili orta oyunu diyebileceğimiz bu oyunlar ilkel gibi gözüксе de Orta Asya Kültürü'nün ve inanç sisteminin bir kalıntısı olarak günümüze kadar gelmiştir.

Bilindiği gibi Türk hayatında totemizm ve şamanizme bağlı temsili karakter taşıyan şölen (kurban ziyafeti) sığır (umumi avlar) ve yuğ (matem) gibi köklü ve sistemli merasimler vardı.⁴

Batı kültürüyle bağlantı kuramamış Türk köylüsü kendi sosyal ve iktisadi şartları içinde folklorik bir tiyatroya sahip olduğunu gösterdi. Bu tiyatro geleneği Batı

² Albastı : (Lohusalari basan, kötülük yapan) Şaman kadın rolü oynayarak albastıyı kovardı.

³ EROĞLU, Türker ; Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Halk Oyunları ve Halayların İncelenmesi, Ankara 1995, s.11

⁴ KÖPRÜLÜ, Fuad M ; Türk Edebiyatının Menşei, Milli Ttebbular Mecmuası, C.II, s.4-55.

tesirinde yazılmış ve sahnelenmiş oyunlardan çok önce tarihin gerilerinden gelen bir zenginlik gösterdiğini ortaya koydu.⁵

Köy seyirlik oyunlarının oluşumu bir görüşe göre şöyle nitelenmektedir :

"Anadolu köylülerinin kültürü dolayısıyla dramatik sanatı beş önemli etkinin bir araya gelmesiyle olmuştur. Kısaca bu etkenler şunlardır. Yer, Soy, İmparatorluk, İslam ve Batılılaşma."⁶

Günümüzde ritüel işlevli oyunlara komedi unsurları girmeğe başlandı. Dram karakterli sahnelenmiş, müzikli ve tartımlı halk oyunlarının yanısıra, taklit ve temsili orta oyunu diyebileceğimiz oyunlar "eğlence türü oyunlara dönüştü. Genelde "Oyun çıkarma" ya da "seyir çıkarma" gibi adlar verilen bu oyunlar, oyun geleneğinin bir kalıntısıdır.

"Çağdaş antropoloji ve etnolojide eski hayatın ve düşüncenin yorumu bugünkü ilkel kültürler ve kalıntılar yoluyla yapılıyor. Bunlar içinde eski şenlikler ve törenler önemli bir yer tutar."

Eski insanlardan günümüz insanına kadar bütün çağlarda, bütün toplumlarda dansın din ve büyü ile ilgili bir fonksiyonu, bir niteliği vardır.

Araştırmacılar köy seyirlik oyunlarının kökenini büyüye dayandırmaktadırlar. Bu görüşleri şöyle sıralayabiliriz;

"Bazan tabiatı evcilleştirme, bazan avına karşı bir üstünlük bazan da totemin tabiat üstü güçlerinden yararlanmayı amaç edinen ilk insanlar, bu amaçlarını törenlerde sergiliyorlardı. Ölülere tapma, verimliliğe tapma gibi unsurları da amaçlayan ilk insanlar hayatı daha az problemliliğe hale getirmek için dans ediyorlardı."⁷

"Ava çıkmadan önceki çılgın toplu dans, topluluğun güven duygusunu gerçekten arttırıyordu. Bu ona avına karşı üstünlük duygusu veriyordu. Tehlikeli anlaşılmaz, ürkütücü tabiat karşısındaki güçsüz yaratık insan, büyüden büyük destek görüyordu."⁸

"Klan veya tribü yüksek bir varlığın kutsal koruyuculuğu altında olduğuna inanır. Bu varlık insanların ve eşyanın mutlak efendisidir. Bu hayvanın tanrısal gücü, onu klanın sembolü ve efendisi yapar. Bu totem bütün hayat kaynaklarını elinde bulundurur. Bunları istediği gibi kullanır. Totemin tabiatüstü güçlerini, büyücü dansla ve şarkılarla anlatıp över."⁹

⁵ ELÇİN, Şükrü ; Anadolu Köy Orta Oyunları, Ankara 1977, s.81.

⁶ AND, Metin ; Türk Tiyatrosuna Genel Bakış, Ankara 1983, s.7-8.

⁷ AYDIN, Cengiz ; Halk Oyunlarının Tarihçesi, Türk Halk Müziği ve Oyunları, İstanbul 1983, C.I, S.5, s.210?212.

⁸ FISCHER, Ernest ; Sanatın Gerekliliği, Çeviren Cevdet Çapan, Ankara 1985, s.37.

⁹ EROĞLU, Türker ; Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Halk Oyunları ve Halayların İncelenmesi, Ankara 1995, s.22.

"Bu ilkel oyunlarda oyuncular önceleri ellerini çırparak ya da ayaklarını yere vurarak bir tartım buluyorlardı. Sonra da bu oyuna ezgiler girdi. İlkel insanın bu av oyunlarında üç temel ilkesini buluyoruz. Taklit, eylem ve topluca katılma. Tiyatronun kaynağında büyü gösteriyi ortaya çıkaran bir araçtı."¹⁰

"Bu oyunlarda oyuncular canlandırdıkları kişileri sembolleyen maske takarlar. Dramatik nitelikteki bu oyunlar kültik özlü olur ve dinsel alana girer."¹¹

Batılı etnologlar seyirlik oyunların kökenini ritüel ve eski av adetlerine bağlamaktadırlar.

"Ritüeller doğanın bilinmeyen yönünü simgeler. Bu aynı zamanda hayvanlarla olan totemizm kültürünün bir kalıntısıdır. Bir hayvan maskesini takmak onunla özdeşleşmektir. Bu kültür av ekonomisine de bağlıdır. Çünkü hayvancılık ve tarımda doğa kültürü birinci sırayı alır."¹²

"Her ritüel bir sembolden oluşur. Eşya faaliyet görüntü, olay, saha ve zaman boyutu vardır. Bütün bunlar aynı zamanda yaşayan bir olayı yaratır. Ritüellerin amacı fiziki deneyim bir yandan da toplumsal norma toplumsal yapının dayandığı prensipler ve bu dünya ile öbür dünyanın ilişkisine dayanır."¹³

"İnsan belli bir toplumun üyesi olarak kendi kültürel mirasını öğrenir, savunur, yaşatır ve kendisinden sonrakilere aktarır. Böylece danslar da kuşaktan kuşağa kültürel miras olarak geçer. Ancak kültürün değişkenliği ilkesine paralel olarak her kuşağın katkısıyla fonksiyonu amacı ve muhtevası değişir."¹⁴

İnsanlar ilk çağlarda avın verimli olması için hayvan kılığına girip sihir ve büyü yapmışlardır. Sonra tarım ve hayvancılığın gelişmesiyle bu avcılık törenleri değişikliğe uğramıştır.¹⁵

Bir seyirlik oyunun dramatik olarak nitelendirilmesinde bazı özellikler aranır.

"Köy seyirlik oyunlarının dramatik nitelendirilmesi için en az kendisinden başka bir kişiliği, bir olguyu, bir yarattığı canlandırmayı arayacağız."¹⁶

"Tiyatro, iki ana ögesi olan oyuncu ve seyirciyle birlikte oluşur. Sanat kaygısından çok toplum ya da din açısından işlevseldir."¹⁷

Dramatik oyunlar, genel olarak şu ana kümelerden birinden çıkabilirler :

¹⁰ NUTKU, Özdemir ; Dünya Tiyatro Tarihi, İstanbul 1985, s.17-18

¹¹ ÖRNEK, Sedat Veyis ; 100 Soruda İllerde Din. Büyü, Sanat, Efsane, İstanbul 1971, s.183.

¹² KOSTIC, Petar ; Poreklo iznacenje godisnjih obicaya Beograd 1972, s.6-11.

¹³ PROSIC, Mirjana; Obredna praksu Srbiji : Teorijsko hipoteticki okvir za proučavanje paklada kao obreda prelazu Etnoloske sweske 1. Beograd 1976, s.33-50.

¹⁴ BOZKURT, Güvenç ; İnsan ve Kültür, İstanbul 1979, s.48.

¹⁵ ARTUN, Erman ; Tekirdag Köy Seyirlik Oyunları, III.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Kültür Bakanlığı MİFAD Yayınları 85, Ankara 1987, C.3, s.31.

¹⁶ AND, Metin ; Oyun ve Büğü, 1974, s.119.

¹⁷ KARADAĞ, Nurhan ; Köy Seyirlik Oyunları, Ankara 1978, s.9. .

a) Geçiş ve erişirme törenleri ; Bunların başlıcaları evlenme ve ölümdür. Bu ritüellere bağlı pek çok dramatik oyun da vardır.

b) Büyülük ritüeller ; Bir takım hastalıkların iyileştirilmesi, kuraklıkta yağmur yağdırmak, güneşsizlikte güneş çıkarmak ya da tarım ve avcılıkta başarı ve bolluk elde etmek.

c) Yıldönümü ve takvime bağlı törenler ; Zamanla tek tanrılı dinlerin ya da takvim değişikliklerinin etkisiyle kaymalar, amaç ve işlev dönüşümlerinin etkisiyle kaymalar, amaç ve işlev dönüşümlerine rağmen gene de özelliklerini koruyabilmişlerdir. Gün dönümleri, kış yarısı, 24 Aralık ile 7 Ocağa dek uygulamalar, şenlikler vb. gibi. Dramatik köylü oyunlarının çoğunluğu bu kümeye bağlıdır. En önemli inceleme alanı da budur.

d) Toplumsal uygulamalar ; Daha çok günlük yaşantı ve iş yaşamı içinde, eğlenmek gereksinmesi için yapılan dramatik köylü oyunları da köklerindeki asal işlev ne olursa olsun, bu yönleri giderek ağır basmış oyunlar.¹⁸

Büyüsel nitelikli oyunlarda törelerle belirlenmiş kalıplar vardır. Köylü bunları tam uygular. Oyun köylüce bilinir. Bütün köy katılır. Bütün töreler ve gelenekler ilk çıkış zamanındaki aslını koruyamamıştır. Tarihsel, sosyal ve kültürel nedenlerle göçlerle değişikliğe uğramıştır. Ritüellerde Orta Asya kültürü ve şamanizmin izleri görülmektedir.

Bilindiği üzere eski Türklerde POTLAÇ (ziyafet) müessesesi vardı. bu müesseselerin teşekkülüne kadar şamanist inançların ortaya koyduğu tanrılar arasında farklılık yoktu. Sonunda iyiliğin temsilcisi Gök tanrıyla kötülüğün temsilcisi tanrılar arasında çarpışma başladı.¹⁹

"Ritüellerde doğa ve totemizm kültü atalar kültü ile karışmaktadır. Zira bu karışım bazı inanışlara göre bir insan öldükten sonra ruh sahibi olduğu bazı hayvanlarla yaşamını sürdürür. Gelin kılığına girmiş erkek Çaykonoviç'e göre tarım veriminin tanrıçasıdır. Evlenme kültü verimlilik kültüyle bağlıdır."²⁰

"Dans, yalnız insanlara mahsus olmayan hayvanlar arasında hatta cansız tabiatta da görülen evrensel bir olaydır. En kısa tarifi ile ritmik hareket demektir. Olaya böyle bakınca bütün gök cisimleri ile birlikte kainatta her şey dans etmektedir. Ritmik hareket insanı cezbeye soktuğundan sarhoşluğa benzeyen, hoş fakat esrarlı bir durum meydana getirir. İşte bu sebeple eski insan dansta sihir kudretinin gizli olduğuna inanmıştır. Bugün oynanan oyunların kökleri pek eski zamanlara kadar uzanan dini ve mistik ayinlere de dayanmaktaysa da ne bugünün seyircileri ne de oyuncularını, bu

¹⁸ AND, Metin ; Komşu Kültürlerde Dramatik Köylü Oyunları, Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı 1975, Kültür Bakanlığı MİFAD Yayınları, 17, Ankara 1976, s.1-2.

¹⁹ GÖKALP, Ziya ; Türk Medeniyet Tarihi, İstanbul 1976, s.73-74.

²⁰ ÇAYKANOVİC V ; Mit i religijyya u Srbia Beograd 1973, s.287.

oyunların niçin oynandığını bilinmemektedir. Onların çoğu bu oyunları eğlenmek için oynadıklarını söylemektedir.²¹

"Köy seyirlik oyunları daha çok köy çevrelerinde yılın belirli günlerindeki bazı törenlerle, düğünlerde ve eğlence vesilesi yaratılan kış geceleri toplantılarında oynanır."²²

Seyirlik oyunlarda topluluğu eğlendirmek, şenlendirmek amacı güdülür. Bu oyunlar büyüsel amaçla oynanmamasına rağmen ritüel kalıntıları vardır. Ana amaç hoşça vakit geçirmektir. Toplumun aksak yönleri, bozuk kişilikler alaya alınır. Oyuna getirme, zeka oyunları yapılır. Kelime oyunlarından yola çıkılarak espiriler yaratılır. Ahlaki bir sonuca varma ana amaçtır. Her oyunda seyirciye bir mesaj verilir. Türk köylüsü her dinlediğinden bir kıssadan hisse bekler. Oyunlarda müstehcenlik yoktur.

Önceleri köylü kendi yaşantısının daha verimli olması için oyun çıkarma geleneğine, seyirlik oyunlara zorunlu ve bilinçli olarak katılırdı. Yüzyılların geçmesi, doğanın pratik değerlerle çözülmesi sonucu bu zorunluluk kendiliğinden yavaş yavaş yitmiş, olay bilinçsiz bir eğlence aracı olarak tanımlanmağa başlanmıştır. Oyunlar kaynağını kültürel ve ekonomik ortamdan alır. Seyirlik oyunlar köylünün malıdır. Köylünün yaşantısının bir parçasıdır.²³

Bu oyunları görme olanağı olmasına karşın Batı tiyatrosunun Türkiye'ye girmesiyle halk tiyatrosu zayıflamış, bugün hemen hemen tüm türleriyle yok olmaya yüz tutmuştur.²⁴

5.3. TEMSİLİ OYUNLAR

Bugün köylerimizde, düğün, gün dönümü gibi türlü sebeplere dayanan şenliklerde tiyatronun bütün unsurlarını kapsayan seyirlik, temsili ve dramatik oyunlar oynanmaktadır. Yazılı metinler olmasa bile oyun çıkaran sanatçılar çevrenin sorunlarından, yaşanan olaylardan esinlenmek suretiyle oyunlar yaratmakta ve bunları seyircilerin önünde oynamaktadırlar. Her oyunun ana fikri, ayrı konusu, ayrı tipleri vardır. Başka bir deyimle her oyunda değişik olaylar ele alınmakta ve köy hayatının belirli yönleri canlandırılmaktadır. Değirmenci, bekçi gibi köyün yerleşmiş insanları yanında Arap gibi daha çok dini nitelik taşıyan hayali kişiler de seyircinin önüne serilmektedir.

Oyun, köy şartları içinde meydana getirilmiş dekorlar arasında oynanmakta, oyuncular canlandırdıkları tiplerin biçim ve kılıklarına bürünmektedirler. Böylece

²¹ UYSAL, A.Edip ; Türk Halk Oyunlarının Sahnelenmesinde Karşılaşılan Problemler Sempozyum Açış Konuşması, Sempozyum Bildirileri, Ankara 1988, s.9.

²² BORATAV, P.Nailli ; 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, İstanbul 1982, s.218.

²³ KARADAĞ, Nurhan ; Köy Seyirlik Oyunları, Ankara 1978, s.9.

²⁴ AND Metin ; Türk Tiyatrosuna Genel Bir Bakış, Ankara 1983, s.18.

tiyatronun asli unsurları olan kostüm ve makyaja da temsili oyunlarda yer verilmektedir.

Temsili oyunlarda, oyuncular rollerine göre kostüm ve uzun elbise giyerler, makyaj yaparlar. Hayvan rollerine çıkanlar canlandırdıkları hayvanın postuna bürünürler; ayrıca oyunlar için özel elbise hazırlanır. Kadın rolü alan erkeklere özel elbise dikilir. Mutaasıp kesimlerde namahrem olan kadınların elbiseleri erkeklere verilemez.

Makyaj malzemesi olarak is, kömür, boya, un kullanılır, yüzler ve eller siyaha ya da beyaza boyanır, başka renklere yer verilmez. İhtiyarlar için koyun yönünden beyaz sakal yapılır, sırtlarına ve göğüslerine minderler veya paçavralar doldurularak kamburlaştırılır. Ayrıca oyuncuların rolüne girdikleri hayvanlar ile ilgili olarak başlıklar, maskeler hazırlanır.

Oyunlarda aksesuar da vardır. Oyuncular rollerine göre ellerinde değnek, çengelli sopalar, kılıç-kalkan, bıçak, cirit, tüfek, mendil vb. aletler taşırlar, parmaklarına zil takarlar. Kollarını bağlamak için sopa, başlarını örtmek için başlık, sarık ve örtü, sırtlarına ve göğüslerine yastık yerleştirir.

Oyunlar genelde meydanlarda düğün, gün dönümü vb. gibi törenler ile kışın soğuk günlerde eğlenmek amacıyla köy odalarında yapılan eğlencelerde oynanır. Genelde oyuncuların oynadığı yere yani sahneye "Orta" adı verilir.

Oyunlar, genellikle sözlüdür. Bazı oyunlar karşılama biçiminde karşılıklı türkü söyleyerek ve atışarak oynanır. Oyunların bir kısmı çalgısız yürütülür. Ancak genelinde oyunlara müzik eşlik eder. Oyunlarda davul, zurna, klarnet, mey, def, daire vb. gibi musiki aletleri kullanılır.

Nitelikleri ne derece sade olursa olsun köy hayatında önemli yer tutan temsili ve seyirlik oyunlar önce çevrenin sahne hayatına olan ihtiyacını karşılamak, kusurları ortaya koymak suretiyle gidermeye, yetenekleri överek yaygınlaştırmaya çalışarak toplumun yükselmesine yardımcı olmakta; acılarıyla, mutluluğuyla köy insanını tanımak ve anlamak bakımından büyük yarar sağlamaktadır.

Çevre hayatında ve toplum meselelerinden alınan konularla oluşturulan düğünlerde çeşitli toplantılarda oynanan temsili ve seyirlik oyunlarda acılı ve güldürücü yönleriyle, ritüelleriyle değişik duygularıyla köy insanı önümüze serilmekte, bölgeler ve çevreler meseleleriyle tanıtılmakta, böylece kişileri kaynaştırmak yönünden azımsanamayacak bir hizmet gerçekleştirilmektedir.

Türk toplumunda halk oyunları içerisinde giren bir oyun türü olarak görülen bu oyunlar genel olarak eğlendirme amacı üzerine kurulmuştur.

Temsili Oyunlarda Tür Problemleri

Temsili oyunlar da halk oyunlarında olduğu gibi sınıflamalar kimi yazarlarca farklı farklı yapılmaktadır.

Araştırmacı Nihal TÜRKMEN "Orta Oyunu" adlı eserinde temsili oyunları ;

I. Temalılar ;

- a) Konuları adet ve inanışlarla ilgili oyunlar
- b) Konuları içtimai tenkide dayanan oyunlar
- c) Konuları halk hikayelerinden alınmış oyunlar

II. Temasızlar ;

- a) Konuları basit, taklit geçidini temin esasına göre hazırlanmış oyunlar
- b) Konuları günlük yaşayışın herhangi bir yanını gösteren ve daha çok görüntüye

dayalı oyunlar.

Metin AND'a göre taklitli oyunlar ;

- 1. Hayvan taklitli oyunlar
- 2. Tabiat olaylarını taklit eden oyunlar
- 3. Günlük yaşamı ve uğraşları taklit eden oyunlar
- 4. Silahlı, silahsız vuruşma oyunları
- 5. Kadın-erkek ilişkisini konu alan oyunlar

Bir başka tasnifte ise ;

- 1. Köyde oynanan seyirlik oyunlar
- 2. Şehirde oynanan seyirlik oyunlar

Bunlar da kendi aralarında;

- 1. Büyüklerin oynadıkları eğlencelik oyunlar
- 2. Genç kızların oynadıkları eğlencelik oyunlar
- 3. Dramatik nitelikli çocuk oyunları

Bunlar da kendi aralarında;

- a) Sözlü temsili oyunlar
- b) Sözsüz temsili oyunlar

diye ayrılmaktadır.

Bir başka tasnifte ise oyunların konuları bakımından ;

A) RİTÜEL OYUNLAR (Tören Kalıntılı Oyunlar)

- 1. Yılın değişmesiyle ilgili oyunlar (Köse-Gelin-Yağmur Duası)
- 2. Mücerret fikirlerle ilgili oyunlar (Arap Oyunu)
 - a) Ölüp-Dirilme konulu ritüel kalıntılı oyunlar (Deve Oyunu)
 - b) Kız kaçırma konulu ritüel kalıntılı oyunlar (Gelin yapma, Kurt kapma)
 - c) Ölüp-dirilme ve kız kaçırma konulu ritüel kalıntılı oyunlar (Deve-Devci)

3. Hayvan kültüne bağlı oyunlar
 - a) Saya gezme
 - b) Tekecik-koç katımı geleneği
- 4) Ateş kültüne bağlı oyunlar (aydaıra, Simsim)
5. Bitki kültüne bağlı oyunlar
 - a) Mahsul elde etme, ekip-biçme (Galu)
 - b) Zararlı böcekleri temizleme (Gımıl-kımıl)
6. Mezhep merasimleri

B. PROFAN MAH YETTEK  OYUNLAR (Ritüel Tören Kalıntısı Dışında Kalan Oyunlar)

1. Günlük hayattan alınan oyunlar (Lele Ayşe - Elazığ)
2. İş-Meslek-esnaf konulu oyunlar (Leblebici - Elazığ)
3. Hayvan taklitli, av konulu oyunlar (Güvercin, Pısık, K d k Karga)
4. Tarım konulu oyunlar
5. Adını  retim araçlarından alan oyunlar
6. Bitki kültüne bağlı oyunlar (Al Alma - Elazığ)
7. oban oyunları (Saya gezme-Sudan geçirme , Elazığ)
8. Toplumsal ilişkileri konu alan oyunlar
 - a) Adını efsane ve masallardan alan oyunlar (ayda ıra - Elazığ)
 - b) Kahramanlık konulu oyunlar (Kılıkalkan-Cirit)
 - c) Kavga-Savaş konulu oyunlar (epik, Yumruk, Bıçak, Kılıkalkan)
 - d) Hissi ilişkiler (Kerem ile Aslı, Fatma ile Nuri-Elazığ)
- 9.Karşılama biçimi oyunlar (Sipahi, Urum kızı, Sudan geçirme, Köylü şehir kızı)
10. Güldürücü-eğlendirici-acıklı oyunlar
11. Samıt ve Lal (Sessiz oyunlar : Yılbaşı oyunu-Elazığ-Lal Oyunu-Elazığ)
12. Bebek ve kukla oyunları²⁵

Temsili oyunlar kaynakları ve nitelikleri bakımından iki grupta toplanmaktadır.

I.Grup : Dini Temsiller ;

Uğur ve bereket fikri üzerine kurulan kış yarısı oyunu gibi (Aynı zamanda dini nitelikli olup kışın en soğuk gecesinde oynanır)

II.Grup : Dini Olmayan Oyunlar;

a) Dini temsillerin layık niteliğe dönüşmesi neticesi meydana gelen oyunlar. Bunlar anafikir ve tiplere sadık kalmak şartıyla muhite ve zamana göre değiştirerek eğlence kazanan temsili oyunlardır.

b) Halk muhayillesinin yarattığı yeni tip ve anafikir üzerine kurulan oyunlar.

²⁵ EL İN, şükrü ; Anadolu Köy Orta Oyunları (Köy Tiyatrosu) Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1991, s.117

c) Halk muhayillesinin (hayal gücünün) yarattığı eğlendirmek ve ahlaki telkinde bulunmak amacına yönelik oyunlar.

5.4. OYUNLARIN KAYNAKLARI

Köy-seyirlik ve temsili oyunların profan ve ritüel mahiyetteki eski yeni bütün oyunların bir tek kaynağı yoktur. Köylülere göre bu oyunlar icad edilmemişlerdir. Eskiden beri vardır. Sonradan bunlara yenileri eklenmiştir. Yeni kaynak kişilere göre bunların geçmişini sormak doğru değildir. Sebebi, putlara yardım etmiş gibi sayılmasıdır.

Prototip oyunların merasimlerden doğduğu, zamana ve mekana bağlı olarak yenilerini meydana getirdikleri bir gerçektir. Dramatize seyirlik ve temsili oyunların kaynakları, eski inançlardan gelmekle birlikte, belirli bir sosyal hayatın portresini vermektedir.²⁶

Eskiden beri şamanist Türk-Hun İmparatorluğu devrinde muayyen veya tesadüfi zamanlarda yapılan ayinler ve törenler vardır. Bunlar ilkbahar-yaz ve güz mevsimlerinde olurdu. İslamiyete rağmen müslüman Kazak, Kırgız ve Başkurt (Başkirt)'larda son yıllara kadar devam etti. Bu mayıs ayı bayramına "kımız-murunduk" denir.²⁷

Yakutların ilkbahar "Saçı, libaetion" bayramında da kımız ve kurban hazırlandığını biliyoruz.²⁸

Moğolların 9 Mayıs'taki "Örüs Sara" (sürüleri otlatmaya çıkarma ayı) ve 28 Ağustos'ta yapılan "Sağan sara" (Ak Ay) dedikleri güz bayramı bu gelenekle ilgilidir.²⁹

Böyle bir tabiat telakkisi içinde yaşayan Milletin hayatında bu mevsimlere kaynak teşkil eden eski merasimleri, yılın devrini düşünmek kadar tabii bir şey olamaz.

Köse-Gelin oyunu yılın belli zamanında yapılan merasim kalıntısı olarak yurdun değişik yörelerinde oynandığından dikkate değer bir özellik arz etmektedir. Bu oyunda eski yılı bir ihtiyar temsil etmektedir, genç karısı ondan memnun değildir. Oyun sırasında ihtiyar ölür ve kadın yeni yılı temsil eden delikanlı ile evlendirilir.

Çok yaygın olan "Arap Oyunu" eski Türk-Hun devri hayatının Şamanist inançlarının hatıralarından ve izlerinden başka bir şey değildir. Arap oyununu kavramak ve kaynağını tespit edebilmek için kısaca potlaç müessesesine ve eski Türk inanç sistemine göz atmak lazımdır.

²⁶ ELÇİN, Şükrü ; Anadolu Köy Orta Oyunları, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1991, s.63.

²⁷ İNAN, Abdülkadir; Tarihte ve Bugün Şamanizm, s.97.

²⁸ İNAN, Abdülkadir ; Şamanizm, s.103.

²⁹ İNAN, Abdülkadir ; A.g.e., s.97.

Bilindiği üzere eski Türkler de potlaç müessesesi vardı. Potlaç; karşıdaki tarafı karşılık yapmaktan aciz bırakacak ısrıflı, debdebeli ve meydan okuyucu bir ziyafettir. (Kirvelik'de bir potlaç müessesesidir). Bunun eski Türkler de karşılığı, şölen adını verdikleri son derece ısrıflı bir ziyafetti.³⁰

Türkler arasında bir şölen daha vardır ki buna Yağma şöleni adı verilir. Potlaç'ın azami derecesidir. Şöleni yapan bey davetlileri yedirip içirdikten, giydirip donattıktan ve borçlarını verdikten sonra hatununun koltuğuna girip otaktan çıkardı. Bütün davetliler davet sahiplerinin otağını, sürülerini, sair mallarını yağma ederdi. (Dede Korkut Hikayeleri, Salur Kazan Hikayesi)

Potlaç sonucu cemiyet içinde eşit olmıyan farklılık meydana gelince tanrılar arasında iki tabaka vücuda geldi. İyiliğin temsilcisi Gök Tanrı ile küçük natürizm devri "Yer-su" koruyucusu ve kötülüğün mümessili varlıklar arasında çarpışma başladı. Bu ak-kara savaşı iki kudret ve kuvvetin insan ruhunu elde etme mücadelesidir. Arap Oyununun hülasasında ve bazı varyantlarında görüleceği üzere kız veya gelini bazen beyaz insan, bazen arap elde ediyor, çarpışma sonunda, ya biri, ya öteki öldürülüyor.

Aynı çatışmayı sönük bir hatıra olarak Dede korkut ve Şah İsmail hikayelerinde görüyoruz. Baybörek hikayesinde Banu çiçek ve Şah İsmail'de "Arap zengi" nikaplı olarak rol alırlar. Her iki kahramanın nikaplı durumları kültigin yazıtındaki "kara yer" kavramı ile bağdaşabilecek unsurlar ihtiva ediyor.³¹

Ziya Gökalp'in dikkate değer olan bu görüşünü Köroğlu hikayelerinin incelemesinde de takip edebiliyoruz.

Arap Oyunu'nun bazı varyantlarında ve Ziya Gökalp'in Köroğlu hikayelerinin bir İstanbul rivayetine göre Köroğlu, Üsküdar'dan Kasapbaşı'nın oğlu Ayvaz'ı kaçıtır. Padişah emri ile Reyhan Arap, Köroğluyu takibe memur edilir.³²

Ayrıca Anadolu'da "Kenanoğlu" veya "Gizir" adları ile de şöhret bulan Arap Oyununda belli başlı adlarla Köroğlu hikayesinin kahramanları arasında bir aynılık göze çarpıyor.

Bağdat rivayetinde Köse- Kenan, ikinci Köroğlu'dur.³³ Destane göre Köse-Kenan binbaşı, Reyhan Arap ise bölükbaşısıdır. Gizir oyunu ile bir adda birleşen "Giziroğlu Mustafa bey"de sağlam bir ipucu teşkil eder.³⁴

Ritüel oyunlar içerisinde bu halkayı Türk-Hun İmparatorluğu devrine bağlayabiliriz.

³⁰ GÖKALP, Ziya ; Türk Medeniyeti Tarihi, s.63.

³¹ GÖKALP, Ziya ; Eski Türklerde İçtiami Teşkilat ile Mantiki Tasnifler Arasında Tenazur, s.445.

³² ELÇİN, Şükrü ; Köroğlu Hakkında Notlar, Ülkü Matbaası, İstanbul, S.57. s.275.

³³ ELÇİN, Şükrü ; A.g.e., S.58, s.331.

³⁴ BORATAV, Pertev ; Köroğlu Destanı, s.74-75, 49.

Ateş kültü'ne ait "Ateş Oyunları"nda iki ateş arasından geçmek, Türklerin doğan güneşi, ay'ı selamlamaları, güneşe hürmeten otağın çadır kapılarının doğuya açık tutulması, Göktürklerin astral inançlarındandır. Kağan "Güneşin dönüş cihetinde (yönünde) dokuz kere döndürülür" sözü bize ateşi, güneşi Gök- Tanrısının oğlu saydıklarından kutsal tutulmasındandır.

Ateş, herşeyi temizler; kötü ruhları kovmasına inanılması ve bu nedenle ateş üstünden veya "Yada" (Yat taşı- Yeşim taşı) arasından geçilmesi ateşin kutsal olmasındandır. Bundan dolayı "ocak" da kutsaldı. Kaşgarlı Mahmut Uygur Tantrik metninde üçayaklı ocağa "Isıç adağı" dendiğini belirtmiştir.

Mani dininin de müzik ve oyun üzerindeki etkisi olduğu kuşkusuzdur. Maniheizm (Mani dini) ışığın ve gölgenin savaşına dayanır. Işık iyiliği, gölge kötülüğü simgeler, ikisinin savaşından insan oluşur. İnsanlar ışık ve gölgenin etkisindedir. Uygur Türklerince de beminsenen bu dinde, oyunlarda "Oyun"lara (Şaman veya oyun oynayan) iyice bakılırsa göz ve yüz üzerinde ışık savaşını sürdürdüğü oyunlar da görülür. Daha sora İslam misyonerlerince İslami biçime sokulmuştur.

Şamanlar ilkbaharda ateş yakıldığı zaman iki ateş arasından geçmekle toyda çeşitli şölen ve törenler düzenleyerek bu inanışlarını göstermişlerdir. Bazı oyunlar da bu inanışları gösteren hareketleri kolaylıkla görebilmekteyiz. (Çaydaçıra, Simsim, Kına oyunları vb). Şaman raksı, cinlerle yapılan savaşın dramatize edilmesinden ibarettir.

Hayvan Kültü'nde "Saya gezme" ile "Koç katımı" geleneğini hayvancılıkla uğraşan Türk mühitlerinin; Güvercin, kurt- kuzu, kartal gibi oyunların avcılık dönemindeki av törenleri ile ilgili ritüeller olduğunu; bitki kültü adı altında "Galuç" (ekin biçme) ile "kımıl" (toprağa zararlı kımıl böceğini temizleme) oyun ve merasimlerini ise toprağa bağlanmış, tarımla uğraşan insanların yarattığını söyleyebiliriz.

Alevilik ve Bektaşilik gibi tarikatların dram karakteri gösteren tam aydınlanmamış temsillerini tekke ve zaviyelerin beslediğini söylemek yanlış olmaz.

Profan mahiyetteki oyunların ise türlü kaynakları vardır. Demirci, leblebici, Deveci, İsfahan, Lele Ayşe, Kalaycı, Gemici, Değirmenci, Halıcılar, Soğancı oyun ve temsiller iş kollarına ait günlük köy şehir hayatından alınan konulardır.

Göçebe oyunu, halk şairlerinin hayatına; İstiklal savaşı, tarihi olaylara, bağlı olaylardan, hayvanları taklit eden oyunlarla, sessiz oyun ve bebek oyunlarının her türlü hayat olaylarından geldiği bir gerçektir.³⁵

Köy hayatında güldürücü oyunlar büyük çoğunluğu teşkil ederler. Ritüel karakterini kaybetmeye başlamış olanlarından profan mahiyetteki ayrı kaynaklara bağlı bütün oyunlara kadar "eğlenmek ve vakit geçirmek düşüncesine uygun olarak,

³⁵ ELÇİN, Şükrü; Anadolu Köy Orta Oyunları, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 117, Ankara 1991, S:33, s.62-64.

güldürme, alay, mizah, tenkit, hiciv göze çarpar". Güldürürken ders veren didaktik konularla trajik unsuru taşıyanda da aynı amaca yöneltilmiştir.

Sözün yardımı olmadan yalnızca jest ve mimiklerle oynanan Samıt ve lal gibi sessiz oyunlar, bir çeşit pandomim olup, ayrı bir tür teşkil etmektedir.

Bebek oyunu adı ile yaygın olan kukla, köylerde bilinmektedir. Batı tesirinden ve şehir kültüründen uzak bölgelerde de oynandığına göre, eski bir gelenek olduğu anlaşılmaktadır.³⁶

Köy hayatında hayvan- insan kadar önemlidir. Köylülerin hayvanları, faydaları, zararları, türlü karakterleri ve geleneğin getirdiği inançların kalıntıları "Survivance" içinde çok yakından tanıdıklarını biliyoruz. Bu tanıma, zekası uyanık, muhakeme ve dikkat kalibiyeti gelişmiş birtakım oyuncuların günün birinde, görülmüş ve işitilmiş bir hali, şuurlu ve iradi olarak tekrarlamalarını kolaylaştırır. Ritüel ve umimi şenlik oyunlarında rastlanan hayvanları taklit hiç şüphesiz böyle doğmuştur.

5.5. OYUNLARIN OYNANMA ZAMANI

Oyunların oynanma zamanı, ritüel karakter taşıyanlar istisna edilirse çiftçilik ve hayvancılık hayatı ile ilgili olarak kış aylarına rastlar.

Bilindiği gibi Anadolu köylüsünün büyük çoğunluğu çiftçilik ve çobanlıkla geçinmektedir. Çiftçilik ve çobanlık, köylülerin, aşağı yukarı marttan ekim ayına kadar ovalar da ve yaylalar da çalışmalarını zorlar. İlkbahardan itibaren genç, yaşlı, kadın, erkek bütün köylüler günlerini tarlalar da sürü peşinde veya iş yerlerinde geçirirler. Köyler adeta boşalır. Çok yaşlılarla minimini çocuklardan ve başı boş gezen köpeklerden başka canlı ize rastlanmaz. Köylerin gündüzleri devam eden bu sessiz ve ölü hayatı gecelere de sırayet eder. İş yerlerinde iptidai bir teknikle elverişsiz tabiat şartlarını yenmeye çalışanlar, akşamları yorgun argın köylere dönünce ertesi günü kalkabilmek için erkenden yatarlar. Bu sıkıntılı hayat ve köylerin sessiz ve ölü durgunluğu eylül ortalarına kadar sürer. Artık mahsüller toplanmış ve köylere getirilmeğe başlanmıştır. İlkbaharda ve hususiyle yazın bomboş olan evlerin ve sokakların şimdi insanla dolduğu, ocakların tüttüğü görülür.

Yine oda oyunları dışında meydanda oynanan bazı dram karakterli temsili oyunlar yılın diğer aylarında gün dönümünde bayramlarda düğünlerde ve çeşitli şenliklerde de çeşitli vesilelerle oynanmaktadır.

³⁶ ELÇİN, Şükrü ; A.g.e., s.67.

- BÖLÜM 6 -

ELAZIĞ YÖRESİ DRAMATİK-SEYİRLİK VE TEMSİLİ OYUNLARININ İNCELENMESİ

6.1. ELAZIĞ YÖRESİ DRAMATİK-SEYİRLİK VE TEMSİLİ OYUNLARI

Elazığ yöresi köy seyirlik ve temsili oyunları 25 - 30 yıl öncesine kadar çok yaygın bir şekilde oynanıyordu. Eskiye oranla az da olsa bugün bu oyunlar oynanmaktadır. Ancak kitle iletişim araçlarının artması, köyden kente göç, ekonomik zorluklar, sosyal yaşamın güçlüğü vb. gibi sorunlar yüzünden köylerde "oyun çıkarma" "seyir çıkarma" geleneklerinin dolayısı ile köy seyirlik oyunlarının hızlı bir biçimde kaybolmağa yüz tuttuğunu görmekteyiz.

Anonim bir yapısı olan köy seyirlik oyunları, çağlar boyu süre gelen halk tiyatrosu geleneğini mirası, kalıntısıdır. Seyirlik oyunlar, oynandığı toplumun kültür düzeyine ve oynandığı çağa bağlıdır. Köy yaşamı için çok önemlidir. Ancak köylerde yaşama ortamı bulurlar. Bugün için az da olsa örneklerine rastladığımız "Elazığ Yöresi Dramatik Seyirlik ve Temsili Oyunları"nın sağlıklı bir değerlendirmesini yapabilmek ve varyantlarıyla karşılaştırabilmek için Orta Asya, Anadolu ve İslam kültür ve inanç sisteminin bu oyunlar üzerindeki etkileri ve izlerine bakmak zorundayız. Bu oyunlarda Orta Asya kültürü'nün izlerini görmekteyiz. Orta Asya Türklerinin inanç ve yaşam biçimleri bugünkü kültürü oluşturan ana etkidir. Anadolu'ya gelen ve oradan Avrupa ortalarına kadar giden Türkler yerli halkın kültürlerini etkilemiş ve onlardan da etkilenmiştir. bu reddedilemez bir gerçektir. İslamiyeti kabul eden Türkler yeni bir kültürle karşılaşmışlardır. Bu kültürden etkilenmelerine karşın kendi geleneksel kültürlerini de sürdürmüşlerdir.

"İslam kültürünü kabul etmiş olan Türkler ve diğer kavimler eski dinlerinden kalan bir çok inanç, gelenek ve ayinleri kendi dinlerine sokmayı başarmışlardır. Bu Şamanizm gelenekleri güya İslam talimatından almış gibi yüzyıllar boyu sürüp gitmektedir.¹

¹ İNAN, Abdülkadir; Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara 1954, s.204.

Elazığ yöresi oyunlarının pek çoğunda da eski ritüel kalıntılarının izlerine rastlamaktayız. Anadolu Köy seyirlik ve Temsili Oyunları içerisinde Elazığ Yöresi Dramatik-Seyirlik ve Temsili Oyunları'nın büyük önemi vardır.

Elazığ ve yöresinde yaptığımız araştırmalar ve incelemeler sonucunda bazı oyunların gerek melodi, gerekse oyun olarak unutulduğunu, bazı oyunların unutulmaya yüz tuttuğunu, bazı oyunların kısmen de olsa bazı köylerde zaman zaman yaşayan oyun çıkarıcılar veya kaynak kişiler tarafından oynandığını, bazı oyunların da bugün için bilindiği ve sıkça oynandığını görmekteyiz.

Elazığ ve Yöresi Dramatik-Seyirlik ve Temsili Oyunlarını oyun karakterlerine göre şöyle sıralayabiliriz :

1. Ateş Kültü ile İlgili Oyunlar
 - a) Çayda Çıra Oyunu
 - b) Sinsin-Simsim Oyunu
2. Kavga Oyunları
 - a) Çepik Oyunu
 - b) Degenek Oyunu
 - c) Sırık Oyunu
 - d) Tura Oyunları
 - e) Mendil Oyunu
 - f) Gelin Döğüşürme Oyunu
 - g) Yumruk Oyunu
3. Kavga-Kahramanlık Oyunları
 - a) Köroğlu (Kılıç) Oyunu
 - b) Kılıç Kalkan Oyunu
 - c) Cirit Oyunları
 - d) Cezayir Oyunu
4. Bıçak Oyunları
 - a) Bıçak Oyunu
 - b) Elazığ Zeybeği (Sarı Zeybek)
 - c) Kama Oyunu
5. Hayvan Kültüne Bağlı Oyunlar; Hayvan taklitli Oyunlar
 - a) Güvercin (Göğercin-Horum) Oyunu
 - b) Pısık (Pısık-Kedi) Oyunu
 - c) Ayı Oyunu
 - d) Çoban Oyunu
 - e) Ördek Oyunu
 - f) Al Karakuşun Yavrusunu Oyunu
 - g) Arı Oyunu

- 1) Kdk Karga Oyunu
- 6. Mücerret Fikirlerle İlgili Oyunlar
 - A) lp Dirilme Motifli Oyunlar
 - a) Deve Oyunları
 - aa) Deve-Deveci-Arap Oyunları
 - ab) Deve Oyunu
 - ac) Deve-Deveci Oyunu
 - b) Arap Oyunları
- 7. Yılın Değişmesi ile İlgili Oyunlar
 - A) Yağmur Duası - Ya da Taşı - me Gelin
 - a) Milla Potik (Molla Potik)
 - B) Mevsimlik Bayramlar
 - a) ban Bayramları
 - aa) Koç Katımı Törenleri
 - ab) Saya Gezme Oyunu
 - ac) Köse-Gelin Oyunu
 - b) Hidrellez şenlikleri
 - ba) Martıfıl-Martuval Açma
- 8. Samıt veya Lal Oyunları
 - a) Yılbaşı Oyunu
 - b) Lal Oyunu
- 9. Günlük Hayattan Alınan Oyunlar
 - A) İş Kollarına Ait Oyunlar
 - a) Leblebici
 - b) İsfahan
 - c) Lele Ayşe
 - d) Kalaycı
 - e) Ayakkabıcı
 - f) Değirmenci
 - B) Karşılamalar Karşılıklı Oynanan Oyunlar
 - a) Köylü-şehir Kızı Karşılaması
 - b) Urum (Rum) Kızı Karşılaması
 - c) Sudan Geçirme Oyunu
 - d) Sipahi (İspahi) Oyunu ve Karşılaması
 - e) Karanfil Oyunu
 - f) Kambur Oyunu (Gelin Sinin Geliyor)
 - g) Usta-ırak Oyunu
 - h) Fatma ile Nuri Oyunu

10. Eğlendirici Oyunlar

- a) Çıkçiko Oyunu
- b) Şıkıldım Oyunu
- c) Şeve Kırma
- d) Yazma Oyunu
- e) Gelin Oyunu
- f) Süpürge Oyunu

11. Yüzük Oyunları

- a) Yüzük (Fincan) Oyunu
- b) Yüzükten Geçme Oyunu
- c) Yüzük Kimde Oyunu

12. Oyun Çıkarma Geleneğine bağlı Oyunlar

- a) Tura Oyunları
- b) Mendil Oyunu
- c) Çoban Oyunları
- d) Ördek Oyunu
- e) Arı Oyunu
- f) Kalaycı Oyunu
- g) Ayakkabıcı Oyunu
- h) Değirmenci Oyunu
- ı) Değirmen Oyunu
- i) Gelin Döğüşürme Oyunu
- j) Yüzük Oyunları
- k) Domuz Topu Oyunu
- l) Yıldız Gösterme Oyunu
- m) Mazandura Oyunu (Kim Vurdu Oyunu)
- n) Milla Potik Oyunu
- o) Kız Kaçırma Oyunu
- ö) Lal Oyunları
- p) Sipahi Oyunları
- r) Arap Oyunları
- s) Bılbıl Oyunu
- ş) Süpürge Oyunu
- t) Duvar Oyunu

Elazığ ve köylerinde yazın harmanlarda, ayvanlarda, ocak başlarında havuz başlarında, odalarda düğün, gün dönümü, yılın değişmesi ile ilgili zamanlarda, bayramlar vb. gibi çeşitli eğlence ve toplantılarda eskiden çok sık olarak oynanan bu

oyunlar bugün kitle iletişim araçlarının artması, köyden kente göç, ekonomik zorluklar, sosyal yaşamın yavaş yavaş kaybolması, köy seyirlik oyunlarını oynayan "Seyir Çıkarıcı", "Oyun Çıkarıcı" gibi kaynak kişilerin şu an hayatta olmamaları, yaşayan kaynak kişilerin de başka işlerle meşgul olmaları, zahmetli görünen "oyun çıkarma" geleneği için acıya, zorluğa, şakaya dayanıklı oyuncuların olmaması, köy ve şehir insanının köy seyirlik oyunlarına pek rağbet etmemeleri, bazı kesimlerce bu oyunları oynayanlara pek itibar edilmemesi, küçültücü, aşağılayıcı bir gözle bakılması sonucu köy seyirlik oyunlarını oynamaktan çekinilmesi, gerekli ortamın olmaması gibi nedenlerden dolayı "Köy Seyirlik Oyunları"nın hızla kaybolmaya başladığını görmekteyiz.

Bu çalışmada halen oynanmakta olan oyunlarla, kaybolmağa yüz tutmuş oyunlardan bazılarını derleyerek bu çalışma içerisinde yer vermeğe çalışacağız.

Türk hayatında eskiden beri devam edip gelen bu oyunların yazarları ve metinleri yoktur. Oyun çıkarıcılar köylülerdir. Köylülerin "Seyir çıkarma", "Oyun çıkarma" geleneğinden hareketle çıkan bu oyunlara folklor çerçevesine giren dram olarak bakmak yerinde olacaktır.

Araştırmamızın konusunu oluşturan "Elazığ Yöresi Dramatik Seyirlik ve Temsili Oyunlarının İncelenmesi" bu gelenekten gelmektedir.

- **Konular** : Elazığ yöresi Dramatik-Seyirlik ve Temsili Oyunları" köylülerin uzun kış gecelerinde, gün dönmeleri, yılın değişmesi, düğünlerde, mevsimlik ve törensel bayramlarda vakit geçirmek ve eğlenmek için düzenleyip oynadıkları dram karakterli temsillerdir. Bu temsili oyunlar yazarları ve metinleri bulunmayan folklor mahsülleri olup, çok eski sözlü bir geleneğe dayanmaktadır.

Oyunların bazıları ana temaları ve canlandırdıkları tipler bakımından aynı biçimde ve gelenek halinde devam eder. Oyunların "oyun çıkarma" "seyir çıkarma" "oyun yapma" geleneği içerisinde belli bir yapısı, belli bir çizgisi vardır. Oynayanlar kendilerine has jest ve mimikleri, özel yetenekleri ile doğaçlama oynadıkları için oyundan oyuna bazı küçük farklılıklar ve değişiklikler olsa da temel yapı itibarıyla oyunlardaki mesaj aynıdır, geleneksel olarak tekrarlanır. Seyircilerce oyunların temel yapıları ve metinleri bilinir. Oyunlar genellikle sözlüdür.

Elazığ yöresi köy seyirlik oyunlarında güldürücü ve eğlendirici oyunlar çoğunluktadır. Güldürme, şaka, alay, eleştiri, oyun yapma, mizah çabası öne çıkar. Oyunların çoğu güldürme amaçlı da olsa didaktik yönünün ağır bastığı gözlenir. Yaşlıların tecrübe ve deneyimlerini aktarma biçiminde de yorumlanır.

Elazığ yöresi dramatik, seyirlik ve temsili oyunlarının özü köylünün düşünce yapısı, yaşam şekliyle biçimlenir. Oyunların belli bir çatısı vardır. Ritüeller de konuları şöyle özetleyebiliriz. Evlenme, ölüm dirilme, ak- kara çatışması, ateş kültü, hayvan

kültü, dini ve büyüsel, yılın değişmesi ile ilgili ritüeller, mevsimlik, çoban bayramları, kız kaçırma, gelin kaçırma gibi konuları gösterebiliriz.

Eğlence amaçlı oyunlarda konular şöyledir. Hayvan taklidi, evlilik törenleri, evlenmek isteğini ifade etmek isteyen genç, seyirciyi oyuna getirip şaka yapma, oyun ve seyir çıkarma, kelime oyunları v.b.dir.

- **Yönetici :** Yönetici gelenek görenektir. Oyunu yönlendirir. "Öncü, Teke, Ağa, Kambur, Oyunbaşı" gibi adlar alır. Oyunları dededen atadan görmüşlerdir. Yönetici oyunu en iyi bilendir. Oyuna katılanlar yönetici görünümündeki oyuncuya kesin olarak uyarlar.

- **Oyunların Oynanma Zamanı :** Oyunların oynanma zamanı ritüel karakter taşıyanlar dışında çiftçilik ve hayvancılık hayatı ile ilgili olarak kış aylarına rastlar.

Ritüel karakterli hayvan ve bitki kültürü ile ilgili oyunların belli oynanma zamanları vardır. Ritüel karakter taşıyanlar yazın, harman sonlarında mevsimlik bayramlarda, çoban bayramlarında, yılın değişmesi ile ilgili zamanlarda gün dönümlerinde, düğünler de salı akşamından cumartesi akşamına kadarki zamanlarda gece veya gündüz oynandığı, görülür.

Büyük çoğunluğu çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşan Elazığ köylüsü, ilkbahar dan ekim ayına kadar günlerini tarlalarda, iş yerlerinde ve sürü peşlerinde çalışmakla geçirir. Eylül ayı ortalarında harman sonlarında elde edilen mahsuller toplanarak köylere getirilmeğe başlanmıştır. İlkbahar dan kış mevsimine kadar çalışan köylüler, kışın uzun ve soğuk günlerinde dinlenmek ve eğlenmek fırsatını kaçırmazlar. Kışın evlerin kürsübaşları'nda toplanan köylüler, Kürsübaşı eğlencelerinde ve Püsün toplantılarında "Oyun çıkarma" "Seyir çıkarma" "Oyun oynama" "Oyun yapma" geleneği içerisinde çeşitli oyunlar oynamışlardır.

Dini ve Milli bayramlar ile Kurtuluş törenleri de oyunların oynanma zamanlarıdır.

- **Oyunların Hazırlanışı :** Oyunlar köylülerin hemen hepsi tarafından hazırlanır ve oynanır. "Herkes tarafından oynama" oyunların folklorâ ait karakterini açıklamamıza yardım ettiği için önemlidir. Bu düşünce bir gelenek halinde devam etmiştir.

Oyunlar köylüler arasında taklit kabiliyeti yüksek, neşeli, becerikli, şakaya, acıya dayanıklı, mizaç olarak oyunu sevenler tarafından hazırlanır. Oyuncular arasında oyun ve seyir çıkaran, oyun yapabilen işin ehli ve usta oyuncuların bu vazifeleri üstlendikleri görülür.

• **Oyun Yeri ve Seyirci :** Oyunların oynandığı yerler; yazın harman yerleri, açık alanlar, meydanlar, havuzbaşları ve ocakbaşları ile kışın geniş avlular, ayvanlar, üstü kapalı yerler, odalar ve kürsübaşlarıdır. Belirli bir oyun yeri yoktur. Nerede toplanılıyorsa o yer oyun yeridir. Yazın açık alanlarda oynanan oyunların odalarda oynanması imkansızdır.

Seyirci oyunu bilir. Bazen oyuna katılır, seyirci oyunun nerede ve ne zaman yapılacağını önceden bilir. Oyun sonrası gelecek defa nerede toplanacağına karar verilir. Civar köylerden de seyirciler çağrılır. Oyun çıkarılacağı zaman bu oyunları oynayabilen, oyun gücü yüksek, dayanıklı insanlar "oyun çıkarmak" için oyunlara davet edilir.

• **Oyunlara Davet :** Oyunları "Haberci, Dellal, Okuyucu, Ohuyucu, Ohucu, Davetçi" adı verilen kişiler haber verir. Bu kişiler genel de köyün garibanlarından, fakir kimselerden seçilir. Haberi getiren kişilere para, altın, yiyecek, giyecek gibi hediyeler verilir.

Oyunların ne zaman ve nerede oynanacağı köylülere davet kağıdı veya ohuntu adı verilen duyurularla haber verilir.

• **Oyuncular :** Köylerde adları bilinen veya bilinmeyen oyuncular, umumi olarak gençlerle orta yaşlılardır. Yaşları 20-45 arasındadır. Profesyonel değildirler. Oyuncuların içerisinde oyunu bilenler ve idaresi beğenilenler başa geçirilirler. Yönetici oyuncu olan bu oyuncular oynanacak oyunları tasarlarlar. An'nenin getirdiği veya kendi icatları oyunlar için arkadaşlarını seçerler; onlara kabiliyetlerine göre roller dağıtırlar, kılık kıyafet tayin ederler. Düğünler de özel günler ve eğlenceler de halkın karşısına çıkmadan önce provalar yaptırılır, oyunu bilmeyenlere oyunlar öğretilir. Bu provalar gizli bir yerde, bir evde veya odada düzenlenir. Oyuncuların oynama dereceleri bu provalarda belli olur. Oyun yapılacak, oyuna getirilecek kişiler tespit edilir.

Oyunu hazırlayıcılar köylerde sevilen ve sayılan kişilerdir. Oyunlarda istekli ve yetenekli kişilerdir. İnanarak ve severek oynarlar. Oyunu bilmeyen, oyun yapmağa yetenekli olmayan kişilerin oyuna girip oyunu tatsızlaştırması, aksatması hoş karşılanmaz. Oyunun ana çizgileriyle akışı bellidir. Söyleşmelerde oyuncular özgürdür.

Kadınların kendi aralarında oynadıkları oyunlarda erkek rolleri için kadınlar erkek kılığına girer. Bir erkek kadın toplantılarına giremez. Ancak aile arasında oynanan oyunlarda akraba erkeklerin pek nadir de olsa oyunlara girdiği görülür.

Ritüel nitelikli oyunlarda kadın rollerini kılık değiştirmiş erkekler yapar. Oyunlarda erkeğin kadın, kadının erkek kılığına girmesinin en önemli nedenlerden biri

taassuptur. Taasubun olduğu yerlerde kadın ve erkeğin bir arada seyirlik oyun oynamamasından dolayı erkek kadın, kadın da erkek kılığına girerek bu boşluğu doldurmuşlardır.

Oyunlar oyun çıkaran kişilerin özel yetenekleri ile oynanılmıştır. Meraklı kişiler bu oyunları oynamak için kendiliklerinden usta- çırak yöntemi ve taklit yoluyla öğrenme yoluna giderler.

- **Dekor** : Belli bir dekor yoktur. Oyunun oynandığı yer dekordur. Kış geceleri kadınlar arası oynanan oyunlarda dekor doğal köy odasıdır. Erkeklerin uzun kış gecelerinde yaptıkları toplantı ve eğlencelerde de dekor doğal köy odası ve kürsübaşlarıdır.

Yazın ocakbaşları, ayvanlar ve havuzbaşlarında yapılan eğlenceler ve toplantılar da oynanan oyunlar da oyunun oynandığı yer dekordur. Ritüel nitelikli oyunlarda ise köy meydanı ve evlerin önüdür.

- **Kostüm-Makyaj-Aksesuar, Efekt** : Dekorun aksine kostüme çok önem verilir. Kılık değiştirilir, makyaj yapılır ve maske takılır. Kadın kılığına giren erkekler kadın elbisesi giyerler. Fakat kadın makyajı yapmazlar. Bıyıklarını kesmezler. Makyaj malzemesi olarak baca isi, kurum, kömür,un, siyah boya, kırmızı boya kullanılır. Yüzleri ve eller siyaha, beyaza boyanır. Yaşlı rolü için saman veya yastıklardan kambur yapılır. Yün veya pamuktan sakal takılır. Kostümde oyunun içeriğine, girilen kişiliğe göre giysiler seçilir. Kostüm bazen stilizedir. Bazen erkek kılığı için bir kasketle yetinilir.

Aksesuar önemli öğedir. Konuya, tiplere, geleneğe ve köylülerin maddi imkanlarına göre ortaya çıkar. Gerçek aksesuarların yanı sıra yalancı aksesuarlarda kullanılır. Oyun malzemesini canlı cansız herşey teşkil eder. Deve oyununda deve yerine eşek, ayı oyununda ayı, deve oyunu'nda maymunun rol aldığı gibi (Elazığ Aşağı Demirtaş köyü, Kavaktepe köyü) Efekt, canlı olarak sesle yapılır.

İnsanların ve dolayısı ile oyuncuların yüzlerini boyamaları, maske takmaları ve kılık kıyafet değiştirmeleri fikri, avcılıkla, dini ve büyüsel tören ve işlevlerle, halk şenlikleriyle günümüze kadar gelmiştir.

- **Müzik ve Oyun** : Elazığ Yöresi Dramatik Seyirlik ve Temsili Oyunlarında müzik vazgeçilmez bir öğedir. Müziksiz ve toplu halk oyunsuz seyirlik oyun düşünülemez. Oyunlar da ara verme adeti vardır. Oyun çıkarılmadan önce ve oyunlara ara verildiğinde veya oyunların sonunda çeşitli türküler, hoyratlar maniler söylenir, toplu halk oyunları oynanır. Acıklı oyunlar da "lavik" adı verilen ağıtlar çalınır.

Kadınların kına gecelerinde ve kış gecelerinde oynadıkları oyunlarda daire, çömlek, darbuka, tef vardır. Kadınların içerisinde güzel sesli, tef veya ud çalabilen yetenekli oyuncular da vardı.

Erkeklerin odalarda, havuzbaşlarında ayvanlarda geniş avlular da kürsübaşlarında yaptıkları eğlenceler de klarnet, cümbüş, dömbek ve tef gibi sazların yanısıra, ud, kanun, keman, kemane, bağlama, ney gibi sazlar da iştirak ederler, geniş avlular da havuzbaşlarında yapılan eğlencelere klarnetin yanı sıra davul- zurna da çağırılırdı.

Ritüel nitelik oyunlar, açık alanlarda ve meydanlarda oynandığı zaman klarnet, davul, veya davul- zurna eşliğinde oynanırdı.

Günümüz Elazığ Yöresi Dramatik Seyirlik ve Temsili oyunlarında yalnızca eğlenmek için çıkarılan oyunlara oyuncu mantığı girmiştir. Eskiden oyuncuyu yöneten inanç devreden çıkıp yerini bilinç almıştır. Törenselle ve büyüsel oyunlara kadın- erkek yaşlı, genç, çocuk cinsiyet ayırmadan katılır (Çayda çıra oyunu).

Oyunun çatısı ve biçimlenişi köylüyle bütünlenir. Ritüeller de adak, hediye verme ve Şabaş² geleneği vardır. "Şabaş", düğünün son günü, düğün alanında, "Şabaşhan"³ "Şabaşcı" adı verilen kişiler tarafından yapılır. Şabaş bir tür para toplama geleneğidir. Düğünde çalan çalgıcılar, düğün sahibi ile "kesim"⁴ yapmak isterler, "kesim" de anlamayan çalgıcılar eğer düğünde para toplanacaksa "toplama" ya gelirler. Ayrıca çalgıcılar düğün sahiplerine düğünün sonunda Şabaş yapacaklarını belirtir.⁵ Düğünün sonunda düğün alanına bir bez serilir, düğün meydanına gelen misafirler zenginliklerine, işlerine, ad ve ünlerine göre paralar verirler, verilen paralar bu bezde toplanır. "Şabaşhan" ya da "Şabaşcı" adı verilen kişiler para veren kişileri adları, ünleri, yaptıkları işleri ve zenginliklerine göre onure eder. Örneğin : "Elazığ'ın sayılı zenginlerinden Mehmet Ağa'nın oğlu Hasan ... Bey adına 10 milyona Şabaş" diyerek, hem adını, hem sanını yaptığı işi ve verdiği para miktarını belirterek hem para toplar, hem de gelen misafirleri onure eder, onlara alkış tutar. Şabaşı düğün sahiplerinden birisi ya da müzisyenlerden birisi yapar.

Düğünde toplanan paraların miktarı, düğün sahibinin itibarının, zenginliğinin göstergesi sayılır. Düğüne gelen misafirler de kendi düğünlerinin daha da güzel olması, daha itibarlı, daha gösterişli olması için yarışır. Şabaşlarında da birbirleri ile rekabet ederler. Düğünlerde yapılan "Şabaş" geleneğinde şu ana temaları görebiliriz.

1. Gelen misafirlerin çokluğu, itibarlı kişiler olması,
2. Misafirlerin zenginliği,
3. Misafirlerin adları, yaptıkları işleri ve ünlerine göre tanıtımı,

2 Şabaş : Farsça, alkış etme, alkışlama, aferin deme, bir hareketi güzel bulmaktan dolayı alkışlamak veya hediye vermek.

3 Şabaşhan : Farsça beğenip alkışlayan.

4 Kesim : Düğün sahipleri ile çalgıcılar arasında belli bir miktar parada anlaşma.

5 ORUÇ, Kasım, ORUÇ Ekrem, ÇİLESİZ Nuri ; 1998, Kişisel Görüşme, Elazığ.

4. Müzisyenlerin para alarak tatmin edilmesi, toplanan paralardan faydalanması,
5. Toplanan para miktarının düğün sahibinin itibarını arttırması.

Elazığ yöresi köy seyirlik oyunları, halk oyunları "oyun çıkarma" "seyir çıkarma" gelenekleri ile ritüelleriyle, müziği ile, kostümü, makyajı ve aksesuarları ile, seyircisi ile, eğlendirici ve öğretici yanlarıyla Elazığ Folklorü ve dolayısıyla Anadolu Folklorü içerisinde önemli bir yer tutar.

1. ATEŞ KÜLTÜ İLE İLGİLİ OYUNLAR

a) **Çayda Çıra Oyunu** : Dünyada "Mumlu Dans" adıyla tanınan "Çayda Çıra" oyunu Elazığ'ın Harput bucağından derlenmiştir. Oyun orjini itibariyle aydınlatma güdülerek ortaya çıkmıştır. Dini bir "Semah"ın etkileri ve izleri görülmektedir.

Araştırmalarımızda Elazığ halkı arasında söylenen çeşitli efsaneler tesbit ettik. Örneğin bir efsaneye göre ; Hazar Gölü kenarında bir köyde birbirlerini seven iki genç vardır. Kızın ailesi karşı geldiği için bu iki genç göl kenarında gizlice buluşmaktadırlar. Erkeğin buluşma yerine gidebilmesi için gölü yüzerek geçmesi gerekmektedir. Buluşma gece olduğundan, kız, çıra (dindik) yakarak gence yerini belli etmektedir. Genç ise, ışığa doğru yüzerek karşıya geçer ve böylece sevgililer buluşmaktadırlar. Bu durumu sezen kızın babası buluşmanın yapılacağı bir gün buluşma yerine gelir ve kızın elindeki çirayı alarak söndürür. Genç karanlıkta suda yolunu kaybeder ve genç sevgili girdaba kapılarak boğulur. Bunu farkedene kız da kendisini suya atarak suda kaybolur. Bunun üzerine bütün köylü toplanarak ellerindeki çiralarla iki sevgiliyi aramaya başlarlar. Efsaneye göre, bu olay üzerinde ağıtlar yakılmış ve çıra ile arama olayı oyunlaşarak günümüze kadar gelmiştir.

Kaynak kişilere göre ; "Çok eski zamanlarda iki Türk boyu Elazığ'a ve Harput'a yerleşmiş. Çok geçmeden bu boyun oğlu diğer boyun kızına aşık olmuş. Onlar hergün sınırdan geçen bir dereye buluşurlarmış. Günün birinde bu buluşma düşmanların oyunu ile vuslat yerine hicrana dönüşmüş ve adını bilmediğimiz ağıtçımız aşağıdaki mısraları dökmüştür.

Çayda çıra yanıyor
Hamur göz uyanıyor
Fitil çifte yara bir
Yürek mi dayanıyor ?

Çayda çiralarım var
Gizli yaralarım var
Eller al yeşil giymiş
Benim karalarım var.⁶

Bir diğerk efsane de Hazar Gölü'nün ortasında bir kilisenin bulunduğı ve papazın kızının, kıyı köylerinden birinde yaşayan bir Türk gencine aşık olduğı anlatılmaktadır.

Gölün ortasında kilisenin papazı, gündüzleri kiliseden çıkar, arazisini gezermiş. Harman zamanı harmanını çıkarır, akşamları geç vakitte kiliseye geri dönermiş. Papazın çok güzel bir kızı varmış. Kıyı köylerindeki bir Türk gencine aşık olmuş. Delikanlı geceleri yüzerek kiliseye gelir, kızla buluşmuş. Oğlan kıza :

"Gece pencereye bir mum yak bırak, ben uzaktan ışığı görüp geleyim" diye tembih etmiş.

Bu iş uzun boylu böyle devam ettikten sonra Ermeniler arasında duyulmuş. Papaza demişler ki;

" Yahu, senin kızın bir Türk delikanlısı ile buluşuyor. Aşk yapıyor" Bunu duyan papaz tarlasından gece eve dönünce kızın pencereye koyduğu mumu görür ve gidip onu söndürür. Delikanlı gecenin karanlığında odayı bulamaz ve gölün sularında boğulur ve kız da kendini gölün sularına atarak intihar eder.⁷

Metinde, temiz ve saf bir aşk hikayesi anlatılmakta olup, bu aşkın acı bir sonla bittiğı görülmektedir. Yörede yaşayanlar, sevgililerin aşklarının, gölün derinliklerinde halen devam ettiğine inanmaktadırlar.

Hazar Gölü'ne ait Kars-Hınıs'tan derlenen "Gölcük" adlı metinde ise mumu üvey ana söndürür. Bu metinde tiplerin dini inançlarından bahsedilmemektedir. Ayrıca bu efsanede gölün her yıl bir kurban istediğı de belirtilmektedir. Elazığ - Maden'de "Üç Mum" adlı efsane de bu metne benzemektedir.⁸

Gölcük efsanesi adlı bir diğerk metinde ise yanan çırayı köylüler söndürür.⁹

Gölcük efsanesinin benzerleri Kars-Çıldır ile Van-Adilcevaz'dan derlenerek neşredilmiştir. Çıldır Gölü Efsanesi'nde Bağdat adlı kızın gece sevgilisine işaret vermek üzere evin avlusunda yaktığı ateşi rakibi söndürür. Delikanlı gece yolunu şaşırarak gölde boğulur. Bağdat sevgilisinin ölüm acısına dayanmaz. Kırk gün sonra acılar içinde kıvranarak eceliyle ölür.¹⁰

6 ALPTEKİN, A.Berat ; Fırat Havzasında Tespit Edilen Ağıtların Türk Kültürü İçindeki Yeri, Fırat Havzası II.Folklor ve Etnoğrafya Sempozyumu Bildirileri, 5-6 Kasım 1997, Elazığ, 5.10.F.Ü.Yayınları, Elazığ 1989.

7 GÖRKEM, İsmail ; Elazığ Efsaneleri Üzerinde Araştırmalar (Metinler ve İncelemeler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, F.Ü.Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Elazığ 1987, s.15-284.

8 ARIKAN, Kadir ; Elazığ Efsaneleri (Mezuniyet Tezi), Fırat Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Elazığ 1979, s.29.

9 MEMİŞOĞLU, Fikret ; Munzur, Harput ve Gölcük Turizm Bölgemiz, Yeni Fırat 15 Eylül 1963, Elazığ, s.10-31-32.

10 RATAV, Pertev ; Türklerde İnsanların Sesi, Folklor ve Edebiyat, İstanbul 1982, C.II, s.340-343.

Van'dan derlenen Kız Taşı Efsanesi'nde ise ; sevgilisi gölde boğulan kız, Allah'tan taş olmayı veya ölümü ister. Bu ikili istekten birincisi gerçekleşir ve kız taş haline gelir.¹¹

Ağdamar Adası adlı metinde ise bir Türk genci bir Ermeni kızına aşık olur. Bunlar birlikte kaçarak, Van Gölü içindeki Ağdamar Adası'na sığınır. Adadaki keşiş bunları korur. Efsane Ermeni kızının müslümanlığı kabul etmesi ile son bulur.¹²

Aynı Efsane, Yunan Mitolojisinde Çanakkale Boğazı'nın Nara Burnu'nda yaşayan Hera adlı kız ile Gelibolu yakasındaki Leandr için de anlatılmaktadır. Efsane'nin sonunda kız ile oğlan denizde boğularak can verirler. Bunların hatırasına kıyıya bir mezar yapılarak üzerine bir deniz feneri inşa edilir.¹³

Aynı Efsanenin "İstanbul Kız Kalesi" ile ilgili varyantının anlatıldığı da belirtilmektedir.¹⁴

17. yy'a ait bir Alman halk türküsü de aynı efsaneden kaynaklanmaktadır. Arnim ve Brentano'nun Halk Şarkıları kitabında iki kralın çocukları için bu efsanenin anlatıldığı kaydedilmektedir. Efsaneye göre kızın yaktığı mumları bir rahibe söndürür, bunun neticesinde oğlan suda boğulur. Kız bir balıkçıdan sevgilisini sudan çıkarmasını rica eder. Kız delikanlıyı dudaklarından öper, daha sonra suya atlayarak intihar eder.¹⁵

Boratav, bu efsanenin ; "acıklı ve zengin bir temayı işlemesi sebebiyle aynı kaynaktan, dünyanın muhtelif yerlerine, oradan oraya göç eden insanlar, havaları dolaşan melodileri veya elden ele dolaşan kitaplar vasıtasıyla" yayılmış olabileceğini söylemektedir.¹⁶

Hazar¹⁷ Gölü'nün Sivrice İlçesinde, Türkiye'nin değişik yöreleriyle başka milletler de anlatılanlara benzer bir hadise cereyan ettiği için bu efsane adı geçen göl ile ilgili olarak anlatılmış olmalıdır.¹⁸

Hazar Gölü Efsaneleri'nden anlaşıldığına göre "Azer" ismi zamanla "Hazar" şekline dönüşmüş ve göl de adını buradan almıştır. Hezar kelimesi de Farsça kökenli olup, zamanla Hazar şekline dönüşmüştür. Hazarbaba ve Hazardağı efsanelerinde kaynak kişilere göre dağda "bin" asker öldüğü için bu dağa Farsça "Hezar" adının verildiği söylenmektedir.

¹¹ SAKAOĞLU, Saim ; 101 Anadolu Efsanesi, İstanbul 1976, s.161-162.

¹² ÖNDER, Ali Rıza ; Yaşayan Anadolu Efsaneleri, Kayseri 1966, s.46.

¹³ ÖNDER, Mehmet ; Bitmez Tükenmez Anadolu, Ankara 1970, s.117-118.

¹⁴ ERHAT, Azra ; Mitoloji Sözlüğü, İstanbul 1984, s.153-155, III.Baskı.

¹⁵ BORATAV, Pertev Naili ; Türkler'de İnsanların Sesi, Folklor ve Edebiyat 1982, İstanbul, C.II, s.340-343.

¹⁶ BORATAV, Pertev Nali ; A.g.e., s.343.

¹⁷ Hazar : Azer, Hazer, Ateş, Hz.İbrahim babası.

¹⁸ GÖRKEM, İsmail ; Hazar Gölü (Elazığ Sivrice) Üzerine Anlatılan Efsaneler, Fırat Havzası, II.Folklor ve Etnoğrafya Sempozyumu Bildirileri, 5-7 Kasım 1987 Elazığ, Fırat Üniversitesi Yayınları Elazığ 1989, s.136-143.

Çaydaçıra Oyunu ile ilgili anlatılan "Hazar Gölü Efsanelerinin dışında efsaneler de vardır. Çayda Çıra Oyunu ile ilgili bir efsane ise İshak SUNGUROĞLU'nun bir yazısında geçmektedir. Bu yazısında, Elazığ'ın Altınova'sında 17.yy'da yapılan bir düğünde meydana gelen olayı Harput'ta bulduğu bir Karakaplı" defterden şöyle nakletmiştir ; "Altınova"da yapılan görkemli bir düğünde geleneksel bir biçimde çay kenarında kurulan düğün meydanında çırılar yakılmış, "Somat"lar¹⁹ kurulmuş ve düğün bütün coşkusuyla devam etmektedir. Bu sırada ay tutulunca, evlenen gencin annesi Pembe Hatun tabaklara çırılar, mumlar diktirip gençlerin ellerine vermiş ve kendisi önde olmak üzere yürüyerek düğün meydanına görkemli bir biçimde girmişlerdir. Bu buluşun mükemmelliği karşısında aşka gelen "Zurnacı Başı" ellerindeki tabaklarla ortalığı bir anda gündüze çeviren bu kalabalığı karşılayarak, gelenlerin ayak hareketlerine uygun bir müzik çalar, kendisine eşlik eden kırk davul-zurna ile birlikte ortalığı inletir. Bu muhteşem olay neticesi "Çayda Çıra" oyunu ile birlikte melodisi de ortaya çıkmış olur. Bu olay gelenek halini almış ve Çaydaçıra oyunu günümüze kadar oynanılarak gelmiştir.²⁰

Folklor araştırmacısı Fikret MEMİŞOĞLU ise bir yazısında; Orta Asya Türklerinin Çıra yakma geleneğinden, Orta Asya Türkleri'ne ait bir başka efsaneden bahseder. Bu efsane Orta Asya Türkleri'nin "Dokuz Oğuz-On Uygur Menkibesi"dir. Harput folkloruna ait kaynaklarda "Kut Dağı Efsanesi" adıyla geçmektedir. Dokuz Oğuz-On Uygur menkibesine göre ;

Uygur ülkesinde Tuğla ve Selenge adı verilen iki çayın (iki ırmağın) kıyısındaki iki ağacın üstüne, bir gün gökten ışık salkımları inmiş. Ağacın dalları sanki "Çıra"larla süslenmiş, yaprakları birbirine karışan bu kayın ve fındık ağaçlarından birinin o günden 9 ay 10 gün sonrasına kadar gövdesi kamburlaşarak karnı şişmeğe başlamış. Bugünün tamamlanmasına kadar ağaçların çevresi 30 adımlık çapta ışık çevrimi ile kuşandığı gibi, ışıkların süzüldüğü dallarda tatlı müzik sesleri de duyuluyor, her duyanı büyülüyor.

Müzik sesleriyle serpilen ışık, bu ağaçların gölgesinde, yeşimden bir kayayı çevrelediği için buna "Kut Dağı" denmiştir. Bu dağ Türklerin uğur dağı olmuş, o günden sonra her zaman ziyaret edilip, tavaf edilmiş.

Kut Dağı, Uygur ülkesindeki büyük "Hulin Dağı"nın bir tepeciği, hatta bir kayalığıdır. Tuğla ve Selenge çayları da "Hulin Dağı"ndan çıkarak bu tepeciği kuşatıp akıyormuş. Seyhun-Ceyhun nehirleri gibi.

Dokuz ay 10 günden sonra gövdesi şişen ağaç yarılmış. Ağacın karnından ağızları gümüş emzikli beş çocuk doğmuş. Bu çocukları Uygur ili halkı görüp gözetmiş, bakıp büyütmüş. Bunların adı ; Sungur, Kutur, Türkek, Uğur ve Buğu

¹⁹ Somat : Büyük yer sofrası

²⁰ SUNGUROĞLU, İshak ; çayda Çıra ve Orjini, T.F.A.Dergisi, C.12.

Tekin. Bu yavrular büyüüp 15 yaşına gelince ana ve babalarını sorup aramışlar. Halk onları, çayların kenarındaki Çıralı ağaçlara götürüp ; "İşte ananız babanız bunlar" diye kayın ve fındık ağaçlarını göstermişler.

Gün gelmiş bu çocuklardan birinin Uygur ülkesine Hakan seçilmesi gerekmiş. İçlerinden en küçükleri, en bilgili ve en erkin kişi olan Buğu Tekin "Hakan" seçilmiş. Buğu Tekin otağına çekilip uyurken bir düş görür. Rüyasına gelen aksakallı, ak yüzlü, elinde beyaz asa, arkasında beyaz urba bir ihtiyar, ona ayağının altındaki yeşim taşıyı yani Kut Dağı'nı göstererek ; "Bu Kut Dağı'nı ellerinden çıkarmamalarını ve bu dağ kaldıkça, yedi iklim, dört bucağa hakim olacaklarını" müjdeler gider. Buğu Tekin başka bir gün otağında yine yatarken içeriye bir melek girmiş, meleği görünce kendisini uykuya verir. Meleğin kendisini uyarmak istediğini anlayınca korkular, kuşkular içinde kendini uykuya verir. Melek, ertesi gün yine gelir. Buğu Tekin yine korkar. Vezirine bu olayı anlatır. Korkularını, kuşkularını söyler. Vezir "korkmamasını, uyanık kalmasını, hayırlı bir haber için gelmiş olabileceğini" söyler. Sonra bir gece tekrar içeri giren Melek, Buğu Tekin'e birşeyler anlatmış. Sonra beraberce "Kutlu Dağ'ın orada yerle gök ilmini ve sırlarını öğretmiş. Bu bilgilerden sonra Buğu Tekin, kardeşlerine tuğ verip onları hükümdar ilan eder. Kardeşleriyle dört bir yana seferler yaparak dört bucağı kuşatıp, her yerden zaferlerle ayrılmış. Bütün hükümdarlar da Buğu Tekin'in buyruğu altına girmişler.

Yıllar geçmiş, Türk İmparatorluğu'nun uğuru ve huzuru değişmemiş. Kutdağı pırıl pırıl yanıyor, çevresinden akan çaylar gürül gürül çağlıyor, tılsımlı ağaçlardan yine salkım salkım yır²¹ ve ışık süzülüyormuş. Halk her savaştan, her avdan döndükçe "Çayda Çıra"larla şölen kuruyor, tören yapıyormuş.

Buğu Han'dan otuz nesil sonra "Yolun Tekin" Uygur ülkesinin Hakanı olmuş. Türk ülkesinin ilkelerinden, geleneklerinden yoksun, Çin'e imrenen yoz bir hükümdar olan "Yolun Tekin" in "Galin Tekin" adında da bir oğlu varmış. Buğu Tekin zamanından beri Türklerden ve Türklerin baskısından yılmış Çinliler, "Yolun Tekin'in bu zayıf, bilgisiz ve yoz durumundan faydalanmak istemişler. Çaresiz kalan Çinliler, Hükümdarlarının güzel kızını Yolun Tekin'in oğlu "Galin Tekin" ile evlendirerek hısım olmak ve Türklerin uğuru neyse ona sahip olmayı kafalarına koymuşlar. Çin Hakanı Yolun Tekin'e elçiler göndererek kızına karşılık "Kutdağını" ister. Kutdağı'nın Türk Yurdu üzerindeki "Kutsallığı"ndan habersiz, Yolun Tekin'de bu "Kayaparcası" da neki deyip "Kutdağı" nı başlık verir. Çinliler Kutdağı'nı parçalayarak Çin'e taşıdılar. Çin'e esenlik ve uğur geldi.

Aciz, bilgisiz Türk ülkesinin ilkelerinden ve geleneklerinden yoksun yoz hükümdarları yüzünden Türk Yurdu'nun uğuru gidince, yerle gök sağır oldu. Salkım

21 Yır ; Türkü

salkım inen yır sesleri ağaçlardaki, Nur Şelvesi ve her şey bir anda yok olmuş. Irmaklar kurumuş, ağaçlar sararmış, ses ve süsle dolu bu güzel yurt sis ve pus içinde kalmış. "Çıra"lar yanmaz, yaralar dinmez olmuş. Türk Yurdu, bütün sihrini kaybetmiş. Her taraftan "göç, göç, göç" sesleri duyulmaya başlamış.

Yolun Han ölmüş, ama yine de Türk ülkesinin yüzü gülmemiş. "Göç, göç, göç" sesleri sürüp gitmiş. Göç edilmek zorunda kalınmış. Nihayet sihirli ağaçlardan çıkan beş çocuğun torunları ordularıyla "Turfan" ülkesine gelmiş. Turfan ülkesinde "Beş Şehir"e mekan olan bu yerde otağ kurmuşlar. Buraya "Beş Balık" denmiş.

Turfan ülkesine gelince her şey bir anda değişmiş. Burada "Kut Dağı"nın ışığına benzer ışıklar yakarak tekrar saadete kavuşan Türkler, yeniden gelen bu uğuru kutlamak için, çay kenarlarında çırallar yakılıp, kopuzlar çalınmış, toylar, düğünler kurulup, şölenler verilmiş. O günden sonra bir daha uğursuzluk gelmesin diye Türkler, avdan ve zaferden döndükleri zamanlar geceleri bu geleneği devam ettirmişler ve bu bir gelenek halinde günümüze kadar sürüp gelmiş. Işık, Altın Işık, Türk mitolojisine göre, Tanrı nurudur. Kut Dağı da bu ışığın indiği dağ.

Türkologların dediğine göre, "Kut" yaygın bir ışığın kavramıdır. Kut; düştüğü yeri ve şeyi kutlar, kutsallaştırır. Kuttaşı, Yattaşı, Yeşimtaşı bu ışığın parlattığı taş. Yani kutlu bir cisimdir. bu taş, hayrın ve uğurun sembolü sayılır. Yeşim taşı, bu kutlu altın ışıktan, Tanrı'nın Aks'inden almış demek.

"Kutlu gün, doğuşundan bellidir" sözü de bu inanışın deyimi.

"Rabbi felak" gibi Allah sözü de, Tan'ın, şafakların, aydınlıkların ilahı anlamındadır.

"Çayda çıra" oyunu bu özelliği ile mitolojiye uygunluk gösterir. Çünkü Çayda çıra, özel olarak düğünlerin sembolik oyunudur. burada düğünler bahar ve güz aylarında, bahçelerde, havuzbaşlarında ve çay kenarlarında yapılır. Gelenek böyle devam ettirilir.

Eskiden düğünevi'nin bahçe kapısına karşılıklı iki boş teneke konularak bunların içine kül doldurulup, gazyağı dökülürdü. Ağaç dallarına da "Kristik" denilen, muma batırılmış pamuk ipliği parçaları yapıştırılıp, karanlık çökünce tutuşturularak şenlik yapılmış.²²

Eski Harput'lulara göre "Çayda çıra" oyunu çay kenarlarında kurulan düğünlerde oynanıyordu. Her ne kadar çay kenarlarından oynanmasından bu adı almış olsa da yakılan ateşlerin ve elde gezdirilen meşalelerin çay sularına yansımından meydana gelen renkli, yakamozlu, cümbüşlü manzaradır ki, Harputluların zevk üstünlüğünün belirtisi olarak adlandırılmış olması gerçeğe en uygun ihtimaldir.²³

²² MEMİŞOĞLU, Fikret ; Yeni Fırat Dergisi, S.31-32.

²³ ATAMAN, Sadi Yaver ; Folklor Konusu Olarak Halk Musikisi ve Oyunları, Türk Halk Müziği ve Oyunları, Ankara 1982, C.1, S.198.

Kız, erkek karma olarak oynanan bu oyun, karma oynandığı gibi ayrı ayrı da oynanır. Oyunun yaklaşık olarak 300 yıllık bir geçmişinin olduğu söylenir. Oyun Elazığ'ın her tarafında bilinir ve oynanır.

Bez bağlama, adak adama, türbelerde mum yakma gelenekleri yurdun bir çok yerinde hala yaygındır. İşte Harput halkı bu geleneği Çayda çıra oyununda işleyerek onu ölümsüzleştirmiştir. Çayda çıra bugün bütün Türkiye'de "Kına yakma" geleneği olarak yaygınlık gösterse de ; Bu geleneğin Harput'ta ve Elazığ'da korunması ve "Çayda çıra Oyunu"nun Elazığ-Harput'a has bir oyun oluşu sebepsiz değildir. Biz bu sebebi, çok sarp ve kayalık bir yerde olan Harput'un alınması zor ve imkansız bir şehir oluşuna, 900 yılı aşkın bir süredir Türklerin elinde olmasına ve işgal görmemesine bağlayabiliriz.

Çayda çıra oyunu sürekli olarak kendi melodisiyle oynanır. Ancak oyunun başlangıcında "Şirvan", "Hoyrat" ya da "Gelin Ağlatma Havası" da denilen "Gelin Hoyrat"ı adı verilen bir melodi çalınır. Bu melodinin belli kısımlarında Hoyrat'ın sırasıyla 1, 2, 3 ve 4 ağızları okunur. Hoyrat okunup bitirildikten sonra Çayda çıranın türkülü oyun kısmı oynanır. Oyun devam ederken oyunla birlikte türkü kısmı okunur. Son olarak "Bizim bağın kıracı" veya "Bu dere buz bağladı" isimli türkülerle oyun bitirilir.

Bu oyunun melodisi ile başka bir oyun oynanmadığı gibi başka bir melodi ile de bu oyun oynanmaz. Çayda çıra oyunu 10/8'lik usulde ve melodisi "Şirvan" ayağı dizisindedir. Şirvan ayağı dizisi; garip ayağı dizisinin bir şekli olarak Elazığ'da görülür.

En az dört, beş kişi ile yürütülen Çayda Çıra Oyunu, orta çabuklukta bir oyun olup, arka arkaya dizilerek tutunmadan bağısız, bazen tek dizi, bazen de daire şeklinde oynanmaktadır. Halay sınıfından çok dini bir raks benzeyen Çayda çıra oyununun figürlerinin estetiği ve ağırbaşlılığının, dini ayinlerde yapılan zikirlerdeki hareketlerin birer kopyası gibidir. Taklitli bir oyun değildir. Usul itibariyle başladığı gibi bitmekte, usulde bir değişiklik olmamaktadır. Hem açık hem de kapalı yerlerde oynanır.

Gelin veya güveyi (damat) davettilere çıkarılmak için gezdirilirken sağdıçlarıyla gelen güveyi ve geline, önde giden arkadaşları yol açar; arkadan gelenler de iki sıra halinde Çayda çıralarla, onları takip ederler. Misafirlerin toplandığı yere kadar, getirilip ağırlananların şerefine, önce "Çayda Çıra" oyunu, sonrada diğer oyunlar oynanır. Bu geleneğe "Güveyi gezdirmesi" adı verilir.

"Çayda Çıra Oyuyu" nun düğünlerde oynanışı oldukça dikkat çekici. Çünkü "Türeyiş ve Göç Destanları"nda olduğu gibi neslin türemesi ve çoğalması için bir uğur sayılır. Uğur getirsin diye gelinin ve güveyinin oyuna kaldırması da bundan olmalıdır.

Elazığ'ın her yerinden oynanan Çayda Çıra Oyunu'nun araçları, oyuncuların ellerindeki ikişer tabak ve tabakların içindeki üçer mumdur. Tabakların içerisindeki

"Üçer mum"da Orta Asya Türkleri'ndeki "Kabile" adı olarak sayıların geleneksel etkisini görebiliriz. Oyun yürütülürken çeşitli naralar atılır. Düğünlerde, Dini ve Milli Bayramlarda, gösterilerde oynanmaktadır.

b) Sinsin - Simsim

Lügat manaları :

Sim (Arapça) : Gümüş, Gümüş para, Gümüştan, Sırmadan

Simsim (Arapça) : Susam

Sin (Farsça) : Mezar

(Uygurca) : Ateş, Güneş, Güneş tanrıçası

(Arapça) : Çin, Omuz, Kirli olan, kokan deve yünü

Sinsin-Senasin (Arapça) : İyeği kemiklerinin arka tarafının ucu.

Sinsin : Geceleyin, ateş çevresinde genç erkeklerin davul-zurna eşliğinde oynadıkları bir tür halk oyunu.

Anadolu'nun hemen her yöresinde özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ile Anadolu'nun İç ve Güney kesimlerinde sıkça oynanan oyunlardandır.

Elazığ'da "Sinsin-Simsim ve, Sünsün" adlarıyla oynanan bu oyun geceleri açık havalarda ve meydanlarda oynanmaktadır. Erkekler tarafından davul-klarnet veya davul-zurna eşliğinde ateş etrafında oynanan temsili oyunlardandır. Kaynak kişilerden bazılarına göre kimi köylerde bu oyunun ateş etrafında oynanmadığı belirtilmiştir.

Elazığ'da oynanan "Sinsin oyunu" melodileri 6/8'lik usuldedir. Ancak bazen cirit ve köroğlu melodileri'nin de kimi köylerde kullanıldığı görülür. Burada da Simsim Oyunu melodilerinin 5/8'lik ve 2/4 lük usulde olduğu görülür.

Oyun başlamadan önce meydana büyükçe bir ateş yakılır. Yanan ateşin çevresinde oyuncular yer alır. Oyuncuların biri ellerini birbirine vurarak, yada dizleri üzerine vurarak nara atıp ortaya fırlar, ateşin çevresinde oynayarak dolanır ve diğerlerine meydan okur. Öteki oyuncular ateşin etrafında uzakta dizilirler. Dizinin en başındaki oyuncu, ateşin çevresinde oynayıp meydan okuyan oyuncuyu sert bir karşılıkla uslandırmak ve bir yumruk savurmak için ok gibi fırlar. Meydan okuyan gencin görevi yalnızca kaçmak ve yumruktan kurtulmaktır. Karşılık olarak vurma hakkı yoktur. Yalnızca müzik eşliğinde oynayarak yumrukları savuşturmak, kendini savunmak hakkı vardır. Oynayarak kaçabilir. Yoksa yumruğu yiyerek dizinin sonuna gelip yerini alır. Bu kez diğer oyuncu oynamaya ve meydan okumaya başlar. Bu arada ritm hızlanırken oyunda birçok gösteriler yapılır. Bu gösteriler sırasında kimin kime vurduğu karışır. Kimisi ateşin üzerinden atlayarak karşı tarafta kendini savunmak için bekleyen oyuncuya sinsice bir yumruk vurur. Oyun bu şekilde devam eder.

Güneyde, Güneydoğu Anadolu'da, Anadolu'nun bazı yörelerinde kadınlı, erkekli herkesin katılımıyla halka şeklinde ateşin etrafında oynanan halaylara da "sinsin-simsim-simsime" gibi adlar verilir.

Aleviler arasında da çok yaygın olarak oynanır. Dizi şeklinde oynanan bu oyunların melodileri hızlı akıcı ve isteklendiricidir.

Ateş etrafında oynanan Sinsin oyunları'nda ateşin etrafında dönülerek oynanması ve ateşin üzerinden atlanması gelenekleri Orta Asya Türk Kültürü'nde ateş kültü ile ilgili geleneklerden gelmektedir. Şamanların ateş etrafında yaptıkları dini ayinler bu oyunların kaynağını teşkil eder. Şamanların kötü ruhları kovmak ve bedeni kötü ruhlardan arındırmak amacıyla atlamaları bu oyunların temel figürlerinde çokça görülmektedir. Bugün de düğünlerde ve Orta Asya Türk Kültürü'nde olduğu gibi yeni yılın başlangıcı ve Baharın gelişi kutlamalarında oynanmaktadır.

2. KAVGA OYUNLARI

a) **Çepik Oyunu** : Kaşgarlı Mahmut'a göre "Çepik" kelimesinin karşılığı, Uygurca'da "Çapmak" vurmaktır. Anadolu'nun çeşitli yörelerinde şepik, şepi, şepik, şappik, çepik, çipik, çapuk, çepikey, çepeku, çepukey, alkış gibi söylenişleri vardır. "El çırpma", "el vurma", "el çarpışmaca", "el çarpmaca" gibi anlamlar taşıyan "çepik" sözcüğü, en eski Anadolu metinlerinde de bu söylenişlerle ve mecazi anlamlarla geçer. Ses taklitçisi bir kelimedir. Saplayış'ın ifadesidir.

Çepik oyunu, yurdun çoğu yörelerinde çeşitli adlarla oynandığı gibi, bazı yörelerinde benzer figür ve melodilerle de oynanmaktadır. Elazığ yöresinde "Çepike" yada "Çapuk" da denilen "Çepik oyunu" en az iki kişinin birbirlerine tutunmadan, bağırsız, bazende çömelerek karşılıklı el vuruşturarak oynadıkları oldukça zor ve sert karakterde bir oyundur. Erkekler tarafından oynanır. Oyunun figürleri el ve ayaklarda toplanmıştır.

İki bölüm halinde oynanan bu oyunun birinci bölümü 6/8'lik usûlde ağır, ikinci bölümü ise 2/4'lük usûlde hızlı oynanır. İkinci bölümde oyuncular arasında hasmane bir tavır, arada kesin ve keskin ritm birliği görülür. Dayanıklılık, yiğitlik gibi ifadeler taşıyan çepik oyunu, davul-klarnet eşliğinde oynanır. Elazığ'ın bazı yörelerinde davul-zurna eşliğinde de oynanan bu oyunu, günümüzde pek az kimse oynamaktadır. Çok hareketli ve oldukça güzel bir oyundur. Türküsü yoktur. Bu oyunun melodisi ile başka bir oyun oynanmadığı gibi, başka bir melodi ile de bu oyun oynanmaz.

b) **Değenek Oyunu** : Elazığ yöresi dramatik-seyirlik oyunlarından. Kavganın ve kahramanlık gibi temalar oyunun asıl amacıdır. Anadolu'nun çeşitli yörelerinde özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Diyarbakır, Urfa, Siirt, Bitlis, Bingöl, Muş vs.) varyantları bulunan bu oyun hile ve incelikleri ile eğlendirici oyunlardandır.

Oyunda Cengi-harbi Köroğlu havaları ile benzer melodiler çalınır. Davul-klarnet eşliğinde oynanır. Bazen klarnetin yerini zurna da alır. Bu oyunda başta bulunan oyuncunun elinde degenek adı verilen uzun bir sopa bulunur. Diğer oyuncular da birbirlerinin belinden tutanarak tek dizi halinde bir sıra oluştururlar.

Değenek oyununda kendisine degenek savrulan kişilerin kendilerini degenekten korumaları için yaptıkları hareketler ifade edilir. Sıra toplantılarında, k rs ba ı-ocakba ı sohbet ve eğlencelerinde, düğünlerde de açık alanlarda sıkça oynanır.

c) Sırık Oyunu : Elazığ ve yöresinde derlediğimiz bu oyun sahnelenmemi  temsili oyunlardandır. Erkekler tarafından açık alanlarda düğünlerde, meydanlarda oynanır. Eğlendirici oyunlardandır.

Erkek oyuncular arka arkaya gelmek suretiyle tek dizi olarak birbirlerinin bellerinden tutunurlar, en ba daki oyuncunun elinde uzunca bir sopa vardır. Ba taki oyuncu elindeki değenekle sağa, sola tartımlı hareketlerle hareket eder, bazen sağına, bazen soluna dönerek elindeki sopa ile ba ının üstünden, yanlardan diğer oyunculara vurur. Diğer oyuncular da kendilerini sopadan korumak amacıyla tartımlı hareketlerle diziyi bozmadan eğilir, doğrulur ve sağa sola ka ı ırlar. Ba daki oyuncunun başına vurur. Ba taki oyuncu da çeşitli jest ve mimiklerle oyunu daha da espirili ve eğlendirici hale getirir. Sonra hep beraber oyun alanını terkederek, diğer oyunlara geçerler.

Sırık oyunu yörede oynanan "Değenek oyunu"nun bir diğer varyantıdır. Yörede "Değenek oyunu" dendiği de olur. Oyunun melodisi 6/8 lik us lde olup orta  abukluktur.

d) Tura Oyunları : Bu oyun, Anadolu'nun birçok yerinde "Tura" "Tuğra" adlarıyla oynanmaktadır. Oynayı   ekli hemen hemen aynıdır. Tipik bir temsili oyundur. Orta oyunu şeklindedir. Kendirden veya bezden kalınca ip hazırlanır. Bu uzunca olan ip 8 ile 10 kat şeklinde katlanarak sarılır. Suya batırılır. Bir metre boyunca kalın bir kırbaç yapılır, sertle tirilerek kütük gibi olur. Bu ipe "Tura", "Tuğra" gibi adlar verilir. Düğünler de, meydanlarda ve oda eğlencelerinde oynanır. Meydanlarda oynanı  şekliyle, oda eğlencelerinde oynayı  şekli farklıdır. Ezgilidir, oyuna davul-zurna veya davul-klarnet eşlik eder. Meydanlarda oynanı  şekli, "simsime" ve "Yumruk oyunu" gibidir.

Oyuncular açık alanda büyük bir halka oluşturur. Oyunu seyredecek olanlar otururlar. Oynamak isteyenler Tura'larını alarak bu dairenin çeşitli yerlerinde diziyi girerler. Davul-klarnet veya davul-zurna "köroğlu" "cengi harbi" "değenek" veya "simsime" oyunundaki benzer melodi ve ezgilerle çalmağa ba larlar. Özel ritm şekilleri vardır. Oyuncular çeşitli dizilerden ellerindeki turalarla oyun alanının ortasına fırlarlar. Bir süre tartımlı oyun gösterileri yaptıktan sonra yerlerine geçerler. Oyunculardan bir

tanesi turayı iki uçundan tutarak elleri arasında gerer ve gerilmiş bir durumda oyun yerini dolaşarak hasım arar. Meydan okuyarak nara atar. Meydan okuyan bu oyuncuların her birine diğer bir oyuncu karşı çıkar oyun yerine elinde turası ile fırlar. Hasım olduğunu gösteren bir başka oyuncu da elinde turası ile meydana çıkar, oyununu oynamaya başlar. Birinci oyuncu meydan okuyan oyuncuyu kovalar, yakalar ve sırtına tura ile vurduktan sonra yerine geçer. İkinci oyuncu elindeki turayı sallayarak kendisini dövenin sırtına vurur. Bundan sonra Turalar havaya fırlatılır. Oyuna katılmak isteyenler Tura'yı havada yakalamak zorundadır. Yoksa oyuncular oyuna giremez. Oyunu bitirenler kucaklaşır ve meydandan halkın arasına girerler.

Kaynak kişilerden bazılarına göre de Tura oyunu'nun bir diğer oynanış şekli şöyledir:

6 ila 10'ar kişilik iki grup 50 ile 80 metre arası mesafede (Oyun alanının uzunluğuna göre) karşılıklı olarak dizilirler. Elleri Tura bulunan bu oyunculardan birisi elindeki tura ile oyun alanına gelir. Bir süre oynadıktan sonra tura ile bir başka oyuncuya vurur. Turayı yiyen turayı vurana vurmaz, sadece kovalar. Turayı vuran kaçır yerine geçer. Sonra ikinci oyuncu diğer oyuncuların yanına gelir, kendi grubundan bir diğer oyuncu ikinci oyuncunun elindeki turayı alarak diğer takımdaki oyunculardan birisini kovalar. Sonra tura'yı elinden kapar, rakip oyuncuları kovalar. Seyircilerin kalabalık durumuna göre seyircilerden de oyuna katılanlar olur, yalnız bunların turayı kapması zorunludur.²⁴

Çabukluk, çeviklik, dayanıklılık, güç isteyen bir oyundur. Oyun süresinin iki saat kadar sürdüğü de olur. Oyunun heyecanı, bazen oyun süresini üç saate kadar çıkarır. Canı yananlar, canı acıyanlar çok olur. Oyun çok sert ve acımasızdır. Tura adı verilen ip bir kırbacın yirmi, yirmibeş misli tahribat yapar. Tura'yı yiyenin vücudunda büyük ezilmeler ve yaralar açar. Bu tür yaralanmaları azaltmak için oyuncuların bazıları sırtlarına kalın kumaştan yastıklar koyarlar. Bu ayıp sayılmakla beraber iyi bir çaredir. Oyun sırasında oyunculara yapılan gösteriler ve oyuncuların oyuna katılmak hırsları ve halkın isteklendirilmesi korkunç büyüklüktedir. Eski meydan muharebelerinde yapılan orta döğüşüne benzer bir kavga oyunudur. Oyunu oynayanlar ve seyredenler büyük heyecan duyar. Bu oyunda acı karşısında hiç korkmadan dayanabilen bir gücü ortaya koyduğu gibi aynı zamanda birikmiş öfke ve hınçların boşalması ve bunlarla ilgili duyguların susturulması yönünden psikolojik bir oyun olduğu söylenebilir.

e) Mendil Oyunu : Kadınlar arasında oda eğlencelerinde oynanan bir tür seyirlik oyundur. Tura oyununa benzer. Bir başka deyişle "Tura oyunu" nun kadınlar

²⁴ ORUÇ, Kasım ; 1998 Kişisel Görüşme, Elazığ (1928 Sivrice doğumlu)

arasında oynanış şeklidir. Kadınların ellerinde tura yerine mendil vardır. Örneğin Tura oyununda Tura'nın havaya yada başka bir oyuncuya atılması şeklinde oynanan bu oyunda, ortada tek başına oynayan oyuncu, oyununu bitirirken elindeki mendili birisine yada ortaya atar. Ortadan mendili alan yada mendil atılan kimse mendili alarak tek oyun tarzında oyununu oynar.

Aileler arasında veya kadınlar arasında da oynanan mendil oyununun bir diğer oynanış şekli de yerde oturularak oynanmasıdır. Bu sefer de oyuncular yerde daire şeklinde veya dizi şeklinde oturur. Oyunda bir de ebe adı verilen oyuncu vardır. Mendilin ucu'na düğüm atılarak ucu yuvarlak bir topuz yapılır ve Tura gibi kullanılır. Bu sefer vuruş bölgesi değişir, avuç içlerine vuruş yapılır. Oyun bu şekilde devam eder.

Ayakta oynanan biçiminde özel ritm şekilleri veya "köroğlu" "çengi harbi" "simsime" gibi oyunların benzer melodi ve ezgileriyle oynandığı görülür.

f) Gelin Döğüşürme Oyunu : İki dizi halinde karşılıklı oynanır. Diziden birer oyuncu çıkar ve yanyana gelirler. Oyuncular sağ eliyle sol ayaklarının baş parmağını tutarak tek ayak üstünde sekerek yarışır, bazen karşı karşıya gelip birbirlerini geçmeye, birbirlerine omuz vurarak düşürmeye çalışırlar. Oyun rakibini geçen veya düşüren oyuncunun galibiyetiyle sona erer.²⁵

g) Yumruk Oyunu : Elazığ ilinde ve Anadolu'nun bazı yörelerinde oynanan seyirlik oyunlardandır. Eğlence amacı taşır. Figürleri simsim oyunundaki gibidir. Ançak ateş etrafında oynanmaz. Erkekler tarafından oynanan bu oyunda oyunculardan bir tanesi yumruğunu kaldırarak oyun alanına fırlar, dönerek oynadıktan sonra dizideki oyunculardan bir tanesinin sırtına yumruğunu yapıştırır. Yumruğu yiyen oyuncu oyun alanına oynayarak fırlayıp, kendisine yumruğu vuran'ı kovalar ve yumruğunu vurarak o oyuncuyu dizinin sonuna bırakır. Oyun, oyuncuların birbirine sırayla vurmasıyla devam eder.

3. KAVGA ve KAHRAMANLIK OYUNLARI

a) Köroğlu (Kılıç) Oyunu : Bir tür seyirlik oyundur. Araçlı oyunlardandır. Oyuncuların ellerinde kılıç veya kılıcı andıracak uzunca tahta ile kalkan vazifesi görebilecek ceket, palto, aba veya ayakkabı vardır. Bir kızı seven iki gencin kendi aralarında yapmış oldukları kavgayı dramatize eder.

²⁵ KARLIDAĞ, Hasan ; Kişisel Görüşme 1998 Ocak, Elazığ.

Bir kızı seven iki delikanlı kendi aralarında temsili olarak güreş yaparlar, hangisi yenerse kızı o alır. Ancak güreşte berabere kalırlar. Daha sonra kılıçla vuruşmaya kalkarlar. Coşkulu müzik ve ritmlerle oyun heyecan içinde yürütülür. Düğün meydanı savaş alanı gibi kullanılır. Bu arada seyircilerin üstüne yığılma, düşme ile seyircilerden kılıç kabzası vuranlar olur.

Vuran seyirciye de oyuncu tarafından kılıç kabzası indirilir. Böylelikle seyircilerden katılmalar olur. Oyunun sonunda bir tanesi galip gelir. Diğer oyuncu yenilgiyi kabul eder. Galip gelen oyuncu kızı alarak oyun alanını terkeder. Oynanış şekli ile bıçak oyununa benzeyen oyunun melodisi Köroğlu ve çeng-i harbi ezgileri olup 5/8'lik usuldedir. Unutulmuş oyunlardan olan köroğlu oyununa bugün için oynayana rastlanmamıştır.²⁶

b) Kılıç-Kalkan Oyunu : Harput'da müzikli oyunların başında gelen ve çok eskiden oynanan bu oyun, Bursa'nın Kılıç Kalkan Oyunu'ndan farklılıklar gösterir. En büyük özelliği müzik eşliğinde, ritm ile oynanmasıdır.

İshak Sunguroğlu, "Harput Yollarında" adlı eserinde bu oyuna geniş yer vermiştir. Bu eserde oyuncuların kıyafetlerinin de değişiklik arzettiği, Kılıç-kalkan oyunu'na has kostümler olduğu belirtilmiştir. Oyuncuların ayaklarında rügan ve sivri uçlu yerli ayakkabıları, üzerinde paçaları dar ve yukarıya doğru genişleyen ve paça ağızlarıyla yan tarafları siyah ince ipek şeritlerle süslü, poturu andıran mavi şalvarlar, şalvarın üstünde belde bir acem şalı veya bir ipek Trablus kuşağı, kuşağın arasında gümüş kabzalı hançer, boyundan asılmış altın veya gümüş kordonlu köstekler (saatler) bulunur. Şalvarın üzerinde şam veya yerli ipek kumaştan yapılmış gömlek veya yelek ile bu yeleğin üzerinde "Salta" adı verilen kahve, mor yeşil veya kırmızı renklerde cepkenler bulunur.

Oyuncular, sağ ellerinde kılıçlar, sol ellerinde kalkanlar la oyun alanına girerler, biri önde diğeri arkada seyircilerin önünden geçerek seyircileri selamlamak amacıyla oyun alanının etrafını üç defa dolaştıktan sonra davulun temposu değişir. Tempo değişince oyuncular karşı karşıya geçer, kılıç ve kalkanlarıyla birbirlerini selamladıktan sonra, birbirlerinin kuvvet ve dirençlerini ölçmek amacıyla bu oyuna has bir çok hareketler ve gösteriler yaparlar. Karşılıklı olarak yapılan sına hareketlerinden sonra oyun başlar, oyuncular hem oynayıp, hemde birbirlerini kollayarak taarruza geçerler, o sıra oyun havasının temposu hemen değişir. Çarpışma bütün heyecanı ve coşkuyla devam ederken müzik de bu coşkuya kendini kaptırır, seyirciler de büyük bir heyecan ve coşku ile bu vuruşmayı seyreder. Nihayet bu vuruşma esnasında taraflardan birinin yenilmesiyle oyun sakinleşir, yine oynayarak meydanı dönmeye başlarlar. Bu sıra da

²⁶ ÇİLESİZ, Nuri ; Kişisel Görüşme, 1998 Elazığ.

galip gelen, yenilenin yere düşen kılıcını yerden alarak arkadaşına vermek suretiyle bir centilmenlik yapar, bunun üzerine öpüşürler ve aynı tempo ve müzik eşliğinde oynayarak oyun alanından çekilirler.

Bu oyun çok defa düğün alaylarının önünde ve bilhassa gelin tahterevana veya ata bindirilirken kız evinin önünde kız evini "şad" etmek amacıyla da oynanır.²⁷

Fikret Memişoğlu; Elazığ'daki kılıç-kalkan oyunu için şöyle demiştir; İlk çarpışmalarda döğüşecek cengaverler karşılıklı saflar şeklinde birer sıra teşkil ederler. Ve saflardan birinden bir yiğit çıkarak nara atıp döğüşecek rakip ister. Diğer safta bulunanlar, en güvendikleri birini ortaya atar. İki tarafın elemanları döğüşürken bu heyecan saflara intikal ederek meydan savaşı başlar. Bir taraf yenilince anlaşmaya gidilirdi. Kılıç-kalkan oyunu'da bu eski olayı yansıtır.

Başvurduğumuz kaynak kişilerden Nihat Kazazoğlu, Tahsin Ayık ve diğer eski oyuncular; bu oyunu eskiden kendilerinden yaşça büyük olanların oynadıklarını söylemişlerdir. Yine Tahsin Ayık; Kılıç-kalkan oyunları'nı oynayanlar bizden yaşça büyük insanlardı. Bazen oynayanların kılıç kalkanları olmadığıda ellerinde kılıç yerine sopa, kalkan yerine de ayakkabılarını kullanırlardı.²⁸

Ishak Sunguroğlu; ise Harput Yollarında adlı eserinde bu oyunun çok tehlikeli ve oldukça zor bir oyun olması nedeniyle kalkan-kılıç'ın gelişi güzel her acemi oyuncuya verilmediğini, isteklilere bu oyun öğretilirken bunların ellerine tahtadan kalkan kılıç verilip, öğrenip de usta oldukları zaman hakiki kalkan kılıç verildiğini belirtmiştir.

Kahramanlık ifade eden bu temsili oyunu bugün oynayana pek rastlanmamıştır. Çok eskiden sıkça oynanan bu oyunun müziğinin notası belli, fakat oyun figürleri bilinmemektedir. Oyun melodisi önce 6/8'lik sonra 5/8'liktir. Bazen oyun ezgilerinde 5/8'lik usulden sonra 2/4'lük birbaşka ezgiye geçildiği de görülür. Türküsüzdür. Davul-klarnet veya davul-zurna ile oynanan bu oyunun melodisi ile başka bir oyun oynanmadığı gibi, bu oyun başka melodiler ile de oynanmaz.

Palu ve köylerinde halen oynandığını ifade eden Kaynak kişiler bu oyunun Palu'da (Elazığ'ın ilçesi) "TırsKay" (Zazaca: Kalkan kılıç) adıyla oynandığı ve oyun melodisinin ağır kısmının 6/8, hızlı kısmının 2/4'lük olduğunu belirtmişlerdir.²⁹

c) Cirit Oyunları : Türklerin milli sporları arasında önemli yer almış olan ciritle oyunları, Türk'ü savaşa ve kahramanlığa hazırlayan oyunlardan biridir. Bu oyunlar, cesaret, mertlik, kahramanlık, çeviklik, dostluk iyi kalplilik oyunudur. Bu oyunda

²⁷ SUNGUROĞLU, İshak ; Harput Yıllarında C.3, s.166-167.

²⁸ AYIK Tahsin, KAZAZOĞLU Nihat ; Kişisel Görüşme, Elazığ.

²⁹ DEMİRTAŞ, Zülfü ; Kişisel Görüşme, 1998 Elazığ. (1961 Elazığ-Palu doğumlu, Kültür Bakanlığı Sivas Devlet T.H.M.Korosu, Ses Sanatçısı)

kasti hiç bir durum yaşanmaz, düşmanlık duyguları yok olur. Dolayısı ile düşman oyunu değil, dost oyunudur.

Cirit oyunlarının tarihi çok eskidir. Oyunlar Türklere mahsus bir oyundur. Araplar Türklerden almışlardır, sonra Osmanlı Türkleri devrinin son zamanlarına kadar gelmiştir. Bilhassa 16.ve 17. yy'larda III.ve IV. Murat devirlerinde cirit oyunlarına çok rağbet ve önem verilmiş, ülkenin her tarafına yayılmıştır.

Tarihi vesikalardan elde edilen bilgilere göre; III. Murat devrinde birçok cirit oyuncuları ile padişahın maiyetindeki süvari kulları arasında cirit oyunları tertiplenir ve padişahın huzurunda oynanmıştır.

Türk'ün savaşta, barışta tabiat ile mücadelesinde, günlük uğraşında gerekli yiyeceklerinin topraktan sağlanmasında, tüm yaşantısında tek dostu At'tır. At'a ve biniciliğe çok büyük önem veren Türkler, at sırtında doğar, at sırtında ölürlerd. Türk sevincini de üzüntüsünü de atla paylaşmıştır. Düğünde, bayramda, savaşta Türk'ün tüm yaşantısında atın ayrı bir yeri vardır. Destanlarında, hikayelerinde, efsanelerinde, şiirlerinde vs. gibi tüm sanat verilerinde atın özel yeri aralıksız tanınmıştır.

Türk ve İslam orduları fetihlerinin ve zaferlerinin çoğunu ata borçludur. Kaşgarlı Mahmut "Divan-ı Lügat-it Türk'ünde ata kanat takılmıştır. Bunu düşmanlar bile bilir. Türk'ün atı kanatlıdır" der. İşte atın kanatlanışı cirit oyununda hiç eksilmez.

Anadolu'da bir ata sözü vardır, çok enteresandır.

Eve girince gülmese avrat (kadın).

Damdan çıkıpta kişneme at.

Demek oluyor ki erkek işinden eve dönünce kadının kendisini güler yüzle karşılamasını beklediği gibi, binbir ihtimamla beslediği atından da kişneme beklemektedir. Bundan da anlaşılacağı gibi at Türkler de kutsal olduğu için, cins at yetiştirmek çok önemliydi. En güzel cins at meralarda yetiştirdi. İklimin de hayvanlar üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda kurak iklimi olan Harput ve çevresi at yetiştirmeğe çok müsaitti. Çünkü kurak iklimlerde yetişen atlar, daha güçlü, daha kuvvetli, bacakları sinirli, tırnakları kuvvetli ve sert olur.

Harput'ta eskiden bir tekerleme vardır ki çok manalıdır.

"At, Et,- Saz, Yaz"

Biniciliğe çok büyük önem veren Harput ve çevresinde eskiden binlerce at beslenirdi. Uluovanın doğusunda ata ve biniciliğe aşırı merakı yüzünden "Şehsuvar" adı verilen birde köy vardır.

At üstünde doğan at üstünde ölen Türk'ün at üstünde oyunu da muhakkak ki olacaktır. Cirit ve kalkan kılıç gibi oyunların kökeni de buradan doğar. Diğer bir anlamda cirit oyunu; gözüpek, korkusuz yiğidin ve at'ın savaşa, kana cengaverce yetiştirilmesi ve alıştırılması oyunudur.

Cirit oyunlarında başta at, sonra oyuncu gelir. Cirit oyunlarında oyuncuların ellerinde "cirit" adı verilen bir tür sopa bulunur.

Cirit için; M.Z. Akalın şu bilgiyi vermektedir.

"Ateşli silahların icadından önce suvari askerlerinin kullandığı harp aletlerinden biridir. Elle atılır bir nevi mızraktır".Ciritin mızraktan ayrıcalığı bir tür daha kısa olmasıdır.

Başka bir tanım ise şudur; At üzerinden belli bir uzunlukta ve nitelikte yapılmış savrulan sopanın adına da "Cirit" adı verilir. Cirit bir metre boyunda meşe, hurma ağacından yapılmış, kabukları soyulmuş, ağır ve kalın sopadır.

Atlı spor oyunlarından olan "cirit oyunları" erkek oyunudur. Ovalık, ve dağlık bölgelerin oyunudur. Orta Anadolu ve Doğu Anadolu'nun bütün kesimlerinde bugün bile oynanmaktadır. Bugün Elazığ'da pek nadir olarak oynanan, kahramanlık, yiğitlik sembolize eden dramatize bir oyundur.

Cirit oyunlarına baharda, atlar çayırdan alındıktan sonra başlanır ve yaz aylarının çok sıcak günleri hariç sonbahara kadar haftada bir kez tatil günleri devam edilirdi. Eskiden hafta sonu tatili cuma günleri olduğundan, genellikle cuma günleri yapılırdı. Halk cuma namazından çıktıktan sonra dükkanlarının kepenklerini kapatır, davul-zurna sesleri ile birlikte cirit oynanacak alanı doldururdu. Halk meydanı doldururken, şehirlerden ve köylerden atlarına binerek ve seyislerini yanlarına alarak gelen oyuncular da davul-zurna eşliğinde meydana doğru gelip, meydandaki yerlerini alırlardı.

Oyuncular meydana gediklerinde davul-zurna susar. Oyuncular ayar takımlarını hazırlamak üzere atlarından inerken, seyisler de atların dizginlerinden tutarak meydan haricinde yavaş yavaş gezdirirlerdi.

Oyuncuların ayar takımları genellikle Harput imali olmak üzere beyaz gürün şalı veya kırmızı, kahve, mavi, lacivert çuha kaplı ve bu renklere uygun şerit ve püsküllerle süslenmiş, aynı zamanda hayvanlar için çok hafif ve biniciler için de çok rahat takımlardı bunların arasında Erzurum işi ve sonra çerkez ayar takımları görüldüğü gibi bazı beylerin ve zenginlerin atlarında gümüş kakmalı takımlar da göze çarpardı.

Cirit oyunları, at üzerinde takımlar halinde oynanır, oyuncular atlarına binmeden önce aralarında yaşlarına, mevkilerine veya binicilikteki maharet ve kabiliyetlerine göre iki kişi seçerler. Bunlardan birisi oyunculardan gözüne kestirdiği herhangi birini kendi tarafına, diğeri ise bir başkasını kendi grubuna ister, sıra ile yapılan bu seçim sonucunda bütün oyuncular iki gruba ayrılmış olurlar. Bu gruplandırmadan sonra oyuncuların meydanın kuzey ve doğu taraflarında mevki almaları için de oyunun beyleri kendi aralarında kura çekimi yaparlar. Daha sonra oyuncular atlarına binerek ellerine birer cirit ve bir kaç cirit daha sıkıştırdıktan sonra kendi tarafına atını

mahmuzlar ve orada sıraya geçer, işte bu suretle oyuncular karşı karşıya gelmiş olurlar.

Cirit, hücum dötrnallı ile hareket halinde bulunan at üzerinden, diğer hareket halinde bulunan canlı bir hedefe nişan almak, yerinde vurmak, eğitimini ve yeteneğini verebilme amacı üzerinde kurulmuş bir oyundur. Cirit Oyunu'nda savaş ve çarpışma kuralları dürüstçe uygulanır. Oyuna katılacak, olanlar karşılıklı iki gruba ayrılırlar. Uzaklık yüz metreden az olmaz. Sıradan elinde cirit bulunan bir oyuncu atını zengiliyerek sahneye çıkar. Oyun başlamıştır, davullar dövülür, Ceng-i Harbi ritimleri, Köroğlu ve Cirit havaları çalınmağa başlar. Sağa sola dizgin kırıp, atını oynatarak, etrafına caka satarak at üzerindeki becerisini sergileyen oyuncu atını ortaya sürer, karşıki hasım tarafına doğru gider, karşı taraftaki oyuncular da gelen oyuncunun içlerinden hangisine ciridi atacağını kestiremedikleri için tetiktedirler. Kollarına ve kuvvetlerine güvenenler, sahanın yarısına geldikleri zaman ellerindeki ciridi, ileri geri sallıyarak fırlatır ve karşı taraftaki herhangi bir hedefe ulaştırabilirler. Atlarına güvenenler ise 15, 20 metre kadar karşıki hasım safına sokulabilirler, elindeki ciridi, herhangi bir oyuncuyu hedef tutturarak savurur veya karşı diziden bir yiğidin adını söyleyerek ciridi hedef olarak savurur, derhal dizgin kırıp geri dönerek dolu dizgin kaçar. Esasen cirit atları talimli olduklarından binicilerinin ellerinden cirit çıkınca kendiliklerinden geri döner ve kaçmağa başlarlar. Bu suretle oyuncu, bir taraftan kaçmağa çalışırken diğer taraftan başı arkaya çevrilmiş, üzerine gelen oyuncuyu gözetmektedir. Cirit atılan kişi ise kendisine cirit atanı izleyerek kovalar ve hücumla kalkarak ciridini ona savurur ve döner. Aynı anda öbür taraftan bir oyuncu fırlayarak ciridi arkasına savurur kovalar. kovalayanı diğer sıradan bir yenisi kovalayarak oyun sürdürülür.

Bazen oyun sahasına üç dört oyuncu birden de çıkabilir, böyle zamanlarda oyun bütün şiddet ve azamatını alarak kızışır. Atları hızlı koşan oyuncuların, rakiplerini yarı yolda yakaladıkları da çok görülürdü, ona yetişince ve bir hizaya gelince artık ciridini atmakdan vazgeçerek rakibinin yanına yaklaşır, latife yollu sırtını okşar veya başından fesini alarak onu geride bırakır, atını ileriye koşturur.³⁰

Atılan ciridi havada yakalayarak tekrar atmak olanağı vardır. Bunun için özel bir biçimde yetiştirilirler. Hedef atın üzerindeki binicidir. Bu oyunda ciritlerin hedefe isabet ettirilmesi büyük bir maharet sayılmaktadır. Eğer atılan cirit ata değerse, ciritin atıcısı oyundan çıkarılır. Bu nedenle oyuncular at yönetmesini iyi bilen atın üzerinde beceri gücü yüksek olanlardan seçilir.

³⁰ SUNGUROĞLU, İshak ; Harput Yollarında, C.3, s.205.

Cirit oyuncularında arasında arkadan gelen rakibinin kendisine yetişip te sopayı yiyeceğini anlayıp hemen ayar değiştirip, üzengi kullanmak usta oyuncululuğun göstergesi sayılır.

Eski savaşlarda düşman ok ve kılıçlarına karşı korunmak için nasıl kalkan kullanılırsa cirit oyunlarında da geniş demir üzengiler, gelen ciritlere karşı adeta bir kalkan vazifesi görmektedirler.

Ciritlerin havada yakalanıp rakibe savrulması büyük bir hüner istediği gibi, bir de dönüşte suratle koşan atının üzerinden yere sarkarak yerde bulunan bir ciriti almak da ustalıktan sayılırdı.

Cirit oyunlarında bir de yer değiştirme adeti vardır. Oyuncuların daha önceden kura ile tesbit edilen yerleri oyunun yarısından sonra değiştirilir. Bu yer değiştirme sırasında oyuncular meydanın ortasında karşılaştıklarında birbirleri ile şakalaşırlardı. Yer değiştirme adeti ile oyunun ikinci kısmına geçilir ve yine oyun bütün hızıyla devam eder. Bu oyunlar sırasında bazen kafalar kırılır. Bazen biniciler karşı karşıya çarpışır. Çok defa atlar yıkılır, oyuncular yere serilir yaralanırlar; fakat bu gibi olaylardan gerek oyuncular, gerek seyirciler yaralılara ellerinden gelen yardımı yapar, yaralarını sarar ve tedavisine çalışırlardı. Atların ve oyuncuların yorulması ve yaralanması ile davulların bir "yıkıl git" havası oyuna son verir. Ciritler sona erince galip gelen tarafa bildirilirdi.

Harputtaki ciritler meydanı hakkında şu mealde "bu oyun sırasında herhangi bir suretle kaza neticesi ölenler, yaralananlar ve sakat kalanlar için hiç kimse mes'ul tutulmaz ve mahkum edilmez" diye bir padişah fermanının mevcut olduğu tevadüren söylenmekteydi.³¹

Meydanda testilerle yarı çavuş suyu satanlar, ekmek, meyve, üzüm, leblebi gibi yiyecek satanlar olurdu. Davulcuların ve zurnacıların oyunculardan ve seyircilerden bahşiş toplamaları da adetten sayılırdı. Oyunların sona ermesiyle olay şehre doğru iner ve dağılırdı.³²

Elazığ'da oynanan cirit oyununun çeşitli melodileri vardır. Dizisi "cargah" olan cirit oyunu ezgisini İshak SUNGUROĞLU derlemiş, Vasfi AKYOL notaya almıştır. bu ezgi ilk önce 6/8'lik usûlde orta ağırlıkta, sonra 5/8'lik usûlde olan "Köroğlu Havası"dır.

Cemil DEMİRSİPAHİ'nin tesbitlerinde Elazığ yöresinde oynanan "cirit oyunu" melodilerinden Köroğlu ve Ceng-i Harbi ritimleri ile birlikte ayrıca Mehter melodi ve ritimlerini de görüyoruz. Tesbit edilen diğer melodinin usulü ise 4/4'lüktür. Türküsüzdür.

³¹ SUNGUROĞLU, İshak ; Harput Yollarında, C.1, s.153.

³² SUNGUROĞLU İshak ; A.g.e., s.206-207.

At üstünde oynanan cirit oyununun yanı sıra boş alanda, meydana, düğünlerde oynanan cirit oyunları da vardır . Bu oyunlarda oyuncuların ellerinde uzun değnekler, sopalar vardır. Bir oyuncu aynen tura ve kılıç kalkan oyunlarında olduğu gibi elinde ciriti ile oyun meydanına gelir ve meydan okur. Başka bir oyuncu da elinde ciriti ile oyun alanına gelir. Birinci oyuncu ciritini fırlatıp, diğer oyuncu ciritten kendisini korumak için eğilir, sonra kendisine cirit fırlatan oyuncuyu kovalar. bu oyun bu şekilde devam eder. Ciriti yakalayan oyuncu galip ilan edilir veya isabet ettiren oyuncu galip ilan edilir. Bazen de havada dönen ciriti seyircilerden birisi yakalar ve oyun alanına gelerek oyuna iştirak eder. Oyun bir oyuncunun galibiyetiyle sona erer.³³

Müzikli seyirlik oyunlardandır. Düğünlerde oynanır. Oyunun melodisi hızlı ve coşkuludur. Türküstüdür. 2 veya 4 zamanlı ezgileri olan oyun melodisinin tesbit edilen melodileri de 2/4 ve 4/4'lüktür.

4. BIÇAK OYUNLARI

a) **Bıçak Oyunu** : Elazığ ve yöresinde "Bıçak Halayı" olarak da bilinen ve yaygın olarak da oynanan bu oyun Harput'un "Haseli" köyünden derlenmiştir. Oyunun asıl kaynağı bilinmemektedir. Türkiye'nin çoğu yörelerinde değişik şekillerde görülmektedir. Örneğin ; Erzurum'da "Hançer Barı", Çanakkale'de "Bıçak Havası", Karadeniz'de ise bıçakla oynanan bazı horonlar.

Elazığ Bıçak Oyunu : 9/8'lik usulde davul-klarnet eşliğinde oynanan oldukça hareketli bir oyundur. Bu oyunun melodisi ile başka bir oyun oynanamadığı gibi, başka bir oyun melodisi ile de bu oyun oynanmaz. Tek bölümlü bir oyundur. Oyunun melodisi ve ritmi değişmez. Taklitli bir oyun değildir. "Bar" özelliği de göstermektedir.

İki erkek ve bir kadın veya kadın kılığına girmiş bir erkek olmak üzere üç kişi tarafından oynanmaktadır. Harput'ta aynı kızı seven iki gencin kızı elde etmek için yaptıkları çeşitli uğraşları ve birbirleriyle olan bıçaklı kavgalarını dramatize eden seyirlik bir oyundur. Düğünlerde oynanır. Mutaassıp yerlerde kızlar ve kadınlar düğün alayına girmezler. Oyunu damlardan, uzak veya yüksek yerlerden seyrederek. Bu yüzden oyunun seyiri değişmiş olur.

Kaynak kişiler; Elazığ Bıçak Halayı'nın hem bir olayı dramatize etmesi açısından, hem de savaş talimi bir oyun olması açısından yorumlanması gerektiğini belirtmişlerdir.

Dramatize edilerek oynanan Elazığ Bıçak Oyunu'nun oynanış şekli genelde şöyledir ; Aynı kızı seven iki genç ellerinde bıçaklarla birbirlerine karşı düşmanca bir

³³ ORUÇ Derviş ; Kişisel Görüşme, 1998 Elazığ.

tavır takınır. Ellerindeki bıçakları sallayarak birbirlerini korkutmaya çalışırlar. Zaman zaman kızın yanına giderek kıza çeşitli kurlar yapar, vaatlerde ve tehditlerde bulunurlar (Bütün bunlar çeşitli figürlerle müzik eşliğinde yapılmaktadır). Kız, gençlerin teklifini reddeder. Gençler daha sonra vuruşup birbirlerini öldürmek isterler. Gençlerden biri diğerini yaralar veya öldürür. Kızı almak ister. Kız, galip gelen gencin evlenme teklifini kabul etmeyince, genç bıçağını kalbine saplamak ister. Kız gencin elinden bıçağını alır, intihar etmesine engel olur. Daha sonra bıçağını açarak gencin ellerinden tutar ve ikisi birlikte oynayarak oyun alanını terkederler. bazen sevdalı genç intiharında ısrar eder. Elindeki bıçağını alır, sevgisinin ifadesi için ona ipek mendil verir. Sol tarafına geçerek ona bağlandığını gösterir.

Kaynak kişilerden bazıları ; Bıçak oyununda öldürmenin olmadığını ve bazı insanların müdahale edip kavgayı ayırdıklarını ifade ettiler.

Araçlı oyunlardan olan bıçak oyunundaki araçlar, gençlerin ellerinde bulunan ikişer bıçaktır. Oyun figürleri baş, el ve ayaklarda toplanmıştır. Rakibe saldırı anında ve korkutmak gayesiyle çeşitli naralar atılır. Halaylardaki karşılama biçimi bu oyunda görülmektedir. Oldukça zevkli bir oyun olan bıçak oyununun türküsü yoktur.

Bazı kaynak kişiler; bu oyunda üçüncü şahıs olarak aşık gençlerden birinin yerini kıza bekçilik eden şahsın aldığını ve aşık genç ile bekçinin vuruşmalarında bekçinin korkarak kaçtığını, kızın aşık gence rıza göstermesi ile kaçmış olan bekçiye de aralarında çağırıp diğer oyunlara geçtiklerini belirtmişlerdir.

Kadınların oynadığı bıçak oyununda ise bazı türkü deyişleri okunmaktadır. kadınlar arasında oynanan bıçak oyununda söylenen türkü deyişi şöyledir :

Oy bıçağım bıçağım	Bu gece bayram ayı
Ben seni satacağım	Gel oynayı oynayı
Bıçağın parasına	Eğer seni alırsam
Yarimi alacağım	Terkederim dünyayı

Yar desinler desinler

Şeker badem yesinler

Gel seninle kaçalım

Ne derlerse desinler.³⁴

b) Elazığ Zeybeği (Sarı Zeybek) : Elazığ ve yöresinde oynanan "Bıçak Halayı"nın bir diğer varyantıdır. Bıçak halayından farklılığı pek yoktur. Bir delikanlı ile bir kız veya kız kıyafetine sokulmuş diğer bir genç arasında karşılıklı oynanır.

Kız veya kız kıyafetine sokulmuş erkek oyuncu, oyun yerinin bir tarafında bir yastık üzerine oturtulur, erke oyuncu müzik eşliğinde seyredenleri yara yara oynayarak oyun alanına gelir, bir kaç defa oyun alanını oynayarak döndükten sonra kızın önüne

³⁴ SİVRİKAYA, Sebahattin ; Elazığlı Halk Oyunlarının Halk Bilimi Açısından İncelenmesi, İ.T.Ü.T.M.D.K. Türk Halk Oyunları Bölümü Lisans Tezi, İstanbul 1994, s.122-124.

geldiği zaman bıyık bükme, göz kırpmaya gibi bir takım işaretlerle kızın ilgisini çekmeye çalışırsa da kız, bu hareketlere daima başı ile ret cevabı verir. Bunun üzerine erkek oyuncu arada bir belindeki hançeri gösterir, kız bu hareketlerden çekinmez ve istifini bozmaz. Nihayet sabrı tükenen genç, öfkeyle belindeki hançerini çekerek kızın önüne oturur ve yere saplar. Bu hareketle demek ister ki, bana varmazsan bu hançeri göğsüne saplayabilirim. Fakat kız bu hareketten de korkmaz ve yine ret cevabı verir. Erkek oyuncu son çare olarak kuşağının arasından çıkardığı ve içerisinde gümüş ve altın paralar bulunan para kesesini gösterince kız ufak bir tebessümle karşılık verir ve razı olarak ayağa kalkar. Müzik daha coşkulu ve daha neşeli çalmaya başlar. Erkek, kız karşı karşıya geçer ve oyuna başlarlar. Etraftakilerin el vurmalarıyla oyun devam eder, neşe ve heyecanla sona erer.

Oldukça zevkli bir oyun olan bu oyun düğünlerin vazgeçilmez oyunlarından. Oyunun türküsü yoktur. Dramatize edilerek oynanan bu oyun, aynı zamanda seyirlik oyunlarımızdandır. Taklitli bir oyun değildir. Bıçak halayı melodisi ve 9/8'lik usulde oynanan bu oyun, tek bölümlü bir oyundur. Oyunun melodisi ve ritmi değişmez.

c) Kama Oyunu : Kadın oda oyunlarından. Dramatik ve seyirlik oyunlardan olup, kadınlardan biri kız, diğeri eli kamalı erkek kostümü giymiş iki kadın tarafından karşılıklı oynanır.

Kız odada oturan seyirciler içinde durur. Erkek kostümü giymiş, eli kamalı olan kadın oyuncu ise saz çalınca oynamaya başlar. Seyirciler içinde beğendiği kızı kaldırmak ister, beğenilen kız nazlanır, kalkmamak için direnir. Erkek kılığına giren oyuncu kamasını çekince kız oyuncu eline sarılarak ayağa kalkar. Karşılıklı türkü söyleyerek serbest figürle oyunlarına devam ederler.

Oyuncuların oyun bitiminden sonra karşılıklı olarak söyledikleri türkü deyişleri şöyledir :

Kamayı çektim kından
Gel yakından yakından
Koynundaki güllerin
Ben gelirim hakkından.

Kamayı vurdum taş
Sevdiğim binler yaş
Sevda nedir bilmezdim
Bu da mı geldi baş.

Kama çekerim kama
Bir kız verin arkama
Mahlenizde kız yok mu
(O kız bana yar olmaz)
Yapışmayın yakama.

Hovarda aslan yarım
Sen söyle ben yaparım
Ettiğin günahları
Boş deftere yazarım.

Oyun ve türkü ezgisi 4/4'lüktür. Oyun düğünlerde, uzun kış geceleri odalarda kadınların kendi aralarında oynadıkları oyunlardandır.

5. HAVYAN KÜLTÜNE BAĞLI OYUNLAR

a) Güvercin Oyunu : Bütün Elazığ yöresinde oynanan Güvercin Oyunu Harput kökenli olup diğer adı "Horum"dur. "Horum" sözcüğünün kökeni ve kaynağı üzerinde çeşitli düşünceler ve görüşler vardır. Şu yazılış ve söyleyişlerle görülmektedir : Horum, Horam, Herom, Horan, Horon, Koran, Korun, Oran, Horun, Foron, Foran, Hor, Horu, Hur gibi.

Horum veya horum sözcüğünün anlamı olarak şu görüşler ileri sürülmüştür.

- Horan kelimesi siyah kelimesi anlamına gelir (M.R.Gazimihal)
- Horan, Horom veya Horum sözcüğünden oluşmuştur.

"Horom veya Horum", kesilmiş ve tarla üzerinde dik olarak kümelenendirilmiş bir kaç bağdan oluşan mısırlara verilen bir addır. Horom'ların bulunduğu tarla uzaktan görünüş olarak kollarını, havaya kaldırmış insan kalabalığını andırır.

"Horom, Horum" Irak Türkleri tarafından, "avare" anlamında kullanılan bir sözcüktür. Dolayısıyla Harput'ta kullanılan kelimenin aslının Irak Türklerince kullanılan bu sözcükten geldiği ihtimaldir. Horan veya Horun ile karıştırılmaması gerekir. Hayvan taklidli bir oyun olan Elazığ Güvercin Oyunu, adından da anlaşılacağı gibi güvercin kuşunun hareketlerini taklit eder. Güvercin Oyunu'nu incelerken Türk ve Müslüman toplumu içindeki yerini ele almak gerekir. Hayvan ve hayvancılık kabilelerinden etkilenmiştir. Bu ilişkilerin sonucu olarak adları, hareketlerinin geleneksel etkisi oyunların içinde de kabile ve boyların adlarında da yaygın ve büyük bir etken olarak görülmektedir.

Türk toplumunda da güvercin, çok kutsal bir hayvandır. Bilindiği gibi Peygamberimiz Mekke'den Medine'ye Hicret ederken sığındığı "Hira Mağarası"nın önüne örümcek ağ örmüşken, güvercin de yuva yapmış, iki yumurta bırakmış; Peygamberimizi düşmanlardan korumuştur. Nuh Tufanı'nda da tufan'ın bitip bitmediğini anlamak için Nuh Peygamber "Alaca Karga"yı göndermiş, Alaca Karga haber getirmemiş. Sonra güvercini göndermiş. Güvercin gagasından bir çubukla dönerek Tufan'ın bittiğini haber vermiştir.

Bütün Türk ve Müslüman toplumu da olduğu gibi Elazığ toplumu da güvercini çok kutsal bir hayvan olarak bilir. Güvercine böylesine kıymet veren Elazığ halkı, güvercini, "Güvercin Oyunu"nda ölümsüzleştirmiştir.

Estetik ve göze hoş bir oyun olan "Güvercin Oyunu" diğer yörelerde oynanan "Güvercin Oyunları" ile hem melodik, hem ritmik yapı, hem de figürleri açısından benzerlik teşkil etmez. Bu oyun başka bir yörede başka bir ad ve melodik yapı ile

oyunmaz. Bu oyunun melodisi ile de başka bir oyun oynanmaz. Oyunun geçmişinin yüzyılı aşkın olduğu söylenir. Oyun, davul-klarnet eşliğinde yalnız kendi melodisi ile oynanır.

9/8'lik usulde orta ağırlıkta ve canlı bir oyun olan Güvercin Oyunu, müzik-oyun formu bütünlüğü içerisinde oynanır. Oyundaki figürlerle melodik ve ritmik yapı birbirini tamamlar.

Oyun iki kişi ile karşılıklı oynadığı gibi, iki grup karşılıklı veya tek grup halinde karşılıklı olarak da oynanır. Oyunun bir bölümünde parmaklardan tutunarak tek dizi halinde bağlı, diğer bölümünde ise tutunmadan, bağısız, karşılıklı oynanır. karşılama biçiminin "Halay" larda görünüş şeklini bu bölümde gözlemleyebiliriz.

Bu bölümde oyuncuların ellerinde birer mendil bulunur. Kollarla güvercinin kanat hareketleri taklid edilir. Mendiller kanatların süzülüşünü simgeler. Sonra tekrar ellerin küçük parmaklarından tutunarak tek dizi halinde birinci bölüme geçilir. Oyun bu bölümle bitirilir. Güvercin Oyunu'nun figürlerini teşkil eden tüm hareketler vücudun hemen hemen bütün organlarında (baş, kol, el, ayak gibi) toplanmıştır.

Güvercin oyunu hem kadınlar, hem erkekler, hem de karma bir şekilde oynanır. Oldukça zor ve kondüsyona dayalı bir oyundur. Oyun süresince "Heey, hey, hey" gibi çeşitli naralar atılır. Elezber ayağında³⁵ olan Güvercin Oyunu türkülüdür. Düğün, nişan gibi törenlerde oynanmaktadır.³⁶

b) Pisik (Pisik-Kedi) Oyunu : Elazığ ve çevresinde derlediğimiz bu oyun düğünlerde tek kişi tarafından veya bir kaç kişiyle erkekler tarafından oynanan sahnelenmemiş, dramatize edilmiş temsili bir oyundur.

Taklitli oyunlardan olan "Pisik" oyunu dramatik türkü eşliğinde kedinin hareketleri ve kedinin yalvarışlarının taklit edildiği bir oyundur. Aynı zamanda mizahi bir karakter taşır.

Bu oyunda oyuncu normal kıyafetini değişik bir biçimde giyer. Örneğin; çeketini ters giyer, şalvarının paçasını dizine kadar çeker. Diğer parçaları eğri, düzensiz bir şekilde giyinir. Yüzüne kömürle, isle veya boyayla kedi makyajı yaparak oyun alanına gelir. Gözlerini şaşı yapar, burnunu kıvrır elleri ile seyircileri veya karşısındaki oyuncuyu tırmalar. Bu sırada seyircilerden de kediye sataşanlar olur. Kedi bu sataşmalardan korkar, yalvarır, miyavlar, ağzına doldurduğu suyu seyircilere üfler.

İki kişi ile oynandığı zaman iki kedinin kavgasını ifade eden hareketler de yaparlar. Oyun bütün figürleri vücudun el, ayak ve baş gibi organlarıyla icra edilir.

³⁵ Harput'a has bir makam dizisi.

³⁶ SİVRİKAYA, Sebahattin ; Elazığ İli Halk Oyunlarının Halk Bilim Açısından İncelenmesi, İ.T.Ü.T.M.D.K.Türk Halk Oyunları Bölümü Lisans Tezi, İstanbul 1994, s.142-145.

Oyun figürlerini meydana getiren hareketler vücudun doğal hareketleri değildir. Genellikle oyuncunun oyun ve yaratma gücüne, taklit yeteneğine bağlıdır.

Oyunun belirli bir süresi yoktur. Bu oyun müzik eşliğinde davul-klarnet ile oynandığından aynı zamanda halk oyunları içerisinde de yer alır.

Oyun ezgisinin dizisi "Segah" usulü, 6/8'lidir. Orta çabuklukta bir oyundur. Çok zevkli ve eğlenceli bir oyun olan Pisik Oyunu düğünlerin, erkek eğlencelerinin ve kına gecelerinin vaz geçilmez oyunlarından biridir.

c) Ayı Oyunu : Elazığ ve köylerinde, eski adı "Hoh" şimdiki adları "Aşağı Kavaktepe" ve "Yukarı Kavaktepe" olan köyleri ile Maden İlçesi ve Bermaz civarında eskiden oynandığını söyleyen kaynak kişiler bu oyunun şaka ve güldürücülük yanının olduğunu belirtmişlerdir. Eğlendirici yanının yanısıra şamanlık kültürünü yaşatan ve şaman kültüründen izler ve kalıntılar taşıması bakımından önemlidir.

Oyunda ayı kıyafetine girmiş, posta bürünmüş erkek oyuncu ve onu zincirinden tutan sahibinin "Ayı"yı oynatması, ayının hareketlerinin, onun davranışlarının ve yürüyüşlerinin taklit edilmesi, ayaklarını yere vura vura ve böğürür gibi haykırarak oynaması seyredenleri eğlendirir.

Ayı oyunu da müzikli seyirlik oyunlardandır. Müziği tespit edilebilmiş değildir.

Bu oyunun bir diğer çeşitlemesinde de gerçek ayı kullanılır ve ayıdan insanların hareketlerini taklit etmesi istenir. Buna da "Ayı oynatma" adı verilir.

Taklidi Ayı Oyunları'nın iki temeli vardır.

1. İki ayak üzerinde kaldırılmaya alıştırılmış, ehlileştirilmiş ayının zincirinden tutulup çalgı ahengiyle bir nevi oynatılması.

2. Ayının hareketlerinin insan tarafından taklitte oyuna alınmış olarak halka hatırlatılması, ayı oynayışının ve ayının hareketlerinin insan tarafından taklidi ile insan oyunun ayı tarafından taklit edilmesi "Ayı oyunu" olarak adlandırılmıştır.

d) Çoban Oyunu : Kaynak kişilere göre Elazığ'ın Maden İlçesi ve köylerinde oynanan bir oyundur. Seyirlik ve hayvan taklitli oyunlardandır. Sahnelenmemiştir. Bingöl'ün "Kartal Oyunu" ile Diyarbakır'ın "Kurt-Kuzu" oyunu ile benzerlik ve varyant teşkil eder.

Çobanın koyunları otlığa, suya götürmesi, kurdun koyunlara saldırısı, köpeğin koyunların etrafında dönerek koyunları kurttan koruması ana temadır.

Çoban koyunları suya ve otlığa götürür. Çoban koyunları kurttan koruması için köpeği yanına çağırır. Köpek koyunların etrafında dönerek koyunlara sahip çıkar, daha sonra uykusu gelir, yatar. Çoban köpeği sopasıyla uyandırır. Daha sonra Çoban yatar, bu sırada kurtlar koyunlara saldırır. Köpek koyunlara sahip olur, çobanı

uyandırır, kurdu yaklaştırmaz. Çoban koyunları sağmağa götürür. Kızlar koyunları sağdıktan sonra diğer oyunlara geçerler.³⁷

Oyunun melodisi bazen serbest ezgilerle, tartımlı hareketlerde 6/8'lik usüldedir.

e) **Ördek Oyunu** : Elazığ yöresinde eskiden oynanan bir tür dramatik-seyirlik oyundur. Hayvan taklitli oyunlardandır. Oyunun melodisi tam olarak tespit edilemediğinden sahnelenememiştir.

Oyundaki Karakterler :

Avcı : Elinde silah olan oyuncu

Ördek : Ördek taklidi yapan oyuncular

Diğer oyuncular :

Oynanış tarzı ; Avcı olan oyuncu ördek avına gider, ördekleri görünce ateş eder, ancak ördek yerine bir başka kişiyi vurur, vurduğu adamın yanında namaz kılmaya başlar. Daha sonra adamın etrafında toplanan ördekleri teker teker yere yatırır. Sopayla arkalarına vurur, ördekler arkalarını oynatırlar. Sonra sırasıyla, bacaklarına, kafalarına vurur. Ördekler de sırasıyla bacaklarını, kafalarını kaldırarak oynatırlar, bazen de yalvarır gibi öterler. Avcı daha sonra ördekleri diziye geçirir veya yatırır. Oyun sona erer.

Oyunun figürleri vücudun baş, kol, el, ayak gibi organlarında toplanmıştır. Ördeklerin yürüyüşü, kaçışı, yalvarışı oyunda taklit edilir. Hareketler vücudun doğal hareketleri değildir. Oyuncuların taklit yeteneklerine bağlıdır.³⁸

f) **Al Karakuşun Yavrusu** : Harput'ta çok eskiden oynanan bu oyun, dramatize edilmiş, temsili-seyirlik oyunlardandır. Eğlenceli ve espirili bir yanı vardır. Türkülüdür. Oda oyunlarından olan "Al Karakuşun Yavrusunu" kış mevsiminin uzun gecelerinde hem erkekler tarafından, hem de kadınlar tarafından ayrı ayrı oynanır.

Oyunun oynanış şekli şöyledir; ilk önce ele bir mendil alınır ve bu mendilden, maharetli olanlar uzun kuyruklu ve kulaklı bir fare yaparlar, fare yapılıncaya iki arkadaş yere diz çökerek ve diz kapakları birbirine bitişik olacak şekilde karşı karşıya otururlar, ellerle müdahale edilmemesi için elleri daima arkalarında birbirine kenetlidir. Mendil, bir tanesinin ağzına verilir. Saz bu oyunun havasını çalmağa başlayınca seyirciler hem el çırpıp, hem de oyunun kendisine özgü türküsünü tekrar ederler. Orta yerde oturan oyuncular, oturdukları yerde vücutlarını türkünün temposuna uydurarak oynar gibi her iki tarafa sallanmağa başlarlar, sonra ağzında mendil olan oyuncu, mendili karşısındakinin ağzına doğru götürür. sağa sola oynatır, kaçıtır, tekrar yakınlaştırır, karşıdaki ise bu avı avlamak için aynı hareketle hasmına hücum eder.

³⁷ ORUÇ, Kasım ; Kişisel Görüşme, 1998 Elazığ.

³⁸ DEMİRTAŞ, Zülküf ; Kişisel Görüşme, 1998 Elazığ.

Usta oyuncular, avlarını kolay kolay karşı tarafa kaptırmazlar, Aynı zamanda yine usta oyuncular bir hamlede hasmının ağzındaki avı alabilir, onu dakikalarca oynatabilir.

Oyun bu tempoda devam eder, bir tarafın mağlubiyeti ile oyuna son verilerek ayağa kalkılır, sonra diğer seyirlik veya oda oyunlarına geçilir. Genelde "Al Karakuşun Yavrusunu" oyunundan sonra aynı tempo ve makamdaki "Kürdün Kızı" diğer adı ile "Lele Aşe" adlı bir başka dramatize temsili oyuna geçilir. bu oyunun bitiminden sonra diğer oyunlar oynanır.

Oyunun ritmi 6/8'lik usûlde çabuktur. Oyun ezgisi Hüseyini makamındadır. Bir başka kaynaktan oyun ezgisinin, Harput'a has bir makam olan "Divan makamında" da olduğu belirtilmiştir.³⁹

Türkünün güftesi şöyledir ;

Bir Karakuşun yavrusu bu,
Avcı, yol bekler uğrusu bu,
Dön eğri yoldan, doğrusu bu
Al karakuşun yavrusunu
Sal karakuşun yavrusunu
Dokunma avcı bu karakuşa
Başka av ara çık yokuşa
Vurma yazıktır, nişan al başa
At karakuşun yavrusunu
Tut karakuşun yavrusunu

g) Arı Oyunu : Seyirlik oda oyunlarından biridir. Arı oyununda üç oyuncu vardır. Bir oyuncu arı olur, ortada yer alır. Diğer oyuncular da ortadaki oyuncunun sağına ve soluna geçer. Ortadaki oyuncu sağındaki ve solundaki oyuncuların ayaklarına basarak onların hareket etmelerini engeller. Sağdaki oyuncu sağ elinin dış yüzünü sol kulağını kapatacak şekilde tutar, sağ elini de sağ yanına bırakır. İkisi kıpırdamadan dururlar.

Arı rolündeki ortadaki oyuncu ellerinin işaret parmaklarını burnuna götürerek arı sesi çıkarır, arada bir eğilir, doğrulur, sağa sola hareket eder. Diğer oyuncular da boşta kalan elleri ile arada bir arının kafasına vurarak bal çalmak ister. Arı da hırsızları kovmak için olanca gücüyle onları tokatlamaya çalışır. Hırsız rolündeki diğer oyuncuların kıpırdama hakları yoktur. Hırsızlar da tokata karşılık arada bir arının kafasına vururlar, elleriyle balı çalmak isterler. Arı her defasında hırsızların balı çalması, hırsızlar da balı vermek istemeyen arının hücumuyla karşılaşır. Oyun arı taklidi, jest ve mimikleri ile devam eder. En sonunda oyuncuların pes etmesi ile bırakılır.⁴⁰

³⁹ SUNGUROĞLU, İshak ; Harput Yollarında, İstanbul 1961, C.3.

⁴⁰ Kaynak kişi ; Veli ÖREN, Elazığ Kavaktepe köyü.

6. MÜCERRET FİKİRLERLE İLGİLİ OYUNLAR (ÖLÜP DİRİLME)

A. Deve Oyunları

a) Deve-Deveci-Arap Oyunları: Asıl adı "Deve Oyunu" olan bu oyun "Deve oyunları"nın bir diğer varyantıdır. Eğlenceli, temsili, dramatik ve seyirlik oyunlardandır.

Elazığ'ın merkez köylerinde ve bazı dağ köylerinde nadiren olsa oynanan bu oyun hayvan taklitli ve kız kaçıma gibi nitelikler de taşımaktadır. Eğlenceli ve güldürücü özellikleri oyunun karakteristik özellikleridir. Oyunun sonlarında ise çeviklik, incelik, yiğitlik, kudret ve azamet gibi özellikler göstermesi bakımından ilginçtir.

Oyunun oynanış şekli şöyledir. En az 6-8 kişi tarafından oynanır. 4 kişi, ikişerli gruplar halinde arka arkaya gelecek şekilde durur, omuzlarına birer sırtık alırlar. bunların üstüne de "Hasavan" adı verilen kalın çadır bezi gerilir, bir de ağaçtan deve kafası yapılır ve üstüne keçi postu gerilerek iki sırtığın ortasına bağlanır. Altına da çingirak takılarak "Deve" hazırlanır.

Ağız, burun, sakal yapılmış bir bal kabağını başına külah olarak geçiren bir şahıs ayağına şalvar, sırtına aba giyerek deveci olur. Devesinin başına geçip yularını tutar. Devecinin elinde ekmek sacı ve un eleği de vardır. Devenin üstüne kadın kıyafeti giymiş bir başka oyuncu biner. Bu oyuncu devecinin gelinidir. Devenin üstünde elindeki iği eğirerek kendi kendine türkü söyler. Arkadan yüzleri kömürle boyanmış, ellerinde kılıç, omuzlarında tüfek olan iki arap bu deveyi takip eder.

Bir müddet deve ortada yol yürüyormuş gibi gezdirilir, nihayet bir köye gelmiş olur. Deveci burada deve yık diyerek devesini çöktürür, daha sonra orada bulunan seyircilerden köyün muhtarını sorar, muhtarı çağırırlar. Deveci, gelen muhtardan kendilerine ve devesine yem ve yer ister. muhtar bunların halinden şüphe ederek yer vermez yol gösterir.

Deveci, muhtara kömür tozundan kahve, kuru gübreden sigara ikram ederek dost olmak ister. Fakat muhtar bu ikramları kabul etmez, deveci ısrar eder. Muhtar bu ısrara rağmen kahve ve sigarayı içmez, nihayet aralarında kavga çıkar ve dövüşürler. Deveci ve arkadan kendisini takip eden araplar muhtarı döverler. muhtar da bunların elinden kaçıp gider. Deveci arkadaşları ile beraber yalnız kalır, deveden gelini indirirler. Gelin un eleyip sacda ekmek yapmağa başlar. Yorulan deveci ve arkadaşları da uyumağa koyulurlar. Muhtarın adamları gizlice gelip ekmek pişiren gelini kaçırlar. O sırada davul-zurna (davul-klarnet) çalar, köylüler gürültü yapıp nağara atarak halay oynamağa başlarlar. Araplar da kılıçları ile gelini kaçıranları kovalarlar. Gelini

kaçıranlar öldürölür, gelini geri getirirler. Sonra ziyafetler verilir. Düğün paydos olur.⁴¹

Köroğlu, Kalkan kılıç ezgileri çalınca araplarla köylüler tutuşur, karşılıklı kalkan kılıç oynarlar. Oyunun ezgisi 10/8'lik usölde olup, orta çabukluktaadır. Deve Oyunları'nın ezgisini İshak SUNGUROĞLU derlemiş, Vasfi AKYOL notaya almıştır.

b) Deve Oyunu : Elazığ'ın merkez köylerinde ve bazı dağ köylerinde nadiren de olsa oynanan "Deve Oyunu" dramatize edilmiş temsili oyunlardandır. Hayvan taklitlidir, büyüsel bir nitelik taşır. Yurdun bir çok yöresinde temsili bir oyun şeklinde oynanan "Deve Oyunu" oldukça neşeli ve espirili bir oyundur. Kına geceleri ve düğünlerde oynandığı gibi bazı eğlence günlerinde de oynanmaktadır. Asıl kaynağı belli değildir.

En az 6 kişi tarafından oynanan bir erkek oyunudur. Deve oyunu oynayan uzun boylu iki oyuncunun sağ ve sol omuzlarına kalınca birer ağaç uzatılır, bu ağaçlar baş ve arkadan diğer iki çıta ile birbirine kuvvetlice bağlanır. Bu ağaçların boş kalan orta kısmı tahtalarla kapatılır veya bu oyunu oynayan iki oyuncu tahta merdivenlerin aralıklarına girerek, merdiveni omuzlarından geçirirler. Böylelikle deve gövdesi elde edilir. Gerek merdivenle, gerekse tahta ve çıtalarla oluşturulan deve gövdesinin üzerine yumuşak minder veya yastıklardan bir deve hörgücü yapılır. Bazen de yalnızca uzun ve kalınca bir örtünün altına iki veya üç kişi girer, örtünün önünde iki delik açılarak gözler belli edecek şekilde bir görüntü elde edilir. Bir metre uzunluğunda ucu çengelli, çingiraklı ve püsküllü bir sopa yapıp bu sopanın ucuna devebaşı görüntüsünde bir yastık takılır, bu deve başlıklı sopayı baştaki oyuncu elinde taşır veya göğsüne takar. Arkadaki oyuncunun arkasına da bir deve kuyruğu takılır. Devenin boynu, hörgücü, ayakları ve her tarafı deve tüyünü andıran geniş bir kilim veya büyük bir örtü ile kapatılır. Baştaki oyuncu elinde çengelli sopa ile oyunu idare eder. Deve kılığına giren bu oyuncular tüm çarşayı dolaşıp, fırınların önündeki ekmeklere çengelli sopalarını batırarak bu ekmekleri alırlardı. Davul-klarnet eşliğinde oynayarak oyun sahasına gelirler ve seyredenlere saldırırlardı. Daha sonra deve yorularak yere yatar. Seyredenlerden deveye sataşanlar, kızdıranlar, vahşi hayvan taklidi (Arslan, Kurt, Köpek gibi) yaparak saldırırlar olur. Deve de korkup kaçır. Oyun bu şekilde devam eder.

Oyunun melodisi ve ritmi 10/8'lik usölde olup, orta çabuklukta bir oyundur. Deve Oyunu'nun ezgisni İshak SUNGUROĞLU derlemiş, Vasfi AKYOL notaya almıştır.

⁴¹ GÜNDÜZ, Yasin ; Elazığ Poyraz köyü doğumlu çiftçi.

Elazığ'ın Maden ilçesi ve Bermaz ovası köylerinde ise deve oyunun bir başka varyantı da şu şekilde oynanmaktadır :

Oyunda iki arap vardır.Kocaherif (ihtiyar) ile gelin oyununun diğer oyuncularıdır. Gelini devenin üstüne bindirirler, gelini gezdirirken gelini kaçırmaya kalkışır. İhtiyar tüfeğini sıkarak, birini öldürür.⁴² Sonra muhtara ve doktora haber verip ölüyü kaldırmak isterler. Doktor muayene eder, muhtar da tutanak tutar. Ölüyü götürüp gömerler.

Bazı kaynak kişilere göre ihtiyar koca yanlışlıkla karısını da vurur. Yeniden evlenebilmesi için halktan para yardımı ister. Tepsi dolaştırılır, para toplanır. Yine kaynak kişilere göre ağaç sedyeye bırakılan cenazeyi diriltmek için seyircilerden para toplanır. Cenazeyi kaldıran kişi cenazeyi getirip suya basar ve ölü kendiliğinden dirilir.⁴³

Kaynak kişilerden bazıları Deve Oyunu'nda gelinin yapmış olduğu ve misafirlere dağıtılan yemeklerin eğlendirici özelliği olsun diye kemiklerden oluştuğunu, yine oyunda devenin yanısıra ayı kılığına girmiş bir oyuncu ile ayıyı oynatan ayıcının da olduğunu belirtmişlerdir.⁴⁴

Yine kaynak kişilerden bazıları ölüyü diriltmek için öldürenin bahşiş koparmak ve istekte bulunmak istediğini belirtir. Ölüyü diriltmek için yüklü miktarda bahşiş koparmak veya davetlilerin hepsine masraflı bir davet (Gömme, kuzu, koyun kestirme gibi) istenir. Ölen kişinin sahibi razı olur. Ölüyü diriltmek için duada bulunulur, suya batırılır veya başka gülünç hareketlerle (iğne batırma, sopa vurma, yüzüne toprak atma, pislik bulaştırma, un, kül, boya sürme, su dökme gibi) ölü dirilitilir.⁴⁵

c) Deveci Oyunu : Elazığ'ın merkez ve dağ köylerinde çok eskiden oynandığını çeşitli kaynaklar yazmışlardır. Çok eski bir geçmişi olan bu oyun kimi kaynaklarca "Deve oyunu" olarak da gösterilmektedir.⁴⁶

Dramatize ve temsili oyunlardan olan bu oyun; aynı zamanda hayvan taklitli ve kız kaçırmaya gibi nitelikler taşımaktadır. Espirili özelliğinin yanısıra, çeviklik, incelik, yiğitlik, hamaset, kudret ve azamet gibi özellikler, oyunun karakteristik özellikleridir.

Oyunun oynanış şekli şöyledir : En az 6 kişi tarafından oynanır. İki oyuncunun sağ ve sol omuzlarına kalınca birer ağaç uzatılır, bu ağaçlar baş ve arkadan diğer iki çita ile birbirine kuvvetlice bağlanır, bu ağaçların boş kalan orta kısmı tahtalarla kapatılır, tahtaların üzerine yumuşak minder veya yastıklardan bir deve hörgücü

⁴² ORUÇ, Kasım ; Kişisel Görüşme, Elazığ 1998 (1929 Elazığ-Sivrice doğumlu, Zurnacı).

⁴³ ORUÇ, Derviş ; Kişisel Görüşme, Elazığ 1998 (1929 Elazığ-Sivrice doğumlu, Zurnacı).

⁴⁴ ÖREN , Veli ; Kişisel Görüşme, Elazığ 1998 (Elazığ Aşağı Demirtaş köyü).

⁴⁵ ÇİLESİZ, Nuri ; Kişisel Görüşme, Elazığ 1998.

⁴⁶ SUNGUROĞLU, İshak ; Harput Yollarında, İstanbul 1961, C.3, s.195-197.

yapılır. bir metre uzunluğunda kalın bir sıruk ucuna çingiraklı, püsküllü yapma bir deve başı veya devebaşı görüntüsünde bir yastık takılır. Bu devebaşılıklı sıırğı önde yürüyecek delikanlı göğsüne takar ve oyunu idare eder. Devenin boynu, hörgücü, ayakları ve her tarafı deve tüyünü andıran geniş bir kilim veya bir örtü ile kapatılır.

Oyunculardan biri üzerine kadife cepken ve ipekli kumaştan şalvar giymek ve başına' da ipekli ve renkli kırıplar örtmek suretiyle güzel bir köylü kızı kıyafetine sokulur. Bu kız devenin üstüne bindirilir. Önde perişan köylü kıyafetinde bir deveci, devenin yularını elinde tutar, yani başında güzel giyimli kuşağının araları kamalar, hançerler ve tabancalarla dolu, ellerinde kalkan kılıç bulunan kızın kardeşi yürütür, daha arkada yine çok güzel giyimli, kuşağının arasında kama, hançer ve tabancaları ile ellerinde kalkan ve kılıç bulunan kızın sevgilisi onları takip eder.

Tasvir edilen bu kafiye uzaklardan oyun meydanına yaklaşmakta, kızı takip eden sevgilisi ile kardeşi birbirlerini düşman gibi süzerek yürümektedirler.

Önde davullar, zurnalar çalınır. Devenin etrafı çocuklar ve seyircilerle çevrili olduğu halde muazzam bir alayla düğün evinin önüne veya düğün evine yakın bir meydana yavaş yavaş gelinir. Burada deveci devesini bir kenare çekmek isterken, bu kalabalığı gören deve huylanır, başı ile sağa-sola, seyircilere homurdanarak saldırır, etrafta seyredenler, bilhassa çocuklar çğlıklar kopararak kaçarlar. Köylü kızı baş örtüsünün altından bakışlarıyla daime sevgilisini takip eder. kardeşi bu duruma oldukça sinirlenir. O sırada davullar sırayla gelerek bütün hız ve şiddetiyle kalkan-kılıç havasına girerler.

Meydana ilk önce genç aşık çıkar, etrafı kalkanıyla selamlayarak bir dolaşır ve oyuna başlar. Orada devenin yanına sokularak devenin üstündeki sevgilisine bir şeyler söylemek ister gibi bir tavır takınır. Gencin bu hareketine son derece sinirlenen kardeşi kılıcını kalkanına vurarak meydana atılır ve gencin karşısına geçerek öyle bir kalkan-kılıç kullanır ki, etraftakiler bu kılıç darbelerinin sesinden ürker, çekinir ve heyecan duymağa başlarlar. Bu iki delikanlı bütün kuvvet ve enerjilerini sarf ederek ve davulların temposuna ayak uydurarak oyunlarını oynarlar. Oyun arada bir temposunu değiştirerek bazen sakinleşir, bazen şiddetlenir. Oyunda kardeşin mağlubiyeti mukadderdir. Aşıkın kılıç darbeleriyle kollarının kuvveti kesilir ve yere yuvarlanır. Fakat hasmın (rakibin) buna tahammülü yoktur, ne de olsa sevgilisinin kardeşidir. Kılıcı, kalkanı bir tarafa atarak hemen mağlup hasmını, mertçe yerden kaldırır ve kucaklar, bu yüksek duyguyu gören kardeş dayanamaz, aşıkın boynuna atılır, kucak kucağa gelirler, sarılır, öpüşürler... Sonra kardeş, deveciye "deveyi ortaya çek" emrini verir, deve ortaya gelince deveyi çökertir, kız kardeşini devenin üzerinden aşağıya alır, koluna girerek götürüp sevgilisinin koluna verir.

Bütün seyirciler, bu manzara karşısında coşar, hora ve nara sesleri göklere çıkar. Davullar, gümbürder ... Oyunlar başlar ... Bu oyunlar, epeyce devam ettikten sonra

kız tekrar deveye bindirilir, bu defa da devenin yularını sevdiği delikanlı çeker, oyunlar oynayarak meydandan çekilip giderler, oyun da sona ermiş bulunur.

Oyunun melodisi 10/8'lik usulde olup orta çabuklukta bir oyundur.

Kaynak kişilere ve yazılı kaynaklara göre bu oyunu en iyi oynayanlar, Elazığ'ın merkez köylerinden Pekinik köyünde yetişirlerdi. Eski zamanlarda bu oyunun ustası boy beyi Pekinik'li Zülfü Ağa idi (1923-1339R) sonra Kel Hurşit bu oyunu en iyi oynayan kişi olarak belirtilmiştir.⁴⁷

İshak SUNGUROĞLU'nun derleyip Vasfi AKYOL'un notaya aldığı Deve Oyunu melodisi 10/8'lik usuldedir. Elazığ'ın şu an aşayan ve 1928 doğumlu Derviş ORUÇ ile 1929 doğumlu Kasım ORUÇ adlı zurnacıardan derlediğimiz Deve Oyunu melodisinin ise 6/8'lik usulde olduğunu tespit etmiş bulunuyoruz.

B. ARAP OYUNLARI

Anadolu'nun hemen her bölgesinde aynı ad ve değişik melodilerle oynanan bir tür seyirlik oyundur. Ritüel karakter taşır. Genellikle düğünlerde, harman sonlarında, şenliklerde, bayramlarda, saya gezme törenlerinde oynanmaktadır. Oyun, Anadolu'da benzer özelliklerle oynanır. Bazen deve oyunu ile birlikte oynandığı gibi bazen de ayrı bir oyun olarak oynanmaktadır.

Deve Oyunu'ndan ayrı olarak oynanan Arap Oyunu'nda oyuncular için daha önceden hazırlanmış bir metin yoktur. Oyun sırasında oyuncuların kendi özel yetenekleri, espri ve yaratma güçleriyle oyun kendiliğinden gelişerek zenginleşir. konular basit olmakla birlikte düşündürücüdür. Amaç seyredenleri güldürerek eğlenmelerini ve hoşca vakit geçirmelerini sağlamaktır.

Oyunları oynayanlar köylüler tarafından bilinir. Çünkü bir köyde bu tür oyunları oynayabilecek yetenekte espri, yaratma ve oyun gücü yüksek olan oyun çıkarıcılar vardır. Bu oyunları oynayanların da bu özellikleri taşıması gereklidir. Ancak gerek eskiden bu oyunları oynayan kişilerin şu anda yaşamamış olması, gerek oyun çıkarıcıların pek kalmaması, yeni yetişen neslin bu tür oyunlara pek fazla rağbet etmemesi, ekonomik zorluklar göçler vb. gibi nedenlerden ötürü kaybolmaya yüz tutmuştur.

Arap Oyunu'nda oyuncu sayısı sınırlıdır. Oyunun temelini oluşturan belli sayıda oyuncu vardır. bu oyuncular, oyun sırasında köyde bulunan ve önceden hazırlanan giysileri giyerler. Erkekler tarafından açık alanlarda, meydanlarda oynanır.

⁴⁷ SUNGUROĞLU, İshak ;Harput Yollarında, İstanbul 1961, C.3, s.197-199

Arap Oyunundaki Oyuncular ve Özellikleri

Oyuncu Başı : Arap oyunu'nun inceliklerini ve özelliklerini bilen, orta yaşlı bir erkektir. Oyunculara oyunun oynanış şeklini ve kurallarını öğretir. Oyunun düzenli olarak oynanmasını ve yürütülmesini sağlar. Oyuncuları yönlendirir.

Arap : Oyunun baş oyuncusudur. İri yapılı, güçlü fizikli bir erkek oyuncudur. Üzerine taze kesilmiş teke (keçi) derisi giydirilir. Vücudunun açıkta kalan kısımları baca isı, tencere karası, kömür veya siyah boya ile boyanmıştır. Dil ve dudak kırmızıya boyanır. Gözlerinin etrafına un sürülür. Arabın elinde uzun ve sağlam bir sopa ya da tüfek bulunur. Başında da koyun postundan ya da kara bir sarık ile üzeri yemeni (puşu) ile sarılmış başlık bulunur. Sırtına ve göğsüne yastıklar yerleştirilerek şişirilir. İçinde karışık kül ve tuz bulunan çan ve sarımsak döğeceği bulunur. Arabın belinde de çan ve sarımsak döğeceği bulunur. Arabın görevi oyun sırasında kızları delikanlılardan korumaktır. Kızlara sataşan olursa sataşanlara şakadan torbasıyla vurur veya torbasından çıkardığı külleri savurur. Seyredenlerden bazıları canları yandığında kızlar, bazıları da canı yandığı halde öfkelenmez, kızmaz, gülmüş geçer. Çünkü izleyenlerin canı yansa bile öfkelenmeye, itiraz etmeye hakkı yoktur.

Arap, duygu ve düşüncelerini espirili hareket ve mimiklerle anlatır, hiç konuşmaz.

Koca Herif (Koca-Sipahi) : Eski giysili, başında başlığı (külâh, şapka, fes, sarık vb) belı bükük veya kambur, ak sakallı, belinde kuşağı bulunan, elinden iri taneli tespihini ve sigara tabakasını eksik etmeyen, sarma sigara içen yaşlı bir erkektir.

Kocakarı : Koca herif'in karısıdır. yaşlı, belı bükük, çok bilmiş, kadın kılığına girmiş erkek oyuncudur. Koca karının elinde un eleği, kalbur, oklava (yufka ekmeği açmağa yarayan ince, uzun yuvarlak bir ağaç) ekmek tahtası (üzerinde yufka ekmek açılan, kısa ayaklı, düz ve yuvarlak tahta) bulunur.

Gelin : Kocaherif'in karısı rolündeki erkek tarafından temsil edilen genç kadın tipi.

Kızlar : Üç etek veya kadın giysileri giymiş erkek oyunculardır. Kız oyuncular yörenin halk oyunlarını iyi bilmek zorundadırlar. Davul-zurna veya davul-klarnet ile sürekli oynarlar. Kocakarının sözünden çıkmazlar.

Eşek : Sağlıklı ve irice bir eşektir. Üzerine insan giysileri giydirilerek iyice süslenir. sadece gözleri açıkta kalır. Karşıdan bakıldığında bir kaç insan giyinerek eşek kılığına girmiş gibi gözükmeğtedir. Eşegin üzerine, heybe, çanlar ve çeşitli meyve ve sebzeler asılır.

Oyun bu kişiler tarafından belli bir anafikir etrafında canlandırılır. beyaz sakallı ihtiyarla, Arap, kadın yüzünden birbirinin rakibidir. Sonunda Arap koca ihtiyarı öldürür. Fakat kadın ona yönelmez, tersine feryat eder, ölünün ağzına yemiş koyar. bu sayede koca dirilir.

Oyunda bazen küçük bir ön oyun yapılır. Arap deveci olur, gelin deveye biner, ihtiyar da arkadan yürür, birlikte yaylaya göçerler. Yolda Arap, geline sarkıntılık eder, onu kaçırmaya kalkışır. İhtiyar koca engel olmak ister, bu yüzden aralarında kavga çıkar. Bu kavga sırasında, ya gelin, ya koca, ya da arap vurulur. Sonunda ya arap veya koca öldürülür. Ölünün ağzına ya yemiş, ya pislik konularak ölü diriltir.

Kapalı yerde ise deve ortaya getirilemeyeceği için oyun yine bu tipler arasında neşeli bir biçimde oynanır. Arada davul,zurna çalınır, oyuna ait ezgiler veya başka melodiler çalınır. sonra diğer oyunlara geçilir.

Elazığ ve yöresinde oynanan bir başka Arap oyunu ise tek erkek tarafından oynanan mizahi karakterde seyirlik oyun özelliği gösterir.

Tek erkek oyuncu tarafından oynanan bu oyunda oyuncu; yüzünü ve tüm vücudunu is, kömür veya siyah boya ile boyayarak dil ve dudağını kırmızıya boyayıp, göz çevresine de un sürer. Başına da sivri külâh veya siyah yemeni giyip üzerine sarık sarar. kamburu olsun diye arkasına veya göğsüne yastık veya bohça konulur. Oyuncu bunun üstüne aba veya paltosunu giyip eline de değeneğini alarak "Arap" kıyafetine girer.

Müzik eşliğinde oyun alanına giren oyuncu bacaklarını kırmak, sırtını kamburlaştırmak, kaşlarını oynatmak, ağzını eğmek, dilini çıkarmak, gözlerini büyütme, şaşkınlık bakmak gibi çeşitli taklitler ve güldürücü (mizahi) hareketler yaparak oynamaya başlar, bazen seyircilere de sataşan "Arap" oyuncuya seyircilerden de sataşanlar, kızdıranlar olur, bazen de elindeki değnekle seyircilere vurur. Arada sırada da eline tef alarak oyununu sürdürür.

Espirili bir oyun olan Arap Oyunu'nda oyunun temel hareketleri oyuncu kişinin yaratıcılığına ve doğaçlamasına bağlı olarak yapılır. 6/8'lik usulde hızlı ve canlı bir oyun olan Arap Oyunu Elazığ'da 50 yıl öncesine kadar düğünlerde sıkça oynanırdı. Yakın zamanda ise Elazığ'ın merkez köyleri ile ilçelerinde oynanılan bu oyun son zamanlarda unutulmuştur.

Yurdun değişik yörelerinde benzer veya farklı varyantları olan "Arap Oyunları" farklı karakterde oyuncular ve oyuncu sayısına göre de farklılıklar göstermektedir.

Ege taraflarında İzmir'in Karaburun ilçesinde oyunu oynayanlar kadın oyunculardır. Eldeki herhangi bir veya iki sazın eşliğiyle tek kadın tarafından oynanır. Çocuk ve erkeklerin de kendi aralarında oynadıkları da görülür.

Konya'da Bozkır ilçesinin bazı köylerinde 4 erkek oyuncu tarafından oynanan Arap Oyunu'nu kadınlar da kendi aralarında oynarlar.

Ankara'da Arap oyunu toplu olarak oynanır. 6 kişi kılık değiştirerek davul-zurna eşliğinde oyunu yürütürler.

Güney'in Türkmen oymaklarında aynı isim altında oynanan temsili oyunda ve keza Erzurum köylerinde bilhassa taklitçi Arap Oyununda raks unsuru hiç yoktur.

buna karşılık daha yaygın olarak köy ve kasaba düğünlerinde oynanan Arap oyunlarında mizahi bir raksa rastlanır.⁴⁸

Ortaçağ Batı Avrupasının "Moreska" adlı mizahlı dansını Arap Oyunu fazlasıyla andırır. Tarihçi Hammer'in kaynak göstermeden yazdığına göre, İstanbul Sarayının bir XVI.Yüzyıl düğününde göz kamaştırıcı şenlikler sırasında "Moreska"da oynanmıştı. İspanya'da Moreska oyuncusu yüzünü siyaha boyar, ayak bileklerine çingiraklar bağlar, o suretle çingiraklarla oynardı. Bu andırmaya bakılırsa, Arap Oyunu'nun başlangıcını eski İstanbul şenliklerinde aramak yanlış olmaz.⁴⁹

Ancak yine de Arap Oyunu'nun asıl kaynağını büyüye ve ölüp-dirilme ritüellerine bağlayabiliriz.

7. YILIN DEĞİŞMESİ İLE İLGİLİ OYUNLAR

A. Yağmur Duası-Ya da Taşı

a) Çömçe Gelin : Yağışsız yılların belirli aylarında yağmur duasına çıkmak, Türk insanının bugüne taşıdığı ve yaşatdığı bir gelenektir. Bu gelenekle ilgili inançların Eski Türkler ile günümüz Türk dünyasındaki durumundan kısaca şöyle söz edebiliriz :

"Türk kavimlerinde çok eski devirlerinden beri yaygın olan bir inanca göre, büyük "Türk Tanrısı" Türklerin cedd-i alasına "Yada" (cada, yat) denilen bir sihirli taş armağan etmiştir ki bununla istediği zaman yağmur, kar, dolu yağdırır, fırtınalar çıkarırdı. Bu taş her devirde Türk kamlarının ve büyük Türk komutanlarının elinde bulunmuş, şamanistlere göre zamanımızda da büyük kamların ve yadacıların elinde bulunmaktadır.⁵⁰

Bilindiği gibi Türklerde "Yada taşı" ile ilgili inançlar çok eskiye dayanmaktadır. bu inanca göre Türklerin Tanrısı, Türklerin ulu atasına "Yada" denilen büyük bir taş armağan etmiştir. Bu taşla istenildiği zaman yağmur, kar, dolu yağdırılır, rüzgar estirilir, fırtına çıkarılır. Bu taş Türk kamlarının ve büyük Türk komutanlarının ellerinde bulunmuştur. bugünkü Altay ve Yakut kamlarının bu taşla sahip oldukları inancı yaygındır.

Yağmur taşını "Yat" adıyla eserine alan Kaşgarlı Mahmut şu bilgileri vermektedir:

Yat ; Taşlarla yağmur ve rüzgar getirmek için yapılan kamlık.⁵¹

Yatladı ; Şaman yada taşı ile afsun yaptı (Şaman yada taşı ile yağmur yağdırmak için büyü yaptı).⁵²

⁴⁸ GAZİMİHAL, M.Ragıp ; Türk Halk Oyunları Kataloğu, Ankara 1991, C.I, s.46.

⁴⁹ GAZİMİHAL, M.Ragıp ; A.g.e., s.47.

⁵⁰ İNAN, Abdülkadir ; Tarihte ve Bugün Şamanizm, T.T.K. Ankara 1972, s.160.

⁵¹ Divan-u Lügati't-Türk, C.3, s.1591.

⁵² Divan-u Lügati't Türk, C.3, s.307.

Yatlatı ; Bey yatlatı "bey ya da taşını okuttu" (Bey, kama yada taşıyla kamlık yaptırdı, bu yüzden rüzgar esti, yağmur geldi). Bu Türk ülkelerinde bilinmiş bir şeydir. Yüce Tanrının izniyle yada taşına okumakla, yağmur, soğuk, rüzgar getirilir.⁵³

"Bir tür kahinliktir, belli başlı taşlarla yapılır, Böylelikle yağmur ve kar yağdırılır, rüzgar estirilir. Bu Türkler arasında tanınmış bir şeydir. Ben bunu yağma ülkesinde kendi gözlerimle gördüm. Orada bir yangın olmuştu. Mevsim yaz idi bu suretle kar yağdırıldı ve ulu Tanrı'nın izniyle yangın söndürüldü.

Yağmur taşı ve bununla ilgili inaçların izlerini Çağatay edebiyatında da görüyoruz. Ali Şir Nevai "Fevidü'l kibar" adlı eserinde;

"Yada taşıga kan tepeç yapın yapkantek ey saki yağar yağmur tek eşkin çün bolur la'lin şarap alud" şeklinde "Yada taşı"nda söz etmektedir.

Türkistan'da çeşitli yer ve zamanlarda (Timurlar, özbekler) yazılan eserlerde "Yada" taşından bahsedildiği gibi ABUŞKA adlı sözlükle (Abuşka lügatı veya Çağatay sözlüğü) de "Yad" kelimesi yağmur boncuğu, ona kurban kanı sürmekle yağmur yağar şeklinde açıklanmıştır.

Yağmur taşının adı muhtelif Türk lehçe ve şivelerinde Yakutça da "Sat" Altay dillerinde "Cay" Kıpçak grubu Kırgız-Kazak Türkleri dillerinde "Yad, Yada" v.b şekillerdedir.

Bu taşın şekli hakkında açık ve kesin bir bilgi olmamakla birlikte taşın canlı olduğu insan hafızasına benzediği, yüzü, gözü, ağzı ve kulağının açıkça görüldüğü, yabancı birinin elinin veya gözünün değmesi ile kuvvetini kaybettiği ve öldüğü belirtilmektedir.⁵⁴

Yine aynı inanca göre, Yada taşı, at, inek, koyun, kurt ve ayı gibi hayvanların karnında bulunur. Yakutlara göre bunun en etkili kurdun karnından çıkarılanıdır.

Çeşitli kaynaklar "Yada" kelimesini şöyle açıklamıştır. Yeşim denilen damarlı yeşil taş; eski Türkler ondan putlarını yaparlar ve yağmur yağması için suya atarlar idi.

Kuraklık zamanlarında sadece yada taşından değil, başka şeylerden de istifade edilir. Mesela Ural dağlarının doğusunda yaşayan Ulu-Katay, Salcavit, Barın-Tabın Başkurtlarında yağmur tılsımı olarak, birbirini suya atmak, birbirine su serpmek adeti vardı.⁵⁵

Çuvaşlar arasında da yağmur duası yaygın bir şekilde yaşamaktadır. Batı Trakya Türkleri, Bulgaristan Türkleri arasında da yağmur duası aynı inanç ve gelenekle yaygın bir şekilde yaşamaktadır. Çuvaşlarda ve Bulgaristan Türklerinde yağmur duası törenlerinde asıl rolü yaşlılar ve çocuklar üstlenirler. Yağmur duasının çocuklara

⁵³ CANPOLAT, Mustafa ; Divan-ü Lügati't Türk'te Şamanizm İzleri, Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı, Belleten 1974, Kültür Bakanlığı MİFAD Yayınları 10, A.Ü.Basımevi, Ankara 1975, s.20-24.

⁵⁴ SAMİ, Şemsettin ; Kamus-ı Türki, C.3, Tercüman Gazetesi, İstanbul 1986, S.1451.

⁵⁵ İNAN, Abdülkadir ; A.g.e., s.165.

yaptırılmasının sebebi "Sabilerin duası kabul olur" inancının hakim olmasındadır. Bu törenlerde yiyecekler toplanır, pişirilir ve beraberce yenir. Sonra herkes suya atlar; suya girmeyenler ise ıslatılır ve orada ıslanmayan kimse kalmaz.

Kıbrıs Türkleri ve Anadolu Türkleri arasında ise yağmur duası geleneği oldukça yaygındır. Anadolu'nun bazı yörelerinde yağmur duası öncesinde çocuklar, "Çömçe gelin, dodi dodi, godu godu, gode gode, Mılla potik" vb şekillerde isimlendirilen bir değnek üzerine geçirilmiş ve belirli bir şekil verilmiş nesneyi alarak ev ev dolaşırlar. Bu arada genellikle,

Yağmur yağmur yağ ister
Kaşık kaşık bal ister

Göde göde gündürek
Gökten yağmur indirek

Göde göde göl olsun
Evin önü sel olsun

Kepçe gelin ne ister
Kaşık kaşık su ister

Gömçe gelin ne ister
Allahtan rahmet ister

Dodu dodu neden olur
Bir kaşıcık sudan olur

Çömçe gelin ne ister
Çömçe gelin su ister

Yağmur yağmur yağ ister
Teknede hamur ister

Çömçeli gelin çam ister
Bir kaşıcık yağ ister

İlk mısralarıyla başlayan bazı tekerlemeler söylenerek yiyecekler toplanır. Sonra bunlar belirli bir yere götürülerek pişirilir ve yenir, yağmur için dua edilir.

Elazığ yöresindeki tespitlerimizde ve Keban, Baskil, Ağın ilçeleri ile köylerinde yaptığımız araştırmalarda, "Çömçe gelin, dodi, dodi, mılla (molla) potik" tabirleri ile birlikte, asıl yağmur duasına ait şekillerin diğer yörelerle tamamen aynı olduğunu gördük.

Burada da yiyecekler toplanır. kurbanlar ve diğer yiyecekler alınır; ziyaret denilen yerlere gidilir. Genellikle Derviş ve derviş ocağı diye bilinen ziyaretlere gidilir. Kurbanlar kesilir, toplu halde yemek pişirilerek yenir. Yemek sonrasında namaz kılınır, dua edilir, taş okunur. Bu taşlar küçük çakıl taşlarıdır. Okunan taşlar çuvala konur. Daha sonra bu taşlar suya bırakılır. İnsanlar yağmur yağınca birbirini ıslatır. Hatta yağmur fazla yağınca taşlardan bir kısmı sudan çıkarılır. Yine bu yörelerde de yağmur duasında yaşlılar ve çocuklar önemli bir rol üstlenirler.

Yağmur duası için toplanan taşların miktarı değişik şekillerde ifade edilmektedir. Kırk, kırkbin, yetmişbin gibi ...

Yine toplanan taşları suya koymak için üç kişi vazife almakta ve üç gün içinde yağmur yağacağına inanılmaktadır. Bu durumda 3, 40, 70 veya 40.000, 70.000 gibi belirli mitolojik ve efsanevi motifleri ifade eden sayıların verilmesi de dikkat çekicidir.

İslamiyet öncesinde daha çok Şamanizm ile birleşen yağmur duası şekilleri, daha sonra, islami bazı özelliklerle birleştirilerek günümüze kadar devam ettirilmiştir. Taşlara "Yasin" suresinden bazı ayetlerin okunması buna en güzel örnektir. İslam inancına göre Allah'a dua etmek için herhangi bir vasıtaya gerek yoktur. Bugün yağmur duası yapılırken, küçük çakıl taşlarının vasıta olarak kullanılması Şamanizm'in izleriyle "YADA" taşının hatırasını taşıdığı kanaatindeyiz.⁵⁶

Yağmur duasının yapılışında genel ve ortak olan özelliklerin başında kutlu bilinen ve bir mekanda yapılması, toplanan yiyeceklerin birlikte yenmesi, birlikte dua edilmesi, kurbanların kesilmesi ve bu törenler sırasında kişilerin birbirlerini ıslatması gelmektedir. Tabii ki, bu insanlar arasındaki duygu, düşünce, inanç ve ruh birliğini başta gelen ortak özellik olarak anmak gerekir.

b) Mılla Potik (Molla Potik)

Elazığ yöresinde yağmur duasına çıkılırken "Kepçe gelin, Çömçe gelin, Dodi dodi ve Mılla Potik (Molla Potik)" adlarıyla bilinen yağmur yağması inancıyla bir de oyun oynanırdı.

Çocuklar, "Mılla Potik" adını verdikleri ufak boyda bir bostan korkuluğu yapıp bu korkuluğu iki çocuk aralarına alıp kollarından tutmak suretiyle sokak sokak, kapı dolaşırlardı. (Mılla Potik, sopalar ve bezlerle yapılan insan maketi, bağ, bostan korkuluğu)

⁵⁶ BURAN, Ahmet ; Fırat Havzasında Yağmur Duası ve Yada Taşı, F.Ü.Dergisi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü Yayınları, Elazığ 1989, S.3-2, s.63-71.

Çocuklar bu maketle gezerlerken aşağıdaki mısraları melodi ile yüksek sesle söylemeye başlarlardı.

Ver Allahım ver
Ver Allahım ver
İki dağın arasına
Cümlemizin tarlasına
Ver Allahım ver
ver Allahım ver.

ve bu tekerlemeleri söylerken, tanıdıkları bir evin önüne geldiklerinde ;

Mılla Potik ne ister,
Allahtan yağmur ister
Tenekeden kavurma ister
Çiniden yağ ister
Küpten de bulgur ister
Ver Allahım ver
Ver Allahım ver.

tekerlemesi ile isteklerini yüksek sesle ev sahiplerine duyurmaya çalışırlardı.

Evlerden toplanan bulgur, yağ, kavurma gibi yiyeceklerle pilav yapılarak yenirdi. Bazı evlerden yağmuru hatırlatmak için çocukların üzerine ve "Mılla Potik"e su serpilirdi. Bu gelenekle insanların yağmura olan beklentisini ifade ederlerdi.

İster sokakları gezerlerken olsun ve isterse pilavı yedikleri sırada olsun, eğer yağmur yağmaya başlayacak olurduysa sevinç çığlıkları atarak yağmurun kendilerinin oynamış olduğu oyundan kaynaklanarak yağdığına inanırlardı. Bu gelenek bugün pek yaşanmamaktadır.

8. MEVSİMLİK BAYRAMLAR

A.ÇOBAN BAYRAMLARI (UĞUR VE BEREKETİN TEMSİLİ)

a) Koç Katımı Törenleri : Mevsimlik bayramlar içerisinde yer alan çoban bayramları birbirini izleyen üç evrede gelişmektedir. Hayvan yetiştiriciliğinde hayvan üretiminin başlangıcı olan "Koç Katımı Törenleri" bu sürecin başlangıcıdır. koç katımı sonrasında yüzüncü günde kutlanan "Saya" "Koyunun yüzü" adıyla bilinen şenlikleri koç katımından yaklaşık yüzelli gün sonra gerçekleşen "döl, döl dökümü" adıyla bilinen kuzu doğumlarındaki kutlamalar izlemektedir.

Bölge ve iklim koşullarına bağlı olarak kutlama zamanı Anadolu'da değişiklik gösteren koç katımı törenleri, Anadolu'nun bir çok yerinde "Koç katımı", bazı yörelerinde "koç salma", "tekecik" (tekelerin keçi sürüsüne katıldığı gün) adıyla

bilinmektedir. Anadolu'da yaygın bir biçimde gördüğümüz koç katımının temelinde koyunların kuzulama zamanlarının kontrol altına alınması yatmaktadır.

Hemen her yerde düzenlenen törenler, çalınan davul-zurna ile oynanan oyunlarla süslenen, boyanan koçlarla, katılanların ve çocukların şenlikleriyle, okunan hayır dualarıyla koç katımının ilk gününe bir bayram havası verir.

Koç katımı törenleri beraberinde getirdiği bir takım töre, inanç ve uygulamaları ile ayrıca bir önem taşımaktadır. İnsan hayatındaki (doğum, evlenme gibi) geçiş dönemleriyle ilgili olan bir çok uygulamanın benzerlerini koç katımında da görmekteyiz.

Bu geçiş anları gerek insanların, gerekse hayvanların dış etkilere, kötülöklere ve nazara karşı en güçsüz oldukları zamanlardır. Gerek dölleyen, gerekse döllenen hayvanların bu yeteneklerini kötü dış etkilerle körletmenin, kötü sonuçları hazırlayacağı inancı, başvurulmuş bir çok büyüsel işlemin nedeni olmaktadır. Aksi halde geçim kaynağı olan hayvanlar tehlikeye atılmış olacaktır. Koç katımında başlayan, hayvanları zararlı dış etkilere korumaya yönelik kaçınmalar, hayvanları zararlı doğumuna kadar olan sürede sürdürölür.

Anadolu'da sıkça söylenen "Koçtur, kıştır, döldür, yazdır" özlü sözü bu geçiş dönemini en iyi biçimde açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle koç katılınca kışın, döl dökölünce yazın başlangıcı kabul edilmektedir.

Yine Anadolu'nun çeşitli yörelerinde "ilk süt sağımı" "kuzu katımı", "yünü boğedi" gibi benzer tören ve kutlamalar çoban bayramları zincirinin devamı görünümündedir.

Koçların süslenmesinde "ponçak" lar (boyalı ipler ve mavi boncuklardan yapılmış püsküller), yeni evli kadın poşusu, nazarlıklar, muskalar kullanılmaktadır. Koçların boynuzları, kuyrukları, sırtları kına ve renkli boyalarla boyanır. Koçların boynuzlarına elma, ceviz, pestil gibi yiyecekler asılır. Bu dönemde hayvanları nazardan korumak amacıyla şu önlemlere başvurulur.

Koç katımı, zamanı evlerden tuz, damızlık (maya) ve yün tarağı verilmez.

Evdeki yün taraklarına kırmızı ip bağlanır

Doğumların bereketli ve doğacak yavruların sağlam olması için koçlar dualandıktan sonra süröye katılır.

Koç katımı davar yataklarında yapılır. Seçilen davar yataklarının yamaç olmayan, düzgün yerler olmasına dikkat edilir. Sürü sahiplerinin uğurlu olduklarına inandığı yataklar vardır. Koç katımı öncesi , o gün için yapılmış "yağlı yemekleri" çobanların bulunduğu sofralarda yenir.

Çobanlar o gün giyimleri, traşları ve bakımlı görünüşleriyle dikkat çekerler. Yemek sonrası bolluk, bereket duaları edilir.

Koç katımı törenlerinin başlangıcında davul-zurna çalınmakta, silahlar atılmakta, kurbanlar kesilmektedir. Bu arada çobanlar koça ilk gelen hayvanı belirlemeye çalışır. Tören, aynı günün akşamı sona erer. Koç katımının ilk gününde çalınan davul-zurnanın, koçları bir damat adayı gibi süslemenin, boyamanın (kınayı hatırlatma) ve o gün için yapılan kutlamaların insan hayatındaki düğünleri akla getirmesi ya da hatırlatması anlamlı görülmektedir. Nitekim koç katımı bir "davar düğünü" olarak nitelendirilirken bu yaklaşımdan hareket edilmektedir.

b) Saya Gezme Oyunları : Çoban bayramları dizisinin ikincisini saya törenleri oluşturmaktadır. Anadolu'da yaygın adıyla "Saya" ve "koyunun (davarın) yüzü" olarak bilinen koç katımından yüz gün sonra (kuzu doğumlarından elli gün önce) bir çok bölgede kış ortasında kutlanan bu törenler uygulandıkları yerlere göre değişiklikler göstermektedir.

Elazığ ve çevresinde, Ağında "Saya Gezme", Karakoçan ilçesinde "Kale Köse" adıyla bilinen saya bayramları veya "Saya Gezme Oyunları" koç katımına bakarak çok daha canlı eğlencelere ve gösterilere sahne olur. bu gösterilerin düzenlendiği gece "Saya" ya da "Saya gezme" adıyla bilinen oyunlar çıkarılır. Bu geleneğin en canlı yaşatıldığı bölgelerde olsun, giderek azaldığı, kaybolduğu yerlerde olsun çıkarılan oyunun yapısı üç bölümden oluşmaktadır.

İlk bölümde, temel kişileri arap, ihtiyar ve gelin adıyla bilinen üç kişi (iki kişi ya da dört kişi de olabiliyor) ve beraberinde oyunun temel kişilerinin hepsi erkektir ve rollerine uygun garip kıyafetler içerisinde yüzleri boyalıdır.

Oyunun bu bölümü gezi bölümüdür. Köy içinde ev ev dolaşarak gezilir. İşte bu saya gezmektir. Bu arada sayacı sözleri adı verilen mani ve türküler söylenerek çeşitli yiyecek ve bahşişler toplanır.

İkinci bölümde sayacılar tarafından gezilen evlerin bazılarında (evin önünde, içerisinde ya da bahçesinde) Oyunun temel kişileri tarafından basit senaryolu oyun çıkarılır. Bu oyunlar da yaşlı-arap çekişmesi ilgiyle izlenir. Gelinin de katıldığı gelişen olaylar sonunda ihtiyar, arap tarafından öldürülür. Gelin ölünün ağzına toplanan yiyeceklerden koyar ve ölü dirilir. Oyun kız kaçırma, ölüp-dirilme gibi ana motifler üzerine kuruludur.

Son bölümde ise Saya gezme sırasında sayacılar tarafından toplanan yiyecekler çobanlarla birlikte topluca yenir, geç vakitlere kadar eğlenir.

Bütün yörelerdeki saya gezme oyunlarında bu unsurlar çeşitli biçimlerde bulunur. Anadolu'da derlenen malzemeye dayanarak temel yapısı yukarıda özetlenen bu tören, Anadolu'nun bir çok yerinde çeşitlemelerle (Varyantlarla) karşımıza çıkmaktadır. Oyunlar değişik adlarla anılmakta ve değişik amaçlarla oynanabilmektedir. Ne var ki ana temanın hiç bir zaman değişmediğini söyleyebiliriz.

Bu çeşitlemeler içerisinde değişik zaman ve değişik amaçlarla kutlananları bir tarafa koyarsak, sadece Doğu Anadolu'da koç katımından yüz gün sonra çoban bayramı anlamında yapılan bu törenler bu gün çıkarılan şu adlarla bilinmektedir.

Kars'ta Koyunun Yüzü ve Köse, Ağrı'da koyunun yüzü, Ağrı/Taşlıçay'da Kosa bezeme, Ağrı/Doğubeyazıt'ta Köse Gelin, Sivas/Koyulhisar'da Saya Gezme, Erzincan'da Kalık, Muş/Varto'da Kalgağan, Van/Özalp'da Köse, Tunceli Pertek'e Saya Gezme, Malatya/Arapkir'de Saya Gezme, Elazığ/Ağın'da Saya Gezme Elazığ/Karakoçan'da Kale Kose, Kış Yarısı Oyunu.

Müziğin, oyunun ve sözün karışımı olan bu törenler ve oyunlar köy seyirlik oyunlarının kökeni durumundadır. Oyunların tümünde görülen çoban-hayvan orjini, hayvan kültü, ölüp dirilmenin ve bolluk bereketin temsil edilişi bu geleneğin Orta Asya Türk gelenekleriyle olan bağlarını ortaya koymaktadır. Oyunlarda görülen tipler ana tema ve motifler Şamanizmden izler taşımaktadır. Ne var ki oyunların Anadolu'da bu kadar çok çeşitlenmesi, ayrıca yazılı kaynaklardan anlaşıldığı kadar İran, Azerbeycan ve Irak'da benzer törenlerin görülmesi bu geleneğin kökeninde Anadolu ve komşu kültürlerin etkisini ve payını göz ardı etmememizi gerektirdiği kanısındayım.⁵⁷

c) **Köse - Gelin** : Eski Türk inanç ve kültüründen gelen bir tür oyundur. hem ilkbahar gün-tün eşitliği, hem yeni yıl olarak kutlanan Nevruz'da koç katımı, Saya Gezme törenlerinde, Kış yarısı'nda oynanılan en önemli oyunlardandır.

Azerbaycan'da "Kos-Kosa", "Kös-Köse", Kars'ta "Kosu" olarak bilinen Anadolu'da çok yaygın olan bu sözcüğün çeşitli anlamları vardır.

"Köse" dilimizde daha çok Farsça'dan geldiği anlamla bıyığı, sakalı çıkmayan adama, "Köse Sakallı" ise sakalı seyrek olan anlamındadır. bu arada kimi yerde boyu kısa insan, kurnaz ve hileci adam (masallarda) anlamına da gelir. bu anlamı Azerbeycan'daki oyunlara da, Anadolu'daki oyunlara da uymaktadır. Bu arada "Kös", sürünün önünden giden koyun ve teke anlamlarına geldiği gibi, bir de kervanın en önünden giden hayvan, arkasındakine takılan çandır anlamlarına da gelmektedir. Kimi yerde "Köse" yeni evlenmiş erkek, güvey anlamındadır. Kastamonu köylerinde koç katımı ayındaki törene "kösemi"denmektedir.⁵⁸

Özellikle mevsimlik bayramlarda oynanan "köse-gelin" oyunu, Elazığ/Ağın'da "Saya Gezme" Karakoçan'da kale kose, Elazığ merkez köylerinden Aşağı Demirtaş ve

⁵⁷ KUTLU, Muhtar; Geleneksel Çoban Bayramları ve Fırat Havzasında Yaşayan İzleri, Fırat Havzası II.Folklor ve Etnoğrafya Sempozyumu Bildirileri, 5-7 Kasım 1987 Elazığ, F.Ü. Yayınları, Elazığ 1989, s.199-205.

⁵⁸ AND, Metin ; Komşu Kültürlerde Dramatik Köylü Oyunları, Türk Folkloru Aaştırmaları Yıllığı-1975, Kültür Bakanlığı MİFAD Yayınları 17, Ankara 1976, s.2.

Kavaktepe köylerinde de "Köse Nevruz" adıyla oynanmaktadır. Yılın değişmesi ile ilgili oyunlardandır. Eski yılın bitmesi ve yeni yılın başlamasını temsil eder.⁵⁹

OYUNCULAR

Köse; (Eski yılı temsil eder) ihtiyar ve kamburdur. Köse olduğu için sakal takar. Başına yünden çoban başlığı veya keçe küllah takar. Ayaklarında çarık vardır. Üstünde eski ve kalın abası, elinde de uzunca bir baston veya sopa vardır.

Güvey; (Yeni yılı temsil eder) genç, gürbüz, sıhhatli ve kuvvetlidir. Başında kasket, sırtında işlemeli yeleği, onun içinde ipekten yakasız gömleği, belinde kuşağı, kuşağının arasında silahı ve kaması vardır.

Gelin-Nevruz; (Yeni yılın habercisi); gelin elbisesi giymiş erkektir. Yüzü makyajlıdır. Oyunda konuşmaz.

Diğer oyuncular; Haberci, hediyeleri toplayan yardımcıları, seyirciler.

Oyun; Köse ile gelin evlenir, oyun yerinde çalgılar çalmaya başlayınca köse oturduğu köşeden kalkıp ortaya kadar gelir. Karşı taraftan cilveli hareketleri ile gelin görülür. İkisi orta yerde karşılaşırlar. Gelin sevdiği genç ile evlenmeyip köse ile evlendiğinden bu karşılaşmadan pek memnun olmaz. yüzü asılır, somurtur. Birlikte oynamaya başlarlar. Oyun konuşmaksızın sessiz bir şekilde devam eder. Gelin, oyun sırasında jest ve mimikleri ile Köseyi heyecanlandırır. Çok yaşlı olan Köse düşüp bayılır. Gelin Köse'yi dürtmek suretiyle ayıltmağa çalışır, başarılı olamaz. Bunun üzerine yardımcıları köse'yi kaldırıp dışarı çıkarırlar.

Daha sonra yeni yılı temsil eden güvey ortaya gelerek oynamaya başlar. Oyunu yöneten oyuncu; kösenin öldüğünü yeni yılı temsil eden genç ile gelini yeniden evlendirdiğini söyler.

Çalgılar çalınır, genç delikanlı ile gelin birlikte oynamaya başlarlar. Sonra diğer oyuncular da oyuna katılarak birlikte oynarlar, Oyun biter.

Bazı kaynak kişilere göre köse eski yılı temsil eden ihtiyar yaşlı kamburdur. Gelin, Nevruz adıyla yeni yılı temsil eder. Oyunda bir de Güvey vardır. Güvey genç, kuvvetli, sıhhatli bir delikanlıdır. Nevruz'un sevgilisidir. Evlenirler. Çalgılar çalınır, düğünler kurulur.

Genç delikanlı ile Nevruz adı erilen kadın kıyafeti giymiş erkek oyuncu oynayarak oyun alanına gelirler. Köse tenekeye vurarak ses çıkarır. Genç delikanlı kimin geldiğini sorar. diğer oyuncular :

- Acem şahının develeri geliyor, diye bağırırlar.

⁵⁹ Mevsimlik Baynaklar ; Kutlama zamanı yerel üretim şartlarının belirlediği mevsimlik bayramlar, (Çoban bayramları, ikinci, meyvacı, bağcı bayramları, göç bayramları gibi) ve kutlama zamanını genel bir takvim geleneğinin belirlediği genel mevsimlik bayramlar (Nevruz, çiğdem, betnem, hıdırellez gibi bayramları, yaz-gün dönümü, yılbaşı kış yarısı törenleri şeklinde kümelenmektedir. (P.N.BORATAN, 100 soruda Türk Folkloru, s.258.

Güvey olan delikanlı ile gelin olan Nevruz tekrar birlikte oynamaya devam ederler. Daha sonra Köse gelip karşılına geçerek delikanlıya meydan okur, gelinin karşısına geçip birlikte oynamaya başlarlar. Delikanlı onları öyle görünce Köse ile vuruşur. Köse ile Nevruzu vurur. sonra seyircilere dönerek cenaze namazlarını kıldırmaaya başlar, ölüleri götürüp bir çukura atar. Böylece karısını kaçıran köse'den intikamını almış olur. Oyun böyle biter.⁶⁰

B) HİDRELLEZ TÖRENLERİ

a) Martıfal-Martuval Açma

Baht ve talih açma-Bahtivar/Bahti-Baht : Hıdrellez şenliklerinde yapılan bir tür eğlencedir. Hızır'ın geçtiği her yerde nasip-kısmet dağıttığı inancıyla gelmeden bir gün önce iki genç kız ellerinde su dolu bir küple kapı kapı dolaşarak talih açmak için kadınlardan birer nişan toplarlar. Nişanlar (küpe, toka, yüzük, iğne, düğme) birer dilek dilenerek küpün içine atılır. Daha sonra güvecin üzeri beyaz br tülbentle bağlanarak bir gül ağacının altına saklanır. Gece orada kalan küp sabahın erken saatlerinde toplanan kadınlar tarafından açılır. Nişanlardan haberi olmayan bir kız elini güvece sokarak bir nişan çıkarır ve avucunda saklar. Diğer bir kız da ezberden mani okumaya başlar (Özellikle bu iş için önceden kızlar aralarında mani yarışması yapılır. En çok mani bilen mani okumak için seçilir.) Okunan mani çıkan nişanın sahibine aittir. Mani dileğe göre etraftakilerce yorumlanır.

Başlama ve diğer Hıdrellez manilerinden bir kaç örnek ;

Mantıfar çetin çetin	Mantufar ocakladım
Devşirmesi pek çetin	Gül biçtim kucakladım
Gel mantıfar açalım	Yarı yanımda sandım
Alaca tumanlı hatun.	Yastığı kucakladım.

Mani mani mantıfar
Mantufarın ahtı var
İyi mani çıkanın
Devleti var, bahtı var.⁶¹

⁶⁰ ÖREN, Veli ; Kişisel Görüşme, 1998 Elazığ (Elazığ Aşağı Demirtaş Kavaktepe Köyü).

⁶¹ KORKMAZ, Ramazan ; 1987 Fırat Havzası Folklorunda Hıdrellez Şenlikleri ve Bu Geleneğin Türk Dünyası İçindeki Yeri" Fırat Havzası II.Folklor ve Etnografya Sempozyumu Bildirileri, 1987. F.Ü.Yayımları Elazığ 1989, s.189-190.

9. SAMIT VEYA LAL OYUNLARI

a) Yılbaşı Oyunu : Oyuncular ; Teke (Sakal takmış, hali vakti yerinde bir adam), eşi (Kadın kılığına girmiş bir erkek, mahalli kıyafet ile).

Oyun : Kışın evlerde oynanır. Teke ile eşi ortaya çıkınca herkes susar, iki oyuncu oynamaya başlarlar. Teke eşinin etrafında dönerken, yüz, göz işaretleri yapar. bunu gören eşi başını çevirir. İkinci karşılaşmada erkek bıyıklarını бүker, kadın geriye döner. Üçüncü karşılaşmada da erkek, el, kol, yüz işaretleri yapar. Kadın aldırış etmez. Bunun üzerine erkek, cebinden bir ayna çıkarır, bıyıklarını ikinci defa бүker. kadın memnun olmaz. Tekenin yüzüne tükürür ve geriye döner.

Teke ısrar eder. Tek ayak üstünde oynar, eşinin üstünden atlama yapar. Bu defa ipek mendil çıkarır. Eşi baş işareti ile kabul etmediğini gösterir.

Teke oyundan yorgun düşer. Ne yapacağını şaşırır. Dalgın dalgın oynamaya başlar. Sonunda cebindeki paraları çıkarıp eşinin önüne koyar. Böylece onu memnun eder. Kolundan tutar, birlikte halay çekerler ve daha sonra diğer oyunlara geçilir.

Elazığ'ın Merkez Hankendi bucağının Akçakale köyünden derlenen bu oyun temsili ve eğlendirici oyunlardandır. Ekrem ERÇEL'den derlenmiştir.⁶²

b) Lal Oyunu : Bir nevi dramatize taklit oyunudur. Bu oyunda hiç konuşulmaz. Oyuna katılanlar kayıtsız ve şartsız ebeye uymak zorundadır. Ebe ne yaparsa onu yaparlar. Tersini yapamazlar. Ebe "lal"dır. konuşamaz. Ebe lal taklidi yaparken diğer oyuncular da aynısını yaparlar.⁶³

Ebe kızıp birine tokat attığında diğer oyuncular da birbirlerini çok sert bir şekilde tokatlarlar. Ebe soyununca onlar da soyunurlar, yine kızarak tokat atar, onlar da birbirlerine tokat atar, yüzlerine kömür gibi karalar çalarlar. Soyunmuş bir halde hava çok soğuk olsa dahi soğukta ebenin arkasından dışarı çıkarlar. suya girip yıkanır. Başka bir eve de girip orada da çeşitli taklidi hareketlerle oyun sürdürülür. Oyuncuları bu halde görenler, onların delirmiş olduğunu sanarak gülmekten kırılırlar. Hatta gülmekten bayılanlar bile olur. Bazen çok neşeli olarak devam ettiği ve günlerce o sohbetin olayı, lal oyunundaki oyuncuların durumları konuşulur, gülünür.

Bu oyun bir ya da iki saat kadar devam eder. Bu oyun, genelde oyuncuları özel yetenekleri ve maharetleriyle kendilerine has, mimik ve espirileriyle, doğaçlamalarıyla daha da eğlenceli bir hal alır.

Kaynak kişilere göre eskiden Elazığ'ın Maden ve Sivrice ilçelerinde sıkça oynanan bu oyun bugün unutulmuştur.

⁶² ELÇİN, Şükrü ; Anadolu Köy Orta Oyunları (Köy Tiyatrosu) Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1991, s.57.

⁶³ ORUÇ, Kasım ; Kişisel Görüşme, 1998 Elazığ.

10. GÜNLÜK HAYATTAN ALINAN OYUNLAR

A. İş Kollarına Ait Oyunlar

a) **Leblebici** : Elazığ merkez ilçede (Hanköy) bucağından derlenmiştir. Dramatize, seyirlik bir oyundur. Oyunun asıl yöresi belli değildir. İki kişi karşılıklı oynadığı gibi gruplar halinde de oynanır. Yaklaşık olarak yüzyıllık bir oyun olduğu söylenir.

4/4'lük usulde ve nevrüz ayağı dizisinde olan bu oyunda oyuncuların ellerinde kalbur vardır. Kalburlarla leblebi imalini anlatan figürler yaparlar. Taklitlidir. Tutunmadan, bağırsız, açık, tek dizi ve karşılıklı oynanır. Erkek oyunu olmasına rağmen günümüzde kadınlar tarafından ve karma olarak da oynanmaktadır. Düğün, nişan törenlerinde oynanır. Türkülüdür.⁶⁴

b) **İsfahan** : Elazığ yöresinde yaygın olarak oynanan bir oyundur. Asıl yöresinin Harput olduğu söylenmektedir. Ancak bugünkü İran'ın önemli kentlerinden İsfahan'dan gelebileceği her ne kadar düşünülse de kaynak kişiler Harput'ta da "İsfahan" adı verilen bir yerin olduğunu belirtmişlerdir.

10/8'lik usulde ağır tempoda oynanan bu oyunun melodisi Hüzam makamındadır. Kadınların işlerini anlatan ve kadınlar tarafından oynanan bir oyundur. Türkülüdür. Oyun en az iki kişi tarafından veya grup halinde karşılıklı tutunmadan oynanmaktadır. İsfahan oyununun figürlerini teşkil eden hareketler vücudun baş, bel, kol ve el gibi organlarında toplanmıştır. Dramatize, temsili oyunlardandır.

Kaynak kişiler bu oyuna "İrevan" da demektedirler. Oyun figürleri kısmen "Güvercin oyunu" figürlerine benzemekle beraber yürüyüş hareketleri daha ağır ve özenlidir. Güvercin oyununda çömelme figürü yapılırken ayak dizleri, İsfahan'da ise kolların dirsekleri yere vurulur ve oyun bu şekilde devam eder.⁶⁵

Tek bölümlü oyunlardan olan İsfahan oyununa başlamadan önce muhalif makamında ağır bir türkü okunur, oyuncular da bu türkünün ahengine göre sağa ve sola doğru yaylanmalar yaparlar. Bazen bu oyunun ikinci çöküşünden sonra "Muhalif Hoyrat" adı verilen uzun hava okunduğu da görülür. Uzun hava okunurken de oyuncular hiç bir hareket yapmaksızın sağa sola yaylanmalar yapar, uzun hava bitince tekrar ara nağmeye geçilerek oyuna devam edilir.

Oyuncuların hepsinin ellerinde güvercin oyununda olduğu gibi renkli mendiller vardır. Bu mendiller genellikle kırmızı, beyaz, mavi-pembe renklindedir. Bugün pek

⁶⁴ SİVRİKAYA Sebahattin ; Elazığ İli Halk Oyunlarının Halk Bilimi Açısından İncelenmesi, İ.T.Ü.T.M.D.K.Türk Halk Oyunları Bilimi, Lisans Tezi, İstanbul 1994, s.140-141.

⁶⁵ MEMİŞOĞLU, Fikret ; Harput Halk Bilgileri, Elazığ Kültür Derneği Yayınları, s.254-255

sık oynanmayan isfehan oyunu Elazığ yöresinin en güzel oyunlarından olup, düğünlerde kadınların oda eğlencelerinde ve çeşitli gösterilerde oynanmaktadır.

c) Yanı Pembe Oyunu : Harput'ta çok eskiden oynanan bu oyunun kendine has figürleri tespit edilememiştir. Serbest figürlerle dramatize edilerek oynandığı söylenir.

Türkülü olan bu oyunun ezgisi 10/8'lik usûlde Muhalif makamındadır.

d) Kalaycı Oyunu : Seyirlik oda oyunlarından. "Oyun çıkarma" "Seyir çıkarma" "Oyun yapma" geleneğine bağlı olarak oyun çıkarıcıların yaptığı bir oyundur. Anadolu'nun çoğu yörelerinde varyantları vardır.

Oyunun "kalaycı oyunu" adı ile oynandığı yöreler şunlardır. Erzincan ve köyleri, Kars, Sarıkamış ve köyleri, Akçakale (Gümüşhane), Kırşehir ve köyleri, Tirebolu, Giresun köyleri Boyabat, (Sinop), Karkın (Turgutlu, Manisa), Mugamlar (Araç, Kastamonu) Kızılcihamam köyleri.

Demirşeyh'te kalaycı ve körüğü, köprüce de körük oyunu diye bilinen oyunun Elazığ'da oynanış şekli şöyledir.

Kalaycı oyununda oyuncular kalaycı, körük (oyunu bilmeyen, şakaya tahammülü olan oyuna getirilecek kişi), çırak, habercidir.

Kalaycı ve çırağın üstüne eski elbiseler giydirilir, önlerine önlük takılır, başlarına da rengi solmuş, etrafı çarpılmış eski bir fes koyulur. Yüzüne de ustalıkla bir makyaj yapılır. Yüzleri soba isisi ile sıvanır. Sırtlarına da çeşitli kapların bulunduğu torbalar yerleştirilir. Körüğün de ceketi sırtında iken kollarına degenek geçirilir.

Kalaycı sırtındaki torbadan kapları boşaltarak işe başlar. Kalaycı çırağı yanındaki körüğü işletirken bir taraftan da kalçalarını oynatarak iki ayağı ile kapları silmeye çalışır. Kalaycı da kalaycı taklidi yaparak çalışırken bazen de çeşitli muziplikler yapar. Çırağını tokatlar, körüğü kollarından tutarak bastırır, dönderir, canını yakar. Bu sırada bir haberci gelir. Kalaycıya babasının öldüğünü söyler. Kalaycı aldırmaz, bir müddet çalışır. Sonra annesinin ölüm haberini verir. Kalaycı önemsemez. En sonunda karısının ölüm haberi gelince telaşlanır çırağına; "körüğün ağzını kapa ben gidiyorum der"

Çırak önceden hazırlanmış kül, çamur, is boya veya hayvan pisliğini körüğün ağzına (sırtına, kollarına degenek geçirilmiş adamın) yüzüne bulaştırır. Oyun sona erer.⁶⁶

⁶⁶ ÇİLESİZ Nuri ; Kişisel Görüşme, 1998 Elazığ.

e) **Ayakkabıcı Oyunu:** "Ayakkabı Dikme" "Yemeni Dikme" adları da verilen bu oyun Elazığ'ın Aşağı Demirtaş-Kavaktepe (Aşağı Hoh) köyünden derlenmiş "oyun çıkarma" geleneğine bağlı bir tür seyirlik oyundur. Müziksizdir. Orta oyunu niteliği taşıyan bu oyun oyuncuların özel yeteneklerine bağlı bir oyundur. Oyunculardan birisi ayakkabı dikici, ikisi ise çırağıdır. Bir de dışarıdan bir kaç kişi ile sınırlı müşteri rolündeki oyuncular vardır.

Oda eğlencelerinden olan bu oyunda ayakkabıcı rolündeki oyuncu yere oturarak ayaklarını uzatır ve ayaklarından birine ayakkabı imalatında kullanılan deri tabakalarını geçirerek onları düzeltmeye, dikim işi yapmaya başlar. Sağında ve solunda da iki tane çırağı vardır. Çıraklar yere otururlar. Çıraklardan sağda oturanı sol bacağını açıkta bırakacak şekilde pantolonunun paçalarını katlar sol elinde sopa tutar. Soldaki oyuncu da sağ bacağını açıkta bırakacak şekilde katlar, onun da sağ elinde sopa vardır.

Müşterilerden bir tanesi sipariş verirken çırakları nereden getirdiğini sorar. Ayakkabıcıda şakayla karışık birini bir çöplükten, birini bir çöplükten der. Ayakkabıyı yaparken bazen şarkı söyler, bazen insanlar gülsün diye türlü muziplikler de bulunur. Arada bir çırakların çıplak bacaklarına vurur. Çıraklarda çıplak bacaklarını ayakkabıcının vurmamasından korumak için ellerindeki sopalarla ayakkabıcının ellerine vururlar. Ayakkabıcının elleri sopaların darbelerinden kanayana kadar oyun bu şekilde devam eder.⁶⁷

11. KARŞILAMALAR (Karşılıklı Olarak Oynanan Oyunlar)

a) **Lele Aşo (Lele Ayşe):** Kadınlar arasında oynanan bir oyundur. İki kadın oyuncu tarafından oynanır. Kadınlar arasında iki kadın oyuncu tarafından oynandığında oyunculardan birinin ince, birinin kalın sesli olması şartı aranır. Elazığ merkez ve Harput'ta oyun sırasında türkü okunarak anlamına göre hareketler yapılmaktadır. Yörede karşılama olarak bilinmektedir. Oyunculardan biri köylü kızı, biri şehir kızı olur; karşılıklı atışır. Bu nedenle "Köylü- Şehir kızı karşılması" olarak bilinen bu oyun iki kişinin karşılıklı olarak türkü söyleyip oyun oynamasından bu adı almıştır. Kadınların yün eğirme, yemek yapma, hamur yoğurma, temizlik yapma vs. gibi gündelik işlerini dramatize eden temsili oyunlardandır.

Bir diğer adı "Kürdün kızı" veya "Türkmen kızı" olan bu oyun uzun kış gecelerinin en güzel oyunlarından olup sahnelenmemiştir. Oyunun melodisi 6/8'lik usulde olup ritmiktir. Anadolu'da çeşitli varyantları da bulunan bu oyunu bugün oynayana rastlanmamıştır.

⁶⁷ ÖREN, Veli : Kişisel Görüşme, 1998 Elazığ (Aşağı Demirtaş Köyü)

Oyunun güftesi (sözleri) aşağıdaki şekildedir.

Köylü kızı dil çırıtır lele Ayşe
Hem çırıtır, hem sırtır lele Ayşe
Şeher kızı söz sıralar haylo hanım
Hem sıralar, hem paralar haylo hanım
Köylü kızı un kavurur lele Ayşe
Hem kavurur, hem savurur lele Ayşe
Şeher kızı gül kurutur haylo hanım
Hem kurutur, hem kırıtır haylo hanım
Köylü kızı aş pişirir lele Ayşe
Hem pişirir, hem taşırır lele Ayşe
Şeher kızı iş kaynatır haylo hanım
Hem kaynatır, hem oynatır haylo hanım
Köylü kızı ev süpürür lele Ayşe
Hem süpürür, hem köpürür lele Ayşe
Şeher kızı şiş çevirir haylo hanım
Hem çevirir, hem devirir haylo hanım
Köylü kızı iğ eğirir lele Ayşe
Hem eğirir, hem böğürür lele Ayşe
Şeher kızı çıt kırılır haylo hanım
Hem kırılır, hem kurulur haylo hanım
Köylü kızı kürdün kızı lele Ayşe
Sen ot döşür, ben nergizi lele Ayşe
Şeher kızı, şehir kızı haylo hanım
Sen kara giy, ben kırmızı haylo hanım
Bilir söyler, bilmez söyler haylo hanım
Tez yarıda keser sözü haylo hanım⁶⁸

b) Sipahi-Ispaha Oyunu ve Karşılması: Eğlenceli, temsili kadın oda oyunlarından. Kadınlar arasında "Saç kesme gecesi" nde oynandığı söylenen bu oyun kadın ve erkek ilişkisi üzerine kuruludur. Karşılıklı dramatize edilerek ve türkü söyleyerek oynanan bir oyundur.

Bu oyunu oynayan oyuncular şöyle sıralayabiliriz.

⁶⁸ MEMİŞOĞLU, Fikret ; Harput Ahengi, Ankara 1988, s.105.

1. Defçi kadın
2. Kadın Ana veya Ana karı (Çöpçatan)
3. Sipahi-Ispaha (Erkek kıyafetine girmiş, elinde mendil bulunan kadın oyuncu)
4. Seyirciler (Kız oyuncular)
5. Civan genç (Genç delikanlı kıyafeti giyinmiş kız oyuncu)
6. Sözlü kız

Bir kadın eline bir degnek (sopa) sırtına da bir posteki alır, başına puşu sararak sipahi kılığına girer. Sipahi elindeki sopayı yere vura vura, yüzüne dökülen saçlarını sağa sola savura savura toplantı yapılan odaya kapıdan girerek ağır ağır yürümeye başlar. Odanın sağında ve solunda duran seyirciler "küçük sipahi, büyük sipahi" diye şarkı söylemeye başlarlar.

Sağda duranlardan birisi "Hey koca sipahi nereye böyle" diye sorar. Sipahi: Sus, ben koca değilim, gencim genç, diye sorana çıkışır. Kız: Kızma canım ben sana koca ihtiyar demek istedim, genç koca demek istedim der.

Sipahi gülerek memnun memnun yürümeğe devam eder. Seyircilerden başka birisi sorar: koca sipahi nereye gidiyorsun. Sipahi: Sahan ne (sana ne), kız almağa giderim diye cevap verir. Sağdan başka bir seyirci : Hey büyük sipahi nereye gidiyorsun. Sipahi: Hallah hallah kız sahan ne ben büyük değilim derdim büyük, kız almağa gidiyorum kız, diyerek soranlara çıkışır.

Soranlardan birisi ihtiyar sipahinin gönlünü almak için "derdi büyük, kendi küçük sipahi uğurlar ola" der.

Bu arada ihtiyar sipahinin halinden anlıyan yaşlı bir kadın sorar- Hey oğul nereye gidiyorsun böyle?

Sipahi kendisine oğul diye halinden soran ihtiyar kadına derdini dökmeğe başlar. Sipahi dertli dertli aşağıdaki şekilde türkü söyleyip derdini açmağa çalışır;

Vay ölüm ölüm, har oldu gülüm.
Yarım yer aldı, çıram karaldı.
Açılın dağlar, gönlüm daraldı.
Uy nedem nedem, ben nere gidem.
Yol verin dağlar, gönlüm zar ağlar.
Yarin yitiren, kime bel bağlar.

Çöpçatan yaşlı kadın (Ana kadın) ;

Gözen yazıktır, yakın uzaktır
Sipahi yeğen, dur hele eğlen,
Söyle ne derdin, yazık genç ömren.

Sipahi ;

Tek koydu ölüm, neden bu zulüm
Vay Ana kadın, adın ne adın
Mevlam tez günde, versin muradın.

Çöpçatan ;

Gam yeme böyle, gel derdin söyle
Umduğum vardır, yüreğin dardır.
Gönül derdinin, dermanı vardır.

Sipahi;

Karşımda durma, çok derdim sorma
Malım it yedi, yakam bit yedi
Bana bir kız bul, beni dert yedi

Çöpçatan ;

Derdin kız olsun, iste yüz olsun
Yazık bu ne hal, oğul gitme kal.
Bizde güzel çok, beğen beğen al.

Sipahi ;

Can kurban sana, akıl ver bana
Bir güzel bulsam, evlenmek kastım
Bed bahta küstüm, yel oldum estim

Sipahi ile çöpçatan kadın bu şekilde karşılıklı türkü söylerken, sipahi derdini dökmeye, çöpçatan kadın da sipahi'ye çare olmaya çalışır.

Çöpçatan daha sonra sağda- solda oturan kızları sipahiye gösterir.

İşte güzeller, çıkmış gezerler
Kimisi Dilber, kimisi gülter
Kimisi beyaz, kimisi esmer.

diyerek ezgiyle mırıldanır. Sağda solda oturan kızlar sipahiye görünce

Küçük sipahi, büyük sipahi
Yazamı geldin, gözemi geldin
Şam, şarkı gezdin bize mi geldin diye türküyü söylerler.

Sipahi ;

Uy kızlar kızlar, yüreğim sizler
Ne yaza geldim, ne güze geldim
Şam, şarkı gezdim, ben size geldim

Kızlar ;

Yolundan kalma, bizden söz alma
Bizde genç çoktur, yürek de oktur
Gözümüz bizim, kocada yoktur.

Sipahi ;

Uy kızlar, kızlar, hey hayırsızlar
Yok elin hayrı, yolumuz ayrı
Derdim bilen yok, ben gidem gayrı

Kızlar ;

Sipahi kardeş, çok etme telaş
Umud'un yeri, beri gel beri
Arayan bulur, yolundan yürü

gibi karşılıklı olarak türkü söylerler. Sipahi kızların bu son sözleri üzerine odanın içinde gezinmeye başlar. Nihayet odanın bir kenarında duran bir kız görür. Kız ise sözlüdür. Sipahi kızın önüne gelerek;

Yolumdan kaçın, uğrumu açın
Ayım, güneşim, ben buldum eşim
Alam şu kızı, yaz olsun kışım.

Kız, sipahinin bu sözleri üzerine korkarak. Sözlüsü olan civan gencin (Erkek kıyafeti giymiş, genç delikanlı rolünde genç kız) arkasına saklanarak ;

Yetiş civanım, yola revanım
Gel dara düştüm, nazara düştüm
Al beni verme, yollara düştüm,

diyerek sevgilisinden kendisini korumasını ister. Bunun üzerine civan genç, kızı arkasına alıp, korumaya çalışır.

Kız ağlama sen, gel daldama sen
Korkma sen gülüm, saçı sümbülüm
Ayırır benden, seni tek ölüm.

diyerek sevgisini belirtir. İhtiyar sipahi daha sonra delikanlının önüne gelerek;

Ver kızı bahan (bana), vururum ahan

Ver bahan bunu, kınamın unu

Bu kötü günün, kötüdür sonu

deyip kızı zorla almak ister. Bunun üzerine delikanlının arkasına saklanan kız delikanlıya ;

Vermezsen beni severim seni

Amanın aman, halim çok yaman

diyerek kendisini sipahiye vermezse seveceğini söyler ihtiyar sipahi ısrar etdikçe kız korkar. Delikanlı kıza ;

Sen korkma gülüm; Ayırır ölüm

Vermem seni ben; Sev beni tek sen

diyerek kıza güvence verir. İhtiyar Sipahi ısrarından vazgeçmez. Delikanlıyı korkutmak ister.

"Ver kızı bahan; vururum ahan" diyerek sopasını kaldırır. Delikanlı bunun üzerine sipahiye dönerek;

Git benden bulma, ağızdan dolma

Bu yetim değil, karşımdan çekil

Demirsen eri, dağ isen eğil

diyerek sipahiye meydan okur. Sipahi'de bunun üzerine;

Dağ demir değil, ne bilersen bil.

Gözümün feri, gel hele beri

Dağ isen eğil, demirsen eri.

deyip civan gencin meydan okuyuşuna karşılık verir. Civan genç bu karşılık verme üzerine ;

Git söylenme çok vursam suçum yok

Ben gencim, dincim yamandır hincim

Kul kurban eder, seni kılıncım, hey hey

deyip nara atarak kılıcını çeker ve sipahiye saldırır. Sipahi ile Delikanlı kılıç-kalkan oyunu müziği eşliğinde kavgaya başlarlar. ve kılıç-kalkan oyununu oynarlar. Delikanlı bir taraftan kızı sipahiden korumak amacıyla arkasına alıp himayeye çalışırken, bir taraftan da sipahinin saldırılarına karşı koyar. Sipahi delikanlıyı vurarak yere serdikten sonra arkasındaki kızı çekip alır ve zorla götürmeğe başlar.

Sipahi kıza;

Sensin kız benim, gülüm dikenim
At avrat beğın, kılıç bileğın
Söyle kız nedir, benden dileğın

Kız diğer kızlara dönerek;
Kurtarın kızlar, yüreğim sizler
Bu kimin donu, yırtıktır yeni
Başını yesin, ben yumam bunu.

deyip, kendisini sipahinin elinden kurtarmalarını ister.

Kızlar;

Kaç sözlü gelin, ver bize elin
Söze mi geldin, gözemi geldin
Yada baş eğdin, dize mi geldin.

İhtiyar sipahi ise bir elinde kız olduğu halde kızlara dönüp:

Yol verin kızlar, el beni gözler
Elim, günüm var, adım ünüm var
Yol açın kızlar, toy-düğünüm var.

deyip kızı kaçırmaya çalışır. Bunun üzerine sağda solda oturan kızlar ;

Küçük sipahi, büyük sipahi;
Yazamı geldin, göze mi geldin
Şam şarkı gezdin bize mi geldin.

diye türkü söyleyip ihtiyar sipahiye gururlandırır. Sipahi sevincinden, kız da korkusundan oynayarak beraber yürüyüp giderler. Bu fırsattan istifade ile diğer tarafta bulunanlardan birisi sipahinin arkasındaki kızı çekip kaçıtır. Fakat sipahi hemen hücum ederek, kızı tekrar tutup geri çeker ve yürümesine devam eder.

Sipahi ;

Ben seni salmam, başkasın almam
Gel benim gülüm, yeter bu zulüm
Gel, önün sıra ben ölüm ölüm.

deyip kızı salmayacağını belirtir. Bu defa da aksi tarafta bulunanlar;

Küçük sipahi, büyük sipahi
Yaza mı geldin, güze mi geldin
Şam şarkı gezdin kıza mı geldin.

diye türkü söylerken sipahi ile kız bu ahenge kapılarak tekrar oynamaya başlarlar. Sipahi ile kızın oyun oynamasından yararlanmak isteyen seyircilerden biri tekrar ansızın kızı çekip oynamaya başlarlar. Daha sonra kız sipahinin puşusunu ve cepkenini göstererek:

Kız ;

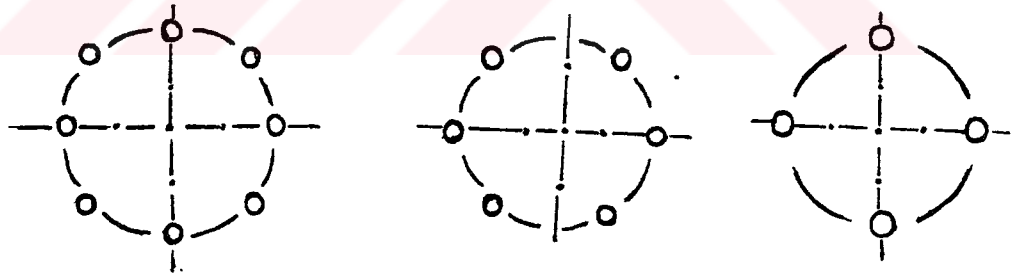
Dostumun donu, Ben yumam bunu
Ne güzel günde, Yollamış şunu
Güller dalına, Serem ben onu

Sipahi ;

Yol verin kızlar, el beni gözler.
Hey güzel kızlar, yol yolcu gözler.
Toy, düğün olsun, çalınsin sazlar.
Yol verin bize, gül derin bize
Hem yaza geldim, hem güze geldim
Şam şarkı gezdim, bu kıza geldim

diyerek sevincini belli ettikten sonra düğününün olmasını, sazların çalınmasını ister. Sonra bütün kızların iştirakiyle diğer oyunlar oynanır.

c) **Karanfil Oyunu** : Yere diz çökülerek oynanan oyunlardandır. Temsili kadın oda oyunudur. En çok dört, altı veya sekiz kişi ile oynanmaktadır. Bu kişiler dizlerinin üzerine oturarak bir daire meydana getirirler. Diziliş şekilleri şöyledir.

Biri eline bir karanfil alarak ötekine melodi ile seslenir. Yanındaki genç aynı melodi ile cevap verir, çiçeği eline alarak yanındakine sorar; çiçek koklanana kadar bu şekilde devam edilir. Koklanan çiçek kimde ise o karanfil üzerine bir yeni türkü okur, ötekide karanfil üzerine birer başka türkü okurlar. Türküler okunurken hep beraber yerde diz üzerinde kırılıp dökülerek oyun oynarlar. Sonra oynıya oynıya ayağa kalkılır ve oyun biter yada başka bir oyuna geçilir. Elazığ'da geleneğini kısmen de olsa devam ettiren bu oyunun Türkü'sünün güfteleri şöyledir.

I.si ; Bu nedir, bu nedir, bu nedir anam bu nedir.

II.si ; Çiçektir, çiçektir, çiçektir balam çiçektir.

I.si ; Nasıldır, nasıldır, nasıldır anam nasıldır.

- III.; Gerçektir, gerçektir, gerçektir balam gerçektir.
IV. ; Nederler nederler, nederler anam nederler
Takarlar, takarlar, takarlar balam takarlar
N'olurlar, n'olurlar, n'olurlar anam n'olurlar
Kokarlar, kokarlar, kokarlar balam kokarlar.

c) Urum (Rum) Kızı Karşılması; Elazığ merkez ve Harput'tan derlenen bu oyun; biri delikanlı, biri gelinlik kız rolünde olan iki kadın tarafından karşılıklı türkü söyleyerek oynanan, dramatize, temsili oda oyunlarından.

Ezgisi 4/4'lük usûlde olan bu oyunda, sazlar ezgiyi bir kez çaldıktan sonra erkek "Aman Urum Kızı" diye aşk ve heyecanla kıza hitap ederek bazı talep ve isteklerde bulunur. Kız da "Can benim efendim" diyerek karşılık da bulunur. Daha sonra erkek kızın güzelliklerini tasvir yoluyla ifade eder. Yine tasvir yollu ve ezgi ile kızı kendisi ile evlenmesini ister. Ancak kızıdan her defasında olumsuz cevap alınca belindeki hançeri çekerek canına kıymayı ima ederek bazı figürler yapar. Bunun üzerine kızda yavaş yavaş oğlana yaklaşır. Erkeğin elindeki hançeri alarak kınına koyar ve evlenmeyi kabul eder. Karşılıklı bir iki figür yaptıktan sonra oyun sona erer. Sonra diğer oyunlara geçilir.

Urum (Rum) Kızı Karşılama Türküsü

- Erkek : Aman Urum kızı
Kız : Can benim efendim
Erkek : Göster kaşlarını alayım seni
Kız : Neylersin kaşlarımı almazsın, beni
Katiplerde kalem, malem
Gördüğün yok mu?
Erkek : Gördüğüm çoktur aldığım yoktur,
Senin gibi güzeli sardığım yoktur.
Erkek : Aman Urum kızı
Kız : Hey Serbülentim
Erkek: Göster gözlerini alayım seni
Kız : Neylersin gözlerim, almazsın beni
Katiplerde badem maden
Gördüğün yok mu ?
Erkek : Gördüğüm çoktur, aldığım yoktur
Senin gibi güzeli sardığım yoktur
Erkek : Aman Urum kızı

Kız : Can benim efendim (Emret Sultanım)
Erkek : Ben seni isterim, seni severim
Kız : Neylersin sen beni
Sevmezsın beni
El kızında sefa, vefa gördüğün yok mu?
Erkek : Gördüğüm yoktur, sevdiğim çoktur;
Senin gibi güzeli sardığım yoktur.
Kız : Gördüğün yoksa, sevdiğin çoksa
Benim gibi güzeli sardığın yoksa
Ben benim beyim; sensin sevdiğim
Toy- düğün olsun, sen ol güveğim.

d) Sudan Geçirme Oyunu : Temsili oyunlardandır. Harput ve Elazığ'da kına gecelerinde kadınlar tarafından oynanmaktadır. Bir diğer adı "Çoban Beni Çaydan Geçir"dir. Güzel sesli bir kadın "Yolcu Kız" kılığına girer, başka bir kadın da "Çoban" kılığına girer. Aralarına bir yastık konur. Bu yastık çay anlamına gelir. Kız çaydan geçemez, çobana yalvarır, çoban bahaneler bularak kızı çaydan geçirmez. Sonunda kız çobanın kendi belinden sarılarak çaydan geçirmesine izin verir. Çoban da kızın bir kolunu kendi beline sarar, kendisi de kıza sarılarak yastığın üzerinden atlayıp, çaydan geçirmiş olur ve oyun böylece biter. Bundan sonra başka oyunlar oynanır. Bu oyun bugün erkeklerin de düğünlerde zevkle oynadıkları bir oyun haline gelmiştir.

Dizisi "uşşak", usülü 4/4'lüktür. Türkülü bir oyundur.

Çoban Beni Sudan Geçir

Kız : Çoban beni sudan geçir.
Boz bulanık suyun içir
Erkek : Olmaz körpe kuzum olmaz
Değirmenin suyu dolmaz
Kız : Sırma saçım senin olsun
Kalem kaşım senin olsun
Erkek : Sırma saçın baş belası
Kalem kaşın zor imlası
Kız : Çoban beni sudan geçir
Geç kalmışım erken geçir
Erkek : Su derindir geçiremem
Evine erken yetiremem
Kız : Al yanağım senin olsun
Bal dudağım senin olsun

Erkek : Al yanaktan gül istemem
Bal dudaktan dil istemem
Kız : Çoban beni sudan geçir
Acı tatlı sular içir
Erkek : Su boy vermez geçiremem
Acı tatlı içiremem
Kız : Ak gerdanım senin olsun
Tatlı canım senin olsun
Erkek : Ak gerdanın düğümü var
Tatlı canın gör kimi var.
Kız : Çoban beni yeter yorma
Çok geç kaldım yürek yorma
Erkek : Ne verirsen geçireyim
Soğuk sular içireyim
Kız : Tut elimden senin olsun
Sar belimden senin olsun
Erkek : Ver elime gonca gülüm
Sar koluma ince belin
Erkek : Körpe kuzum geç kalma geç
Beni derde çok salma geç.

e) **Kambur Oyunu** : Elazığ merkez köylerinde oynanan bir tür seyirlik oyundur. Genelde düğünlerde, meydanlarda veya oda eğlencelerinde oynanır. Eğlendirici ve güldürücüdür. Evlenme konulu taklitli temsili oyunlardandır. Davul klarnet eşliğinde oynanan bu oyuna, oda eğlencelerinde oynandığı zaman klarnetin yanında ud, keman, kanun, cümbüş, bağlama, darbuka, def, kaval gibi sazlar da iştirak ederler.

Sahnelenmemiş temsili oyunlardan olan bu oyun birkaç kişiden oluşan oyuncu ile gelin kız adı verilen erkek oyuncu arasında oynanır. Erkekler kendi aralarında oynayabildikleri gibi kadınlar da oda eğlencelerinde kendi aralarında oynarlar. Her dizi iki kez oynanır. Oyunun melodisi 6/8'lik usuldedir. Aynı melodi, aynı taklit ve temsil ile başka yörelerde oynandığı görülür. Kilis'te "Kız sana düğür geldiler" Erzurum ve Tokat'ta da "Deli kız" adıyla bilinen oyunun asıl kaynağının neresi olduğu belli değildir.

Kilis'te "Kız Sana Düğür Geldiler" diye bilinen oyunda bir gözü kör , bir ayağı topal, eli çolak, sırtı kambur olan kıza, bir kadın düğürücü geldiğini söyleyerek

sakatlıklarını sayar. Kız bunları kabul etmez, düğürcülerin gittiğini öğrenince elindeki sopa ile sağa sola saldırır.⁶⁹

Tokat ve Erzurumda da "Deli Kız" adıyla bilinen oyun türkölü ve taklitli bir şekilde oynanır. Kadın oyuncular koro halinde deli kıza sini'de gelenleri söyler. Deli kız'da sininin boş olduğunu görünce eşyaların nerede olduğunu sorar, kadın oyuncular da eşyalara uygun sakatlıkları olduğunu söyleyerek gelmediğini söylerler. Deli kız da söylenen sakatlıkların taklidini yaparak sakatlığı olduğu halde sakatlığının olmadığını güldürücü bir şekilde taklide çalışır.

Elazığ ve yöresinde "Gelin kız" ve "Kambur" adlarıyla oynanan oyunda bir erkek oyuncunun sırtına yastık yerleştirilerek kambur yapılır, üzerine kadın kostümü giydirilir. Kadın kostümü giyen erkek oyuncu bir eli çolak, bir ayağı topal, bir gözü kör veya şaşı gelin kız taklidi yapıp oynayarak oyun alanına gelir. Diğer oyuncular da oyuna iştirak ederler. Düğünde geline hediye olarak verilen eşyalar "Sini" adı verilen bir tepsi içine konur ve geline gönderilir. Oyuncular gelin kıza sini geldiğini söylerler. Gelin kız veya kambur da sini içinde neler olduğunu sorar, diğer oyuncular da koro halinde sini'de gelenleri söyler. Gelin kız sinide gelenlerin geri döndüğünü ve sininin boş olduğunu görünce eşyaların nerede olduğunu sorar. Diğer oyuncular da "Gelin kız"ın eşyalara uygun sakatlıkları bulunduğunu söyleyerek düğürcülerin geri döndüklerini söylerler. Gelin kız da söylenen sakatlıkların taklidini yaparak sakatlığı olduğu halde aslında sakatlığının bulunmadığını ve bunun bir kusur olmadığını güldürücü bir şekilde ifade etmeye çalışır. Oyunda bu şekilde devam eder. Oyunun Türküstünün sözleri aşağıdaki gibidir.

Oyuncular;	Gelin sinin geliyor	(iki kez)
.	Sini de neler geliyor	(" ")
	Başına yazma geliyor	(" ")
	Hani ya niye gelmediler	(" ")
	Geldi de geri döndüler	(" ")

	Ne kusurumu gördüler	(" ")
	Başına kelloş (keltoş) dediler	(" ")
	Kurbanız olam hele bir bahın	
	Hayranız olam hele bir bahın	
	Keltoş bunun neresinde	(iki kez)

Oyuncular ;	Gelin sinin geliyor.	(iki kez)
	Sini de neler geliyor	(" ")

⁶⁹ AND Metin ; Geleneksel Türk Tiyatrosu, İstanbul, Ankara Ofset, s.88.

Koluna bilezik geliyor. (" ")
Hani ya niye gelmediler. (" ")
Geldi de geri döndüler (" ")
Ne kusurumu gördüler (" ")
Koluna çolak dediler. (" ")
Kurbanız olam hele bir bahın
Hayranız olam hele bir bahın
Çolaklık bunun neresinde (iki kez)

Gelin sinin geliyor (iki kez)
Sini de neler geliyor (" ")
Gözüne gözlük geliyor (" ")
Hani ya niye gelmediler. (" ")
Geldi de geri döndüler. (" ")
Ne kusurumu gördüler (" ")
Gözüne şaşı dediler (" ")
Kurbanız olam hele bir bahın
Hayranız olam hele bir bahın
Şaşılık bunun neresinde (iki kez)

Gelin sinin geliyor (iki kez)
Sini de neler geliyor (" ")
Ayağan papuç geliyor (" ")
Hani ya niye gelmediler (" ")
Geldi de geri döndüler (" ")
Ne kusurumu gördüler (" ")
Ayağan topal dediler (" ")
Kurbanız olam hele bir bahın
Hayranız olam hele bir bahın

Topallık bunun neresinde (iki kez)
Gelin sinin geliyor (iki kez)
Sini de neler geliyor (iki kez)
Sırtına gömlek geliyor (" ")
Üstüne yelek geliyor (" ")
Hani ya niye gelmediler (" ")
Geldi de geri döndüler (" ")
Ne kusurumu gördüler (" ")

Sirtına kambur dediler (" ")
Kurbanız olam hele bir bahın
Hayranız olam hele bir bahın
Kamburluk bunun neresinde (iki kez)

12. EĞLENDİRİCİ OYUNLAR

a) Çıkçiko Oyunu : Elazığ yöresinde çömelerek oynanan oyunlardandır. Çömelenir, fakat diz çökülmeden oynanır. Arada çıtma çalıp (Bacağı geriye savurma) keklik gibi sekerek oynanan çok yorucu bir oyundur. Kızlar tarafından oynanır. İki kız karşılıklı çömelir ve yüzleri yüzlerine gelmek sureti ile karşılıklı oynarlar. Türkü kısmı bitene kadar oynanmaz. Türkü biter bitmez yerden yere sekerek, çıtma çalmakla oynanır. Eskiden Elazığ ve Harput civarında sıkça oynanan bu oyunu bugün pek bilene rastlanmamıştır. Karşılama biçiminde Halay türünde bir oyun olduğu söylenir. Türkülüdür.

b) Şıkıldım Oyunu :Elazığ'da uzun havalardan sonra oynanan ritmik oyunlara verilen addır. "Şıkıldım"da denir. Parmak çıtlatarak oynanan oyunlardandır.⁷⁰

c) Şeve Kıрма; Elazığ yöresinin en güzel oyunlarından birisidir. Bugün oynayanının olmadığı bu oyun yaklaşık olarak 50 yıl öncesine kadar Elazığ'da fazlaca bilinen ve rağbet gören oldukça enterasan ve çok neşeli eğlenceli oyunlardandı.

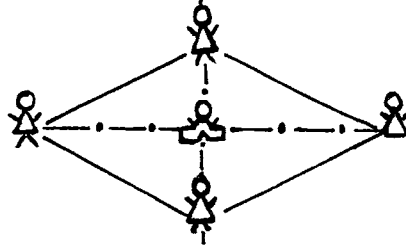
Seyirlik ve eğlenceli oda oyunlarından olan "Şeve kıрма oyunu" kadınlı, erkekli yapılan eğlencilerde, uzun kış gecelerinde hem erkekler, hemde kadınlar tarafından oynanır. Bu oyunlarda kadınların kollarında "şeve"ler vardır.

Şeve; "Eskiden takılan halhal gibi, üzeri sırma süslü, renkli ve mücevherlerle süslenmiş takılar, cam bilezikler"dir. Kadınlar bunları takarak sıra halinde erkeklerin arasına girerler ve diz çökerek otururlar. Müzikle birlikte türküler söyleyip, bir sağa bir sola doğru sallanarak hep birlikte ellerini vururlar.Türkü'nün ahengine el, kol ve ayaklarıyla bir takım hareketler yapıp yere eğilerek, dirseklerini kuvvetle yere dayayıp ilk önce dirseklerini, sonra ellerini birbiri ardınca yere vurup bir takım hareketler yaparak şeveleri birbirlerine çarptırırlar ve ritimli sesler elde ederler. Bu hareketleri yaparken her hareketle başlarını bir sağa, bir sola çevirirlerdi. Bu oyunlar geniş odalarda ve sofalarda oynandığı için, şeve kırmalar, yedi-sekiz kişilik gruplarla karşı karşıya iki sıra halinde de yapılırdı.

⁷⁰ SİVRİKAYA, Sebahattin ; Elazığ İli Halk Oyunlarının Halk bilim Açısından İncelenmesi, İ.T.Ü.T.K.D.K. Türk Halk Oyunları Bölümü Lisans Tezi, İstanbul 1994, s.154.

"Şeve kırmak" oyunu sırasında yöreye ait bir çok oyun havası çalınarak söylenir. Oyun da bu oyun havalarının ve bu türkülerin melodileri ile oynanır. Oyunun kendine has bir ezgisi yoktur. Ezgileri genellikle "Bayatı" ayağı dizisindedir. Kaynak kişilere göre ezgilerden biri "Al alma" türküsüdür, 10/8'lik usuldedir. Bir diğeri "Yarin kolunda şeve" türküsüdür, 10/8'lik usuldedir. Bilinen ezgilerinden bir tanesi de "Bahçeye indimki" türküsüdür, 2/4 lük usuldedir.

d) Yazma Oyunu : Elazığ merkez ve Harput'tan derlenen bu oyun, beş kişi ile oynanan kadın oda oyunlarından. Diziliş şekli şöyledir;

Biri yere diz çökerek oturur. Öteki dört kişi ayakta. Ortada oturanın başına bir yazma örtülür (gerilir). Bu yazma ortada oturanın başının üstüne gelecek şekilde gerilir ve daha sonra türkü okumaya başlanır.

İşledim işledim verdim şaraba
Şarap içenlerin halı haraba
İşledim işledim verdim rakıya
Rakı içenlerin dili şakıya

Bu sırada dışarıdan birisi gelir, kapıya vurur, içerdekiler sorarlar: "Kimdir" diye, dışarıdaki sesde "Alacaklı geldi" der. İçeri sokmak istemezler, ama gelen zorla içeri girer. Ancak alacağını alamaz. Alacağını alamayınca evvela alacağının beşte birine karşılık olarak, ayakta duran kızlardan birincisini sonra ikincisini, daha sonra üçüncüsünü ve en sonra da dördüncüsünü rehin alarak alıp götürür. Bütün kadınları esir pazarında satar. Fakat bu rehineler alacağını karşılamadığı için, alacağının son beşte birine karşılık olarak da yazmanın altında gizlenen kızı rehin alıp götürür. Esir pazarında satmaya başlar. Ancak, bu kız da dilsiz gibi hiç konuşmaz ve kaş göz işaretleri ile soruları cevaplandırır. Satın alandan borcu ödeyecek parayı alıncaya dek konuşmaz. Bu parayı alınca dili çözülür, konuşmaya başlar, aldığı parayı borcuna yatırır ve esaretten kurtulur. Daha sonra da gidip diğer rehin kızları esaretten kurtarır. Kendisini sevip satın alanla evlenmeğe razı olduğundan hep beraber diğer oyunları oynamak için eğlenceye ve dolayısı ile öteki oyunlara geçilecek ortam hazırlanmış olur.

Temsili, kadın oda oyunlarından. Neş'e içerisinde oynanır.

e) **Gelin Oyunu** : Elazığ'ın en eski oyunlarından biri olan "Gelin oyunu" ağır ve oynanması zor bir oyundur. Sadece kadınlar tarafından gerdek gecesinin sabahı (Subaha günü) yapılan eğlencelerde tek tek veya bir kaç kişi tarafından oynanır. Dramatik-temsili oyunlardandır. Oyunun ezgisi Muhalif (Hüzzam) makamındadır. 4/4'lük ve 6/8 lik usüllerde olan müziği çok ahenklidir. Türkölüdür. Oyunun türküsü olarak "Haktan dilerim" türküsü okunur.

13. YÜZÜK OYUNLARI

a) **Yüzük (Fincan) Oyunu** : Kışın evlerde, ocaklı ve sofalarda, kürsübaşı sohbet ve eğlencelerinde oynanan çok heyecanlı ve neşeli oyunlardandır. Bu oyuna "yüzük oyunu" denildiği gibi "fincan oyunu" da denilir.

Bir tepsinin içine 7 ile 12 arası kahve fincanı konulur. Bu fincanlardan bir tanesinin altına yüzük saklanır. Yüzük oynayacaklar, kürsü başında iki kısım olurlar. Taraflar kendi aralarında yüzük oyununu en iyi bileni "ebe oyuncu" seçerler. Bir taraf içinde yüzük saklı tepsiyi getirir, diğer tarafın önüne tutar. Diğer taraftan birisi "bu sizlik, şu sizlik" diyerek fincanları kaldırmağa başlar. Hangi fincanın altında yüzük bulunursa fincan saklama sırası bulan tarafın olur. Tepsiyi kazanan oyuncuların arasında yüzük saklamada usta olan oyuncular vardır. Bu oyuncular karşı tarafın dikkatini dağıtacak, onları şaşırtacak şekilde bir ustalıkla yüzüğü saklamağa çalışır. Tepsiyi elinde dört, beş kez çevirip "eflem püf - gözlerine bulgur suyu, şeytan şaşıra şunları" diyerek ve tepsiyi üfleyerek ortaya getirir veya karşı tarafın oyuncuları saklayanı gözlerinden bir şey anlamasın diye ikinci bir oyuncu tepsiyi alıp karşı tarafın önüne koyar.

Diğer taraf bu fincanlardan ikisini kaldırır. Yüzük bu fincanların altında bulunursa yüzük saklama bu defa bilen tarafa geçer. Yüzüğü arayan taraf yüzüğü saklayanın yüzüne bakarak, yüzüğün bulunduğu fincanı bulurlar. Yüzüğü saklayan taraf da karşı tarafı şaşırtmak için hep bir ağızdan manilere başlarlar. Tepsiyi alan taraf yüzüğü saklar. Karşı taraf yüzüğü bulamazsa aramağa devam edilir. Ancak üçüncü fincanda yüzük bulunursa saklayan taraf aleyhine "Dimyat" alır. Yani tepsiyi ellerinde tutan taraf oniki veya on sayı kazanır. Bu şekilde fincan saklamağa ve aramağa devam edilir. Üçüncü fincandan sonra kaçınıcı fincanın altında çıkarsa fincanların adedince sayı kazanmış olurlar. Tepside iki fincan kalınca oyun yeniden önem kazanır. Çünkü bu iki fincandan ilk kaldırılacak fincanın altından yüzük çıkarsa tepsi yine karşı tarafa geçer. Böylece iki fincan kalınca çeşitli tekerlemelerle yüzüğün hangi fincanın altında olduğu tayin edilmeye çalışılır.

Yüzük oyunu 100 sayı alınıncaya kadar devam eder. Yüz sayıyı kazanan taraf oyunu kazanmış olur. Ancak bundan sonra 100 sayıyı kazanan taraf tepsi kendilerinde

olmak üzere "Eldesti" adı verilen son bir saklama yaparlar. "Eldesti" de oyuna dört fincanla başlanır. Bu dört fincan tepsinin dört köşesinde birer köşelerine konulur. Yüzük yine eskisi gibi bu fincanlardan birinin altına saklanır. bu defa karşı tarafın bu fincanlardan ikisini birden kaldırmaya hakkı vardır.

Fincanı arayan "şunda gümanım vakufum var, bunda gümanım var" veya "ya bundadır ya şunda, keçe külâh başında" ibrik lüle gide gele şunu bize vere gibi tekerlemeler söyleyip arkadaşlarının da yüzlerine bakıp fikirlerini aldıktan sonra iki fincan kaldırır, yüzüğü bulursa eldestiyi kazanmış olur. Bulamazsa oyunu kaybeder. Diğer taraf hem "eldesti"yi hem de oyunu kazanmış olur. Eldestiyi kazananlar, oyunu kazananlar ile eşit şartlar altında cezaya tabi olur. Kazanan taraf diğer tarafa cezalar tertip etme, "oyun yapma" hakkına sahiptir. Yüzüğü kaybedenler bir tarafta kazananlar, diğer tarafta sıralanır. Kazanan eline yüzük tepsisini alır;

Dama çıktım dam iki
Yıldız saydım oniki
Hak dedeler geldiler
Fatma Hanım hani ki

Adı söylenen kadın kılığına girmiş erkek veya adı söylenen erkek ayağa kalkar, gelip kendisini çağırana selam verir. Sonra oyunu kaybeden diğer oyuncuların isimleri sayılır. Onlar da ayrı ayrı yerlerinden kalkarak gelip kendilerini çağırana selam verirler.

Oyun yapacak olan oyuncu yere oturur, yaşlıca bir oyuncunun adını vererek ;

- Cimo dayı bize gelesin, ustam seni istiyor. Karataş var, gelip onu deleceksin.

Cimo dayı ;

- Hepsi kara mı, yoksa hepsi beyaz mı? der.

Oyunu yapacak olan oyuncu - Yarısı kara, yarısı beyaz der. Cimo dayı denilen oyuncu ;

- Bir eşek getirin ki binip geleyim der.

Bunun üzerine ilk önce ismi söylenen oyuncuyu getirip elleri üstünde yere yatırır. Cimo dayıyı da üstüne bindirirler. Götürecekleri yere kadar götürüp, orada indirirler. Cimo dayının indiği yerde bir oklava ile bir tas veya bakraç içinde su hazırlanır, yanında da bir hizmetli adam vardır. Cimo dayı şarap ister, şarap yerine su verirler, elindeki oklavayı üzerine bindiği oyuncunun gah ağzına, gah vücuduna dürter ve yorulunca da şarap şarap diye bağırır. Şarap istedikçe hizmetçiler şarap yerine aldatmak için su verirler. Cimo dayı içtiğinin şarap olmadığını, aldatıldığını anlayınca, ağzına aldığı suyu, yüzüğü kaybedenlerin yüzüne fışkırır.

Cimo dayı elindeki kara taşı oymağa devam eder. Nihayet kara taşı deldikten sonra ; Sakın korkmayın şimdi dağ devrilecek der.

Kaybedenlerin hepsi yan yana diz üstüne bir sıraya dizilir ve yüzü koyun yere yatarlar.

Cimo dayı ;

Biz bu kışlada kışladık

Biz bu nakışı işledik

Anası güzel olana

Usta hakkın bağışladık.

Bahar yaz geldi, güz geldi

Usta çıraktan vazgeldi.

diye mani söyler. Sonra yere yatanlardan birinin üstüne bir kalpak koyar, üstüne kalpak koyulan oyuncu silkinerek bu kalpağı yanındakinin üstüne, o da kendi yanındakinin üstüne atar. Kalpağı bu şekilde sırtlarında gezdirirler. Kalpak en sondakinin sırtına atılınca Cimo dayı denilen oyuncu ;

- Kalkın yitükler diyerek elindeki sopa ile kaybedenlerin ayaklarına vurur. Kaybeden oyuncular sıçrayarak yerlerinden kalkarlar. Bundan sonra oyun sırası başlar.

Elli oldu elli oldu

Yüzükçüler belli oldu

Ocak başının minderi

Öldüm dön beri dön beri

Budur yüzükçü minderi

Hey zalim nenni.

diyerek ilk önce oyun yapacağı şahsı karşısına çağırır.

Erzincan'dan gelir katır

Tırnakların kuma batır

Bu yüzüktür kalmaz hatır

Hey zalim nenni nenni

Sana da nenni bana da nenni

Bilir oynar, bilmez oynar

Ta akşamdan beri kinli.

diye türkü söyler, körük ağzını sıvama, yıldıza baktırma, doğrultma, müftüye danışma gibi oyunlar tertip edilir.

Cimo dayı denilen oyuncu kendisine oyun yapılacaklardan birisinin başına bir soğan asar, o soğanı ısırmasını emreder. Kimisine kürek çektirir, kimisini traş ettirir. Maşayı makas yerine kullanarak saçlarının arasına, sokar kimine yıldıza baktırmak

bahanesi ile başına su serper, kimine temel doğrultma bahanesi ile yere yatırıp beline basarlar, kimine körüğün ağzını sıvama bahanesi ile yüzüne kara sürerler.

Çırak, ustası olan Cimo dayıya ;

- Bu kaybeden senin istediğini de bana verecek mi? diye sorar.

Cimo dayı da da kaybeden oyuncunun yüzüne tokatla vurarak ;

- Bu teres tabii verir, vermez mi? diye onu döver.

Kürek çektirirken bir tablanın içine yoğrulmuş kül konulur, kaybedenlerden birisi, arkası Cimo dayıya dönük olarak yere oturur. Kollarını çapraz vari Cimo dayıya verir. Cimo dayı dizlerini dayıyarak körük çekmeye başlar. Önde bulunan oyuncu çırak, Cimo dayı denilen oyuncu da usta olur. Körük çekerler;

Çırak - Usta anan ölmüş,

Usta - Ne yapayım ölmüşse ölmüş, Allah rahmet eylesin.

Çırak- Usta baban ölmüş.

Usta- Ölmüşse ölmüş, Allah rahmet eylesin.

Çırak- Usta dayın ölmüş,

Usta- Ölmüşse iyi olmuş.

Çırak- Usta dostun ölmüş, dostun ölmüş.

Usta- Sıvayın şunun ağzını,

der. Hazırlanan çamur ve kül çırağın ağzına sıvanır.

Pilav Yedirme : Çırak ustasından pilav ister. Usta çırağına ;

- Senin çocukların evde pilav yedimi ki, sen burda pilav istiyorsun diyerek kaşıkla çırağı dövmeye başlar.

Tarla Bölme : Kaybedenlerden birisi tarla diye yere uzatılır, kazananlardan iki kişi, tarla diye yere uzatılan oyuncunun yanlarında karşılıklı olarak yer alıp onu bölmeğe kalkışırlar. Birisi şu taraf senin ; öbür bu taraf benim, sulu yerini mi alırsın, kuru yerini mi alırsın diye paylaşmağa başlarlar. Nihayet aralarında anlaşılırlar.

- Madem anlaştık öyle ise beraber taşını seçelim, diyerek kaybeden oyuncunun vücudunu çimdikleyerek ona azap verirler.

Soru Sorma :

- Yine oyunu kazananlar, mağlupların arasından herhangi bir oyuncuyu isterler, oyuncu ortaya gelir, önce gözleri koyu renk bir mendil ile bağlanır. Galip tarafın ebesi bu oyuncuyu diz çöktürerek önüne alır, parmaklarını önceden hazırlanmış çeşitli renkte boyalara batırarak, önünde oturan mağlup tarafın oyuncusuna bazı sorular sormaya başlar. Mağlup oyuncudan doğru cevap alırsa, "Aferin" diyerek boyalı elleriyle

yüzünü okşar. Doğru cevap alamazsa yine aynı boyalı el ve parmaklarıyla yüzüne bir tokat atar. Bu oyun bu şekilde devam ettikten sonra mağlup tarafın oyuncusunun gözlerindeki bağ çözülür. Herkes mağlup oyuncunun yüzünün haline katılarak gülüp, alay eder. Sonra bir aynanın karşısına götürülüp, yüzünün aldığı şekli gösterirler. Eğer şakaya dayanıklı biri ise kendisi de gülmeğe başlar. Sinirli bir kimse ise bu hale kızar, bağırır, etrafa küfürler savurarak gider.

Domuz topu;

- Yine mağluplar içinden, eti, canı yerinde olan birisinin elleri bileklerinden sıkıca bağlanır, kollar ileri doğru kaldırılır ve bacaklar bu bağlı kolların arasından geçirilerek yusyuvarlak hale getirilir. sonra bunu iki kişi tutarak yukarıya kaldırır, sağa, sola suratle salıncakta sallanır gibi sallanır, arada bir yere vurulur. Ebenin işareti ile kolları sökülerek serbest bırakılır. bu oyuna "Domuz Topu" denilir.

- Çok defa mağlup oyunculara ilginç oyunlar da yaptırılırdı. Mağlup oyuncuların sayısına göre telis çuvallar temin edilir. Bu çuvalların kapalı uçlarından birisi katlanarak içeri doğru itilir, diğer ucun altına geçirildikten sonra mağlupların başlarına birer küllah gibi geçirilir, yüzleri, gözleri çeşitli boyalarla boyanır. İkişerli hizaya getirilerek hep birlikten evden dışarı çıkılır. Galipler ellerine tef, darbuka alıp çalarak, ellerini çırparak, bazen de davul-zurna getirterek mağlupları sokak sokak dolaştırır. Pencereleere çıkan, damlara çıkan, sokaklara, kapı önlerine inen halk, hep birlikte bu görüntüyü seyrederdi.

Ezan Okutma : Kaybedenlerden birisine ceza olsun diye dama çıkıp ezan okuturlar. Cezalı olan oyuncu ;

- Sabah oldu gitmiyor musunuz?

Handa yer kalmadı

Külhanda yer kalmadı

Evli evine

Köylüler köyüne

der, ezanı müteakip oyun biter ve dağılırlar.

Yüzük oyununda kel oğlana ait temsili oyunlar da vardır.

Verin kızı kel oğlana

Eşiğine kul olacak

Merkebize çul olacak

Kel oğlan da bunlara cevaben ;

Verin kızı bal oğlana

Eşiğize kul olayım

Merkebize çul olayım.
der. Fakat kel oğlanın talip olduğu kız, kel oğlanı istemez.
Eşiğime kul olmaz
Merkebime çul olmaz
Kış kış kel oğlan
diyerek onu sürer. Ancak daha sonra kızı razı ederler.⁷¹

b) Yüzükten Geçme Oyunu : Elazığ ve Yöresinde kışın odalarda oynanan "Oyun çıkarma", "Seyir çıkarma" geleneğine bağlı bir tür seyirlik oyundur. Kışın kürsübaşı eğlencelerinde ve püsünlerde oynanan yüzük oyunlarından.

Oyunu çıkaran kişi parmağındaki yüzüğü çıkarıp odadakilere gösterir. Odanın içinde oyunu bilenler olduğu gibi bilmeyenler de vardır. Oyunu bilenlerden birinin eli soba isi, tencere karası veya siyah boya ile boyalıdır, elini saklar, kimse farketmez.

Oyunu çıkaran kişi elindeki yüzüğü herkesin görebileceği şekilde odanın ortasına bırakır, seyredenlere hitaben ;

- Arkadaşlar ben bu yüzüğün içinden geçerin, der.

Seyredenlerden bir kısmı geçersin der. Bir kısmı geçemezsin der. Oyunu çıkaran yüzüğün içinden geçeceğini söyleyerek dizlerinin üzerine çöker, sonra komik bir şekilde dizlerinin üzerinde yürüyerek yüzüğe doğru yönelmeye çalışır. Geçemez gibi yapar, bir kaç kez tekrar eder, sonra oyunu bilmeyenlerden birini işaret ederek ;

- Ben bu yüzükten geçerdim amma falan kişinin gözü değdi, nazara geldim. Bunun gözüntü kapatın ki geçeyim der.

Bunun üzerine elleri kara, is, kömür veya boya ile boyalı diğer oyuncu da işaret edilen kişinin güya gözüntü kapatmak ister, elindeki boyayı, karayı adamın yüzüne sürerek boyar. Oyunu yapan kişi bunun üzerine yüzükten geçer gibi yapar, herkes gülerdi. Yüzü boyanan adam farkına varmaz, aynaya bakıp kara olduğunu da görünce yapacağı pek bir şey kalmazdı.⁷²

c) Yüzük Kimde Oyunu : Elazığ ve köylerinde uzun kış gecelerinde odalarda yapılan kış eğlencelerinde, kürsübaşılarda ve püsünlerde "Oyun çıkarma" "Seyir çıkarma" geleneğine bağlı olarak çıkarılan bir tür seyirlik oyundur. Yüzük oyunlarından.

Oyunu oynayacak kişilerin sayısı sınırsızdır. İsteyen oyuna katılabilir. Oyuna katılacak olan kişiler bir dizi yaparlar. Oyunculardan bir tanesi yüzüğü elinde saklayarak gezdirir. Sonra yüzük birisinin avucunun içine yerleştirilir. kimin avucunda

⁷¹ MEMİŞOĞLU, Fikret ; Harput Halk Bilgileri, "Yüzük oyunları" Elazığ Kültür Derneği Yayınları No:2, Elazığ 1995, s.273-278.

⁷² ÖREN, Veli ; Kişisel Görüşme, Elazığ 1998 (Aşağı Harput köyü).

olduğunun kimse farkına varmaz. Elinde "Tura" olan ebe oyuncu diğer oyuncuların karşısına gelir ;

- Yüzük kimde diye bağırır. birinin eline vurur. Diziden bir oyuncu isim vererek,

Örneğin ; Ahmette der. İsmi verilen oyuncunun eline vurur. Elini açar, yüzüğü bulamaz. Ebe oyuncu tekrar yüzük kimde diye bağırır. Yüzüğü bulana kadar oyuncuların ellerine sırasıyla vurur. Oyun bu şekilde dönüşümlü olarak devam eder.⁷³

14. OYUN ÇIKARMA GELENEĞİNE BAĞLI DİĞER OYUNLAR

a) **Değirmen Oyunu** : Seyirlik oda oyunlarından. Uzun kış gecelerinde köy odalarında oyun çıkarıcılar tarafından "oyun çıkarma" "oyun yapma" geleneğine bağlı olarak çıkarılan oyunlardandır.

Değirmen oyununda kendisine oyun yapılacak kişinin elleri ve ayakları "örken" "urgan" adı verilen kalın iplerle bağlanır. Kolları arasına da "değenek" adı verilen uzun sopalar yerleştirilir, kolları bu değeneğe bağlanır. Odanın içindeki "cisir" denilen kalın ağaçlara ayaklarından asılarak döndürülür. İp kısılana kadar büküldükten sonra birden bire bırakılır. İp döne döne aşağıya doğru salınır. Tekrar dönderilirken bazen kendisine oyun yapılan kişinin ensesinden içeri ateş külleri veya un bırakılır. İp dönerken adamda ipe birlikte döner ve aşağı doğru inerken sırtından da unlar ve küller duman gibi savrulur. Oyun bu şekilde devam eder.⁷⁴

"Değirmen oyunu"nun bir başka varyantında değirmen yapılmaya çalışılır. Bu oyuna bazen "Duvar oyunu" adı da verilir. İlk önce bir mühendis getirilir. Arkın bağlanması, suyun getirilmesi ile ilgili keşifler yapar, sonra projesi çıkarılır. Divanlarda insanlar oturur. Odanın bazı köşelerinde çeşitli renk ve ebatlarda taşlar bulunur, bu taşlar kırılarak manivela ile çıkarılır. Arklar yapılır, duvarlar örülmeye başlanır. Duvar örüldükten sonra üzerine oturularak tahtaları da atılır. Böylece değirmen tamamlanır. Oyunculardan biri örülen duvarın etrafında hızlı hızlı dönmeye başlar. Bir başka oyuncu elindeki ateş külünü ve unu değirmenciye getirirken etrafındaki seyircilere savurur.⁷⁵ Buradaki taş ve tahtalar oyunculardır.

b) **Mazan Dura Oyunu (Kim Vurdu Oyunu)**; Seyirlik oda oyunlarından. "Oyun çıkarma" geleneğine bağlı olarak oyun çıkarıcılar tarafından çıkarılmış ezgisiz oyunlardandır.

⁷³ ÖREN Veli, KARLIDAĞ Hasan ; Kişisel Görüşme. Elazığ 1998 (Aşağı Demirtaş Köyü)

⁷⁴ ORUÇ, Kasım ; Kişisel Görüşme, Elazığ 1998 (1928 Sivrice doğumlu)

⁷⁵ ORUÇ, Derviş ; Kişisel Görüşme, Elazığ 1998 (1929 Sivrice doğumlu)

Oyun dört kişi arasında oynanır. İki kişi oyunu oynar. Üçüncü kişi ise oyunu bilmeyen, oyuna getirilecek olan şahıstır. Dördüncü oyuncu oyunu yapan kişidir, elinde sopa vardır. İki oyuncu üstlerine hasavan adı verilen örtüyü örtterek yatar. Yanlarına da yastığı alır. Oyunu yapan kişi sopa ile yastığa vurur. Kim vurdu diye bağırır. Yerde yatan oyuncular kimin vurduğunu bilirse yerden kalkar, bilmezse yatar. Oyuncu yerine yastığa vurulduğunu gören oyun bilmeyen bir seyirci de oynamak ister. Oyundan kalkan oyuncunun yerine geçerek oyuna gelir. Oyunu yapan kişi elindeki sopayı seyircilerden birine verir. Bu kez sopa ile oyuna gelen kişinin ayağına, bacağına, baldırlarına sert yerlerine vurmaya başlarlar. Kim vurdu diye bağırırlar. İlk önce bilmez sonra seyircilerden birinin vurduğunu görür. Oyundan kalkar sonra yerine geçen oyuncu yere yatar. Kimin vurduğunu bilir. Oyuna gelen oyuncu tekrar yatar. Oyunu yapan oyuncu tekrar eline sopayı alır. Oyuna gelen oyuncuya vurmaya başlar. Oyuna düşen insan seyircilerin isimlerini sırayla söyler, kimin vurduğunu bilemez. Oyun yapan kişi elindeki sopa ile bazen yastığa vurur. Yerde yatan ikinci oyuncu sanki kendisine vuruluyormuş gibi bağırmaya başlar. Oyuna gelen kişi sadece kendisinin değil, yanındakinin de dayak yediğine inanır. Sonra yine dayak yemeye başlar. Oyuna gelen kişi dayaktan bitkin düşmüştür. Oyun biter. Kimin vurduğunu anlamaz.⁷⁶

c) **Mılla Potik (Molla Potik)**; Seyirlik oda oyunlarındanr. "Oyun çıkarma" "Oyun yapma" geleneğine bağlı olarak çıkarılan oyunlardandır.

Şakaya dayanıklı kişiler tarafından oynanır. Köylüler ile köyün dışından gelen, oyunu bilmeyen, şakayı kaldırır dayanıklı kimselerden biri arasında oynanır. Oyun yapılacak kişi köyün dışından oyunu bilmeyen bu kişilerden seçilir ve bu oyuncuya "Mılla Potik" adı verilir.

Oyun yapılacak kişinin ceketinin kollarının içinden sopa geçirilir, kolları paralel gelecek şekilde kollarının boyuna göre sopa kollara bağlanır, böylelikle oyuna getirilen kişi hareketsiz kalır, bir yere kaçamaz, elleri ve kolları ile kimseye müdahale edemez. Köylüler, oyuna gelen kişiyi oynatırlar, su seperler, iteklerler, "Mılla potik" adı verilen bu oyuncu düşer kalkamaz. Seyircilerde ellerindeki boyaları, pisliği, çamuru, unu, külü mılla potiğin yüzüne sürerler. Mılla Potik yapılan her türlü şakaya müdahale edemez. Seyirciler de gülererek eğlenir.⁷⁷

d) **Yıldız Gösterme**; Seyirlik oda oyunlarından olup, oyun çıkarıcılar tarafından "oyun çıkarma", "seyir çıkarma" geleneğine bağlı olarak çıkarılmıştır.

Ev sahibi, gelen misafirlere yıldızı göstereceğini söyler. Misafirlerden bir tanesi çağırır. Ceketinin kolu adamın başına geçirilir. Adamın ceketinin kolundan yukarı

⁷⁶ ÇİLESİZ, Nuri ; Kişisel Görüşme, Elazığ 1998.

⁷⁷ ÇİLESİZ, Nuri ; Kişisel Görüşme, Elazığ 1998.

doğru bakmasını ister. Yıldızı görüp görmediğini sorar. Adam yukarı doğru bakarken göremiyorum der.

- Oyunu yapan kişi; Görüyormusun?
- Oyuna gelen kişi; Göremiyorum.
- Oyunu yapan kişi; Görmüyormusun? diye sorar.
- Oyuna gelen kişi; Görmüyorum der.
- Oyunu yapan kişi; Sabret dur göreceksin der.

Yukarıya iyi bak, yukarıya iyi bak diye adama çıkışır. Adam kafasını yukarıya kaldırıncı ceketin kolundan içeri bir tas su boşaltılarak adam ıslatılır ve oyuna getirilir.⁷⁸

⁷⁸ ÖREN, Veli ; Kişisel Görüşme, Elazığ 1998 (1938 Elazığ Aşağı Demirtaş Köyü doğumlu, ilkokul mezunu, emekli işçi, çiftçi).

SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Anadolu, Köy Seyirlik Oyunları, köylülerin uzun kış aylarında, gün dönümlerinde, düğünlerde, bayramlarda vakit geçirmek ve eğlenmek için düzenleyip oynadıkları dram karakterli temsillerdir. Bu temsili oyunlar, çok eski bir geleneğe dayanmaktadır. Yazarları ve metinleri bulunmayan sözlü bir geleneğe ait olan bu folklor mahsulleri 1071 tarihinden sonra da Anadolu'da devam etmiş ve bugüne kadar gelmiştir.

Bu çalışmada unutulmaya yüz tutmuş Elazığ Yöresi Dramatik, Seyirlik ve Temsili Oyunları genel anlamda bütün yapıları incelenmiş, hiç olmazsa gelecek nesillere kaynak olması ve bu tür konularda daha iyi çalışmalar yapabilecek kişilere yardımcı olması düşünülmüştür.

"Elazığ Yöresi Dramatik, Seyirlik ve Temsili Oyunlarının İncelenmesi" adlı bu çalışma ilk kez bir Yüksek Lisans çalışması olarak ele alınmıştır.

Biz bu araştırmada yöredeki oynanan ve oynanmayan dram karakterli köylü temsilleri ve seyirlik oyunlarını bütün yapıları ile inceledik, varyantlarını tespit edip karşılaştırdık. Oyunların kaynaklarını, eski ve yeni konularını araştırdık. Oyun tekniği adı altında oyunların oynanma zamanı, hazırlanışı, oynandığı yer, seyircilerin katılımı, oyun, müzik, dekor, kostüm, makyaj gibi konularını inceledik.

Bu araştırmanın sonucunda, ortaya çıkan ortak özellikleri şöyle sıralayabiliriz ;

1. Elazığ yöresi dramatik, seyirlik ve temsili oyunları hem kış aylarında odalar da, düğünlerde, bayramlarda, gündönümü ve toplantılarda, hemde meydanlarda ve şenliklerde vakit geçirmek ve eğlenmek amacıyla oynanmaktadır.

2. Yazın harman yerleri (düz zemin), açık alanlar, meydanlar, havuzbaşları, ocakbaşları, kışın ise geniş avlular, ayvanlar, üstü kapalı yerler, odalar ve kürsübaşları oyun alanlarıdır.

3. Elazığ yöresi dramatik, seyirlik ve temsili oyunlarının bir kısmı halay türü oyunlardandır (Güvercin, isfehan, leblebici, sinsin, çaydaçıra, bıçak vb.).

4. Oyunların bir kısmı sözsüz, bir kısmı sözlüdür.

5. Oyunların bir kısmı disiplinli, bağlı ve dizi halinde topluca oynanmaktadır. (Güvercin, isfehan, değenek).

6. Oyunların bir kısmının ikinci bölümü dizi halinde bağısız ve karşılıklı olarak oynanmaktadır (Güvercin, isfehan).

7. Halaylarda rastlanan karşılama biçimlerine bu oyunlarda da raslanmaktadır. Çoğu oyunlar karşılıklı olarak bağımsız bir şekilde oynanmaktadır.
8. Bazı oyunlar disiplinli, bağısız ve topluca oynanmaktadır. (Çayda çıra, çepik, bıçak, leblebici, sinsin, yumruk, degenek, şevекırma oyunları gibi).
9. Profan mahiyetteki oyunların türlü kaynakları vardır. Leblebici, deveci, lele Ayşe, isfahan gibi oyun ve temsiller iş hayatına ait ve günlük köy-şehir hayatından alınan konulardır.
10. Köy hayatında güldürücü oyunlar büyük çoğunluğu teşkil ederler. Dramatik karakterli temsili ve seyirlik oyunların genelinde "eğlenme ve vakit geçirmek" düşüncesine uygun olarak, güldürme, şaka, alay, eleştiri, oyun yapma, oyun çıkarma, seyir çıkarma, mizah, hiciv çabası öne çıkar.
11. Oyunların çoğu güldürme amaçlı da olsa didaktik yönünün ağır bastığı gözlenir. Yaşlıların tecrübe ve deneyimlerini aktarma biçiminde de yorumlanır.
12. Güldürürken ders veren didaktik konularla trajedi unsuru taşıyan oyunlarda da "eğlenme ve vakit geçirme" amacına yöneltlmıştır.
13. Oyunların çoğu taklit özelliklidir.
14. Sözüün yardımı olmadan yalnızca jest ve mimiklerle oynanan samit ve lal gibi sessiz oyunlar bir çeşit pandomim olup ayrı bir tür teşkil etmektedir.
15. Elazığ yöresi dramatik, seyirlik ve temsili oyunların bir kısmı eski Türk inanç ve kültürünün izlerini taşımaktadır. Bu ritüellerde evlenme, ölüp-dirilme, ak-kara çatışması, ateş kültü, hayvan kültü, dini ve büyüsel, yılın değişmesi ile ilgili ritüeller, mevsimlik ve çoban bayramları, kız kaçırma, gelin kaçırma gibi konuları gösterebiliriz.
16. Dramatize, seyirlik ve temsili oyunların kaynakları eski inançlardan gelmekle birlikte, belirli bir sosyal hayatın portresini vermektedir. Oyunların özü köylünün düşünce yapısı ve yaşam şekliyle biçimlenir.
17. Temsili oyunlarda oyuncular rollerine göre kostüm, uzun elbise giyerler. Hayvan rollerine çıkanlar canlandırdıkları hayvanın postuna bürünürler. Oyunlar için hayvan postundan elbiseler ve başlıklar yapılır.
18. Kadınların kendi aralarında oynadıkları oyunlarda erkek rolleri için erkek kılığına girerler. Erkeklerin kendi aralarında oynadıkları oyunlarda da kadın rollerini kadın kostümleri giyinerek kılık değiştirmiş erkekler yapar.
19. Ritüellerde erkeğin kadın, kadının erkek kılığına girerek oyun oynanmasının en büyük sebeplerinden birisi taassuptur. Taasubun olduğu yerlerde kadın ve erkeğin bir arada seyirlik oyun oynamamasından dolayı erkek-kadın, kadın da erkek kılığına girerek bu boşluğu doldurmuştur.

20. Oyunlarda makyaj malzemesi olarak baca isi, tencere karası, kömür, boya ve un kullanılır. İhtiyarlar için koyun yününden beyaz sakal yapılır. Sırtları ve göğüsleri saman veya yastık konularak kamburlaştırılır. Ayrıca oyuncular için rolüne girdikleri hayvan ile ilgili olarak hayvan maskeleri hazırlanır.

21. Oyunlarda aksesuar da vardır. Oyuncular rollerine göre ellerinde değenek, çengelli sopalar, mendil, kılıç, tüfek, cirit, tura, bıçak, kama, çayda çıra tabağı v.b gibi aletler taşırlar, kollarını bağlamak için sopa, başlarını örtmek için örtü, sarık, küllah, şapka, fes kullanılır. Sırtlarına ve göğüslerine yastık yerleştirilir.

22. Deve oyunu gibi oyunlarda devenin hörgücü hazırlanırken merdiven, tahta, üzerine ise halı veya hasavan adlı örtüler ile yastık ve heybeler kullanılır.

23. Oyunlar köylüler tarafından hazırlanır. Herkes tarafından oynanma geleneği vardır. Köylüler arasında taklit yeteneği yüksek, neş'eli, şakaya ve acıya dayanıklı oyun oynamayı seven, oyun yapabilen usta ve becerikli oyuncuların bu işi üstlendikleri görülür. Meraklı kişiler de bu oyunları oynamak için kendiliklerinden, usta-çırak yöntemi ve taklit ederek öğrenme yoluna giderler.

24. Oyunlarda seyirciler köylülerdir. Seyircilerin de oyuna katıldıkları görülür. Civar köylerden de seyirciler çağrılır. Oyun çıkartıldığı zaman bu oyunları oynayabilen, oyun ve seyir çıkaran oyun yapabilen, dayanıklı, şakacı, oyun gücü yüksek insanlardan oyun çıkarmak için oyunlara davet edilir.

25. Oyunları haberci, dellal, okuyucu, okucu, ohucu, davetçi adı verilen kişiler haber verir. Oyunların ne zaman ve nerede oynanacağı köylülere davet kağıdı veya ohuntu adı verilen duyurularla duyurulur.

26. Haberi getiren kişilere para, altın, yiyecek gibi çeşitli hediyeler verilir. Bu kişiler genelde köyün garibanlarından ve fakir kimselerden seçilir.

27. Oyunlarda ara verme adeti vardır. Ara verildiği zaman türküler söylenir, maniler ve hoyratlar okunur, diğer oyunlara geçilir.

28. Oyunların kendine has müzikleri vardır. Genelde çoğu oyunlara davul-klarnet eşlik eder. Kapalı alanlarda klarnet, kanun, keman, ud, cümbüş, darbuka, def gibi sazların yanısıra bağlama ve kaval gibi sazlar ile pek nadir olarak mey ve ney gibi sazlar da kullanılır. Açık alanlarda davul-klarnet ile davul-zurna gibi çalgılar da kullanılır.

29. Oyunlarda usul açısından 2 ve 4 zamanlı ana usuller ile 2 zamanlı ana usullerin üçerli şekli olan 6 zamanlı usuller ve 10 zamanlı birleşik usuller kullanılır.

30. Türkölü oyunlarda rastladığımız 10 zamanlı birleşik usulün (2+3+2+3) ve (3+2+2+3) kalıplarının aynı ezgi içinde değişerek kullanıldığı görölmüştür. (Çaydaçıra, isfahan oyunları gibi) Bu usulün ezgide değişerek kullanılmasına karşın oyun figürünün sabit kalışı bir diğer ilginç özelliktir.

31. Güvercin, Bıçak, Sarı Zeybek, Kama oyunları gibi oyunlar istisna olarak 9 zamanlı birleşik usülle oynanmaktadır.

32. Elazığ yöresi dramatik, seyirlik ve temsili oyunlarının içerisinde bir kaç oyun haricinde çoğu oyunların müziklerinin inici, çıkıcı yapıya sahip olduğu görülmektedir.

33. Dramatik, seyirlik ve temsili oyunların türkülü olanlarının türkü sözleri, eğlence, mizah gibi konuları ağırlıklı olarak işler.

Bu araştırmadan, çıkan en önemli sonuç, Elazığ yöresi dramatik, seyirlik ve temsili oyunlardan bazılarının temel yapı itibariyle Anadolu'nun çoğu yörelerinde benzer özelliklerde sözlü bir gelenek olarak yaşadığını ve bu oyunların kökeninin aynı olduğunu, dolayısıyla batı kültürü ile bağlantı kurmamış Türk köylüsünün kendi sosyal ve iktisadi şartları içinde folklorik bir tiyatroya sahip olduğunu gösterdi.

Nitelikleri ne derece sade olursa olsun köy hayatında yer tutan temsili ve seyirlik oyunlar önce çevrenin sahne hayatına olan ihtiyacını karşılamak, kusurları ortaya koymak suretiyle gidermeye, yetenekleri överek yaygınlaştırmaya, çalışarak toplumun yükselmesine yardımcı olmakta, acılarıyla mutluluğuyla köy insanını tanımak ve anlamak bakımından büyük yarar sağlamaktadır.

Çevre hayatında ve toplum meselelerinden alınan konularla oluşturulan düğünlerde, çeşitli toplantılarda oynanan temsili ve seyirlik oyunlarda acılı ve güldürücü yönleriyle, ritüelleriyle, değişik duygularıyla köy insanı önümüze serilmekte, bölgeler ve çevreler meseleleriyle tanıtılmaktadır. Böylece kişileri kaynaştırmak yönünden azımsanamayacak bir hizmet gerçekleştirilir.

KAYNAKLAR

A. Kitap ve Kitap Bölümleri için gösterim :

1. AND, Metin ; 1978, Türk Tiyatrosuna Genel Bakış, Ankara.
2. AND, Metin ; 1974, Oyun ve Büğü, Ankara.
3. AND, Metin ; 1985, Geleneksel Türk Tiyatrosu, Ankara Ofset, İstanbul.
4. ARDIÇOĞLU, Nurettin ; 1964, Harput Tarihi, İstanbul.
5. ATALAY, Besim; 1970, Divan-u Lügati't Türk, T.D.K.Yayınları, Ankara, C.3.
6. ATAMAN, Sadi Yaver ; 1982, "Folklor Konusu Olarak Türk Halk Müziği ve Oyunları" Türk Halk Müziği ve Oyunları, İstanbul, C.1.
7. AYDIN, Cengiz ; 1985, "Türk Halk Oyunlarının Tarihçesi", Türk Halk Müziği ve Oyunları, İstanbul, C.1.
8. BORATAV, P.Naili ; 1982, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, İstanbul.
9. BORATAV, P.Naili ; 1982, "Türklerde İnsanların Sesi" Folklor ve Edebiyatı, İstanbul, C.2.
10. BORATAV, P.Naili ; 1982, Köroğlu Destanı, İstanbul.
11. BOZKURT, Güvenç ; 1979, İnsan ve Kültür, İstanbul.
12. ÇAYKANOVİÇ, V ; 1973, Mit-i religiya Y.Sırbia, Beograd.
13. DEMİRSİPAHİ, Cemil ; 1975, Türk Halk Oyunları, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
14. DOĞANÇ, Ayhan ; 1982, Folklor Doğru, İstanbul.
15. DURKHEİM ; Les Formes Elementaires de la vie Relagieuse.
16. ELÇİN, Şükrü ; 1977, Anadolu Köy Orta Oyunları, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

17. ERHAT, Azra ; 1984, Mitoloji Sözlüğü, İstanbul, 3.Baskı.
18. EROĞLU, Türker ; 1994, İnsan ve Oyun, Kayseri.
19. EROĞLU, Türker ; 1995, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Halk Oyunları ve Halayların İncelenmesi, Ankara.
20. EVLİYA, Çelebi ; Seyahatname, C.1.
21. FRAZER, Totemism and Exogamy V.I, p.53, Freud, Totem ve Tabu (Niyazi BERKES) Tercümesi.
22. FİSCHER, Ernest ; 1985, Sanatın Gerekliliği, Çev.Cevdet Çapan, Ankara.
23. GAZİMİHAL, M.Ragıp ; "Halk Oyunları Konusunda Biyu, Bicu" Türk Folkloru Araştırmaları, Ankara, C.1, Sayı.3.
24. GAZİMİHAL, M.Ragıp ; 1992, Türk Halk Oyunları Kataloğu, Ankara, C.1.
25. GÖKALP, Ziya ; 1976, Türk Medeniyet Tarihi, İstanbul.
26. GÜLENSOY, Tuncer ; BURAN, Ahmet ; 1994, Elazığ Yöresi Ağızlarından Derlemeler T.D.K.Yayınları 572, Ankara.
27. GÜNAY, Umay ; Folklor Nedir?
28. HAZAR, Muhsin ; 1996, Beden Eğitimi ve Sporda Oyunla Eğitim, Ankara.
29. İLİN, M ; SEGAL, E ; 1985, İnsan Nasıl İnsan Oldu? İstanbul.
30. İNAN, Abdülkadir ; Şamanizm.
31. İNAN, Abdülkadir ; 1972, "Yakut Şamanizminde İje Kıl" Türkiye Mecmuası, İstanbul, C.2, Sayı.4.
32. İNAN, Abdülkadir ; 1972, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Türk Tarihi Kurumu, Ankara.
33. KARADAĞ, Nurhan ; 1978, Köy Seyirlik Oyunları, Ankara.
34. KÖPRÜLÜ, Fuat ; Türk Edebiyatının Menşe-i, Milli Tettebular Mecmuası, İstanbul, C.2, Sayı.4.35.
35. KÖPRÜLÜ, Fuad ; İslam Ansiklopedisi.

36. MEMİŞOĞLU, Fikret ; 1968, Harput Ahengi, İstanbul.
37. MEMİŞOĞLU, Fikret ; 1995, Harput Halk Bilgileri, Elazığ Kültür Derneği yayınları, No.2, Elazığ.
38. ÖNDER, A.Rıza ; 1966, Yaşayan Anadolu Efsaneleri, Kayseri.
39. ÖNDER, Mehmet ; 1970, Bitmez Tükenmez Anadolu, Ankara.
40. ÖNDER, Mehmet ; 1995, Şehirden Şehire Anadolu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
41. ÖRNEK, S.Veyis ; 1977, Türk Halk Bilimi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
42. ÖRNEK, S.Veyis ; 1971, 100 Soruda İlkelerde Din, Bugü, Sanat, Efsane, İstanbul.
43. ÖZDEMİR, Nutku ; 1985, Dünya Tiyatro Tarihi, İstanbul.
44. PARLATIR, İsmail ve Diğ; 1994, Okul Sözlüğü, T.D.K.Yayınları, T.T.K. Basımevi, Ankara.
45. Peter, KOSTIĆ ; 1972, Prokio İznoceny godisnjik, obicaya, Beograd.
46. PROSIĆ, Mirjane ; 1976, Obrenda Proksa M.Sebeye Teorisjko, Hipotetic ki okvir za Prouvacavanye Paklado Kao, Obreda Proleza Etnoloske Soveske 1.Beograd.
47. SAKAOĞLU, Saim ; 1978, 101 Anadolu Efsanesi, İstanbul.
48. SUNGUROĞLU, İshak ; 1958, Harput Yollarında, İstanbul. C.1, 2, 3, 4.
49. ŞEMSETTİN, Sami ; 1986, Kamus-i Türk'i, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul, C.1.
50. TECER, A, Kutsi ; Köylü Temsilleri.
51. YEĞİN, Abdullah ve Diğ.1993, Osmanlıca-Türkçe Ans.Büyük Lügat, Türdav Yayınları, Ziya Ofset, İstanbul.

B. Tezler İçin Gösterim :

52. ARIKAN, Kadir ; 1979, Elazığ Efsaneleri, F.Ü.Fen Ed.Fak.Mezuniyet Tezi, Elazığ, s.29.
53. GÖRKEM, İsmail ; 1987, Elazığ Efsaneleri Üzerinde Araştırmalar (Metinler ve İncelemeler) Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, F.Ü.S.B.E.Elazığ.
54. SİVRİKAYA, Sebahattin ; 1994, Elazığ Yöresi Halk Oyunlarının Halk bilimi Açısından İncelenmesi, İ.T.Ü.T.M.D..K. Türk Halk Oyunları Bölümü Lisans Tezi, İstanbul.

C. Süreli Dergilerdeki Makaleler İçin Gösterim :

55. ARDIÇOĞLU, Nurettin ; "Hususi Makale" Elazığ Broşürü, Elazığ.
56. BAHADIRYAN, Ebulgazi ; Secere-i Türkiyye, A.Vefik Paşa Neşri, İstanbul.
57. BURAN, Ahmet ; 1989, "Fırat Havzasında Yağmur Duası ve Yada Taşı" F.Ü.Dergisi, S.B.E.Yayınları, Elazığ, Sayı.3-2, s.63-71.
58. ELÇİN, Şükrü ; Koroğlu Hakkında Notlar, Ülkü matbaası, İstanbul, Sayı.57, s.276.
59. GÖKALP, Ziya ; 1976, Eski Türklerde İctimai Teşkilat ile Mantiki Tasnifler Arasında Tenazur, İstanbul.
60. KÖPRÜLÜ, Fuat ; 1978, Türk Edebiyatının Menşe-i Milli Tetebbular Mecmuası, İstanbul, C.2.
61. MEMİŞOĞLU, Fikret ; 1968, Yeni Fırat Dergisi, Elazığ.
62. SİLER, Abdurrahman ; "Tarihte Harput ve Elazığ" Harput Dergisi, Elazığ, Sayı.1, s.23.
63. SUNGUROĞLU, İshak ; Çaydağ'ı ve Orjini Türk Folklorunu Araştırma Dergisi, İstanbul, C.12.

D. Özel Sayılardaki Yayınlar İçin Gösterim :

64. AND, Metin ; 1975, "Dramatik Köylü Gösterilerinin Ritüel Niteliği" Türk Folklorunu Araştırmaları Yıllığı, Belleten 1974. Kültür Bakanlığı. Mifad Yayınları:10, Ankara.

65. AND, Metin ; 1976, "Komşu Kùltürlerde Dramatik Köylü Oyunları ve Türk Etkisi" Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı 1975, Kùltür Bakanlığı Mifad Yayınları:17, Ankara, s.1-27.
66. BURAN, Ahmet ; 1986/1, "Keban ve Baskil Yöresinden Derlenen Efsaneler, "Türk Folklorundan Derlemeler 1986/1, Ankara, s.31-39.
67. CANPOLAT, Mustafa ; 1975, "Divan-u Lugati't Türk'de Şamanizm İzleri, Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı, Belleten 1974, Kùltür Bakanlığı Mifad Yayınları 10, Ankara, s.19-35.
68. ELAZIĞ İL YILLIĞI, 1992, Ankara, s.38.
69. EROĞLU, Türker ; 1988, "Elazığ Halk Oyunları Üzerine Folklorik İnceleme ve Karşılaştırma Denemeleri", Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı, Kùltür ve turizm Bakanlığı Mifad Yayınları 83. Ankara 1988/1, s.1-11.
70. EROĞLU, Türker ; 1989, "Elazığ'ın Dalhıca (Üngüzek) Köyünden Derlenen Halk Oyunları" Türk Folklorundan Derlemeler, Kùltür Bakanlığı Mifad Yayınları 115, Ankara, s.149-157.
71. GÜNAY, Umay ; 1987, "Folklor Nedir?" Türk Folkloru Araştırmaları, Kùltür ve Turizm Bakanlığı Mifad Yayınları 90, Ankara.
72. ÖZHAN, Mevlüt ; 1986, "Kırşehir İli Kızılca Köyü'nde Oynanan Dramatik Köy Seyirlik Oyunlarından Örnekler" Türk Folklorundan Derlemeler, Kùltür Bakanlığı Mifad Yayınları, 1986/1, Ankara, s.239-247.
73. ÜÇER, Müjgan ; 1975, Anadolu Folklorunda Fadime Ana, Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı 1975, Kùltür Bakanlığı Mifad Yayınları 17, Ankara, s.147-157.

E. Akademik Konferanslarda Yayınlanmış Bildiriler İçin Gösterim :

74. ALPTEKİN, A.Berat ; 1984, Fırat Havzasında Tespit Edilen Ağıtların Türk Kùltürü İçindeki Yeri, Fırat Havzası II.Folklor ve Etnoğrafya Sempozyumu Bildirileri, 5-7 Kasım 1987, Elazığ F.Ü.Yayınları, Elazığ, s.10.
75. AND, Metin ; 1983, Anadolu Halk Oyunları ve Halk Tiyatrosunun Özellikle Hayvan Benzetmeceleri Bakımından Asya Kökenleri, Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Blidirileri, Kùltür ve Turizm Bakanlığı Mifad Yayınları 42, Ankara, C.3, s.31-51.

76. AND, Metin ; Türkiye ve Komşu Ülkelerde Köse Diye Bilinen Oyunlarının Anlamı ve İşlevi, III.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Mifad Yayınları, Ankara, C.3, s.80-85.
77. ARTUN, Erman ; 1987, Tekirdağ Köy Seyirlik Oyunları, III.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Mifad Yayınları 85, Ankara, C.3, s.31.
78. ATAMAN, Sadi Yaver ; 1986, Folklor Araştırmaları Açısından Halk oyunlarına Genel Bakış ve Ateş Kültü ile İlgili Oyunlar, III.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Mifad Yayınları , Ankara.
79. ATAMAN, Sadi Yaver ; 1982, Türk Halk Oyunlarının En Yaygın Çeşitleri Halaylar, Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Kültür Bakanlığı, Mifad Yayınları, Ankara, 1981, s.80.
80. KAZMAZ, Süleyman ; 1983, Köy Tiyatrosu, II.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Mifad Yayınları 42, Ankara 1981, C.3, s.167-177.
81. KORKMAZ, Ramazan ; 1987, Martufal, Martuval Açma, "Fırat Havzası Folklorunda Hidrellez Şenlikleri ve Bu Gelenegin Türk Dünyası İçindeki Yeri" Fırat Havzası II.Folklor ve Etnografya Sempozyumu Bildirileri, 1987, F.Ü.Yayınları, Elazığ 1987, s.189-190.
82. KUTLU, Muhtar ; 1989, Koç Katımı ve Saya Gezme, "Geleneksel Çoban Bayramları ve Fırat Havzasında Yaşayan İzleri "Fırat Havzası II.Folklor ve Etnografya Sempozyumu Bildirileri, 5-7 Kasım 1987 Elazığ, F.Ü.Yayınları-Elazığ, s.199-205.
83. OBRUK, Cahit ; 1982, Taklitten Oyuna, II.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Program ve Bildiri Özetleri, Kültür Bakanlığı, Mifad Yayınları , Ankara.
84. ÖZHAN, Mevlüt;1987,Çocuk Oyunlarının Dramatik Unsurları, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Mifad Yayınları , 23-28 Haziran İzmir 1986, Ankara, s.100.
85. ÖZHAN, Mevlüt ; 1992, Kadınlar Arasında Oynanan Dramatik Seyirlik Oyunlarda İşlenen Konular. IV.Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, No.166, Ankara, C.III, s.187-199.

86. SEYİRCİ, Musa ; Deve Folkloru ve Güney Göçerlerinde Deve Donanımları, III.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Mifad Yayınları, Maddi Kültür, C.5, Ankara, s.327-338.
87. UYSAL, A Edip ; 1988, Türk Halk Oyunlarının Sahnellenmesinde Karşılaşılan Problemler Sempozyumu Açış Konuşması, Sempozyum bildirileri, Ankara, s.9.

F. Ders Notları

88. DEĞERLİ, Fikret ; 1992, İ.T.Ü.T.M.D.K.Türk Halk Oyunları Bölümü Ders Notları, İstanbul.
89. DEĞERLİ, Fikret ; 1995, İ.T.Ü.S.B.E.Türk Halk Oyunları Ana Sanat Dalı Yüksek Lisans Ders Notları, İstanbul.
90. DEMİRKOL, Tanju; Fırat Üniversitesi Müzik Bölümü Ders Notları, Elazığ.
91. PAŞMAKÇI, Yücel ; 1995, İ.T.Ü.S.B.E.Türk Halk Oyunları Anasanat Dalı Yüksek Lisans Ders Notları, İstanbul.
92. SİVRİKAYA, Sebahattin ; 1983, Elazığ Yöresi Halk Oyunları Üzerine Notlar. Elazığ.
93. SİVRİKAYA, Sebahattin ; 1997, Erciyes Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Türk Halk Oyunları Ders Notları, Kayseri.

G. Kişisel Görüşme

94. Adnan ÇAMLIBEL, 1996, Kişisel Görüşme, Elazığ.
95. Derviş ORUÇ, 1998, Kişisel Görüşme, Elazığ.
96. Ekrem ORUÇ, 1998, Kişisel Görüşme, Elazığ.
97. Hasan KARLIDAĞ, 1998, Kişisel Görüşme, Elazığ.
98. Hıdır SEZGİN, 1993, Kişisel Görüşme, İstanbul.
99. Hüseyin KARLIDAĞ, 1998, Kişisel Görüşme, İstanbul.
100. Kadir DEMİR, 1993, Kişisel Görüşme, İstanbul.
101. Kasım ORUÇ, 1998, Kişisel Görüşme, Elazığ.

102. Mehmet Şerif ÇAÇA (Çeçen), 1996, Kişisel Görüşme, Elazığ.
103. Melih BOYDAK, 1992, Kişisel Görüşme, İstanbul.
104. Metin AYDIN, 1992, Kişisel Görüşme, İstanbul.
105. Mevlut CANAYDIN, 1992, Kişisel Görüşme, İstanbul.
106. Nihat KAZAZOĞLU, 1998, Kişisel Görüşme, Elazığ.
107. Niyazi KIŞLA, 1993, Kişisel Görüşme, Elazığ.
108. Nuri ÇİLESİZ, 1998, Kişisel Görüşme, Elazığ.
109. Paşa DEMİRBAĞ, 1998, Kişisel Görüşme, Elazığ.
110. Salih KINACI, 1991, Kişisel Görüşme, Elazığ.
111. Tahsin AYIK, 1992, Kişisel Görüşme, Elazığ.
112. Veli ÖREN, 1998, Kişisel Görüşme, Elazığ.
113. Yılmaz KALENDER, 1993, Kişisel Görüşme, Elazığ.
114. Zülfü DEMİRTAŞ, 1998, Kişisel Görüşme, Elazığ.
115. Zülfü KARATAŞ, 1998, Kişisel Görüşme, Elazığ.

KAYNAK KİŞİLER

1. Adnan ÇAMLİBEL : 1962 Elazığ doğumlu. Elazığ Musiki Konservatuvarı Harput Musikisi ve Oyunları Şube Başkanlığı Musiki Konservatuvarı başkan yardımcılığı ve başkanlık görevlerinde bulunmuştur. Üniversite mezunudur. Ticaretle uğraşmaktadır.

2. Ali TAN : 1961 Elazığ doğumludur. Elazığ Merkez Teknik Lise ve Endüstri Meslek Lisesi'nde Teknik Öğretmen olarak görev yapmaktadır. Elazığ Musiki Konservatuvarı halk müziği şubesi eski başkanlarından.

3. Derviş ORUÇ : 1928 Elazığ ili Sivrice ilçesi, Akbuğday (Bışirto) köyü doğumludur. Zurnacıdır. Elazığ'ın en eski zurnacılarından.

4. Ekrem ERÇEL : Elazığ Akçakale (Perçenç) bucağı, Hendekli köyü doğumludur. Çiftçidir.

5. Fevzi ERGÜN : Elazığ ili Nekerek köyü doğumludur. İlkokul mezunu. Klarnet icracısı. Çiftçi. 1991 yılında 60 yaşında vefat etti.

6. Hakkı CİHANGİROĞLU : Tunceli Pertek doğumludur. İlkokul mezunu, esnaftır.

7. Hasan KARLIDAĞ : 1937 Elazığ merkez köylerinden Aşağı Hoh (Kavaktepe) köyü doğumludur. İlkokul mezunudur. Çiftçilikle uğraşmaktadır.

8. Hıdır SEZGİN : Elazığ doğumludur. İlkokul mezunudur. Elazığ'ın en eski ve en iyi davul icracılarından.

9. Hüseyin KARLIDAĞ : 1961 Elazığ doğumludur. Köy hizmetleri bölge müdürlüğünde çalışmaktadır. Lise mezunudur. Elazığ Musiki Konservatuvarı Derneği halk oyunları eski öğretmenlerindendir. Halen aynı derneğin halk oyunları şube başkanlığı görevini yürütmektedir.

10. Kadir DEMİR : Elazığ merkez İbolar köyü doğumludur. Elazığ merkez Dallica (Üngüzek) köyünde yaşamış ve çiftçilikle uğraşmıştır. İlkokul mezunu olan bu kaynak kişi 1997'de 75 yaşında vefat etmiştir. Eski oyuncularındandır.

11. Kasım ORUÇ : 1929 Elazığ ili Sivrice ilçesi Akbuğday (Bişirto) köyü doğumludur. Okur - yazardır. Zurnacılık yapmaktadır. Elazığ'ın en eski zurnacılarındandır.

12. Metin AYDIN : 1941 Elazığ ili Palu ilçesi doğumludur. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunudur. Halen İstanbul Samatya Sigortalar Hastanesi'nde Operatör Doktor olarak görev yapmaktadır. Eski oyuncularındandır.

13. Mevlüt CANAYDIN : 1925 doğumludur. Elazığ doğumludur. Elazığ'ın en eski klarnet icracılarından Şükrü CANAYDIN (Şükrü Can)'ın oğludur. Elazığ'ın en iyi ve en eski klarnet icracılarındandır. Halen İstanbul'da yaşamaktadır.

14. Nihat KAZAZOĞLU : 1941 Harput doğumlu olan kaynak kişi. Ankara İktisadi Ticari İlimler Akademisi mezunudur. Emekli öğretmendir. Halen Elazığ Musiki Konservatuvarı Başkanlığı görevini sürdürmektedir. Eski oyuncularındandır.

15. Niyazi KIŞLA : 1928 Kışla doğumlu olup ortaokul mezunudur. Esnafılık yapmaktadır. Eski oyuncularındandır.

16. Nuri ÇİLESİZ : 1950 Elazığ doğumlu. Ortaokul terktir. Sobacılık-tenekecilik yapmaktadır.

17. Paşa DEMİRBAĞ : 1932, Elazığ ili Palu ilçesi doğumludur. Ortaokul mezunu, çiftçilikle uğraşmaktadır. Elazığ'ın mahalli ses sanatçılarındandır.

18. Salih KINACI : Elazığ merkez Hoğu köyü doğumludur. İlkokul mezunudur. Esnaftır. Eski oyuncularındandır.

19. M.Şerif ÇAÇA (Çeçen) : 1945 Elazığ doğumludur. İlkokul mezunudur. Elazığ'ın şu anki en iyi klarnet icracısıdır.

20. Tahsin AYIK : 1341 Elazığ doğumludur. Emekli işçidir. 1992'de vefat etmiş olan bu kaynak kişi eski oyuncularındandır.

21. Veli ÖREN : 1938 Elazığ merkez köylerinden Aşağı Hoh (Kavaktepe) köyü doğumludur. İlkokul mezunudur. Emekli aşçıdır. Şu an çiftçilikle uğraşmaktadır.

22. Vakıf ERDOĞAN : Elazığ Ağın doğumludur.

23. Zülfü BİRCAN : 1946 Elazığ doğumludur. Köy Hizmetleri Bölge Müdürlüğünde çalışmaktadır. Eski oyuncularındandır.

24. Zülküf KARATAŞ : 1940 Elazığ Maden doğumludur. Okur-yazardır. Müzisyenlik yapmaktadır.

EKLER

Yöresi: Elazığ
Kimden alındığı
Nihat Kazazoğlu
M. Şerif Çaça

Derleyen ve notaya alan
Sebahattin Sivrikaya

ÇAYDA ÇIRA

Çayda çı ra ya nı yor ha nım na nay
na nay na nay gü ze lım na nay
na na gü lüm na nay ay da yıl da
ya nı yor ha nım na nay na nay
na nay gü ze lım na nay na nay gü lüm
na nay ya va ş yū rū sev di ğim
ha nım na na na nay na nay gü ze lım
na nay na nay gü lüm na nay
En gel ler u ya nı yor ha nım na nay
na nay na nay gü ze lım na nay
na nay gü lüm na nay

Yöresi: Elazığ
Kimden alındığı
Nihat Kazazoğlu
M. Şerif Çaça

Derleyen ve notaya alan
Sebahattin Sivrikaya

ÇAYDA ÇIRA OYUNU

Çayda çı ra ya nı yor ha nım na nay
na nay na nay gū zelim na nay
na na gū lüm na nay ay da yıl da
ya nı yor ha nım na nay na nay
na nay gū zelim na nay na nay gū lüm
na nay ya vaş yū rū sev di ğim
ha nım na na na nay na nay gū zelim
na nay na nay gū lüm na nay
En gel ler u ya nı yor ha nım na nay
na nay na nay gū zelim na nay
na nay gū lüm na nay

Yöresi: Elazığ
Kimden alındığı
Enver Demirbağ
M. Şerif Çaça

Derleyen ve notaya alan
Sebahattin Sivrikaya

BİZİM BAĞIN KIRACI

Bi zim ba ğın kı ra cı ba ğal tı na ba ğal tı na
Bağ la mı ş ger da na lı ti na na hay diyavrum çar da ğal tı na
Al be ni yor ga na lı ti na na
çüt ge zer i ki ba cı ya ra la rım ya ra la rım
yav rum ka ra lar bağ la rım e ğer se la min ge lir se
ya ra la rı mı da ğ la rım

Yöresi: Elazığ

Derleyen ve notaya alan

Kimden alındığı

Sebahattin Sivrikaya

Sebahattin Sivrikaya

M. Şerif Çaça

İSFAHAN OYUNU

Yöresi: Elazığ

Kimden alındığı

M. Şerif Çaça

Sebahattin Sivrikaya

Derleyen ve notaya alan

Sebahattin Sivrikaya

LEBLEBİCİ OYUNU

HAKTAN DİLERİM

(Gelin Oyunu Türküsü)

The image displays a musical score for the song 'Haktan Dilerim' (Gelin Oyunu Türküsü). The score is written on five staves, each with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The lyrics are written below the notes. The first staff begins with a 4/4 time signature, while the subsequent staves change to 6/8. The lyrics are: 'Hak tan di le rim yar ba na mih man o la bir gün', 'mih man la ki der di me der ma no la bir gün', 'ah gū ze le vah gū ze le a fe ti dev ran gū ze le top laya nūz bin çir ki ni', 'kur ban edem bir gū ze le o fo fo fof yan dım e lin den', and 'sə ra ma dım o gū ze li in ce be lin den'. A large, light pink 'X' watermark is visible across the bottom half of the page.

Hak tan di le rim yar ba na mih man o la bir gün

mih man la ki der di me der ma no la bir gün

ah gū ze le vah gū ze le a fe ti dev ran gū ze le top laya nūz bin çir ki ni

kur ban edem bir gū ze le o fo fo fof yan dım e lin den

sə ra ma dım o gū ze li in ce be lin den

Yöresi: Elazığ

Kimden alındığı

M. Şerif Çaç

Sebahattin Sivrikaya

Derleyen ve notaya alan

Sebahattin Sivrikaya

ÇEPIK

The musical score for ÇEPİK is written in 8/8 time, key of D major (one sharp). It consists of 8 staves. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 6/8 time signature. The melody is composed of eighth and sixteenth notes, with some triplets. The second staff continues the melody. The third staff also continues the melody. The fourth staff continues the melody. The fifth staff continues the melody. The sixth staff continues the melody and includes the instruction 'HIZLI' (fast). The seventh staff continues the melody and includes a triplet marking. The eighth staff continues the melody and includes a triplet marking and the instruction 'SON' (end).

Yöresi: Elazığ

Kimden Alındığı:

Sebahattin Sivrikaya

M. Şerif Çaça

Derleyen ve Notaya Alan

Sebahattin Sivrikaya

BIÇAK OYUNU

Yöresi: Elazığ
Kimden alındığı
Kasım Oruç

Derleyen ve notaya alan
Sebahattin Sivrikaya

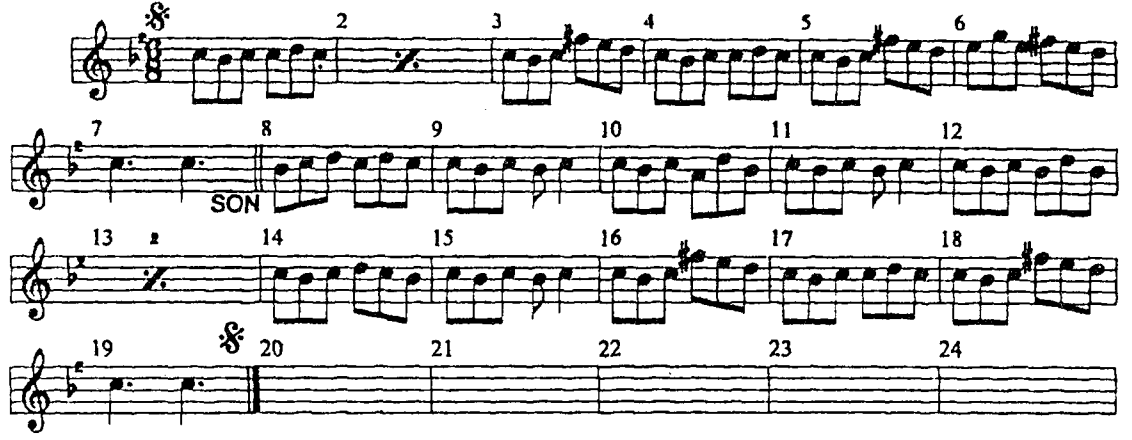
SİMSİME (SİNSİN) OYUNU

Yöresi: Elazığ
Kimden alındığı
Kasım Oruç

Derleyen ve notaya alan
Sebahattin Sivrikaya

KILIÇ KALKAN

Yöresi: Elazığ-Palu

Derleyen ve notaya alan
Sebahattin Sivrikaya

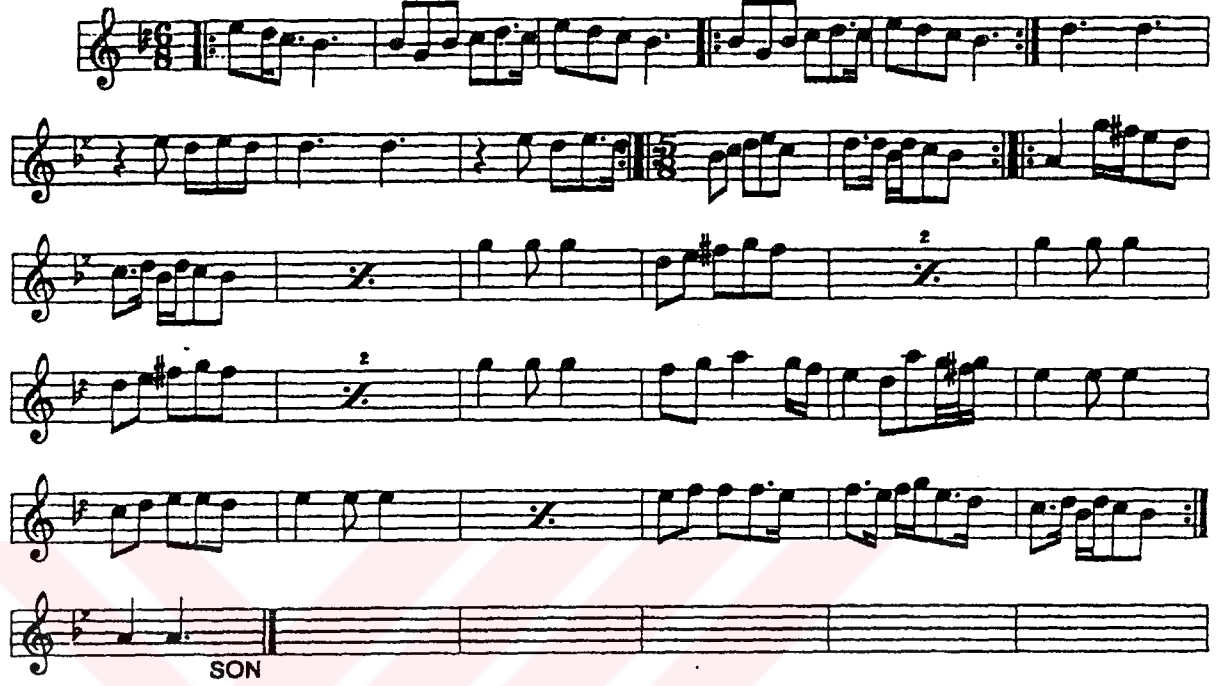
KALKAN KILIÇ
(TIRSKAY)

Yöresi: Elazığ

Derleyen
İshak Sunguroğlu
notaya alan
Vasfi Akyol

KILIÇ KALKAN

Yöresi: Elazığ
Kimden alındığı
Derviş Oruç

Derleyen ve notaya alan
Sebahattin Sivrikaya

CİRİT OYUN MELODİLERİ

Cirit 1

CİRİT OYUN MELODİLERİ

Cirit 1

Cirit 2

Yöresi: Elazığ

Kimden alındığı

M. Şerif Çaça

Sebahattin Sivrikaya

Derleyen ve notaya alan

Sebahattin Sivrikaya

GÜVERCİN OYUNU

Güver cın vur dırkalk ma z kanı sel ol muş ak maz
küçük yaş tan sev di ğim şimdi yü zü me bak maz

Yöresi: Elazığ
Kimden alındığı
M. Şerif Çaça
Kasım Oruç

Derleyen ve notaya alan
Sebahattin Sivrikaya

PİSİK (PİSİK-KEDİ) OYUNU

1.
2.
BİZİM pisik ev le necek bula maz sa zift le necek pi siigim
para sıyok di le necek
vay pi si gim pi si gim
SON

Yöresi: Elazığ
Kimden alındığı
Kasım Oruç

Derleyen ve notaya alan
Sebahattin Sivrikaya

ÇOBAN OYUNU

Yöresi: Elazığ

Derleyen
İshak Sunguroğlu
notaya alan
Vasfi Akyol

DEVE OYUNU

Yöresi: Elazığ
Kimden alındığı
Kasım Oruç
Derviş Oruç

Derleyen ve notaya alan
Sebahattin Sivrikaya

DEVE OYUNU

Yöresi: Elazığ

Derleyen
İshak Sunguroğlu
notaya alan
Vasfi Akyol

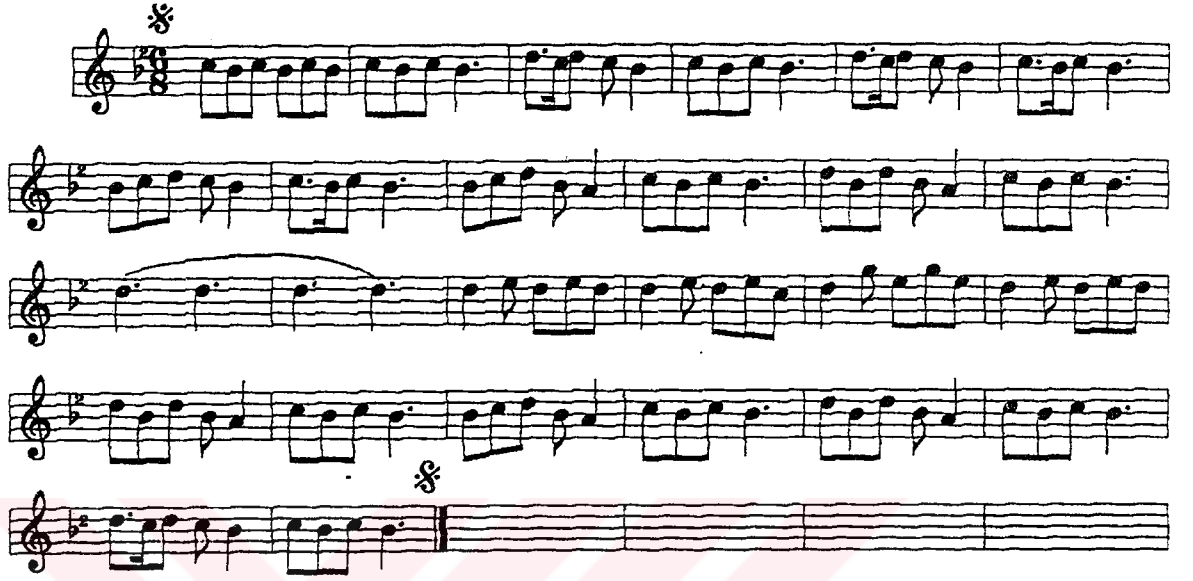
ARAP OYUNU

Yöresi: Elazığ
Kimden alındığı
Derviş Oruç

Derleyen ve notaya alan
Sebahattin Sivrikaya

ARAP OYUNU-2

Yöresi: Elazığ
Kimden alındığı
Nihat Kazazoğlu

Derleyen ve notaya alan
Sebahattin Sivrikaya

KÖYLÜ - ŞEHİR KIZI KARŞILAMASI

Kürdün Kızı Oyunu (Le le Ayşe)

Köylü kı zı dıl çı rı tır le le Ayşe hem çı rı tır hem sı rı tır le le Ayşe
şenler kı zı söz sı ra lar le le Ayşe hen sı ra lar hem pa ra lar le le Ayşe
şe her kı zı şe her kı zı hay lo hanım sen ka ragiy ben kır mı zı hay lo hanım
dıl rı söyler bil mezo yler hay lo hanım tez ya rı da ke sersö zü hay lo hanım

Yöresi: Elazığ

Derleyen ve notaya alan

İshak Sunguroğlu

URUM (RUM) KIZI

Erkek : A man urum ki zi Kız : can be ni me fen dim

Gös ter kaş la rı ni yav rum a la yım se ni

Ney er sin kaş la rım almaz sin be ni

Ka tip ler de ka lem ka lem gör dü ğün yok mu

gör dü ğüm çok tur al dı ğım yok tur

se nin gi bi bir gü ze li sar dı ğım yok tur.

Yöresi: Elazığ

Kimden alındığı

Adnan Çilesiz

Derleyen ve notaya alan

Salih Turhan

KEREM İLE ASLI

Kerem der ki Aslı hanım başım dan tū
ter du ma nım if lah et me za lır ca nım
balam kaş la rın göz le rin se ni si nem
de öz le rim al tı ay dır yol göz le rim
As lı han der ka rem et ti el le re na
meh ram et ti ka şın gö zün ve rem et ti
a ğam kaş la rın göz le rin se ni si nem
de öz le rim al tı ay dır yol göz le rim

Yöresi: Elazığ
Kimden alındığı
Nihat Kazazoğlu

Derleyen ve notaya alan
Sebahattin Sivrikaya

SUDAN GEÇİRME OYUNU

Çoban beni sudan geçir

Kız: çoban be. ni çay dan ge çir ah çobanbe ni çay dan ge çir
Boz bu la nık su yun i çir
Erkek ne ve rir sin ge çi re yim kız ne verir sin ge çi re yim
ol maz kör pe ku zum ol maz de ğir me nin su yu dol maz

Kız sır ma sa çın se ni nol sun ka lem ka şın se ni nâun.
Erkek sır ma sa çın baş be la sı ka lem ka şın zo rim la sı

Kız çobanbe ni sudan ge çir geç kal mı şım er ken ge çir
Erkek su de rin dir geçi re mem e vine er ken ye ti re mem

Kız al ya na ğım se nin ol sun bal du da ğım se nin ol sun
Erkek al ya nak tan gül is te mem bal du dak tan bal is te mem

Yöresi: Elazığ
Kimden alındığı
İshak Sunguroğlu

Derleyen ve notaya alan
Sebahattin Sivrikaya

YÜZÜK OYUNU

1.
2.
Yastık la rı dü züm dü züm hey za lım ne ni
nen ni nen ni ye dikle ri ku ru u züm vah vah za val
lı sensin be nim i ki gö züm hey za lım nen ni
nen ni nen ni sahada nen ni bātanda nen ni eş le re nen
ni bi liroy nar bil me zöy nar ak şam dan be
ri beri yat sı dan be ri

Resim 1. 19.yüzyıla ait kıyafetiyle bir klarnetçi (Gırnatacı Mevlüt Canaydın)

Resim 2. Davul (Eski davulculardan rahmetli Rüştü)

Resim 3. Bir çoban kaval çalarken

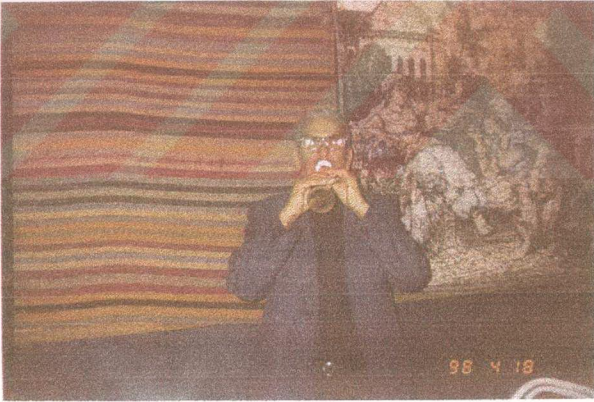
Resim 4. Eski devirlere ait bir kemeneci

Resim 5. Bugünkü modern keman çalınışı (Temsili kıyafetle Vasfı AKYOL)

Resim 6. Davul-Klarnet (Klarnet:M.Şerif ÇEÇEN - Davul:Ramazan GÜNGÖR)

Resim 7. Zurnacı : Kasım ORUÇ

Resim 8. Kaval : Derviş ORUÇ

Resim 9. Kasim ORUÇ, Derviş ORUÇ, Zülfü KARATAŞ
(Oyun müziklerini icra ederlerken)

Resim 10. Şehirli bir bayanın güzel bir giyiniş örneği

Resim 11. Bir Kürt kadının orjinal giyiniş tarzı

Resim 12. 17. ve 18.yüzyıllarda Harputlu bir Türk gencinin giyiniş tarzı

Resim 13. Şehirli bir hanım köylü kıyafetinde

Resim 14. 17. ve 18. yüzyıla ait Harput erkek kıyafetleri

Resim 15. 17. ve 18. yüzyıl genç kız kıyafetleri

Resim 16. Elazığ yöresi Erkek Kostümü (önden görünüm)

Resim 17. Elazığ yöresi erkek kostümü (önden-arkadan görünüm)

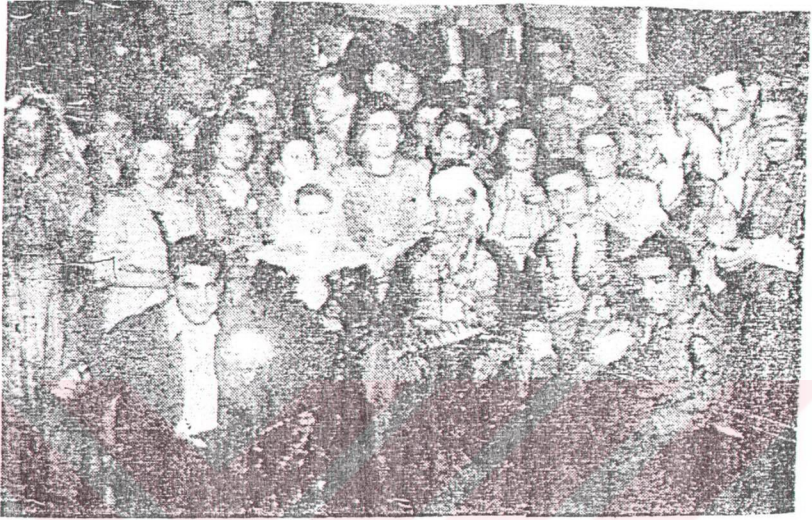
Resim 18. Elazığ yöresi bayan kostümü (önden görüntüm)

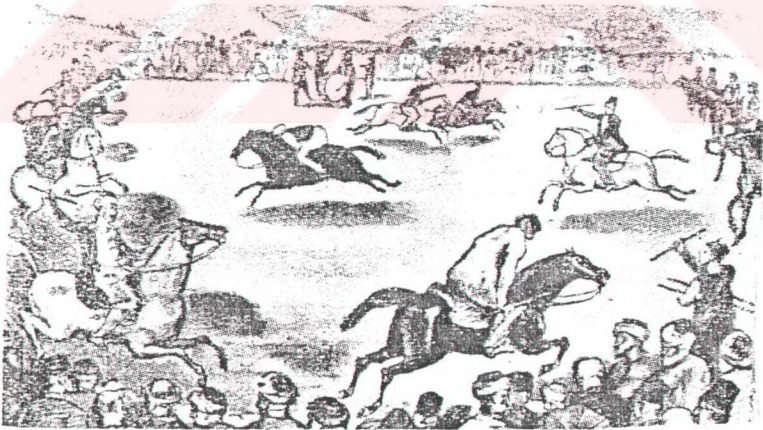
Resim 19. Elazığ yöresi Bayan Kostümü (önden ve arkadan görüntüm)

Resim 20. Elazığ Yöresi Halk Oyunları Kostümleri ve Çaydaçıra tabakları

Resim 21. Geçmiş yıllara ait temsili bir düğünde Elazığ Yöresi Halk Oyunları
Topluluğu Kılıç Kalkan ekibi

Resim 22. 17.yüzyılda Harput'un Ciritler meydanında oynanan meşhur cirit
oyunlarından temsili bir resim

Resim 23. Çaydağra oyunu, yanyana çift sıra dizi biçimi

Resim 24. Çaydağra oyunu, halka biçimi

Resim 25. Çaydaçura oyunu çömelme figürü

Resim 26. Bıçak oyunundan bir görünüm

Resim 27. Değenek oyunundan çökme

Resim 28. Sırık oyunundan bir görüntü

Resim 29. Çepik oyununda yürüme

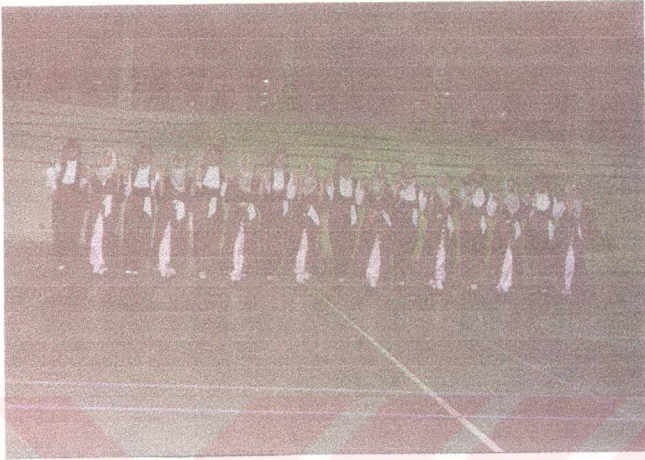
Resim 30. Çepik oyununda ayakta el vurma

Resim 31. Çepik oyununda çökme, sekme

Resim 32. Çepik oyununda çökme ve el vurma

Resim 33. Güvercin oyunu tek sıra bağılı dizi

Resim 34. Güvercin oyunu, mendil çıkarma, karşılıklı bağısız dizi

Resim 35. Güvercin Oyunu karşılıklı, bağısız, sola kaymalar

Resim 36. Güvercin Oyunu karşılıklı, bağısız, çömelme fügürü

Resim 37. Kadir DEMİR, Pısık Oyunu Oynarken

Resim 38. Veli ÖREN Sudan Geçirme oyununda bir oyunda

Resim 39. Veli ÖREN bir oyunda

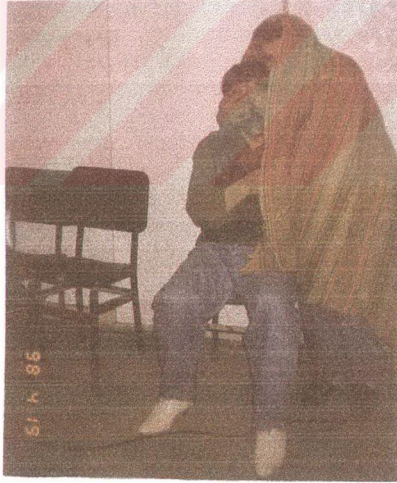
Resim 40. Veli ÖREN ve ayakkabıcı oyunundan bir görüntü

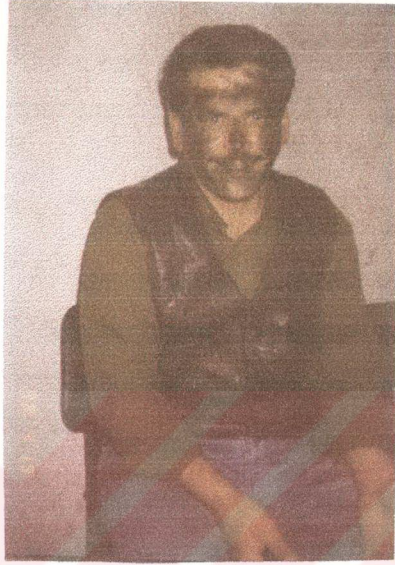
Resim 41. Veli ÖREN ve Şapka Çıkarma Oyununda diğer oyuncular

Resim 42. Veli ÖREN, Yüzükten Geçme Oyunundan yüzüğe doğru hamle yaparken

Resim 43. Köy seyirlik oyunlarında oyuna getirme anından bir görüntü

Resim 44. Oyuna getirilerek yüzü boyanan Nuri ÇİLESİZ

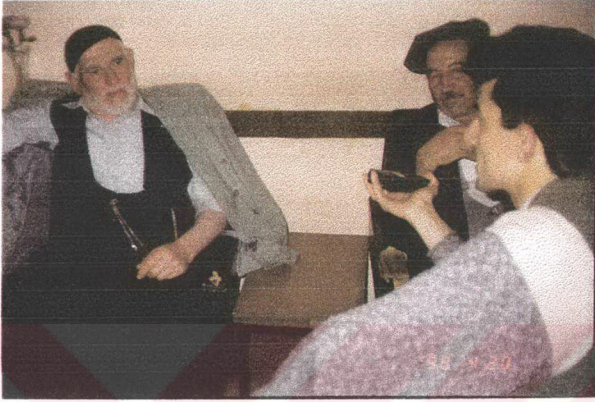
Resim 45. Oyun sonunda hep birlikte kol oyunu oynarken

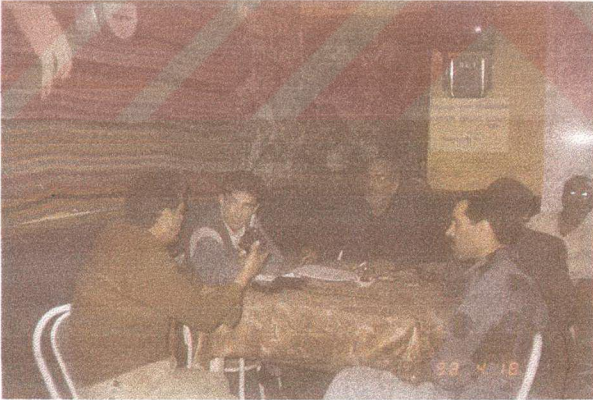
Resim 46. Kaynak kişilerden Nihat KAZAZOĞLU ile görüşme

Resim 47. Kaynak kişilerden Paşa DEMİRBAĞ ile görüşme

Resim 48. Kaynak kişilerden Hasan KARLIDAĞ ve Veli ÖREN ile yapılan görüşme

Resim 49. Kaynak kişilerden Nuri ÇİLESİZ, Kasım ORUÇ, Derviş ORUÇ, Zülfü KARATAŞ ve Ekrem ORUÇ ile yapılan görüşme

KİŞİSEL GÖRÜŞME SORULARI

1. Adınız?
2. Soyadınız ?
3. Yaşınız ?
4. Doğum yeriniz ?
5. Öğrenim durumunuz ?
6. Mesleğiniz ? Şu anki işiniz veya göreviniz ?
7. Elazığ ve Harput civarının kültürel yaşamı nasıldı ? İnsanlar uzun kış gecelerini nasıl geçirirlerdi ? Harman sonunda, hasat mevsimi bitiminde insanların ne gibi eğlenceleri olurdu ? Sohbet toplantıları, oda toplantıları ve eğlenceleri yapılır mıydı ? Bu eğlencelere ne ad verilirdi ? Duyuruyu kim yapardı ? Kimler katılırdı ?
8. Bu eğlencelerin asıl amacı neydi ? Özellikleri nelerdi ? Herhangi bir oturuş biçimi, bir nizami biçim var mıydı ? Eğlence ve sohbet yeri nasıl hazırlanırdı ? Bu eğlenceler öncesi ne gibi ön hazırlıklar yapılırdı ?
9. Bu eğlenceler de ne gibi konular işlenir? Ne gibi eğlenceler tertiplenirdi ? Oyun çıkarılır mıydı ?
10. Elazığ-Harput civarında düğün geleneği nasıldı ? Düğün öncesi kız isteme, söz, nişan, düğün gecesi, kına gecesi, düğün günü ve sonu ne gibi hazırlıklar yapılırdı? Neler tertiplenirdi, ne gibi oyunlar oynanırdı ? Düğünlerde halen bu eski gelenekler yaşatılıyor mu ?
11. İliniz de veya köyünüzde, bir nevi dramatik, veya temsili seyirlik oyunlar oynanıyor mu ?
12. Oyunlar hangi gün ay ve mevsimlerde bayramlarda, düğünlerde, harmanlar da mı, harman sonlarında mı, gece mi, gündüz mü oynanıyor ?
13. Köyünüz de oynanan oyunların adları nelerdir ? Bugün oynanan oyunlar var mıdır ? Bu oyunların başka yörelerde de aynı adlarla veya başka adlarla varyantları (Çeşitlemeler) var mıdır ?
14. Oyunların konuları nelerdir ? Bu konular günlük hayattan mı ? Yoksa eski inanç ve kültürlerden mi, destan, hikaya veya masallardan mı çıkarılıyor ?
15. Oyunu oynayanlar kimlerdir ? oyun öncesi ne gibi hazırlıklar yapılır ? Oyunu hazırlayan veya oynayanların köydeki itibarı nedir ?

16. Oyun rolleri nasıl dağıtılmaktadır ? Kadınların rol aldığı oyunlar var mı ?
17. Kadınların kendi aralarında oynadıkları oyunlar var mı ? Hangileri ?
18. Erkeklerin kendi aralarında oynadıkları oyunlar da var mı ? Erkekler bu oyunlarda kadın kılığına girerler miydi ?
19. Kadın ve erkeğin bir arada oynadıkları, vazife aldıkları oyunlar var mıdır ?
20. Oyunları bir kişi mi ? yoksa bir kaç kişi mi oynar ? Her oyunda oyuncu sayısı değişir mi ?
21. Oyunlar açık yerde mi, kapalı yerdemi oynanıyor ? Oyun yerinin büyüklüğü ne kadardır ? Şekli ve biçimi var mıdır ?
22. Oyun sırasında oyuncular kılık kıyafet değiştirirler mi ? Yüzlerini boyarlar mı? Hayvan, bitki veya eşya kılığına ve karakterlerine bürünürler mi ? Oyunlarda kurt, ayı, deve gibi hayvanlar, güvercin, kartal gibi kuşlar, şehirliler, yabancılar vs. olur muydu ? Bu oyunlarda hangi özel kıyafetler kullanılmaktadır ?
23. Seyirciler kimlerdir ? Gençler mi, kadınlar mı, erkekler mi ? Oyunlarda para toplama veya para yapıştırma usulü var mıdır ? Varsa bu işi kim yapar ? Başka köyden oyunlar için oyuncu ve seyirci çağırılır mı ? Seyirciler oyunlara katılır mı ? Katılırsa hangi rolleri alırlar ?
24. Oyunların müddetleri ne kadardır ? Oyunlarda dinlenmek için ara verme adeti var mıdır ?
25. Oyun oynama haberini halka kim ne şekilde duyurur ? Haberi ulaştırana bir ad verilir mi ? Hususiyeti var mıdır ? Haberi getirene hediye veya para verilir mi ? Ne kadar, hangi hediyeler ?
26. Konuşmaksızın, ellerle, işaretlerle hareket ve şekillerle oynanan oyunlar var mıdır ? Varsa bunlara ne adlar verilirdi ? Bunlara ayrı ad verilir mi ? Öbür oyunlardan farkı nedir ?
27. Halk acıklı veya güldürücü oyunlardan hangisini tercih eder ? Hangi çeşit oyunlar daha çok tutuluyor ? Oyun sırasında eski geleneklerden gelen alkış adedi var mıdır ?
28. Oyunlarda hangi tür saz aletleri kullanılır? Bu oyunlarda çalgıcıların (davulcu, klarnetçi, zurnacı, defçi vb. gibi) direkt oyuna iştirakleri veya oyun içinde solo hareketleri var mıdır ? Varsa hangi oyunlarda ?
29. Köy- seyirlik ve temsili oyunları kimlerden nasıl öğrenilmektedir ? Usta-çırak yoluyla mı, taklit yoluyla mı ?
30. Bu oyunları yörede en iyi oynayan veya meşhur oyuncu, var mıdır ? Bunlardan ölen veya yaşamakta olan kimler var ?
31. Bu oyunların farklı özellikleri var mıydı ? (Tavır, mimik, hareket, güzel oynama)

32. Bu oyunlar ne zamana kadar oynanıyordu ?

33. Oyunlarda ne gibi araçlar kullanılır? (mendil, kılıç-kalkan,bıçak, hançer, tüfek, sopa, değenek, tabak, çıra, süpürge, kova vs...)

34. Oyunlarda ateş-ocak yakma, ateş etrafında dönme ateşe tükürme, ateş üstünden atlama vb. gibi adet ve inançlar varmı ? Varsa hangi oyunlarda ?

35. En fazla beğendiğiniz, sevdiğiniz ve bildiğiniz bir oyunu başlangıcından sonuna kadar hiçbir ilave yapmadan olduğu gibi en ince teferruatına kadar yazınız ?

36. Bilgi verdiğiniz köyün adını, kasabanızı, ve vilayetini yazınız ?

37. Teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum.

Anlatan : Yasin GÜNDÜZ

Derleme Yeri : Elazığ Poyraz Köyü

Konusu : Kız İsteme ve Düğün Adetleri

Eskiden köyde düğünlerde davullar çaldırmah, halay çekmek, türkü söylemek, bi yandan oyunlar yaparlardı, anadın mı? deve oyunu çıkarırlardı, yaparlardı.

Bülmem ne derlerdi? Gelin güveyi yaparlardı. Bi tanesi yatar, barmahlarını bele gaşuhtan şe-yaparlar. Onu alar artuh bebeği ufah elbise felan ona geydürürler. Fes, esgi zaman fesleri vururlardı, başına. Biri kız biri oğlan baharsın bi ona vurur, bi ona vurur bi tenesi düşer yatardı. Yattı mı o birez oynar moynar gelunlan elinlen vururdu o gahardı bu sefer, o gahar o oynar o şe yapar, ondan sona o bi tene vurduğu gibi oğlan küser, artuh o gahar oynarlar, şe ederler onu bitirirler, deve oyunu yaparlar. O yandan hazır ediler, diğer arhadaşları, posttan gafa yapar, ondan sona üstüne tut savanları, hasavanlar atarlar, halburu bi tarafına asarlar, sac bi tarafında, bi de erkeğe garı kisbedi, geyirmişler, neyse deveci otucularını dutmuş, işte görüldüğü yoh, o adamlar aldda, gelin üzerine binmiş, neyse o elinde tutmuş, post sarılı deve otucularını binmiş, neyse o elinde tutmuş, post sarılı deve gafasını bele şe etmiş. Arada çobana vuri, kendiyi çekene orda bu sefer o beh edi bi sefer vuri, şangurdu şungurdu oli boynuna tahmışlar bi alemlen gidiler. Ondan sona çayırılıh bi yere geliler, yihıl yihulur. O yatar ondan sona gadın yener üstünden artuh, halburu alur, un eler güve, artuh unu bi yoğurur, hamur yapar, ekmeg yapar anadın mı? Bi alemlen bi şernen artuh onlar birahur, onu gelür onun şeyine artuh ondan sona bitegeni gibi artuh çaldurursa düğünümü gider gelinini getirür artuh, sufralar çekerler davar kesilir yemek verülür, düğün artuh paydos olur* .

* Metin Alıntı; GÜLENSOY, Tuncer; BURAN, Ahmet; 1994, Elazığ Yöresi Ağızlarından Derlemeler, Anlatan : Yasin GÜNDÜZ, T.D.K. Yayınları-572, Ankara.

Anlatan : Nuri ÇİLESİZ (1950)

Derleme yeri : Elazığ

Konusu : Elazığ Folkloru ve Köy Seyirlik Oyunları

- Sevgili ağabeyim, bize önce kendinizi bir tanıtırız, adınız, soyadınız, doğum yeriniz, öğrenim durumunuz, mesleğiniz, şu anki işiniz, göreviniz ?

- Elazığ doğumluyum Nuri Çilesiz. 1950 Hüseyin doğumluyum. Tahsilim ortaokul terk. Mesleğim şuandaki uğraştığım Sobacılığ, tenekecilik anlayacağınız. İşte onun dışında mahalli folklorumuzla ilgilenim. Musiki Cemiyetinde üyeyim.

- Elazığ'da veya köyünüzde veya Elazığ'ın civarında eğer herhangi bir toplantıda herhangi bir düğünde bulunduysanız ne gibi dramatik ve seyirlik oyunlarla karşılaştınız. Veya burada ne gibi seyirlik, dramatik ve temsili oyunlar oynanıyor ? Şimdi şu anda da halen bu oyunlar oynanıyormu ?

- Şimdi mahalli olarak Harput çevresinde düğünlerde, derneklerde, gecelerde, kışın oturma, köy odalarında veyahut da toplanıp büyüklerin bir araya gelipte meşk yaptıkları şeylerde bulunmuşum. Eskiden düğünün dışında, sünnet düğünü buna benzer nişan, veyahut düğünlerin dışında Elazığ geceleri tertiplenirdi. Daha evvelen böyle kürsübaşı yapıp ohuyucu, güzel, böyle şakacı makacı insanlar biraraya gelir, bunlar meşk yaparlardı. Bu arada yeni yeni gençleri yetiştirmek için bunları da yanlarına alırlardı. Havuzbaşlarında yazın, kışın köy odalarında veyahut da sıra gecelerinde belirli bir zamanlar içerisinde kürsübaşı yapık. Zaten onun bir özelliği vardır. Harput kürsübaşı diye halen daha işte derneklerde falan bunları tezeleyip gündemde tutmak için, belirli grupların yaptığı bir olay. Düğün olayında köylerde şimdiki salon değil. Köy meydanında, harmanda, düğüne müsait, eskiden hayvanları afedersiniz besledikleri zaman hani goşu amacıyla değil tabi yükleri taşımak için ama düğünlerde bunları goşuda, cirit oyunu yarışarlardı. Damat giydirilmeğe götürüldüğü zaman bir köyün dışında bele çeşmebaşı yahutta bir bahçe içerisinde köyün dışında ayrı bir yerde damat bezenirken, damat giydirilirken gelen misafirler atlarla yarışarlardı. Cirit oyunu diye bir buna benzer tam cirit oyunu değil. Mesela bele bir müsabakalı falan bir mesele değil. Sadece kendi aralarında bir gösteri amaçlı, eğlence türünde oynarlardı.

Köyden köye mesela gelin almağa hayvanlarla giderlerdi. Atlarla bu arada bu iki köy arasında veyahut da o yol güzergahı içerisinde müsait yerlerde gene aynı şekilde cirit oyunu yarışma gibi bunun dışında mahalli oyunlar, yaşlılar ilk önce yaşlılar

oynar, ondan sonra müsade alınır, gençler müsade alır. Öyle dolu dizgin gidipte yaşlılarla beraber kimse oynamazdı. herkes kendi grubunda müsade alırlardı veyahut da teşvik ederlerdi. Büyükler işte onlarda bişeyler bellesin, öğrensin diye yardımcı olurlardı. Onları teşvik ederlerdi, öğrensin diye yardımcı olurlardı. Onları teşvik ederlerdi. İşte düğüne başlandığı zaman köylerden etraf köylerden çağırılırdı. Yakin uzak akraba tanıdık hep davet edilir. Bunların bi de gelirken düğün sahibine yardım olsun diye katkıları olsun diye maddi yönden, manevi yönden. Hayvan getirirler, yağ getirirler, yani düğünde yemek de bir katkısı olsun. Hediyeyle gelirlerdi. Düğünün amacı zaten düğün sahibine yardımcı olma, maddi yönden, manevi yönden de bir yakınlık akrabalar arasında yakınlaşma bir bayram kadar bir şeye etkisi olur bu düğünlerin. Tanınmayan, hiç alakası olmayan, bilinmeyen adamlarda bu düğünlerde bulunur, samimi olunur. Bunlar zamanla dostluğa, samimiyete dönüşür. İşte eski düğünlerin faydaları bunlar.

- Bu düğünlerde bu oda oyunlarında, sohbetlerde, kürsübaşında ne gibi seyirlik oyunlar oynanır?

- Haa şimdi mesela gündüzleyin düğün yapıldı ve yahut da gece belirli bir saate kadar düğün olur. Köy meydanından, düğün alanından ayrılıp evlerde, misafir oldukları evlerde ayrı ayrı oyun yaparlar. Güldürü amaçlı neşelenmek için misafirleri oyalama için, ağırlama için onları biraz eğlendirmek için işte kendi bele becerikli kendini çevresine tanıtmış bu hususta kimseler şahıslar o eve gelir, orada mesela arap oyunu derler, pisik oyunu, ondan sonra mulla potik diye.

- Mulla Potik nasıl bir oyun ?

- Mulla Potik.

- Yani şu bizim bildiğimiz çocukların oyunu değilmi ?

- Değil, alakası yoh, şakaya dayanıklı, nazı geçen onun gızmayacağı, küsmeyeceği bir şekilde rencide olmayacak bir şekilde. Ama sonu kötü bitecek oyunlar bunlar. Mesela yüzünü, gözünü boyarlar su seperler ıslatırlar. İşte oyunu yapacakları adamı seçilir kim daha müsait şaka götürür dayanıklı onu seçerler, bi tene seçerler. Bide bu oyunu bilmiyeni seçerlerdi bilinçsiz bi şekilde başına gelecekleri bilmeden bu işe düşsün. Bu oyuna gelsin. Bazı dışarıdan gelen köyün dışındakilerine mesela yaparlar. Bundan da işte mesela kız evinden gelmiş, veyahutta oğlan evinden gelmiş. Karşılıklı işte daha hangisi müsait se daha bunu bulurlar. Onu ceketinin arka tarafından sopayı geçirirler ve bağlarlar. Gaçacak taraf yoh gollarıyla elleriyle kimseye müdahale edemez. İşte bunun bazı laf sözleri vardır. Bunları mesele sorarlar, bi şeyler konuşurlar aralarında, ondan sona ?

- Ne gibi sözler hatırlıyorsunuz acaba ?

- Valla işte onu oynayacak adam mesele, Bi galaycı diye bi şey vardır. Bir oyun vardır. Buna benzer aynı şeyde aralarında fazla bir farh yohtur. Kalaycı geçer körüğün başına.

- Bu kalaycı oyununda mı ?

- Galaycı oyununa benzer. Buna da benzer bu tip galaycı oyununda da gollarına sopayla bağlayıp körük çektirirler buna. Değneği tahılan kollarına sopa tahılan, sopa geçirilen adam körükcü olur. Öbürü de usta olur. Körükçü işcisi, çırağı, galfası olur. Başlar işte derki, dışarıdan ayrı adam gelir, oyun dışında bi tane gelir, derki

- Usta baban öldü der.

- Boş ver adam sen, biraş ölsün.

- Usta anan öldü der ölsün.

En son der; Ya işte sevdiğin öldü: O zaman hemen der körüğün ağzını kapatın da paydos edelim sevdiğimin cenazesine ölüstüne gidelim. Bu dışarıdan gelen elindeki gara, is, gurum ve yahutta çamur buna benzer çoh afedersiniz mayısta olabilir, hayvan gübresi de olabilir. Tabi sıvaşacak bi şekilde ağzına sıvarlar oyun biter. Bu arada işte millet gülmeye başlar.

- Şey bu müziksiz bu sadece müziksiz.

- Şey tabi bu sadece sözlü üç beş kişinin arasında yapılan bi anlaşmalı önceden işte aralarında konuşurlar, kimi yapalım, bunu yapalım, onu getirirler. İşte körük olur obürleri bu şe yaparlar, oyunu takib eder gider. İşte akabinde gollarına değnek geçiren adamı, ağzına, gözüne garayı sürerler, ortaya salarlar, Haa bir müddet gendini gurtaramaz çabalarki o değnekten gurtulsun, elini yüzünü yıhasın milletin maskarası olmasın diye çabalar. O da işte o müddetçe de millet işte ondan güler gününü geçirir.

- Peki kalaycı oyunu dedin; kalaycı oyunu damı aynı ?

- Şimdi galaycı işte bu anlattığımdı. Öbürüde değneği geçirirler, mesela oynadırlar, mesela diyelim çalgılar çalı, hele çiftetelli oyna, veyahut da daha değişik bi oyun olabilir. Herhangi bi müzik olabilir. Bu arada buna getirip su seperler müdahale edemez. İtelerler düşer galhamaz, işte onun şeyi çabası hareketlerine gülerler. Bu da bele bir oyun.

- Onun içinde ne gibi oyunlar var ? daha doğrusu bu oyunların dışında, Arap oyunu dedin ?

- Şimdi o arap oyunu çoh değişik yörelerde yani Elazığ çevresinde oynanan bir oyun ama yani deve oyunu, Arap oyunu bu şöle böyle aynı, hemen hemen aynı, Mesele bir köyde arap oyunu deyiler. Bu Harput çevresinde deve oyunu deyiler. Mesele bu şekilde ama benzer oyun, Ama oynayacak kişilerin becerisine bağlı olan bi şey. Bazısı uzun uzadıya detaylı bi şekilde şe yapar. Bazısı kısa yoldan işte deveye bindirirler.

- Deveye kimi bindirirler ?

- Deveye gelin olur, gelini bindirirler.

- Gelin kız mıdır, yoksa kız kılığına mı girmiştir ?

- Erkek, kız gılığına giren erkek, Gızın babası olur. Oğlanın damadın mesela şeyi olur. Babası ailesi yakınları olur. Bunlar birbirleriyle kıyasıya kavga edercesine birbirlerini vururlar. O ölüm ola, yani bele bi tiyatro gibi dezhahlani, düzenleni. Sonunda işte damadı vururlar gelin ötür. O arada birbirlerini döverler, vururlar gızı gaçırmasınlar diye. Bu arada işte yani iyi bi can acısı bide bazılarını çamura iterler veya hatta bi gübrenin içerisine hayvan gübresinin içine veyahutta bi çirkef guyusunun içine iterler.

- Seyirciler gülsün diye mi yaparlar ?

- Evet, evet tabii. Gülünc bi duruma düşsün diye işte ellerinden geldiği kadar birbirlerini bu şekilde maskara etmek için halkın içerisinde gülmek için ellerinden geleni yaparlar. Yani altında yatan güldürü.

- Bu deve nasıl hazırlanır ?

- Deveyi iki gişi de oli, 3, 4 gişi de de oli esasında iki gişide daha pratik ve daha benzeri oli devenin iki gişiylen olur. O devamlı devenin boynunu belirli bir ağaç gamburumsu bir ağaç başına bir bezle çaput sararak gulah yaparlar. Devenin başına benzetmek için çaputu sararlar bezi, bir de gambur, ağacı öndekinin omuzlarına bağlarlarmış. Ben görmedim pek bunu yani oynandığını ama işte söylüyorlar. İşte o ikisinin ara yerine bağlantılı bir ağaç tutarlarmış. Kalas kadar deve boyunu şey yapacah şekilde üzerine çul atarlarmış, hayvan semeri, veya da çulu atarlarmış. Bunun üzerine bindirirlermiş ama işte çoh eziyetli bir oyun. En son bunlar hepiside dersini alır, yani maskaralıhlarından, gülüç duruma düştüklerinden utanırlarmış gaçarlarmış yani ekseri bu şekilde bitermiş.

- Peki şey var mı ? mesela diyelim ki öldükten sonra dirilme gibi veya herhangi bir şaka yapıp da diriltme gibi bir olay var mı ?

- Şimdi onu mesela aralarında münakaşa edilir. Damat ölüyor, veyahutta damadın babası ölüyor. Babası öldüğü zaman mesela öldüren deyiki ben bunu dirildirim garşı taraftakilerin bi şeyde bulunduhları zaman babanı öldürdün veyahut da bi şede istekte bulunur. Bu da yani öyle normal bi şekilde hemen ödenecek bi istek değil, Mesela bi davet verir veyahut da o anda işte hazırlanılmışsa o anda seyircinin halkın veyahut da misafirlerin önünde bu misafirlere bi davet vermiş gibi olurlar bu da vesile olur bu arada.

- Zahmetli bir davet yani.

- Tabi masraflı mesela oğlunu diriltirsem: bana keçi keseceksin veyahut da bir goyun keseceksin buna benzer yahutta bize bir gömme mesela mahalli bir yemeklerden masraflı bir yemek üç kişilik beş kişilik değil, mesela oradaki bulunan 50-60 kişilik

100 kişilik adama bir davet vermek kolay bi şey değil. Bunun masrafı büyük olur. Bu da tabi danışıklı işte oyun olduğu için damat ölmüşse damadı kaldıracak işte gider gulağına bi şeyler söyler, ohur. İşte kendi uyduruk kelimelerle bi şeyler söyler, o da halile galhar, işte ahan damat tamam damadı dirilttim. Öyle öldürdü öyle diriltti mükafatı tamamdır. Alabilirsin derler. Oyun burada biter. Bahşişle de geçirilebilir. Bahşişler de ekseriyetle çalgıcılara verirler. Alınan bahşişler toplanan paralar bahis anındaki olan neyse. Daha neyse onu çalgıcılara verirler. Ordan çalgıcılarda bi yararlanmış olur. Faydası olur Para toplanmış olurlar, bunun da şeyi de odur. Oynanış şekli böyle.

- Başka ne gibi oyunlar var ?

- Pisik Oyunu var mesela.

- O nasıl oynanıyor veya en fazla kaç kişiyle oynanır ?

- Pisik oyunu tek de oynanır. İki kişiyle de oynanılır. O iki kişi tedbili kıyafet yaparlar. Yani normal kıyafetin dışında "Hırpani" bir vaziyette şapkayı mesela ters çevirir ters giyilir. Çeketinin bir golunu giyinir öbür golunu giyinmez. Çarpık bir vaziyette galır ondan sonra paçalarını şalvarını veyahutta pantolonunun paçalarını çevirirler. Yani gülünç bi duruma düşsün diye elinden geleni harcar.

- Pisik derken kedi mi ?

- Kedi yani bizim mahalli tabiriyle pisik Bu iki kişi de aynı şekilde olur.

- Yüz makyajı nasıl olur ?

- Yüz makyajı yüzlerine yünle tabi gılda yapıştırabilirler. Veyahut da kediyi andıracak şekilde boyalar garayla isle mesela tavanın dibindeki isi gurumu siyahından yararlanabilirler. Makyajlarlar, oyun başladığı zaman birbirini takip ederler veyahut da garşılıklı birbiriylen boğuşması gibi şeyler de olur. Bu arada çevredeki halkı seyirciyide oyuna gatabilirler. Oyuncuların isteğine gamış bi şeydir. Mesela nasıl yatabilir, ağzına su doldurulur gizli bir gaptan, bardahtan, tastan sahlar ceketinin altında taşı. Ağzını su doldurarak seyirciye su püskürtür ağzından seyirci de bundan biraz şey yapar.

- Hoşnut mu kalır ?

- Tabi muhakkak ha o gızanlar olur tabi, o gızanlar da herkes çevreden onları galdıramaz belirli şahıslara yapılır. Samimi arkadaşlara yapılır veyahut da mugallit bele neşeli insanlara egseri yapılırki gızmasın tatsızlıh çıhmasın.

- Sözler var tabii.

- Var onu da bilisiz. Bunlar birbirlerini tırmahlarlar.

- İşte ayah hareketleri gol hareketleri ile dişleye bilir. ısırabilir işte bu şekilde yarım saat 15-20 dakika içerisinde bu oyun biter. Buna benzer bıçak oyunu.

- Anlatabilirsin bıçak oyunu nasıl oynanmıştır. Yani neler var. Veya işte leblebici var. Bıçak oyunu ile ilgili neler söyleyebilirsiniz ?

- Bıçah oyunu bi galhan gılıç oyunu vardı. Bazı yerlerde tabir edilir. Köroğlu oyunu diye hitap edilir. Esasında gılıç oyunu diye geçer. Bu da unutulmuş bir oyundur.

- Şimdi anlatacağınız kılıç kalkan oyunudur değilmi ?

- Bu kılıç kalkan oyunu, galhan pek yohtur ama.

- Kalkan yerine ne kullanılır ?

- Galhan yerine mesela ceketini veyahutta elindeki olan abasını, pardesösünü işte karşı koymak için bu da ilk önce olay başlangıç olarak iki delikanlı bir gızı severler ikiside aynı şekilde gıza aşılırlar. Bunlar aralarında güreş yapiler, yapmah istiler işte hangisi kazanırsa gızı alacah

- Evet Nuri abi kaldığımız yerden devam edebiliriz.

- O gılınç oyunu işte önceden gılınç oyununa başlamadan evvel bir güreş yaparlar göstermelik bir şekilde. Bunlar hangisi yenerse gızı alacah aralarında gonusurlar, sözleşirler yani bir düello gibi bi şey. Şimdi ki tabiriyle güreşte kazanamaz, berabere galırlar. Gılınçla biz gozumuzu paylaşacağız diye gılınçla kavgaya tutuşurlar. Bunlar tabi müzik eşliğinde çok güzel bi şekilde coşkulu bir müzikle bunu oynarlar. Hızlı bir tempo içerisinde ve düğünün meydana işte devamlı bir savaş alanı gibi her yer kullanılır. Bu arada seyircilerin üzerine düşer, düşmede olur. Bazıları gılınç tersi de yiyebilir seyircilerden bu da tabii oyuncunun kendine has yeteneğinden mesela istese seyirciye de bir gılıç sırtı vurabilir. Onu da mecburi götürecek idare edecekler o oyunu seyir eden onları da kabul edecek.

- Yani seyircilerden de katılanlar olur, dolaylı veya dolaysız.

- Evet sonunda bi tanesi yenmesi lazım, sonuç birinin yenilgisi mühim olan odur, zaten bi tanesi gabullenir ben yenildim der. Düşer yere, yoruldu ya yaralandım veya da pes ettim der, tamam ben gızdan vazgeçtim gız senindir der. Oyunun sonu bu şekilde biter. Genelde iki kişiyle oynanan bir oyun bi de leblebici oyunu vardır.

- Leblebici oyununun konusu nedir ?

- Leblebici oyunu iki kişiyle olabilir. Tek kişi de olur esasında tek kişi olur ikinci şahıs güzellik katmak için o oyuncuya refakat eder. Onu hareketlendirir. Ona bi destek olur esasında ama tek kişi ile oynanır. Daha güzel bu leblebinin hazırlanışı nohut getirir mesela nohut pisliğini, çöpünü şey yaptığı zaman halburla.

- Sıra nedir ? Bu leblebici oyununda ?

- Şimdi sırası şu önce leblebiyi halbura gor eler, çöpünü, tozunu, pisliğini falan temizlemek için bu arada değişik şekillerde mesela, terini siler, halburun içerisine.

- Bu tabi leblebi imalini anlatan bir oyun.

- Hee bi de bu arada ustanın pisliğini, dengesiz hareketlerini, böyle burnunu, afedersiz burnunu siler, halburun içerisine atar, hee tükürür, bunlarla seyirciyi

güldürmek için elinden geleni harcar işte. Halkın iğrenebileceği, mesela gabullenemeyeceği şeyleri arada yapıp milleti güldürmek onları.

- Bunu bütün oyuncular yapıyor mu ?

- Onu herkes oynayamaz işte onu becerikli onu o şekilde güzel bir şekilde yapan şakalı, mimikli böyle birazda yüzünde bir şeyi olacah onun o hareketlerini mesela ee herkese getiripte mesela hiç alakası olmayan bir adam getiripte oynar ama hiç tat almaz. onda kimse gülmez. Yani biraz şeyli maskaralıh yapacah ki oyunun tadı çıhsın.

- Bir de Nuri ağabey şu var leblebici oyununda Tabii bende çok eskiden seyretmişim, notlarımı almıştım da şimdi şu anda onları yazamadım küçük çocuklara oynatmıştık. O zaman bu tür şakaları falan yapmadık da sadece leblebi imalini anlatan leblebi imalini ifade eden bazı hareket tarzları işte nedir söyleyelimki işte nohutu bıraktın veya leblebinin hammaddesini bıraktın halburun içine, onu kavurdun, kavurduktan sonra tozunu eledin.

- Sacın üzerinde o halbur dediğimiz sac olarak da kullanılı ee bi şey var müzikle oynandığı için gıvrahlığı var o oturur yere serilir ondan sonra dizinin üstüne oturur. Yani bir hareket var oyunda ele sadece halburu çevirmekle veya hatta getirmekle değil. Bir ritm içerisinde oyuna devam eder. Oyunun ahengine göre devam eder. Bu makamlı usullü bir oyun.

- Ayrıca bunlardan başka ne var ?

- Ee bide bazı şeylerde mesela kürsübaşlarında ceza verirler veyahutta eee buna "Mazandura" diye bir oyun vardır.

- Mazandura, ne demek ?

- Anlamı bele anlamsız. Zaten ismi üzerinde oyunu şey yapmah için belirsiz bir şekilde gülünç bir kelime anlamsız, anlamı yoh, sadece oyuna düşürmek için adam deyiki oyuna gelecek adam mazandura nedir acaba deyipte merak edip oyuna düşmesini sağlayacak şekilde yani uyduruk bir kelime.

- Haa yani uyduruk bir kelime.

- Hee, bunu belki başkası başka birşey söyli, mesela oyuncunun şeyine galmış bi şey, isteğine galmış bi şey iki gişi bunu oynar üçüncüsü oyuna düşecek adam üçüncü şahıstır. İki gişi önce üstleri örtülür. Bi tanesi eline değnek alır. Sopayı alır başlarını örterler. Oyunu yapan adam, sopa elindeki adam oyunu yapandır. Esas oyuna düşecek adam oyunun içerisinde ilk onda yohtur. Oyunun daha sonraki hallerinde onu da getirip oyuna düşürmek için ve buda iyi bir sopa yer sonunda her tarafı mosmor olur. Buda yani biraz şaka tarafı olmayan bir oyundur. Ama işte dayanıklı onu götürecek şekilde adam seçerler veyahutta intikamı olan bu adamı döğemez, vuramaz. Hareket edemez, ama oyuna düşürdüğünde adamı hal eder, döğör bu arada he.

- Yani o adama karşı kin duyan.

- Bu oyunda seçebilirler, mesela düşürülebilirler, oyuna düşürebilirler şimdi ya iki kişi yatar bunlar üstlerini, başlarını örterler. Başlarına gadar hasavanı veyahutta bezi örtüye kapanırlar sopayla yandaki yastığı alırlar. Bi tene yastuğa vurur der ki; Kim vurdu ? işte bilmesi lazım. Bilirse galhar, başkası gelir, tabi bu bahiki sopayı yastığa vuri, adama vurmi. Öbiri de bunu gördüğü zaman bele bu şekilde bende oynayabilirim bu geldiği o biri oyuna düşecek adam aldığı zaman örtüğün dibindeki o ilk önceki adam gahar ikincisi gelir. Bu yastığ olayı ortadan gahar başlar yastığa değilde oyuna düşürecekleri adama, ayağına, galçalarına, yumuşah bele sert yerlerine baldırlarına, bacaklarına vururlar sopayla. Kim vurdu derler ona seyirciden gelir vurur, halbuki seyirci daha vurmaz, önceki seyirci ile şey yaparlar. O sopa elindeki adam sopayı başkasına verir. O adam gördükten sonra derki tamam seyirci bana vuri. Ama hangisi bunlar belirli kişiler. Oyuna düştükten sonra sopayı oyunu yapan adam eline alır. Başlar hakkaten bunu dövmeye derki işte Memet der Memet değil. Hasan vurdu değil öbürü vurdu sayar tabiki hiç biri de değil. Kendi yanında beraber yatan bu arada da kendi de sopayı yermişcesine bağırır. O yastığa vurduğu zaman kendine vurulmuş gibi şey yapar, taklit eder, ses çıhadır, bağırır, feryat eder. öbürü der tamam ona da vuriler o tabi gafadan atar hangisi vurduğunu. Muhakkak hiç birisi de değil kendi kendine yapı zaten hareketi öbürüne sopa geldiği zaman o der tamam dışardakiler bu hareketi yapiler, isim saymaya başliler, bu arada yediği dayağ kendine kar galır. Oyun biter. Millet galhar hiç kimseye de diyeceği birşey yohtur çünkü oyunu yapan kendini sopalayan odur. Söylense de seyircinin arasında galur bilmediği birisi vurmuş gibi unutulur gider. Kimse burada beni döğdü veyahut da beni bu şekilde sopaladı diye.

- Küskünlük dargınlık falan olmaz.

- İmkânı yoh söylemezler zaten, kim vurduğunu söylemezler belki sonradan söyleseler bile onu artı idare ederler.

- Başka ne gibi oyunlar var ?

- Güvercin oyunu, bizim mahalli oyunlarımızdan birisi. Bu tek de oynanır. Şeyde olur. ekiple de olur. Ekiple de oynanış tarzını; folklorcusun bilirsın, şeyini bilisin, galıbını bilisin. Bunu tek oynayan hintoların Ali derler. İsmi Ali'dir. Lahabı hinto derler. Muhtemelen 4 kardeşlerdir. Bunlar Elazığ'da Harput çevresinde ve Hüseyinikte en güzel mahalliye oynayan, Halay, Delilo, Ağır halay, Bıçağı ne bilem işte daha bizim mahallimizde ne kadar varsa. Bunlardan hepsini de seyredebilirler. Bu güvercini de bunlar o kadar güzel taklitini yapmışlardır ki bir güvercinin vuruluşu, yaralanıp çırpınışı, düşüşü yerde can verışı bunu oyunun başından sonuna kadar bir güvercinin başına gelenleri el gol hareketiyle, vücut hareketiyle.

Bu tek kişiyle oynanan güvercin oyunu.

- He tek kişiyle oynanan. Bu tek kişi gol oyunu olarak vücutun her yerinde zaten hisseder. O güvercin verdiğinde hani titremesi her tarafı tir tir titrer.

- Bir de karşılama türü oyunlar var. Bu oyunlar nasıl oynanıyor? iki kişinin karşılıklı olarak söyleyip oynadıkları oyunlar.

- Şimdi Elazığ'ın bir kere kızlar, kadınlarla, erkekler bayanlar arasında bunlar pek olmaz. Bunlar biri kadın olur, biri erkek olur. Kadın gılığındaki kadının sözlerini tekrarlar, Öbürü de erkeğin sözlerini şey yapar.

- Peki abi bu köylerde oynanan başka oyunlar var mıdır? Bu oyunların başka yörelerde aynı adlarla veya başka adlarla anılan varyantları var mıdır? Mesela; arap oyunu, deve oyunu, ondan sonra yani sinsin oyunu, sadece Elazığ'da mı oynanıyor?

- Ben öyle zannediyorum bu deve oyunu Elazığ ve dışında mesela Erzurum'da da oynanıyor. Çoğu yörelerde de oynanıyor.

Aslında benim tahminim bu oyuncuların şeyine galmış, becerisine galmış iş. Şey daha teferruatlı, daha malzemeli veyahutta şahıslar çoğalır. Konular değişik olabilir. Bele bu şekilde ele zannedim ki değişik şekillerde yöreye göre kendi şeyine göre yapısına göre oynuyorlar.

- Genelde bu oyunları oynayanlar kimlerdir? Ondan sonra oyun öncesi köyde ne gibi hazırlıklar yapılır. Oyunu oynayanların köydeki itibarı nedir? İtibar görürler mi?

- Şimdi zaten folklorik insanlar her yerde kendilerini sevdirmiş insanlardır ve aranır, sorulur, bulunur, onu davet ederler. bunlar zaten meşhur olmuş, kendini sevdirmiş, saydırmış ispat etmiş şahıslar. Ele herkesin oynayabileceği bir oyun değil. Belirli şahısların oynadığı oyunlar. Tabi bunlar öğretebilirler. Çocuğuna yahınına akrabasına, yahutta köyden merak edipte bu oyunu öğrenmek isteyenler, tabi öğrenir. Daha ileride mesela oyunu getirenler belki de vardır.

- Erkeklerin kendi aralarında oynadıkları oyunlarda kadın kılığına girerek oynadıkları oyunlar var mı?

- Evvet kispet değiştirerek, kılık değiştirerek oynadıkları oyunlar da kadın kılığına rahatlıkla girebilirler. Mesela deve oyununda olduğu gibi, bıçak oyununda olduğu gibi, sudan geçirme oyununda.

- Kadın ve erkeğin beraber seyirlik oyunlar oynadıkları oyunlar var mı? yoksa :

- Harput yöresinde kadın erkeklerle hiç bir zaman biraraya gelmemiştir. İşte gelmediği içinde bu giysilerle kadına benzetip kadın gılığına giripte o boşluğu o şekilde doldurmuşlar.

- Bu oyunları bir kişi mi oynar, yoksa birkaç kişi mi oynar. Her oyunda oyuncu sayısı değişir mi?

- Bazı oyunlarda şimdi oyunun türüne göre. İşte pisik oyununda bir kişide oynayabilir, iki kişi de oynayabilir. Bazen seyirci içerisinde mesela kendini saptırır,

oyunun içerisine girer. Buna kimse itiraz edemez. Oyunun dışına itemez. Bu şekilde oyuna devam ederler. Oyunun içerisinde.

- Bu oyunlar açık yerde mi oynanır, yoksa kapalı yerde mi? Oyun yerinin genişliği, büyüklüğü ne kadardır? Şekli, biçimi var mıdır?

- Şimdi oyunlar mesela köy düğününde bir köy meydanı müsait bir alan seçilir. Burda çevresine oturacak şekilde sandıklar veya sandalyeler, oturaçlar hazırlanır. Minderler hazırlanır, orta yeri oyunculara ayrılır. Oyunun şeyine göre bu alan genişletilebilir de. mesela harman yerleri. Ekseri harman alanı kullanılır. Daha düz, daha düzenli, daha sağlam olduğu için. Bi de işte gışın mesela düğünleri geniş avlularda veyahut müsaitse ayvanlar da yaparlar. Bu da tabi iklime göre, şeye göre, mevsimin şeyine göre oynanan oyunları seçerler. Yazın oynanan bi oyunu getirip kapalı bir odada veyahutta bir avluda oynanması zor olur.

- Oynarlarda oyuncular kılık kıyafet değıştirirler mi? Yüzlerini boyarlar mı?

- Köroğlunda pehlivan güreşçi nasıl giyinir? Mesela aynı şekilde giyinir veyahut da üstünü çıkartır, altta kısıbet kalır. Tabi eskiyi andıracak şekilde sarıkla veya fesle Bunu bulurlar, buna benzetirler veyahutta daha güzel bele bu işi beceren kimse, bu kılık kıyafeti saklar. Devamlı muhafaza eder. Bugünlerde giymek için veya özel olarak yaptırır veyahutta gendisi becerikliyse gendisi yapar. Hazırlar, bunu bir kenarda saklar. Düğünde dernekte bele yerlerde bunları çıkartır giyinir, veyahut da bu şekilde oyuna katılır. Oyuna yüzüne göre karayı sürüp, bi de onun masgaralığına onun yüzünün halini seyircinin görüp gülmesi. Pisik oyununda boyarlar. Pisik oyununda işte bazen boyarlar, bazen boyamazlar.

- Peki seyirciler genelde kimlerdir? Gençler midir, kadınlar mıdır, erkekler midir? Ondan sonra erkeklerin oynadıkları oyunlarda veya da düğün meydanlarında kadınlar oyunları nerelerden seyrederek?

- Harput yöresinde düğüne gelen yaşlısı da gelir, yediden yetmişine düğün alanında toplanırlar. Yan yana veyahutta gençler bi tarafta, yaşlılar bi tarafta olur. Çocuklar ayrı bi şeyde toplanır. Bayanlar kadınlar damlarda, köy damlarında köyün zaten çatı olayı yohtu, şimdiki gibi bele. Herkesin damı vardı, toprağla örtülü, damlarda kadınlar düğünü seyrederek. Yani erkeklerin göremeyeceği bi şekilde uzak bi yerden seyrederek. Tabi bu yerin müsait olup olmamasına bağlı olan bi şey yakın olabilir, yakından seyreden olabilir, uzahtan seyreden olabilir. Ama düğün içerisine dahil olmazlar, erkeklerin içerisinde oturmazlar.

- Bu oyunlarda oyunculara para toplama veyahutta yapıştırma adetleri var mıdır? yoksa bu iş kim yapar ?

- Düğün sahibi düğüne hazırlık safhasında şey yapar, çalgıcılarla pazarlık yapar. Mesela düğün sahibi kesim yapar. Kesim kesülürse davetlilerden para

yapıştırılmalarını tembihlerler. Bir de köyün zenginlerinin durumuna göre para yapıştırma adedi vardır.

- Bir de Şabaş geleneği var, o nasıl bi olay ?

- Şabaş başlı başına ayrı bir olay. Düğünden sonra gelen misafirleri yüceltmek için, tanıtmak için. Düğün içerisinde köyün dışından gelenleri, tanınmayanları veya uzak köylerden gelmiş şahısları, babasının, dedesinin, sülalesinin, ezbetinin lakabını o anda orada dile getirmek için veyahutta onurlandırmak için dellal veya Şabaşçı denen bu şahısları en iyi şekilde tanıyan birisi seçilir. Düğün bittikten sonra veyahutta düğünün ortasında düğün alanına hasavan serilir. Dellal veya şabaşçı düğüne gelenleri zenginliğine göre kesesine göre şan, şöhretine göre tanıtılır. Hangi köylü olduğu, hangi köyden geldiği belli olur. Böylelikle köylüler tanımış olur. Tanıtılan kişiler de maddi durumlarına göre şan ve şöhretlerine göre para yardımında bulunur. Bunlar da çalgılara bir menfaat sağlamaktır. Çalgıcıları maddi yönden desteklemektir. Aynı zamanda gelen misafirleri onure etmiş olur. Bu bir gelenek, bazı yerler yapıyor, bazı yerler yapmaz. İşte bazı köylerde mesela düğün başlamadan önce çağırır. Davetiye gönderildiği zaman davetiyeyle beraber getireceği hediyeği veyahut da parayı teslim ederler. Bildiğin gibi aynı şekilde bu da düğün sahibine katkıdır. Maddi yönden destektir.

- Başka köylerden bu oyunları oynamak için oyuncular çağırılır mı? Seyirciler çağırılır mı? Köylüler veya o anda oyunu seyreden seyirciler oyuna katılır mı?

- Tabi düğün sahipleri ilk önce dışardan gelen misafirleri oyuna çağırır, oyuna kaldırır, köylü en son onlara saygıda kusur etmemek için, onları ağırlamak için ilk önce hak onlara verilir. Ondan sonra köylü veyahutta düğün sahipleri iştirak ederler. Kendi aralarında oyunlarını oynarlar.

- Bu oyunların müddetleri ne kadardır?

- Oyunun kendi seyrine bağlı, oynayanların o andaki şevkine, zevkine, coşkusuna göre bazen iki - üç saat sürer.

- Peki oyunlarda ara verme adeti var mıdır?

- O çalgıcıların yorulmasına bağlı. Herhangi bir olağanüstü veyahutta oyunu durduracak düğünü durduracak bir olay olmadığı müddetçe oyunlar devam eder. Bu arada bu düğünde mesela boşluk olması veyahutta çalgıcılar yorulmasın veya çalgıcılar mola vermek bir ihtiyaçlarını gidermek için düğün alanından ayrıldığı zaman bunların yerini dolduracak ikinci bir ekibi devamlı yedekte tutarlar. Ekseri de eskiden devamlı üç gün, beş gün, hafta süren düğünlerde çalgıcılar kalabalık bir şekilde iki grup birisi yorulduğundan birisi devam edecek şekilde tebdirini alır ki düğünde boşluk olmasın, durma olmasın.

- Bu oyunların oynanacağını oyun çıkarılacağını köylülere kim haber verir, haber verenlere bir ad verilir miydi?

- Bunlara haberci denilirdi. Bazı yerlerde dellal, ohuyucu derler. Düğün hazırlanmadan davetiyeler kime gidilir, kimler çağırılır, tesbit edildikten sonra ekseri bu davetçiler, haberciler, köyün garibinden fakirinden seçilirdi ki bunlar bahşiş veyahutta hediye alsınlar diye.

- Bu seyirlik oyunlarda halk en çok hangi çeşit oyunları tercih ederdi? Acıhlı olanları mı, yohsa güldürücü olanları mı daha çok tutulurdu?

- Güldürücü, neşeli oyunları daha çok tercih ederlerdi, acıhlı türküler veyahutta ağıtlar söylendiği zaman tabi ki ağlatır, hüznülendirir-bu hüznülü havayı dağıtmak için hemen güldürücü oyunlar çıkarılırdı.

- Bu oyunlara eşlik eden çalgılar hangileridir?

- Elazığ'da, Harput çevresinde ben kendimi bildim bileli eskiden kartal kanadıyla yapılan çığırtma vardı. Sonradan bu çığırtmalar ince saç tenikelerden, ağaçlardan yapılmıştır. Cumhuriyetten sonra şöyle böyle keman, kanun, ud, klarnet en başta klarnet girmiştir. Harput mahallesine -Dağ köylerinde, şehir merkezinden dışarı kalan köylerde, uzak köylerde zurnayla düğünler yapılırdı.

- Davulcuların veya diğer çalgıcıların, zurnacıların direkt olarak oynadıkları solo hareketler yaptıkları oyunlar mıydı?

- Bu tek davulcudaki olan bir şeydir olaydır. Oyunun ritmine uyup da, davulu başının üzerine alması, davulla beraber hızlı bir şekilde dönmesi, davulu yere koyup oyuncuyu davulun üzerinde oynatması.

- Bir nevi şaman geleneklerinden kaynaklanan bir olay.

- Temelde zaten hep eski Türk adetlerinin Harput yöresinin zaten bünyesinde korumuş muhafaza etmiş.

- Köy seyirlik ve temsili oyunları kimlerden nasıl öğrenilir? veya taklit yoluyla mı öğrenirlerdi insanlar?

- Seyrede seyrede taklit ede ede o oyuna adapte olduğunu aynı şekilde taklit eder. Onu öğrenmek için çaba gösteren şahıslar birgün devamlı o gördüğü ustaların yerini alabilecek şekilde kendini yetiştirirlerdi.

- Peki abi bu oyunlar ne zamana kadar oynanıyordu? Kaç yıllık bir şeyi var?

- Şöyle böyle 1960'lara, 1955'lere kadar en güzel şekilde oynandı. Şimdi mesela şehir merkezinde düğün salonları olduğundan şeyler bitti. Zaten köy düğünleri ne kadar kısıtlandıysa o kadar gerilendi tabiki de. Eski oyuncular öğretmediler, yeni yetişenler de bunlardan yapamadılar. O zaman işte devamlı düşüşe geçtiler ve de kayboldu.

- Oyunları yörede en iyi oynayan en meşhur oyuncu var mıdır? bunlardan ölen veya yaşamakta olan kimler vardır?

- Bizim kendi köyümüzde dabağanlar vardı. Pekinik köyünde Mustafa Aydın'ın babası, Boz Mamo, Ekrem vardı. Pekinikli Ekrem vardı.

- Başka kimler vardı? Şu anda yaşayanlardan kimler vardı?
- Nazim vardı Hüseyinikte, yani yakın merkez köylerinde Harput çevresinde, Haselli köyünde güzel halaylar oynanırdı. Hüseyinik'te hintoların Muhittin, Ali bunlar dört kardeşler. Sarhoş Kemal dediğimiz Kemal Çilesiz en güzel halayı oynardı. Yine Zaza Mehik dediğimiz Palulu Mehik Çavuş, en iyi oyunculardandı. Şu anda hatırıma gelmeyen bir çok oyuncu vardı.
- Peki abi sana çok çok teşekkür ederiz. Değerli bilgilerinizden faydalandık. Çok teşekkürler.
- Ben de size teşekkür eder. Başarılar dilerim(*) .

(*) Derleyen; SİVRİKAYA, Sebahattin, 1998, Kişisel Görüşme Metinleri, Elazığ.

Anlatan : Hasan Karlıdağ.

Doğum yeri : Elazığ Aşağı Hoh (Kavaktepe) Köyü

Doğum yılı : 1937

Tahsili : İlkokul.

Mesleği : Çiftçi.

Konu : Elazığ ve Harput Civarında Kültürel Yaşam ve Düğün
Adetleri

-İnsanların yaşamı budur yavrum. İnsanların yaşaması evveli bizim büyüklerimiz bele bir yanı şurayı alalım, burayı alalım, bunu yapam, şunu yapam diye bi şey yohti. Allah ne vermişse Cenabı Allah bize bi buğdaymış, arpaymış işte bi gendi gendimizin yohti, işte köylerde gışın büyüklerimiz kitap ohurlardı ahur sekülerinde bunları dinlerdik ondan sonra köylerimizde icabında düğün yaparlardı o düğünlerimizi seyrederdik, düğünlerimizde güzel oyunlar yaparlardı; güzel misafirler gelürdü 3-5 gün galurlardı. Bu misafirlere güzel hizmet yaparlardı. Birbirimize rağbetimiz güzeldi. Esginin bele bi usülü vardı. Şimdiki usüller değişti, galhtı daha artuh şimdi kimse kimsenin evinde gidip bir saatten fazla, iki saatten fazla durami. Şimdinin durum vaziyeti esgiden iyi ama esginin insanlığı, insanlığı ne bilimisin? Sonra büyüklerimize saygımız sonsuzdu. Efendim ne bilem işte başlarda alurduh İlkbaharda neyse işte sonbahara gadar bütün meyveleri, sebzeleri yetiştirmeğe, Arpa, pancar, pamuh, ekerdik Pancar 1955 te Elazığ'a geldi. Buğda, mercüme, küşne, culban, nohut, aklına ne gelirse, birtek yalavuz zeytün ağacı bizim bu memleketimizde olmazdı, bi de portagal olmazdı, yenedünyamıdır nedür bi de o olmazdı, diğer bütün elvan türlü meyvaların hepsi bulunurdu. Allaha şükür. Sonra bir ikincisü bu bi defa sebze bakımında, 1960-61'e gadar sebze Elazığ'da ancak 5-6 ayda bulunurdu. O zaman dediğim şu gış aylarında vişne, aluncu, bi de tut bulunmi. Diğer bütün meyvalar mevcuttur. Ancak yazın yetiştirülen meyveler gış için gurutularak yenürdü. Memleketimiz şimdi maşallah çoh gelişti, çoh ilerleşti. Teknoloji yani iyi oldi. Fakat yalnız bi şey varki rabbimiz ne demiş "El haya, el iman" Evvel hayya, sonra iman. Haya dedüğün nedürki Haya dedüğün terbiyedir. Bir adam terbiyesini nerede muhafaza eder. Büyüğüne saygı, hürmet eder. O imanda merhamettür. Bir adama acur icabında fakire acur. Efendüm dertliye acur, buna yardımcu olur, imanda budur. Yohsam e şimdi bele bahim ne iman galdi, ne haya galdi kimse kimseyi tanımıyor, onun için bu gadar bizim nohsanımız var.

- Birde düğünlerden bahsettiniz bu düğünler nasıl olurdu?

- Bu düğünler şimdi ilk evveli şimdi evvelki düğünler bele değil. Farzın şimdi oğlunu evlendireceksin evvelki gidersin ararsın, ne lazım kendi kendine göre bir gelin bulurdun. Bunu ilk evvele giderlerdi isterlerdi.

- Bu isteme nasıl olurdu?

- Giderlerdi isterlerdi Allahın emriyle. Peygamberin kavliyle, ilk önce aracı goyarlardı. Ele birdenbire vermezlerdi. Verdikleri zaman ilkin şerbet içerlerdi şerbete iki üç tene büyük gelürdü, iki tene, üç tene gadun gelur icabunda, o ahşam, cuma ahşamı veyahutta pazar ahşamı şerbet içerlerdi. Ondandır derlerdiki felan günü başluğ keseceyuk. Evveli başluh vardı. Başluğ keserlerdi ondan sonra pazarlığa giderlerdi. Pazarluğ dedüğün icabanda çarşıya alış verişe giderlerdi. Baharlardı bele hazır entari, mentari yohdi dikiş makinesinde veyahut elle kadınlar dikerlerdi. Üç dört gün en aşağı o gelinin elbisesü ancak dikülürdü ondan sonra düğün tedarigü görürlerdi. Ne alurlardı düğün tedariginde o zaman, ilk evveli bi davar alurlardı. Eğer inek, eğer tosun, eğer koç alurlardı. Hısım akrabaya şey yaparlardı. Bildiri yaparlardı, kağıt yazarlardı. Bi tene götürürdü onun karşılığında bahşiş verürlerdi, hedüye verürlerdi. Düğün gününden iki üç ahşam dan başarlardı, keyif yaparlardı. Davullar çaldururlardı. Bir sürü oyunlar oynanır, haleyle çekülürdü mayalar, hoyratlar söylenürdü. Gelin almağa gitmeden evveli nikah yemeği verirlerdi o zaman nikah kesende çağrulurdu. Giderlerdi gelin almağa, gelini arabaya bindirürlerdi efendim işte tabancalar, mabancalar, sanırsınki Elazığ yihulur, mihulur. Şöyle güzel bi toyla gelürlerdi. Köye yanaşmadan yenerlerdi atlardan, arabalardan, evveli at ile getirürlerdi ondan sonra at arabasına dönderdiler. At arabaları denildiğinde böyle gördüğün şu semerler var semer o semerleri böyle yaş ağaçlar eğerlerdi o yaş ağacı üzerine galas malas örterlerdi. Atları da güzel temiz süslerlerdi o galasları atlara bağlarlardı. Üzerine semeri yerleştirirlerdi. Atlara ayna mayna taharlardı. Efendüm işte çihınca babası, gardaş sağında, solunda gelini yollarlardı. Gelünü getirenler köye şöyle böyle dörtyüz beşyüz metre galarah atlardan yenerlerdu, dörderli, altışarlı olurlardı gençler. Şöyle güzel bi çalgu çalunurdu, bunlar çepik çalarlar oyunlar oynarlardı. Gelin arabasını tam kapının önüne getirürülürdi. Düğün sahibi gelünü getürdükten sonra hasavan hazırlarlardı. Hasavan dedüğün bez örtü Hasavan açarlardı. Ele geleni kimse görmezdi. Güvegi gelüpte ele gelini goluna tahup gitmezdi. Güvegi dama çıkardı. Damdan üzüm seperlerdi, leblebi seperlerdi. Gelini içeri alırlardı. Güvegi hiç görmezdi.

- Peki kızı istemeye gittiklerinde neye dikkat ederlerdi, görücüler kızı nasıl beğenirdi?

- O gızı oğlanın anası giderdi gızın boynuna sarulurdu. Hele kulahlarından, ağzından gohu gelimi. Bilimisin bunu mahsus yaparlardı anladınmı. Ben gızımı çok

sevdim ana maşallah ne güzelde saçları maçları var simsiyah halbuki gayesi foyaları görmek hele kelmi başı ondan sonra en fazla neye baharlardı. Baharlardı eve gittikleri vakit ilkin. Duvarı bi gaz lambası var, o lambanın üzerinde şüşe var. o şüşeye o gaz lambasına baharlardı bele temiz mi temiz degülmu ondan sonra el ve ayaklarına baharlardı. Elleri, ayakları büyük olmaya hareketlerine baharlardı, giyiniş tipi nasıl? Bu gelin icabında şenliğe yahışır mı? Yahışırsa tamam bu sefer giderdi isterlerdi.

- Düğün bittikten sonra gerdek sabahı neler yapıldı?

- Ha o, onlarda subaha derler ona. Subaha temsili ne zaman başlar bilimisin saat 10'da başlar, gündüz onda. Evveli evde güzel bir yer ayarlarlar, kadınlar gelür, geline icabında bi şey taharlar, hediyesünü verürler o zamanın hediyesi nedürki yav bir lif ti lif, dantel getirürlerdi, örgü getirürlerdi. Gomşular gelür işte efendime söyleyim. Çepik çalarlar, oynarlar, türkü söylerler. Sona anadınmı derler işte ana çoh hoş gelini var maşallah öbürü derki yoh anam burnu ergidi, işte ayakları bele di, gözü şöledi felan kulah asma ele gelünü çaresizdü, öbürü de valla yoh yoh çoh eyidi ana nolmuş. İşte sonra doğrulur giderlerdi.

- Bi de ondan evveli güvegi gerdeğe göndermeden köy hocasını çağururlardı köy hocası gelirdü otururlardı yatsı namazını kılarlardı. Yatsı namazında bir eşir ohunurdu, yasin ohunurdu. Daha sonra güveginin telkini dağıturlar güvegi hoca efendinin elini öper, ondan sonra babasının elini öper. Hadi oğlum git işin gücün rast gelsin Allah mesut etsin annadın mı güvegi gider gerdeğe girer.

Anlatan : Hasan KARLIDAĞ

Konu : Seyirlik Oyunları

- Soru : Genelde köyde oynanan bu seyirlik oyunları kimler oynardı?

- Bu oyunları köyde herkes oynardı. Kadınlar kendi aralarında oynardı. Erkekler gendi aralarında oynarlardı. şekiller değiştirirlerdi. Erkekler kadın gıyafetine bürünürlerdi. Kadınlar da kendi aralarında oynadıkları zaman erkek gılığına girerlerdi. Yüzlerini boyarlardı. Sakal yaparlardı. Ondan sonra saruh taharlardı. Gemükten tabanca yaparlardı, bellerine soharlardı. Efendim işte çeşit çeşit oyunlar oynanırdı. Efendim garı goca olurlardı. Ya işte sen benim garı mı mı geçirasin neden benim garımı geçirasin hemen tabancayı alurdu, hemen aynı anda suratına sıhardı. Karşıdaki adam da derki acaba bu ciddimi bele şey ve nihayet düğünlerde bi adamız köyde bu oyunu oynarken geçmiş, zor gitmiş, bir vatandaşın tuvaletine girmiş. Orda o esas vatandaşın ailesi de gitmiş bahmış bi fısıltı var. Ulan bu kimdir yav burda. Bağırı, çağırı neyse işte benim benim teyze benim. Sen nedisin burda der. O meydana çıktta bi adamı vurdular. Kim vurdu. Suratını yüzünü tepesinden çahtı. Bende dedim ben kaçam beni şahit yazmıyalar . Ulan o ikiyüz kişinin içinden bula bula senimi buldular, senimi gördüler oradan gıştın geldin evin yıkılmıya. Çıh get oğlum, çıh get akıllı ol demiş. Vallaha teyze demiş beni şahit yazarlar. Ulan oğlum git sen kim oda kim, acaba adam ölmüş mü? Yoh babam ne ölmesi işte esas yalancı tabancayı benzetmiş işte buda ürkmüş, ürktüğü için ne adam ölmesi, ne etmesi bunlar yalandı, bu işte demekki şu anda bunlar hepsi bi oyunmuş.

Hasan KARLIDAĞ

Aşağı Hoh (Kavaktepe) Köyü

Ocak 1998 - Elazığ

Derleyen : Sebahattin SİVRİKAYA

Anlatan : Veli ÖREN

Doğum Yeri : Elazığ Aşağı Hoh (Kavaktepe) Köyü

Doğum yılı : 1938

Tahsili : İlkokul

Mesleği : Aşçılık-Çiftçi

Konu : Oda Eğlenceleri ve Seyirlik Oyunlar

Benim ismim Veli Ören, aşağı Hohluyum. Yeni ismi değişmiş, ama biz yine de aşağı hohluyuh. Köyümüzde büyüdük, köyümüzde büyüdükten sonra köy hizmetlerine girdik. Köy hizmetlerinden mevsimliklik. Köy hizmetlerinden ayrıldık, İstanbul'a gittik. Geldim işte yine düğünlerde, şurda burda köyümüzde ekinlen, mahsullen uğraşıyoruz işte. Bizim yapacağımız işler bunlar ihtiyarız zaten. 60 yaşındayım. 1938 doğumluyum.

- Elazığ'da kışın yapılan bazı sohbet toplantıları, oda eğlenceleri olurdu. Bunlar hakkında bilgi verir misiniz?

- Bizim köyümüzde vardı. Odalar o zaman dedükleri ahur seküler, tahta bentler. Orada gonusurduh, ya bugün gelin bi gap yemek yapalım. 30 - 40 kişi toplanırlar bi liste yazarlar, bi kura yazarlar. Efendim söyliyelim kimine börek, kimisine baklava, kimisine işte tavuk, pirinç pilavı, kimisine içli köfte, kimisine patilla, kimisine ayrınlı çorba kime'düşmüşse akşam olur alır getirirler. O ahur odasında toplaşırlar. Hep birlikte yerler. Ee bazıları gine hade bi yemek daha yapah derler. Getürürler gömme yaparlar. Gömme yapmah için gavurma toplarıar, yağ toplarlar, un toplarlar, onu merdaneyle oklavayla yayarlar, bi gat gavurma, bi gat soğan ateşi yaharlar, içine yağ gorlar. Piştikten sonra getürürler üfelerler teşte, ondan sonra tereyağını gızartırlar getirir gatarlar, elle garıştırırırlar, otururlar çevirirler. Yerler ondan sonra bi sonbet başlar. Sohbet yaparlar. Bi oyun oynarlar, yüzük oynarlardı bu şekillerde. Efendime söyliyem, 20 kişi burada düzülmüşük bi tenesi galhar yüzüğü gezdirir, gizlice gizlice avucunun içine. Artuh kimin avucundaysa ayuhmazlar. Bitenesinin elinde, o derki falan da ona gider kuvvetli vurur. Yüzük kimde der. Yüzüğü bulana gadar devam ederdi.

Bi de fincanda oynanan yüzük oyunu oynarlardı. O mesela 12 tane fincan goyarlardı, yüzüğü bi tenesinin dibine goyarlardı. İşte garıştırırırlardı. Pek gizliden getirirlerdi. Ortaya indirirler. Arhadaşlar toplanırlar işte şeyin etrafına tepsinin. Yüzük hangisinde derler. İşte o bölünmüşler, sekiz tene bi tarafta, sekiz tene bi tarafta gurup

olmuş. O deyiki filan da yoh yoh bunda öbürü de deyiki valla bundadır bunda aç bunu kaldırı, boş o boş gitti. İkinci sefer ararlar. Bunu hangisinde der bundadır bunda değildir, garar verirler. Şunu galdır onun dibinde çiharsa dimyat der bağırlar. Dimyat demek 12 sayı sayılır. 24 sayı yazılır o zaman. Ondan sonra bi daha sahlarlar tekrar tepsi gelir, tepsi geldi mi bu dönüş tekrar aramaya başlarlar. İlk fincanda bulunursa bu dönüş tepsi el değiştirir. Bunun müziği de var.

- Müziği ve sözleri aklında mı söyleyebilir misin?

- Müziği çalınırken, sözler ohunurken, garşı taraf çoğu kere şaşırır.

Adet gıcık versinler diye. Sayıyı dolduran taraf galip olur. Yenilen tarafa oyun yapılır. Bu dönüş onlara getirürler temel dökerler, o sekiz kişiyi yatırır. Birini işte köşe taşı yaparlar, birisini tuvalet taşı yaparlar. Üstüne çiharlar, tuvalet daşı yerleşmiş mi, işkembeye oturur bi eski çaputta, yaş bezle ağzına vurur. Onun gibi yaparlar. Ondan sonra bunları işte ükseksin, öbürünü vururlar beline, öbürünü yolarlar yoh bu daş yarıhtır bu daşı gaynah yapah, yani maksat vurmah. Bazısılar da getirirler soğan asarlar ipt. Ellerini bağlarlar. Soğanı ağzıyla yahalayacahsın derler. Ağzını attın mı soğan gayıyor işte. En son ne zaman yahalarsan seni bırakırlar. Ee bazısını da ayahlarından ters asarlar elleri aşağıya ayahları yuharıya beş on dakika bele bekletirler. Ee yapacahları oyunlar bunlar.

- Köyünüzde başka ne gibi seyirlik oyunlar oynanırdı ?

- Valla bizim köyümüzde şimdi evveli gençler bele boş galduğu zaman işler bitti mi doğma oyunu oynarlardı. Boş zamanlarda güneşlikte. Ondan sonra sallama atarlardı. Daşla sallama atarlardı, tek ellen çüt ellen atarlardı. Efendime söyleyem bi gelin döğüşürme oyunu oynarlardı. Sağ ayağının parmahlarını tutarlardı. Tek ayahla giderlerdi, birbirlerini geçmeye çalışurlardı. Karşı karşıya geldikleri vakit birbirlerini düşürmeye çalışurlardı.

- Eskiden biz gelen misafirlere derdik ki gel sana yıldızı gösterecem, çeketin golunda yıldızı gösterecem. Adam bilmiyor tabi yıldızı. Ceketin golunu boşuna geçirürdük. Ha dur , ahan dur göreceksin, yuharıya bah, yuharı bah. Biz yuhardan ceketinin golundan içeri bi tas su dökerdik. Bu gibi oyunda işte millet buna gülerdi. bi de benim yaptığım oyunlar vardı. Ekseriyeten bunları ben yapardım. Parmağımdaki yüzüğü çıkarırdım. Derdim ki işte arhadaşlar ben bu yüzükten geçecem, ya geçersin, geçemezsin. Köylüler ekseriye bu oyunu biliyorlar. Yabancı bilmiyor. Ben bundan geçerim derim, yüzüğü ortaya koyup bir iki sefer yön veririm, ellerimi hız alırım. Geçti geçemez. Ondan sonra derim filan adamın gözü değdi, ben geçerdim ama, falan adamın gözü değdi, bunun gözünü gapatın. Halbuki bi tenesine garar alınmış, o oyun yapacağı adamın gelür gözünü yumma bahanesiyle gelir yüzünü bele garalarlar, boyarlar, ondan sonra ona bi gülerlerdi. Herkes ona gülerdi. Ayıhmıyo ki adam neye

gölüyorlur. Tabii sonra deyiler ki aynaya bah, aynaya bah, Aynaya bahar ik yüzü gözü gara. Seyirlik oyun bunlar.

- Başka ne gibi seyirlik oyunlar vardı ?

- Eskiden deve yapardı, dört tene arap jandarmamız olurdu. Üç dört tane de köpeklere binerdi. Ee bir deveyi de eski yaydan, koyun postundan boyun yaparduh, cıngırah taharduh. Üstüne de garı gılığındaki erkeği bindürürdük. Efendime diyem sacı var bağlı, ekmek yapar bize. Efendim galburu var un eler işte şey yemek yapar, yemeği de mayıslıh başında güya yapar. Zibilikler yani hayvanların gübrelerinde, orada yapar. Orada getirir yabancı misafirlere güya espiri olsun yani getirürler orada oturduğu yerde o pis kemikleri bilmem neleri şey ederler. O gadın un eler, ekmek yapar. Gadını geçirirler, arada araplar erselerler, vururlar, onun yanında da bi tene arhadaşları. Bizim bi de ayıcımız vardır. O da bi teneyi ayu yapmış, zencir tahmış boynuna.

- Yine aynı oyunun içinde mi ?

- Aynı oyunun içerisinde. O da defle, mefle ayısını oynatır. İşte ondan sonra işler böyle sürdükten sonra işte vururlar, çaparlar, geçerlar.

- Kimi vururlar burda?

- Herkesi vururlardı, düğün sahibini de vururlardı. O an kim rast gelirse vururlardı (Anlatımın burasında Hasan KARLIDAĞ söze karışır).

- Bunun müziği var mıydı ? Türkü sözleri var mıydı?

- Gara sanduh açamadım loy loy
Çeyizini düremedim loy loy
Bunca diyar gezdim loy loy
Senin gibi göremedim loy loy

Haydi ulan goca oğlan şu ağaya bi temenna şey et sonra, hani şey derlerdi.

Gız saçların saçların yar yar

Oynar omuz başların şinanay yavrum şinanay.

Bu oyun köy düğünlerinde oynanırdı. Ondan sonra bi tenenin beli ağrır, ayı da icabında çıhnasa şifadır. O zamanlar dohtor, mohtor mu vardı? İyi hatırlarım bi şey vardı. Bi adamı haydi ulan goca oğlan şu efendinin goluçlarını bi üfeleki şıfası Allahtandır, sendedir derdi ya çıhardu ayu herüfün omuzlarına bi de bi üstüne sıçardı herüfün. Herife bütün millet sonra da gülerdi, gaye mahsat güle.

Ayıya derler ki genç kızlar nasıl hamur yoğurur, goca garılar nasıl yoğurur? Genç kızlar nasıl yola gider. Goca garılar nasıl ayı taklidini yapar. Hele şu sırığa çıh oğlum, o sırığa gatlınır çıkar işte goltuğuna değnekle vururlar.

- Ayı kılığına giren insan mıdır?

- İnsandır. Post giydirilir. Yine arap oyununda bizim bu oyunumuz 3 saatlik bir oyundur. Onun için herşeyi vardır (Veli ÖREN).

Kaynak Kişi : Veli Ören

Konu : Seyirlik Oyunlar

Biz bitene oyun yaparduh bi tenenin adını Nevruz goyarduh ona gadın örtüğü örttürdük. Bi tenenin adını da Köse goyarduh. Bi tenenin adını da zoro işte zoro gadınla beraber arap çiftetellisini oynarken köse tenekeye oradan birden vurup tak tak tak, zoro derki o kim geli derki heç Acem şahının develeri geçi. Ondan sonra bi daha oynamaya başlarlar. Ondan sonra şey gelir. Köse gelir, "Ey der, ben varken zoro neymiş benim yanımda, ben ayazda galmış it bohu gibi donmuş bir adamım. Benim babam bi arpa çöptüyle ölmüş, ben beleki yiğidim". Zoro bu sefer de başlar çiftetelliği oynamaya garınnan beraber, o nevruznan. Gadın gılığına girmiş, adını Nevruz goymuşlar. Ondan sonra bu dönüş köse gelür. Köse geldümü bu dönüş o geçer gider. En son zoro der bu bizim garıyı alacah, ben bunların ikisini de gebertecem, boş tüfeklen atar bunlara guru sıkı yapar atar, ikisinide vurur. Bunlar ikisi de Nevruzlan, Köseyi vururlar yere.

- Bu oyunun ismi ne?

- Köseylen zoro, ondan sonra davullan bu olur çalgıylan.

- Davulun dışında başka saz kullanılırmı?

- Tabii klarnet var.

- Bunun müziğini hatırlıyormusunuz?

- Tabi arap oyunundaki gibi. Ondan sonra zoro bunları atar vurur, köseylen o garıyı işte garı gılığına gireni. Nevruzu vurduktan sonra der cemaat ben bunların cenazesini gılacam İşte 5-6 tane kişiyi ortaya dizer. Cenaze namazlarını gıldurur. Çuhur gazarlar, o çuhura ikisinide atarlar. Tekrar onların üzerinde cığara içerler. Öcümü aldım der oyun biter.

- Buna benzer başka ne gibi seyirlik oyunlar var?

- Sinsin oyunu var. Halka çevürürler, ayahta 40-50-100 kişi işte bu sinsini çalar, ezgisi söylenir). Bi tanesi çıhar gelür bi tanesinin başındaki tellüğe vurur. Bu dönüş o vurur onun tellüğüne, bele bele birbirlerine vururlar. Bu oyun işte bele biter. Bi de yer turası var, yer turası garşı garşı dururlar, 20 kişi bi tarafta, 20 kişi bi tarafta iki tane tura bükülür, o gelir, ben gelirim seni vurur geçerim oda vura vura oraya götürür. Böylelikle bu oyun biter. Bu oyun bittikten sonra bu sefer şey yaparlardı. Düğünü temsil halay çekerler. Halaydan sonra türkü söylerler, temsil Elazığ mahalli havaları söylerler. Ondan sonra gahar gol oyunu oynarlar. Gelin döğüşürme oyunu oynarlar.

Bunlarda sağ elinen sol ayağın parmağını tutar tek ayak üstünde giderler, birbirlerini garşırlar biri gider omuz çarpar. Gidersin temsil on metre mi, yirmi metremi bele bu yanda gider gaçar gelürsün, o omuz vurur seni devürürse, yani mahset yıhuldumu tamam o taraf gazandı işte.

- Bu da müzik eşliğindemi oynanır.
- Tabii müziklen (ezgisi çalınır), Bide leblebici oynanır, bıçah oyunu oynarlardı.
- Bu oyunların oynanma haberini sizin köyde ve civar köylere kim haber verir?
- Kağıt yazarlar, düğün gelmeden evveli iki üç gün evveli düğün sahibi der ki gardaşım düğünüme gelesiz. Eskiden adam gönderirlerdi. O zaman telefon, melefyon yohti. Bazı köylerde elma gönderirler. Ceviz gönderirler. Şimdi bizim ova köylerimizde kağıt gider filan adam benim filan günü düğünüm var, düğünüme buyurun. Haberci getirür verir. Sen de o adama bahşış verirsin.
- Size çok teşekkür ederim. Allah sizden razı olsun.
- Hatırımıza gelen şeyleri anlattuh- Kaç sene oldu şimdi daha bu oyunları kimse yapmaz, kimse de oynamaz.

Kaynak kişi : Veli ÖREN
Aşağı Hoh (Kavaktepe) Köyü
Ocak 1998 Elazığ
Derleyen : Sebahattin SİVRİKAYA

Anlatan : Paşa DEMİRBAĞ

Doğum Yeri : Elazığ-Palu

Doğum Tarihi : 1932

Konu : Elazığ- Harput Musiki Folkloru ve Kürsübaşı

Efendim ben Paludan Paşa Demirbağım. Köklü bir ailenin evladıyım. Öğrenimim Harput Müzik üzerine, hocalarımızın yanında alduh.

- Kaç doğumlusun ?

- 1932 doğumluyum. Paluluyum. Tahsil hayatım ortaokulu bitirmişim. ondan sonra ohuyamadım. Çiftçiyim. Elazığ'da emlağım var, arazilerim var onlarla uğraşıyorum. onlarla iştigal ediyoruz. Elazığın sesimiz güzeldi, çoh güzeldi sesimiz, kıymetli büyüklerimiz vardı, bi dayımız vardı. Ali Bey, Sekratlı Ali bey, onun büyük merakı vardı. Harput müzikisini çoh seviyordu. Biz öğrenimimizi onun sayesinde gerçekleştirdik. Bize hoca getirtti. Bu adam on sene Konahda galdı. Harputun tamamını biliyordu yani, nohsansız biliyordu. Harputun Müzikisini, Günlerce gecelerce çalıştık söyledik çalıştık. Heç bi şeysi hemen hemen nohsan galmadı bu işin. Beş sene Elazığ'da Fikret Memişoğlu'nun derneğinde beraber iştirak ettik çalıştık. Öğrenme şekli bu. Gençken, çocukken gramafonumuz vardı tabii. Diğer musiki dallarında da epey malumatımız oldu. Fakat bilhassa Harputu iyi öğrendik. Şimdi Harput'un diğer kültürel yönlerini ben pek bilemem. Yalnız musikisini. Harput musikisini nohsansız biliyoruz.

- Harput kültüründe sohbet türleri var. Sohbet türleri yani Kürsübaşı, Ocakbaşı.

- Tabi tabi kürsübaşı.

- Bu sohbetler nasıl yapılır. Hiç katıldınız mı?

- Onlara çoh katıldık. Birbirlerine haber verirler. Bu ahşam filan yerde toplantı vardır, meşk vardır, derler o gün herkes işini lafını bırakır ahşam gece, yerler içerler, orcih v.s. Evleri sıraya gorldı bi gece bi evde, bi gece bi evde bilhassa gışın çoh geçerli olur. Gışın malum ortalıh biraz şe olduğundan herkes evine gapandüğundan bele şeler olur. Oturlardı divanda herkes, ohuyucular gelir, çalgıcılar gelir, yenilir içilir ve bu saydığımız eserleri birini birisi ohur, diğer birisini, hoyratı birisi ohur, bele sırayla, kime sıra geldiyse ohurlar. Hepsinin birarada ohuduhları türküler de vardı. Onlar malum zaten işte bunlar bele olur.

- Kürsübaşında bir oturuş sırası varmı?

- Odanın yuharı kısmına yaşlılar otururdu. Bir sıra yaşlılar otururdu. Bi tarafında gençler otururdu. Gençler terbiye icabı yaşlıların yanına oturamazlardı. Gençlere ayrı bir yer verilirdi. Onlar birbirinin içine girerlerdi oturlardı. İnsanlar da yaşlılar da

kendi aralarında. Eğer müzik yapmama icab etse genede gençler kendi tarafından başlardı ohumaya ihtiyarlar da kendi taraflarından. Böylece karşılıklı ohurlardı yani bi tarafta müzisyenler otururdu. Müzik aletleri hemen hemen İstanbulda Türk Sanat musikisinde ne kadar vardise Harput'ta vardı, aletler. Klarnet, keman, ud, tanbur, vs. şe flit'de çalunurdi bazan.

- Bunlar Harputa gireli ne kadar oldu?

- Çoh eski, çoh eski

- Kaç yıl oldu mesela. 100 mü 200 mü?

- Çoh çoh.

- Şu var klarnet ne zaman Türkiye ye girmişse.

- Tabi tabi klarnet ne zaman Türk Sanat musikisine girmiş, Harput'a da girmiş.

Harput musikisi hemen hemen Türk Sanat musikisi ile eşdeğerde.

- Peki bağlama çalanlar var mıydı?

- Hayır bağlama bu yakın yıllarda işin içine girdi. Eskiden bütün düğünlerde glarnet, keman, ud gibi çalgılar vardı. Sonra kaç senedir bu saz girdi.

- Peki dağ köylerinde var mıydı?

- Dağ köylerinde kaval vardı, kavaladan başka bişe yohti

- Alevi köylerinde bağlama çalan.

- Onlar hep alevi köylerinde onlar hep bağlama çalardı. Bağlamadan başka bi şey çalmazlardı. Büyüğü küçüğü çalarlardı yani.

- Çığirtma çalana rastladın mı? Kim vardı çığirtma çalan?

Bir iki kişi vardı. Şu anda da yeni çalan var Harputta daha çalan vardı. dur baham ismi de Cevdet midi nedi. Çoh felaket çalardı. Çoh güzel çığirtma çalardı.

- Şu anda da yaşıyor mu?

- Yoh geçindi.

- Peki gençlerden kim var çığirtma çalan.

- Valla ben şahsen görmedim ama arhadaşlardan duydum. Şu anda bi iki çalan varmış. Hatta derneğe giden de varmış ben görmedim.

- Çığirtma nasıl bir saz neden yapıyorlar?

- Kamıştan yapıyorlar. Harputa ait bir çalgıdır. Üflemeli

- Kartalın kanat kemiğinden yapılan bir çalgı

Kartalda artık ele geçmiyor. Çalanı da galmadı. Klarneti de çalan çoğaldı. Çığirtmayı da zurnayı da unutturdu. Köylerde, dağ köylerinde zurna çalan vardı. Halen de bi kısım köylerde var.

- Bana söyleyeceğin başka şeyler var mı dayı?

- Sağolasın, çalışmalarında, yazdığın eserlerde başarılar diliyorum.

- Çok teşekkür ediyorum. Allah razı olsun.

- Ben teşekkür ediyorum, Allah senden razı olsun.

Anlatan : Nihat KAZAZOĞLU

Doğum yeri - Tarihi : Elazığ Harput-1941

Mesleği : Emekli Öğretmen

Şu an yaptığı iş : Elazığ Musiki Konservatuvarı Başkanlığı

Öğrenim Durumu : Üniversite Mezunu

Sayın Başkanım. Sevgili Hocam. Yıllar sonra bir öğrenciniz olarak yine karşınızdayım. Siz büyüklerimiz, kaynak ağabeylerimiz olmasa bizlerin bir adım bile atması mümkün değil. Yöremizle ilgili, memleketimizle ilgili bir araştırma çalışması yapmak ve ileride yapılaak olan değerli çalışmalara katkıda bulunmak amacıyla yine değerli bilgilerinize başvuracağım. Sizler de inşallah yardımlarınızı bizden esirgemezsiniz. İlk önce kendinizi tanıtır mısınız?

- Şimdi Sebahattinciğim, bizler bu konuda sizlere yardım etmek mecburiyeti duyuyor ve hissediyoruz. Çünkü bu kültür ancak böylelikle kuşaktan kuşağa yayılmış olacaktır, diyorum önce. 1941 harput doğumluyum. İlk, orta, lise tahsilimi Elazığ'da yaptım. Yüksekokulu Ankara'da Ticari İlimler Akademisi'nde okudum ve 1960 yılından beri de Elazığ'da görev yaparak Elazığ ticaret Lisesi'nde öğretmenlik görevinden sonra 1992'de emekli oldum. Gerek çocukluğum, gerekse gençliğim tamamen yöre müziği ve halkoyunları ile geçti. İlkokuldayken benim büyüğüm ve dayım olan ki bu konuda özellikle müzik konusunda herşeyimi ona borçluyum. Emekli albay Lokman Tasalı'dan feyz almaya çalıştım ve bu çalışmalar devam etti. Sonra Ticaret Lisesi'nde öğretmen olduğum zaman, halkoyunları çalışmaları hızlandı. Ortaokuldayken, lisedeyken halkoyunları ile ilgili, müzikle ilgili bir takım çalışmalarımız, müsamerelerimiz oldu. Derken kendimizi bu işin içinde bulduk ve bu kültürün hem yaşatılması, hem de yayılması için kendimizi mecbur hissettik ve ölünceye kadar da mecbur hissedeceğimizi düşünüyorum.

Şu anda kendimi bu şekilde tanıttıktan sonra sana nasıl faydalı olacağımı artık seninle kararlaştırıp görüşmeye çalışacağız. senin gibi de bir öğrencim olduğu için çok mutluyum. çünkü 1971'de kurulan bu dernekte yetişen bir eleman olarak Yüksekokul'da bu konuda ilmini yapıp öğretmenlik yapmada hem bizleri, hem derneğimizi ayrıca mutlu ediyor, şereflendirmiş oluyor.

- Sevgili hocam, şimdi benim Yüksek Lisans tezi olarak seçmiş olduğum bir konu var. Bu da Elazığ Yöresi Dramatik Seyirlik ve Temsili oyunlarının incelenmesi. Bu konuya girmeden önce size şöyle bir sorum olacak; elazığ ve çevresinde kültürel

yaşam nasıldır? Bu kültürel yaşam içerisinde ne gibi sohbet toplantıları, oda toplantıları yapılmıştır? Bunlar hakkında bana kısaca bilgi verirseniz sevinirim.

- Evet, şimdi Sebahattin bey şöyle söylemeye çalışayım. Şimdi Harput kışı uzun olan, zor geçen bir yöre. Üstelikde Harput istila görmediği için Orta Asya'dan getirttiği geleneklerin çoğunu muhafaza edebilmiş, ancak bu muhafaza edip kuşaktan kuşağa aktarma işte sadece usta-çırak şeklinde olmuştur. Zira o zamanın efendim nota, bilmem yazı bilmem bu konudaki eğitim öğretim yokmuş. Ama çok şükür ki kulaktan kulağa usta çırak yoluyla da olsa belli bir yere kadar gelmiş. İşte sizler bu konuda ilmini yapıp, bunları gerek notaya almak, gerek yazıya dökmek suretiyle bunun kalıcılığını inşallah sağlayacaksınız. Şimdi bu uzun kış gecelerinde tabi ki bayanlar, kadınlar kendi aralarında bir takım eğlenceler yaparlardı ve babalarımızdan, dedelerimizden de öğrendiklerimiz şekliyle yaparlarımış. Malum çevremizde bir de taassupta var. Yani hep kadın, erkek birarada eğlenme biraz zordur. Bir haremlık-selamlık mevzuundan dolayı kadınlar kendi arasında işte şeve kırma oyunu işte çıkçıkça oyunu, efendim yüzük oyunu gibi bir takım çok oyunlar oynarlar. Birbirlerine cezalar verirler. Kışın kürsü etrafında toplanılır. Kürsünün içine ayaklarını sokmak suretiyle sıcaklığıyla ısınırlar. Erkekler de kendi aralarında toplanarak yine kendilerine has birtakım efendim işte paraya ceviz atma oyunu, bir takım oda içindeki oyunlar, yüzük oyunu falan ...

- Sudan Geçirme vb. gibi oyunlar da erkekler arasında oynanır mı?

- Tabi tabi onlar yalnız dışarı oyunları. Mesela, bir deve oyunu genellikle dışarıdaki seyirlik oyunlar olarak kendisini şey yapmış. İşte Ebe Beni Gurda Verme gibi oyunlar.. Duruma göre yani bu oyun odaya sığabilecek bir oyun değilse dışarıdaki meydanlarda, düğünlerde oynanan oyunlar oluyor. Genellikle kadınlar kendi aralarında oynadıkları zaman, birbirlerine ceza vermek suretiyle, hatta kadınların kendi aralarında erkek kılığına girerek oyunları yapmak gibi, erkek sesini çıkararak oyunlar yapmak gibi durumda olmuşlar, bol bol defle mahalli Elazığ tabiriyle def dediğimiz tef çalarak türkü söyleyip oynamışlar ve bu eğlenceler sırasında da bazı hareketli şıkıltım dediğimiz türküler ortaya çıkmış, bir takım böyle maniler ortaya çıkmış. Oldukça da Harput'da bu konda türkü söyleyip def çalarak toplumda birlikte eğlence yapan defçi dediğimiz çok sayıda isim var.

- Hocam yine size başka bir sorum var. İlimizde daha doğrusu Elazığ'da veya bulunduğunuz köyünüzde veya Elazığ çevresinde dramatik, seyirlik oyunlar ne derece oynanıyor? Şimdi şu anda halen oynanmakta olan oyunlar varmı? Bu konuda bana bilgi verebilir misiniz?

- Şimdi ilimizdeki dramatik, seyirlik oyunlar pek fazla oynanmıyor. Ancak bazı köylerde işte Deve Oyunu, işte Pisik Oyunu, efendim buna benzer oyunlar oldukça yok denecek kadar az. Çünkü ildeki düğünler tamamen düğün salonlarında ve kapalı alanlarda, kendi öz kültüründen birazcık dışında ve gürültülü yapıyor. Maalesef,

kendi algıları dışında ve gürültülu bir müzikle... Onun için o oluyor, ancak günümüzdeki düğünlerde işte halk oyunlarının bazıları oynanmak suretiyle yine bir parça bu kültür yaşatılmaya çalışılıyor.

- Hocam şu anda halihazırda Çepik, değenek, kılıkalkan, cezayir oyunu, kadın kama yunu, leblebici, isfihan, kürdün kızı, sudan geçirme, sinsin gibi oyunlardan hangileri oynanıyor?

- Bu oyunlar oldukça az oynanıyor. Bu oyunlardan son zamanlara kadar leblebici oyunu biraz oynanıyordu. leblebici genellikle tek kişi tarafından eskiden oynanan bir oyundu. Fakat ondan sonra da sahneye uyarlanmıştı. şeve kırma dediğımız bayanlar tarafından oynanan oyun vardı. İsfihan, şeve Kırma gibi oyunlar ... Onlar da son zamanlarda azaldı. Güvercin Oyunu yine oynanan, sevilen, müziğıyle, ritmiyle bir güzel oyundu,o da azaldı. Bu tür oyunların genellikle azalmasının nedenini ben halk oyunları yarışmalarına bağlıyorum. Çünkü yarışmalarda topluluklar hata yapma riski fazla olan oyun oynanmaya oynanmaya azalıyor. Mesela; uzun zamandır bir Çaydaçıra oynanmıyor. Uzun zamandır bir güvercin oyunu oynanmıyor. Halbuki aydaıra bizim Elazığ'ın en büyük simgesi. Hele Güvercin Oyunu enteresan bir melodisi, enteresan bir müziğı, enteresan bir ritmi olan bir oyun. Ama ne oluyor? müzisyenler de çalanlar da unutuyor. Oynayanlar da unutuyor. Bilenler de yaşlanıyor, gidiyor.

- Hocam zaten ben de yapmış olduğum araştırmalarda bazı oyun müziklerinin kaybolduğunu, oyunların figürlerinin hatırlanmıdığını gördüm. Mesela ıkiko oyunun figürleri ve melodisi hakkında pek sağlıklı bilgiler elde edemedim. Bu konuda neler söyleyebilirsiniz?

- şimdi işte ıkikoyu genellikle kadınlar oynardı. Yaşlı bayanları bulmak lazım. Böyle ömelip hoplayarak oynanan bir oyun. Aklımda kaldığı kadarıyla kesin olmamakla beraber melodisi de yarı buçuk aklımda.

- Harıtlayabilerseniz yine de kaynak olur.

- Çok küçüklüğümde duymıştum. Aslında şey olsa annemden alabiliriz. şöyle bir şey :

ıkiko tasta kaldı

Yarısı feste kaldı

gibi böyle bir melodiydi. Böyle bir sözleri var, böyle bir melodisi var. O eski oynıyan bayanları bulmak da zor artık. Bir Pembe abla vardı bizim yörede, Harput oralarında. O Pembe abla oynardı. Çok hayal mayal hatırlıyorum. Küçüklüğümde bahçede bi sfer onu oynardı.

- Hocam dramatik, seyirlik, temsili oyunlar konularını nereden almıştır- Günlük hayattan mı, eski inanç ve kültürden mi, destanlardan mı, hikayelerden mi, masallardan mı? Bunlardan hangilerinden?

- Valla işte konular işte bir yardımlaşmadan olabiliyor, efendim bir taklitten olabiliyor. İşe yönelik olabiliyor, efendim işte bir inançtan veya eski bir hikayeden olabiliyor.

- Anladım. Hocam bir de ın kendi aralarında oynadıkları oyunlardan bahsettiniz. Özellikle oda oyunlarında, erkeklerinde kendi aralarında oynadıkları oyunlar var. Dramatik seyirlik oyunlar içerisinde erkeklerin de kadın kılığına girdikleri oyunlar var mı?

- Tabi tabii erkeklerin kadın kılığına girdikleri oyunlar vardır. Seyirlik oyun olduğu için kadını kullanmayacağımız yerde kadın yerine erkek, erkeği de kullanmayacağımız yerde kadın erkek kılığına girebiliyor.

- Hocam oyunlar kapalı yerde mi oynanır? Açık yerde mi oynanır? Oyun alanının yeri, büyüklüğü ne kadardır? Şekli nasıldır?

- Oyunlar genellikle kapalı alanlarda, sofa dediğimiz geniş salonlarda, kare şeklinde büyük odalarda oynanıyor. Bunun dışında odaya sığmayacak oyunlarda genellikle köylerde, köy meydanlarında, şeyde mesela; Harput'da da bazı şey meydanlar varmış. Geniş alanlar varmış. Düğünün en çok yapıldığı alanlarda o geniş alanlarda oynanıyor. Çünkü geniş bir kitleyi dar bir alana sığdırmak mümkün değil.

- Hocma bu oyunlar genelde hangi gün ve aylarda oynanıyor? Bayramlarda mı, harman sonlarında mı, düğünlerde mi oynanıyor? Gece mi oynanıyor, gündüz mü oynanıyor?

- Genellikle bir defa sonbaharda düğünler yapılıyor. Niye çünkü aileler hasatını kaldırdı. Ürün elde etti. Bi beş-on kuruş gelir elde etti, kazandı. O geliriyle düğünün şeyini yaptı. Genellikle sonbahar da yapılmaz. İlkbahar da olur. Ama diyelim ki on düğünse altı, yedi tanesi sonbahar da olur. Ama ilkbaharda da olur, kışın da olur. Ama kışın zor şartlarında düğünler daha zor geçer. Gelin almaya atla gidilirdi. Daha eskiye giderken tahterevan ile gider alır, gelirlerdi. Geceleri kına geceleri olurdu. Gerek oğlan evinde gerekse kız evinde kına geceleri ayrı ayrı yapılır. yani kadınlar kendi arasında gelinle birlikte eğlenirler. Gelini alarak kına yakarlar. Erkekler damada ayrı bir yerde gına gecesi yaparlar. Bunların dışında da sıra geceleri gibi geceler yapıldı. Erkekler kendi arasında, kadınlar kendi arasında sıra geceleri yapmak suretiyle özellikle kışın eğlenirler. Yazın pek fazla eğlenmek olmaz. Çünkü iş zamanı. Üstelik gece de kısa olduğu için gece eğlenme şeyi olmaz. Yalnız sonbaharlar da falan geceleri iş gösterme bahanesiyle, gençleri çalıştırmak için yaşlılar masal söyler, türkü söyler, bilmem ne söyler ki o gençler uyumasın badem kırsın, badem eklesin, ceviz kırsın, ceviz eklesin, orcik dizesin, iş görsün. Yani o da sonbaharlarda genellikle olur. Çünkü kışa hazırlık şeyi var gençlerde. Erken uyuyacak, uyutmamak için yaşlılar, yaşlı kadınlar, o gençlere, türküler, şarkılar söyleyerek, oyunlar oynamak suretiyle, masallar, hikayeler

anlatmak suretiyle onların merakını gidermek ve dinlenme isteğine cevap verip böylece de orada, bu arada iş de göstermiş olur.

- Bir nevi sohbet, bir nevi öğretim, bir nevi eğlence amaçlı toplantılar bunlar ...
- Özellikle mesela son.aharlarda kışa yiyecek olan şehriye kesme, erişte yapma gibi şeylerde kadınlar arasında çok güzel türküler, maniler, masallar, karşılıklı atışmalar olurdu.
- Hocam değerli bilgilerinizden çok yararlandık. Size çok teşekkür ediyor, başarılar diliyorum.
- Ben sana teşekkür ediyorum. Çalışmalarında başarılar diliyorum.

SÖZLÜKÇE

Alkarası	: Albastı, lohusa kadınlara musallat olan muhayyel yaratık, kötü ruh
alkış	: Dua, çepik
ceyüz	: Çeyiz
çapik, çepik	: Alkış
çarh	: Köy evlerinde banyo
çit	: Tülbent
dindik	: İçi zeytin yağı dolu fitilli kandil.
dibek	: Küçük havan
dömbek	: Darbuka
esselemek	: Kovalamak
gabanah	: Başa vurulan geniş şapka, ya da baca kapağı
gakkoş	: Ağabey, kardeş
gallık	: Büyük, kalın, yün çorap
galoş	: Ayağa giyilen bir tür topuksuz ayakkabı
garadon	: Kadın şalvarı
gımata	: Klarnet
güğercin	: Güvercin
gömme	: Kömbe, hamurdan yapılan etli ve tatlı bir yemek
gözyummacıl	: Saklambaç
güvey, güvei	: Damat
hasavan	: Beyaz bezden yapılmış bir tür örtü
heçirge	: Ateş ocağında kullanılan ocak boyundaki demir çubuk
he	: Evet
helbet	: Elbet
hinto	: Adi insan
hırpo	: Üstü başı perişan
hırnık	: Sümük
hırrık	: Eski ayakkabı
horata	: Laf, söz
hozik	: Güzik, kambur
igit	: Yiğit
isot	: Biber
işlik	: Gömlek
kalık	: Eski ayakkabı
kalın	: Çeyiz, başlık

kay	: Kılıç
kef	: Keyif
keşkek	: Dövmе pılavı
kırstık	: Bir tür yağlı, yanıcı fitil
kök	: Düğün davetiyesi (köy düğünlerinde şeker, badem,ceviz,elma gibi sembolik şeylerle davet
köseği	: Yarım yanmış odun parçası
köynek	: Gömlek
kürsü	: Bir tür oturak, kare şeklinde bir tür masa
lavik	: Ağıt
lofloko	: Bir oyun
loğ	: Kerpiç evlerin toprak damlarını bastırmak için kullanılan silindirik biçiminde taş
makat	: Sedir, divan
matal	: Masal
mereme	: Mendil
mitel	: Döşek
mozik	: Topaç
neçek	: Yazma, tülbent
ocah	: Ev, evlerin yemek yapılan bölümü
ohucu	: Düğün davetiyesi dağıtan
ohuntu	: Davet
orcik	: Ceviz içi ve üzüm şırasından yapılan sucuk
oturak	: İskemle
pisik	: Kedi
poççık	: Kuyruk
porik	: Kakül
sekü	: Sebze tarhı
sırın	: Ekmek ve yoğurtla yapılan bir yemek
sin	: Mezar, ateş, ateş tanrıçası, güneş
soku	: Dut, bulgur dövülen çukur taş, büyük havan
lol	: Su kabağı
tura	: Topuz, kalın bez parçaları bükülerek ucu topuz yapılan uzunca kalın bir tür ip
tüfeng	: Tüfek
yazı	: Kır,bayır
yuha	: Yufka
zumzuh	: Yumruk

NOTALARLA İLGİLİ AÇIKLAMALAR

1. ÇAYDA ÇIRA : Makamı "Segah" Oyun türküsünü Sebahattin Sivrikaya, Nihat Kazazoğlu'nun sesinden. M. Şerif Çaça'nın klarnet icrasından derleyip notaya almıştır.
 2. ÇAYDAÇIRA OYUNU : Makamı "Segah" olan bu Halk Oyunu ezgisini Sebahattin Sivrikaya, Nihat Kazazoğlu'nun sesinden, M.Şerif Çaça'nın klarnet icrasından derleyip notaya almıştır. İlk kez yayınlanmaktadır.
 3. BİZİM BAĞIN KIRACI : Makamı "Çargah" olan Çaydaçıra Oyunu'nun sonunda okunan bu halk oyunu türküsünü Sebahattin Sivrikaya, Enver Demirbağ'ın sesinden, M.Şerif Çaça'nın klarnet icrasından tespit ederek notaya almıştır.
 4. İSFAHAN OYUNU : Makamı "Hüzzam" olan bu Halk Oyunu ezgisini Sebahattin Sivrikaya, M.Şerif Çaça'nın klarnet icrasından derleyip tespit ederek notaya almıştır. İlk kez yayınlanmaktadır.
- Türkü ezgilerinin bir diğer varyantı Kars repertuarında mevcuttur.
5. LEBLEBİCİ OYUNU - Dizisi : Bu Halk Oyunu ezgisini Sebahattin Sivrikaya, M.Şerif Çaça'nın klarnet icrasından derleyip, düzenleyerek notaya almıştır. İlk kez yayınlanmaktadır.
 6. HAKTAN DİLERİM (Gelin Oyunu) : Makamı "Hüzzam" olan bu kadın Oyun türküsünü İshak Sunguroğlu, Hafız Osman Öge'den derlemiş, Vasfi Akyol notaya almıştır. "Bugün ayın üçüdü" adlı Fahri Kayahan'ın okuduğu Malatya türküsü ile benzerlik arzeder.
 7. ÇEPİK OYUNU : Makamı "Çargah" olan sözsüz bu Halk Oyunu ezgisini Sebahattin Sivrikaya, M.Şerif Çaça'nın klarnet icrasından tespit ederek derlemiş, düzenleyerek notaya almıştır.
 8. BIÇAK OYUNU : Makamı "Uşşak" olan bu Dramatize Halk Oyunu ezgisini Sebahattin Sivrikaya, M.Şerif Çaça'nın klarnet icrasından tespit ederek derleyip, düzenleyerek notaya almıştır.

9. SİMSİME (SİNSİN) OYUNU : makamı "Hüseyni" olan bu Dramatize Seyirlik Halk Oyunu ezgisini Sebahattin Sivrikaya Kasım Oruç'un zurna ve kaval icralarından tesbit edip derleyerek notaya almıştır.

10. KILIÇ KALKAN OYUNU I : Makamı "Çargah" olan bu epik özellikli Dramatize Halk Oyunu ezgisini, Sebahattin Sivrikaya Kasım Oruç'un kaval icrasından tespit edip derleyerek notaya almıştır.

11. KALKAN KILIÇ (TISKAY) II : Makamı "Çargah" olan bu Epik özellikli Dramatize Halk Oyunu ezgisi I.ezginin bir diğer varyantıdır. Sebahattin Sivrikaya, Zülfü Demirtaş'ın sesinden tespit edip derleyerek, notaya almıştır. Palu ilçesinden derlenmiştir. İlk kez yayınlanmaktadır.

12. KILIÇ KALKAN III : Makamı "Gerdaniye" olan bu Epik özellikli Dramatize Halk Oyunu ezgisi Kılıç Kalkan Oyunu ezgilerinin bir diğer varyantıdır. İshak Sunguroğlu derlemiş, Vasfi Akyol notaya almıştır.

13. CİRİT OYUNU MELODİLERİ

CİRİT I : Makamı "Uşşak" olan bu Dramatize Oyun ezgisini Sebahattin Sivrikaya Zurnacı Derviş Oruç'un kaval icrasından tespit ederek notaya almıştır. İlk kez yayınlanmaktadır.

CİRİT II : Makamı "Çargah" olan bu Dramatize Oyun ezgisini İshak Sunguroğlu derlemiş, Vasfi Akyol notaya almıştır.

14. GÜVERCİN OYUNU : Makamı "Uşşak" olan bu Halk Oyunu ezgisini Sebahattin Sivrikaya M.Şerif Çaça'nın klarnet icrasından tespit ederek, derlemiş, müzik oyun formuna göre düzenleyerek notaya almıştır. İlk kez yayınlanmaktadır.

15. PİSİK (KEDİ) OYUNU : Makamı "Segah" olan bu Dramatize Seyirlik, aynı zamanda mizahi Halk Oyunu ezgisini Sebahattin Sivrikaya M.Şerif Çaça'nın klarnet, zurnacı Kasım Oruç'un kaval icralarından tespit ederek derlemiş ve notaya almıştır. İlk kez yayınlanmaktadır.

16. ÇOBAN OYUNU : Makamı "Uşşak" olan bu Dramatik ve Temsili Oyun ezgisini Sebahattin Sivrikaya, Zurnacı Kasım Oruç'un kaval icrasından tespit ederek notaya almıştır. İlk kez yayınlanmaktadır.

17. DEVE OYUNU : makamı "Hüseyni" olan Dramatize Seyirlik ve Temsili Oyunu ezgisini İshak Sunguroğlu derlemiş, Vasfi Akyol notaya almıştır.

18. DEVE OYUNU : Makamı "Segah" olan bu Dramatize Seyirlik ve Temsili Oyun ezgisi diğer Deve Oyunu ile Varyant teşkil etmektedir. Sebahattin Sivrikaya tarafından zurna icracılarından tespit edilerek derlenmiş ve Kasım Oruç'un kaval icralarından tespit edilerek derlenmiş ve notaya alınmıştır. İlk kez yayınlanmaktadır.

19. ARAP OYUNU : "Segah" dizisi özelliği gösteren mizahi karakterli bu oyun ezgisini İshak Sunguroğlu derlemiş, Vasfi Akyol notaya almıştır.

20. ARAP OYUNU II : Dizisi "Segah" olan mizahi karakterli, Dramatik Seyirlik ve Temsili Oyun ezgisini Sebahattin Sivrikaya Zurnacı Derviş Oruç'un kaval icrasından derlemiş ve notaya almıştır. İlk kez yayınlanmaktadır.

21. KÜRDÜN KIZI (Köylü-Şehir Kızı Karşılması) : Dizisi "Çargah" olan Dram Karakterli, Temsili Oyun ezgisini Sebahattin Sivrikaya, Nihat Kazazoğlu'nun sesinden derleyerek notaya almıştır. İlk kez yayınlanmaktadır.

22. URUM (RUM) KIZI KARŞILAMASI : Dizisi "Uşşak" olan karşılama özelliği gösteren Dram karakterli bu temsili oyun ezgisi İshak Sunguroğlu tarafından derlenmiş, Vasfi Akyol tarafından notaya alınmıştır.

23. KEREM İLE ASLI KARŞILAMASI : Dizisi "Segah" olan karşılama özelliği gösteren bu dramatik karakterli temsili oyun ezgisini Salih Turhan Adnan Çilesiz'den derleyerek notaya almıştır.

24. SUDAN GEÇİRME OYUNU : Uşşak ve "Segah" dizisi olan karşılama özelliği gösteren bu dram karakterli Temsili Seyirlik Oyun ezgisini Sebahattin Sivrikaya, Nihat Kazazoğlu'nun sesinden derleyerek notaya almıştır.

25. YÜZÜK OYUNU : makamı "Hüseyni" olan bu Dram karakterli oyun türküsü İshak Sunguroğlu tarafından derlenmiş, Vasfi Akyol notaya almıştır.

ÇAYDA ÇIRA

Dizisi

Karar sesi : la-si

Asma kalışı : re

Ses genişliği : sol-si

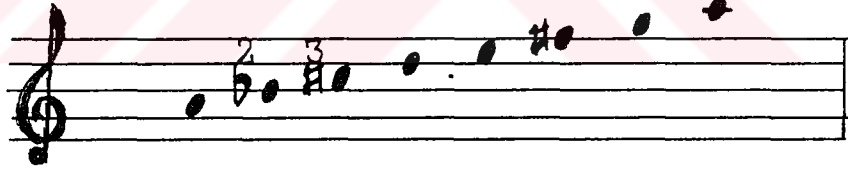
Ritmik yapısı : 10 zamanlı karma usüldür.

A tipi (3+2+2+3)

D tipi (2+3+2+3)

ÇAYDA ÇIRA OYUNU

Dizisi

Karar sesi : la

Asma kalışı : re

Ses genişliği : sol-la

Ritmik yapısı : 10 zamanlı karma usüldür.

D tipi (2+3+2+3)

A tipi (3+2+2+3)

BİZİM BAĞIN KIRACI

Dizisi

Karar sesi : la (Asma karar do)

Asma kalışı : mi

Ses genişliği : sol-do

Ritmik yapısı : 10 zamanlı karma usüldür.

A tipi (3+2+2+3)

D tipi (2+3+2+3)

İSFAHAN

Bu diziyeye Elazığ yöresinde muhalif adı verilir.

Karar sesi : si

Asma kalışı : re

Ses genişliği : la-si (7 ses)

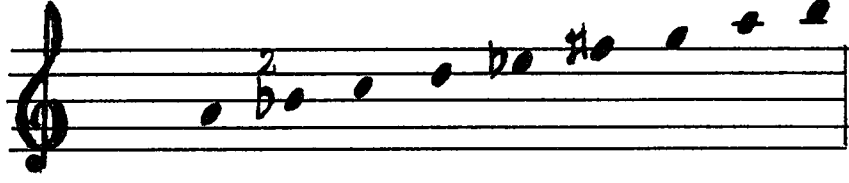
Ritmik yapısı : 10 zamanlı karma usüldür.

A tipi (3+2+2+3)

D tipi (2+3+2+3)

LEBLEBİCİ OYUNU

Dizisi

Karar sesi : la (Asma karar r)
Ses genişliği : la-si (9 ses)
Ritmik yapısı : 4 zamanlı ana usüldür.

ÇEPİK OYUNU

Dizisi

Karar sesi : la (Asma karar do)
Ses genişliği : la-sol (7 ses)
Ritmik yapısı : I.bölüm (Ağır), 6/8'lik (6 zamanlı birleşik)
usülden oluşmuştur.
II.bölüm (Hızlı) 2 zamanlı ana usüldür.

BIÇAK OYUNU

Dizisi

Karar sesi : la

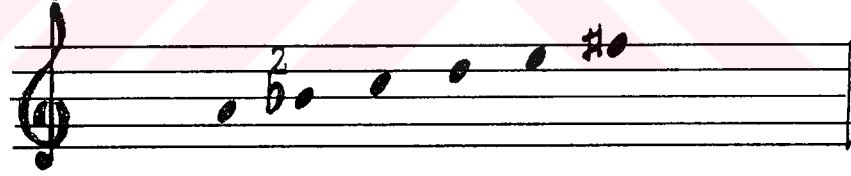
Ses genişliği : la-la (1 oktav)

Ritmik yapısı : 9 zamanlı birleşik usuldür.

D tipi (2+2+2+3)

SİMSİME (SİNSİN) OYUNU

Dizisi

Karar sesi : la

Ses genişliği : la-fa (6 ses)

Ritmik yapısı : 6 zamanlı birleşik usuldür.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

KILIÇ KALKAN OYUNU

Dizisi

Karar sesi : si

Ses genişliği : si-la (7 ses)

Ritmik yapısı : I.bölüm 6 zamanlı, II.bölüm 5 (2+3) zamanlı
birleşik usullerden oluşmuştur.

KALKAN KILIÇ (Tirskay) Oyunu

Dizisi

Karar sesi : Do

Ses genişliği : do-sol (5 ses)

Ritmik yapısı : I.bölüm 6 zamanlı Iı.bölüm 2/4'lük

D tipi (2+3+2+3)

A tipi (3+2+2+3)

CİRİT OYUNU MELODİLERİ

Dizisi

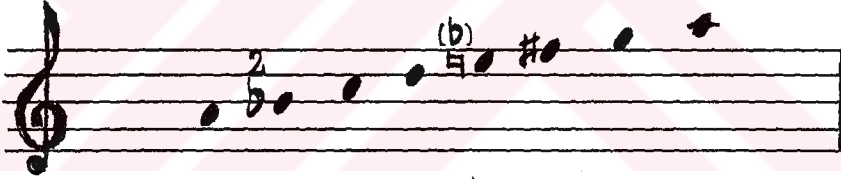
Karar sesi : la

Ses genişliği : la-sol (7 ses)

Ritmik yapısı : Cirit I, 4 zamanlı ana usuldür.
Cirit II, 6 zamanlı birleşik usuldür.

GÜVERCİN OYUNU

Dizisi

Karar sesi : la

Ses genişliği : la-la (1 oktav)

Ritmik yapısı : 9 zamanlı birleşik usulden oluşmuştur.
B tipi (2+3+2+2)

PİSİK (KEDİ) OYUNU

Dizisi

Karar sesi : si
 Asma kalışı : re
 Ses genişliği : si-mi (4 ses içinde dolaşır)
 Ritmik yapısı : 6 zamanlı birleşik usülden oluşmuştur.

ÇOBAN OYUNU

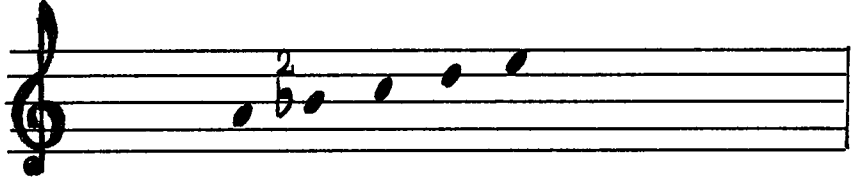
Dizisi

Karar sesi : la
 Ses genişliği : la-sol (7 ses)
 Ritmik yapısı : 6 zamanlı birleşik usuldür.

DEVE OYUNU I

Dizisi

Karar sesi : la

Ses genişliği : la-mi (5 ses arasında dolaşır)

Ritmik yapısı : 10 zamanlı karma usulden oluşmuştur.

D tipi (2+3+2+3)

A tipi (3+2+2+3)

DEVE OYUNU

Dizisi

Karar sesi : si

Ses genişliği : la-sol (7 ses arasında dolaşır)

Ritmik yapısı : 6 zamanlı

ARAP OYUNU

Dizisi

Karar sesi : si
Ses genişliği : si-sol (7 ses)
Ritmik yapısı : 6 zamanlı birleşik usuldür.

KÖYLÜ ŞEHİR KIZI KARŞILAMASI (Kürdün Kızı Lele Ayşe Oyunu)

Dizisi

Karar sesi : Do
Ses genişliği : sol-sol (1 oktav)
Ritmik yapısı : 6 zamanlı birleşik usuldür.

URUM (RUM) KIZI KARŞILAMASI

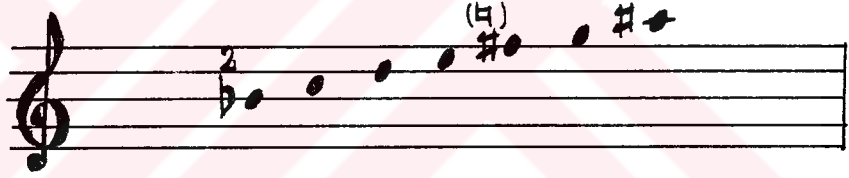
Dizisi

Karar sesi : la
Asma kalışı : (si) II.dederece (re)
Ses genişliği : 7 ses arası sol-la
Ritmik yapısı : 6 zamanlı ana usulden oluşmuştur.

KEREM ile ASLI

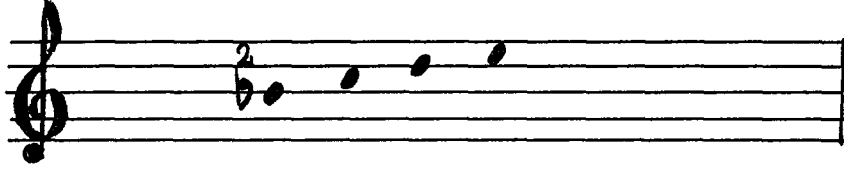
Dizisi

Karar sesi : si
Y deni : la
Ritmik yapısı : 10 zamanlı karma usüldür.
(2+3+2+3)

ÇOBAN BENİ SUDAN (ÇAYDAN) GEÇİR OYUNU

Dizisi

Karar sesi : si
Asma kalışı : re
Ses genişliği :
Ritmik yapısı : 4 zamanlı anausulden oluşmuştur.

YÜZÜK OYUNU

Dizisi

Karar sesi : la
Asma kalışı : la
Ses genişliği : re
Ritmik yapısı : 9 zamanlı birleşik usulden oluşmuştur
D tipi (2+3+2+3)

ÖZGEÇMİŞ

1964 yılında Elazığ'da doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini Elazığ'da tamamladı. 1981 yılında Elazığ merkez Teknik Lise ve Endüstri Meslek Lisesi'nden mezun olduktan sonra 1983 yılında Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü kazandı. 1980 yılından itibaren halk müziği ve halk oyunları ile aktif olarak ilgilenmeye başladı. Elazığ'da çeşitli eğitim kurumlarında ve Elazığ Musiki Konservatuvarı'nda halk oyunları eğitmeni olarak görev yaptı. Eğitmenliklerini yaptığı Elazığ İmam Hatip Lisesi halk oyunları topluluğu 1983 yılında liseler arası halk oyunları yarışmasında Türkiye ikinciliği, Elazığ Musiki Konservatuvarında halk oyunları topluluğu ise Mersin Uluslararası Festivalinde Türkiye birinciliğini elde etti. Bunların yanısıra bir çok halk oyunları yarışmalarında dereceler elde etti. 1987 yılında İ.T.Ü.Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Türk Halk oyunları Bölümünü kazandı. F.Ü.Fen-Edebiyat Fakültesi'ndeki öğreniminden ayrılarak İ.T.Ü.Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Türk Halk Oyunları Bölümünde Lisans öğrencisi olarak öğrenimini sürdürdü. 1994 yılında Türk Halk Oyunları Bölümünde lisans öğrenimini tamamlayarak mezun oldu. 1995 yılında İ.T.Ü.Sosyal Bilimleri Enstitüsü Türk Halk Oyunları Anasanat Dalı'nda Yüksek Lisans öğrencisi olma hakkı kazandı. 1996 yılında Erciyes Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu'nda Halk Oyunları Öğretim Elemanı olarak göreve başladı. Halen aynı Üniversite'de halk oyunları ve ritm eğitimi öğretim elemanı olarak görev yapmaktadır.